

A
MAGÁN KEGYŰRI JOG
HAZÁNKBAN

A K Ö Z É P K O R B A N

SZÉKFOGLALÓ

KOLLÁNYI FERENCZ

LEVELEZŐ TAGTÓL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-TÁRSULAT NYOMÁSA

1906.

ELŐSZÓ.

A köszönet és hála szavaival akarom kezdeni székfoglaló értekezésemet, melynek tárgyául középkori jogéletünk eddig figyelemre nem méltatott, homályban hagyott intézményét, a magán kegyuraságot választottam.

Köszönetem a tekintetes Akadémiát illeti, azon kitüntetésért, hogy a második osztály levelezőtagjává megválasztott és így számomra lehetővé tette, hogy kutatásaim eredményéről a magyar tudományos világ legelőkelőbb ítélőszéke előtt számoljak be.

Hálámat pedig magával a magán kegyúri jog intézményével szemben kívánom tanusítani, hogy az isteni Gondviselés különös kedvezéséből szoros kapcsolatba hozott hazánk egyik legrégebbi egyházával, mely, mint Árpád-kori építészeti legremekmű alkotása, évszázadokon át hirdeti minden szónál ékesenszólóbban az alapítónak, az egyház első kegyurának vallásos buzgóságát, áldozatkészségét, kiváló műízlését.

A középkori magán kegyuraság, mint e korbeli jogi intézményeink túlnyomó része, sem egyházi, sem világi részről nem volt hazánkban törvényhozásilag rendezve, azon kívül, a mit erre vonatkozólag az általános kánoni szabályok előírtak. A kegyúri jog gyakorlása soha sem jutott törvényszerű szabályozás körébe még oly módon sem, hogy legalább az alapvető tételek meghatározottak volna, tekintettel a hazai különleges viszonyokra. S a magán kegyurak jogainak nagy általánosságban történő biztosításán kívül, úgyszólván semmiféle intézkedést nem találunk törvényeink közt sem a jog védelme, sem az esetleges túlkapások megakadályozása céljából. Úgy, hogy kizárólag az oklevelekben megnyilatkozó gyakorlat segítségével lehetett csak e jog élő formájára rámutatnom.

Az e téren mutatkozó ingadozások, hiányok, nem ritkán előforduló eltérések nem engedték, hogy a jog szerkezetét, fejlődését, lépésről lépésre haladva, minden részletében egyaránt tökéletesen világítsam meg. Mindazonáltal hiszem, hogy a régi jogéletünk szellemében meghonosodott gyakorlatnak, az egyházi és világi jogosítványok ágas-bogas szálainak gondos, lelkiismeretes megvizsgálása alapján, elég híven sikerült körvonaloznom a középkori magán kegyúri jog lényegét, természetét, határait és történetét.

Székfoglalóm kiadásáról, minthogy az »Értekezések« során terjedelménél fogva meg nem jelenhetett, az Akadémia Történelmi Bizottsága gondoskodott. Fogadja a Bizottság ezért hálás köszönetemet.

Kollányi Ferencz.

I.

A kegyúri jog fejlődése általában. A kegyúri jog fejlődése hazánkban. A földesúr tulajdonjoga a birtokán alapított egyházakra nézve. A földesúr a tulajdonjog alapján behelyezi a javadalmast. Az egyház küzdelmei a földesúri eljárás ellen.

A XI. és XII. századokban, tehát abban az időben, a mikor a keresztény egyház hazánkban megalakult, szerveztetett és a pogányság végleges legyőzésével erőteljes virágzásnak indult, nagy átalakuláson mentek át világszerte azon jogok, a melyekkel az egyház elismerése a monostorok, templomok, zárdák, stb. alapítóit fokozatosan felruházta.

Az egyház ugyanis kezdetől fogva igyekezett háláját kimutatni azok iránt a nagylelkű hívők iránt, a kik Istennek dicsőségére, felebarátjaik lelki üdvére templomokat emeltek, s az egyház szolgáltnak ellátásáról, az isteni tisztelet fényének emeléséről bőkezűen gondoskodtak. Miután azonban a templomok teljesen és kizárólag a püspökök hatalma alatt állottak, az alapítók csakis bizonyos tiszteletbeli előjogokhoz juthattak. Pl. bevészthették nevüket a templom falába, a hívekért mondani szokott közös imákban külön megemlégették őket, stb.

Később, e tiszteletbeli jogok mellett, ugyancsak az egyház beleegyezésével, azt a kedvezményt nyerték az alapítók, hogy az általuk létesített és javadalmazott egyházak mellé lelkészeket ajánlhattak a püspököknek. Kezdetben úgy látszik csak az olyan püspökök élvezték ezt a kiváltságot, a kik más egyházmegyében templomokat létesítettek; utóbb azonban a világi alapítók is megszerezték maguknak ezen előjogot, még pedig úgy, hogy ez örökösöknek is biztosított.

Idők múltával még jobban bővülnek, szaporodnak ezen kiváltságok. A 633. évben megtartott toledói zsinat pl. felhatal-

mazza az egyházak alapítóit és utódaikat, hogy az adományukból származó egyházi vagyon felhasználását ellenőrizték. Sőt megengedi azt is, hogy az alapító, vagy gyermekei, elszegényedések esetén, az általuk alapított egyház jövedelmeiből, minden más szegény előtt, segélyt nyerhessenek.¹⁾

Igy jönnek létre, körülbelül egy időben, de egymástól függetlenül, keleten és nyugaton az egyházak alapítóira ruházott különféle kiváltságok és jogok, a melyek azonban mindenkor csak az egyház által önként nyújtott kedvezményeknek tekintendők, még akkor is, a mikor ezeket nem zsinati határozatok vagy pápai rendeletek biztosították számukra.

Másként van ez a germán államokban, a hol a germán nép lelkületéből és ősi szokásaiból eredő sajátos jogi felfogás, ezen kedvezményeknél jóval többet juttatott az alapítóknak az általuk létesített egyházakra vonatkozólag, a hol tehát sem arra nem volt szükség, hogy az alapítók ezen kedvezményeket igénybe vegyék, sem pedig, hogy ezeket kitágítsák.

A germán jogi felfogás a szabad embert, a fegyverképes egyént a legteljesebb hatalommal ruházta fel birtoka felett, a mely kiterjedt magára a fekvőségre, ennek minden tartozékára, az itt emelt épületekre, a rajta található ingóságokra, a vele járó jogosítványokra. Ezt a hatalmat nevezték Gewehre-nek.

A Gewehre teljhatalommal ruházta fel a földbirtokost a birtokán épült összes épületek felett, tekintet nélkül arra, hogy ezen épületek az isteni tisztelet céljait szolgálták-e, vagy sem.

Minthogy kezdetben a legtöbb ily földesúri birtokon épült egyház inkább csak az illető földbirtokos oratoriuma, magánkápolnája volt, a hol szent misét lehetett ugyan mondani, de a szentségeket kiszolgáltatni már tiltva volt, az egyház nem látta semmi különös okát annak, hogy e felfogás ellen mindjárt kezdetben állást foglaljon, hanem megelégedett azzal, hogy a püspököknek beleszólása legyen abba, hogy a földesúr az általa létesített oratorium lelkészének ellátására és az isteni tisztelet szükségleteire, megfelelő jövedelmet jelöljön ki.

Később azonban nemcsak oratoriumokat emeltek a földesurak, hanem plébánia-egyházakat, sőt népes monastorokat is

¹⁾ Phillips: Kirchenrecht. Regensburg, 1869. VII. 627.

alapítottak, melyek felett a Gewehre értelmében szintén a legteljesebb hatalom illette meg őket. A mi nem jelentett kevesebbet, mint hogy a földesurak az ily egyházakat teljesen magántulajdonnak tekintették, a melyekkel tetszésük szerint rendelkezhettek, a melyeket eladhattak, elzálogosíthattak, hűbérbe bocsáthattak.

A világi törvényhozás nemcsak nem helytelenítette e fel fogást, hanem határozottan szentesítette azt. Így pl. Nagy Károly megengedi, hogy a földesúr eladhassa a birtokán épült templomot, csak azt köti ki, hogy az új tulajdonos ezt le ne rombolja, meg ne szentségtelenítse, hanem magasztos rendeltetésének továbbra is megtartsa.¹⁾ I. Lothár császár pedig még abban az esetben is biztosította a földesúr jogát az ily templomra, ha azt a püspök plébánia-egyházzá avatta.²⁾

Ebből kifolyólag a földesurak ezen egyházakat állandóan »ecclesia mea«, »propria basilica«, »ecclesia meae haereditatis«, »propria ecclesia« néven nevezik.³⁾

Természetes, hogy a földesurakat ily körülmények közt nem elégíthették ki az egyház által nyújtott azon tiszteleti jogok, hogy a templomban a legelőkelőbb hely őket illette meg, hogy az egyházi ünnepélyeknél elsőbbségi joguk volt, hogy a templomban maguknak és családjuknak temetkezési helyet tarthattak fenn, hanem a lelkészeket is a maguk hatalmából akarták alkalmazni vagy elmozdítani és az egyháznak javadalmazásul átengedett vagyon felett, a melyet azonban voltaképpen továbbra is magántulajdonuknak tekintettek, szintén függetlenül kívántak rendelkezni.

Súlyosbította az egyháznak és az egyháziaknak ebből elő álló helyzetét még azon körülmény is, hogy a földesuraknak a Gewehren kívül voltak egyéb címek is, a melyek alapján bizonyos jogok illették meg őket a birtokaikon alapított egyházak felett. Ilyen volt a Vormundschaft és az Advocatia.

¹⁾ Phillips : VII. 632.

²⁾ U. ott.

³⁾ Müller : Über das Privateigenthum an katholischen Kirchengebäuden. München, 1883. 60—61. — Meichelbeck : Historia Frisingensis. Aug. Vindel. 1724. II. 175.

Az első a földesúrnak a Gewehreből származó védjoga volt, minden az ő birtokán élő személyt illetőleg. Ez a védjog szintén hozzájárult ahhoz, hogy a lelkészek a legnagyobb függésbe jöjjenek földesurokkal szemben, úgyannyira, hogy a földesúr pl. még a lelkész hagyatékát is a maga céljaira fordíthatta.

Az Advocatia pedig abból keletkezett, hogy a germán uralkodók, miután országuk és népük kereszténynyé lett, kötelességszerű védelmezőivé váltak országuk egyházainak. Mivel pedig az akkori viszonyok megkívánták, hogy szükség esetén minden egyes monostort, egyházat fegyveres kézzel oltalmazzanak meg a támadások ellen, vagy a király jelölt ki az egyházaknak egy-egy hatalmasabb főnemest ily pártfogóul, vagy pedig maguk választottak maguknak ilyet a főrangúak táborából, a kit Advocatusnak neveztek.¹⁾

Ez a három germán intézmény teljesen összebonyolította az alapítóknak és az egyházaknak egymáshoz való viszonyát.

Az egyházak felett minden hatalomnak a püspököt kellett volna megilletnie; és ezek a jus fundi alapján mégis teljesen a földesúri hatalom alatt állottak. A lelkészek alkalmazásának, isteni küldetésénél fogva, az egyház kezében kellett volna letéve lennie; és ezt is a földesurak gyakorolták. Az egyházi vagyon rendeltetése tisztán egyház volt; és a földesurak mégis elvonták ennek igen jelentékeny részét igazi rendeltetésétől. Az egyház csak bizonyos tiszteleti előjogokat nyújtott az alapítóknak és ezek minden jogot; és hatalmat magukhoz ragadtak az egyházak és egyháziak felett.

Az egyház nem tartotta szükségesnek állást foglalni az ellen, hogy a germán jogi felfogás az egyházakat az alapító magán tulajdonának tekintse;²⁾ de isteni küldetésének tudatában nem húnyhatott szemet a felett, hogy világiak töltsék be önhatalmúlag az egyházi állásokat és ők rendelkezzenek az egyházi vagyon felett.

A visszaélés ellen először Zakariás pápa emeli fel szavát, midőn 747-ben kimondja, hogy ha a földesúr birtokán templomot

1) Phillips: VII. 640.

2) Meurer: Der Begriff und Eigenthümer des heiligen Sachen. Düsseldorf. II. 56.

épít és ezt javadalmazván, a püspök felszentelte, a püspöktől kell lelkészt kérnie. Ugyanígy rendelkeznek a sz. Bonifácznak tulajdonított zsinati határozatok. Majd Nagy Károly is megtiltotta, hogy valaki a püspök hozzájárulása nélkül fogadjon el egyházi alkalmazást.

A 802-ben megtartott aacheni Capitulare megjelöli a czélt is, mely az egyházat ezen rendelkezések megtételében vezette, hogy t. i. kitűnjék »si recte possit appellari clericus aut presbyter, et sit absque reprehaensione.«¹⁾

Bármily jogosult volt az egyház álláspontja és bármennyire kiemelték ezt a pápai rendeletek és zsinati határozatok, a földesurak nem voltak hajlandók lemondani eddigi hatalmukról.

Mindazonáltal, az egyház fellépése nem maradt teljesen eredménytelen. A zsinati határozatok lassankint meggyengítik a germán tulajdonjogból eredő felfogás ellenálló erejét és kedvező talajt készítenek elő az egyházi érdekek további érvényesüléséhez, úgy hogy az egyháznak rövid időn belül sikerül keresztülvinnie a spiritaliák különválasztását a temporaliáktól, vagyis a püspöki jogokét a földesúri hatalomtól és míg az előbbienekre megállapította a maga feltétlen rendelkezési jogát, az utóbbiakra nézve is elért annyit, hogy egyes, a magántulajdonból sarjadzó jogosítványokat megszüntetett vagy módosított.

A püspöki és földesúri jogok ily szétválasztásával találkozunk pl. a XI. században a passauai egyházmegyében, a hol Altmann püspök egyik oklevelében ezeket mondja: »itaque nos devotioni predicti marchionis obviantes, quandam capellam — *ex jure fundi ejus propriam* — libertate ecclesiastici juris promovimus, speciales ei terminos instituimus, *jus altaris ac nostrum* marchioni contulimus ut ipse potestative possideat etc.«²⁾

Ebből az oklevélből világosan kitűnik, hogy az őrgrófnak a *jus fundi* alapján voltak jogai a kápolnához, a püspök joga pedig a *jus altaris* volt, a melyet azután átruházott az őrgrófra.

Ez a *jus fundi* már nem foglalt magában annyit, mint a mennyit a germán tulajdonjog a földesuraknak a birtokaikon

¹⁾ Wahrmond: Das Kirchenpatronatrecht und seine Entwicklung in Oesterreich. Wien, 1894. I. 28.

²⁾ U. ott. I. 48.

alapított egyházakra vonatkozólag nyújtott, hanem csak azon részét e jogoknak, a melyet az egyház a maga részére le nem foglalt. Mily terjedelmű volt e rész, megtudjuk ugyancsak Altmann püspöknek egy 1075-iki okleveléből, a hol ezeket olvassuk : »*tradidi etiam ecclesiam, et quidquid juris episcopus Pataviensis in ea habere videbatur gratia proprietatis fundi, jus videlicet patronatus, et duas partes decimationis et duas cortes stabularias.*«¹⁾

E szerint tehát a püspök a *proprietas fundi* alapján, mint ennek az egyháznak alapítója, vagy birtokos tulajdonosa, és nem mint egyházfő, a *jus patronatus* és bizonyos tizedek felett rendelkezett.

A *patronus* kifejezéssel, mely a római jogból lett kölcsönözve, a hol a földesúr és jobbágya közti viszony megjelölésére szolgált, mai értelmében először Hincmár Capitulareiben találkozzunk 874-ben ; néhány esztendővel később, 890-ben, egy passauai egyházmegyei oklevélben is olvassuk e szót. Azonban még ezután is jó ideig csak elvétve használják. Csak a XII. században szerepel sűrűbben az okiratokban, a nélkül azonban, hogy mindig egy és ugyanazon fogalmat fejezne ki.

Altmann püspök oklevelében is mást jelentett a *jus patronatus*, mint pl. a mit ma jelentene. Nem bizonyos kiváltságokat, jogosítványokat és kötelezettségeket értettek alatta együttesen, hanem csupán a templom tulajdonosának a lelkész alkalmazására vonatkozó jogát, a melyet más oklevelek *jus petitionis*-nak, ismét mások *jus praesentandi*-nak mondanak, a melyekkel bizonyos haszonélvezeti jogok voltak egybekapcsolva.

Míg a másik kifejezés, a *jus altaris*, a püspök jogát jelentette a lelkész behelyezésére nézve és bizonyos rendelkezési jogot a templom vagyona felett.

Azt a jogát a földesúrnak azonban, a melyet a *jus petitionis*, *jus praesentandi* szavakkal fejeznek ki az oklevelek, még mindig úgy tekintik e korban, mint a *jus fundi* tartozékát. A földesurat azért illeti meg a lelkész kijelölésének joga, mert a birtok és az egyház az ő magántulajdonát képezi. Hasonlóképpen a haszonélvezeti jogok sem a *jus patronatus* tartozékát képezik, hanem a *jus fundi*ét.

¹⁾ Wahrmund I. 53.

Csak a XII. század második felében tapasztalunk e tekintetben nagyobb haladást az egyházi szempontok érvényesülése tekintetében; a mennyiben a *jus fundi* helyett a *jus fundatoris* kezd szerepelni azoknak a jogoknak a megjelölésére, a melyek az egyházak alapítóit az egyházi javadalmak betöltése körül megillették. Kezdetben még egy ideig együtt jelennek meg az oklevelekben, később azonban a *jus fundatoris* teljesen kiszorítja a *jus fundit*.

Ez a változás azt tanúsítja, hogy az egyháznak végre sikerült hosszú, makacs küzdelem árán megváltoztatni az egyházi hivatalok betöltésének jogalapját és keresztülvinni, hogy a földesurak ne úgy gyakorolják a *jus petitionis*, a *jus patronatus*, mintha ez az egyházra vonatkozó tulajdonjoguknál fogva illetné meg őket, hanem oly kiváltságnak tekintsék, melylyel az egyház az alapítás fejében ruházta fel őket.

Sőt az egyházi elvek hódítása odáig ment e tekintetben, hogy azok a tizedek és haszonvételi jogok is, a melyek pedig kétségtelenül a *jus fundi*ből származtak, mintegy elveszítik az ezzel való természetszerű kapcsolatukat, és a *jus patronatus*sal jutnak szorosabb viszonyba, a mit az oklevelek így fejeznek ki: »*jus patronatus cum suis pertinentiis*«, vagy »*plenum jus patronatus*«. ¹⁾

Ezt a »*plenum jus patronatus*«-t, mely többféle jogot foglalt magában, a *jus praesentandit*, bizonyos hasznot hajtó jogosítványokat, az egyházi vagyon feletti rendelkezésben való részvételt és bizonyos tiszteletbeli jogokat, III. Sándor pápa (1159—1181.) foglalta szabatos törvényekbe, meghagyván a kegyúr tulajdonjogát a kegyurasága alá tartozó egyházra nézve, egyekben azonban kizárván őt minden egyházi természetű rendelkezésből.

A pápa mindenekelőtt megállapította, hogy a kegyúri jog »*jus spirituali annexum*«; vagyis az egyháznak oly joga, melynek elbírálására nem a világi, hanem az egyházi bíróság illetékes. Megtiltott és semmisnek nyilvánított minden a világiak részéről történő önhatalmú intézkedést az egyházak felett. Megtiltotta, hogy a lelkészek a földesúr rendelkezése és ne a püspök behelye-

¹⁾ Wahrmond I. 62, 68.

zése alapján vegyék át egyházaik vezetését, miután a földesurak nem ruházhatnak másokra olyan hatalmat, a melylyel maguk sem bírnak. Kimondotta, hogy a kegyúri jogot nem lehet eladni és megvásárolni; hogy a javadalom üresedése esetén nem a kegyúr, hanem a püspök gondoskodik a jövedelem kezeléséről stb.¹⁾

Nem kell azonban azt hinnünk, hogy ezek a törvények minden irányban, minden helyen egyformán tiszteletben tartottak, érvényesültek.

A XII. században a kegyúri jog codificatiója végleg befejezést nyert ugyan azzal, hogy az egyház meghatározta természetét, megjelölte határait, szabályozta érvényesülését, és keresztülvitte a maga szabadságainak megoltalmazását a földesúri tulajdonjogból kifejlődött túlkapásokkal szemben; azonban a XIII. és XIV. századbeli tartományi zsinatok határozatai mutatják, hogy azért nem sikerült a régi felfogásból eredő hibákat mind azonnal orvosolni és a földesurak eljárását egyszerre megváltoztatni. A püspökök kénytelenek a következő századokban is küzdeni a földesúri visszaélések ellen, szorgalmazni az általános egyházi törvények tiszteletben tartását, és daczára ennek, a régi földesúri hatalom még ekkor is tovább él a gyakorlatban, ha másban nem, abban, hogy a kegyúri jogot a földbirtok tartozékának tekintik, a mely ezzel együtt száll egyik nemzedékről a másikra.

A mikor Magyarország a katolikus egyház kötelékeibe szent István királyunk buzgólkodása folytán belépett, az egyház részéről már folyt a küzdelem a kegyúri jog körül, a nyugat-európai nemzeteknél felburjánzott visszaélések megszüntetése érdekében. Küzdelmeinek azonban még nem volt meg a kellő eredménye. Sőt még az egyházi köztörvényekben sem jutottak kifejezésre kellő világossággal és határozottsággal az egyházi szempontok. Mi sem természetesebb ennél fogva, mint hogy a kereszténységgel és a nyugati polgáriassal együtt a kegyúri jog is abban az alakban honosodott meg nálunk, a melyben a

¹⁾ Hinschius: System des katholischen Kirchenrechts. Berlin, 1878. II. 630. Thomassinus: Vetus et nova ecclesiae disciplina. Venetiis, 1766. II. 63.

szomszéd országokban fennállott, a melyben őseink azt az itt talált népeknél megismerték, t. i. a *proprietas fundiból* eredő földesúri hatalomtól leigázva.

A magyar földesúr e felfogása arról a hatalomról, mely őt a birtokain létesült egyházakkal szemben megillette, a tulajdonát képező ingatlanra vonatkozó birtoklási jog tartalmából is folyt.

A mikor őseink új otthonukban megtelepedtek, az egyes szállásokban nemzetségek szerint oszlottak el. Az a terület, a melyet az egyes nemzetségek birtokba vettek, az illető nemzetség közös tulajdonát képezte, a mit csak akkor csztott fel maga közt, a mikor szent István az egyes nemzetségfőket tulajdonjoggal ruházta fel közös birtokukra nézve. A felosztást azonban ekkor is csak a művelés alá vett szántóföldekre nézve foganatosították, míg az erdőket, legelőket, vizeket meghagyták közös tulajdonnak továbbra is.

E szerint, minden egyes nemzetség szállásbirtoka magán és közös birtokra oszlott fel. A magánbirtoknak mintegy központját képezte a kúria. Minden magánbirtokhoz bizonyos mennyiségű erdő, legelő-használat, halászat, stb. tartozott a közösből. Mindez együtt alkotta a szállásbirtokot.

A nemzetség tagjai, a számukra átengedett és meghatározott birtokra nézve nem rendelkeztek korlátlan szabadsággal. A szállásbirtokból eredő magánbirtokot nem lehetett eladni a legközelebbi örökösök beleegyezése nélkül, mert ennek a nemzetségben ivadékról ivadékokra kellett szállania. Ha pedig valaki ily szállásbirtokot, rendkívüli körülmények által kényszerítve, kénytelen volt áruba bocsátani, úgy ez csak nemzetsége tagjainak határozott beleegyezésével, s a törvény által kijelölt közbizonyosság részvétele mellett volt keresztülvihető.¹⁾

Azonban, ha a nemzetségek tagjait nem illette is meg a tökéletes tulajdonjog, korlátlan rendelkezési szabadság a nekik osztályrészül jutott szállásbirtok felett, ha földbirtokuk nem volt is még a XI. és XII. században, a királyi kiváltság erejénél fogva, úri hatalommal, közjogi jogosítványokkal felruházva, az általuk

¹⁾ Hajnik: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. Pest, 1872. 300. Timon: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bpest, 1903. 346.

művelés alá vett ingatlanra nézve már szent István király óta tulajdonjoggal bírtak, mely tulajdonjog, dominium, kiterjedt nemcsak magára az ingatlanra, hanem az ingatlanon élő, az azt művelő rabszolgákra, az itt létesített tanyákra, épületekre is. Sőt kiterjedt e tulajdonjog a birtokon alapított nagyobb és kisebb egyházakra is.

E tulajdonjog sokban egyezik a germán államokban az ily egyházakra nézve fennálló földesúri tulajdonjoggal.

A magyar birtokos nemes úr éppen úgy tulajdonának tekinti a birtokain alapított egyházakat, mint a germán földesúr, és ezeket éppen úgy »ecclesia propria«, »ecclesia sua«, »monasterium suum«, »claustrum suum«-nak nevezi, mint az az övét.¹⁾

Igaz, hogy ezekben az elnevezésekben megnyilatkozik a kegyelet és ragaszkodás is azon hely iránt, a hol őseik hamvai nyugodtak, a hová egykor maguk is temetkezni kívántak, s a melyet úgy tekintettek, mint családjuk, nemzetségük jó és balsorsának évszázadokon keresztül hűséges osztályosát, de hogy ezen szavakban csakugyan magát a tulajdonjogot is kifejezésre juttatni kívánták, onnan is következtethetjük, hogy

---

¹⁾ 1057. Monasterium meum. Fejér: Codex Diplomaticus. Budae, 1829. I. 394. 1212. Ecclesiae suae. Hazai okmánytár. VI. 8. 1223. Monasterium meum. Wenzel: Árpádkori új okmánytár. Pest, 1860. I. 195. 1225. Monasterium suum. Fejér. III. 2. 65. 1236. Monasteria nostra. U. ott. IV. 1. 61. 1257. Monasterio suo. U. ott. IV. 2. 418. 1263. Monasterii sui. U. ott. IV. 3. 179. 1268. Monasterii sui. U. ott. 435. 1270. Monasterii eorum. Hazai okmánytár VII. 124. 1275. Ecclesiae suae. Fejér V. 2. 299. 1277. Ecclesiam nostram, capellam nostram. Wenzel XII. 208. 1280. Monasteria nostra. Sopron vármegye története. I. 47. 1281. Nostrae ecclesiae. Wenzel XII. 352. 1286. Ecclesiarum ipsorum. Fejér V. 3. 325. 1289. Monasterium ipsorum. U. o. 481. 1300. Monasterium suum. Hazai okmánytár. VIII. 417. 1303. Ecclesiae eorum. Anjoukori okmánytár. Budapest, 1878. I. 60. 1303. Monasterium nostrum. Fejér VIII. 7. 33. 1306. Monasterio suo. Zalamegye oklevéltára. I. 125. 1308. Monasterii eorum. Hazai okmánytár IV. 116. 1309. Monasterii eorum. Anjoukori okmánytár. I. 174. 1314. Ecclesiam suam. Gr. Sztáray-család oklevéltára. I. 41. 1325. Claustrum suum. Fejér VIII. 2. 664. 1329. Ecclesiae suae. Gróf Zichy-család okmánytára. Pest, 1871. I. 319. 1337. Monasterium suum. U. o. 511. 1349. Sua capella. Anjoukori okmánytár. V. 271. 1356. Monasterium eorum. Fejér IX. 2. 545. 1359. In suis propriis ecclesiis. Zichy-család okmánytára. III. 150. 1477. Monasterii nostri, ecclesiae nostrae. Sopronmegye oklevéltára. II. 513.

földesuraink ezen egyházakat éppen úgy átörökítik, elidegenítik, felosztják, mint egyéb magántulajdonaikat.

A monostor vagy más kisebb egyház, melyet a nemzetség közös használatra, közös temetkezési helyül, közös erővel létesített és javadalmazott, mint a szállásbirtok kiegészítő része száll, ezzel együtt, nemzedékről nemzedékre.

Ha az utódok a birtokot maguk közt felosztották, úgy vagy megosztottak az ezen egyházra vonatkozó tulajdonjogon is, vagy pedig némely más tartozékaival a birtoknak, ezt is közös tulajdonnak hagyták. És e tekintetben nem tettek különbséget a nagyobb és kisebb egyházak, a monostorok és kápolnák közt.

A Csanád nemzetség Telegdi főága pl. így osztja fel maga közt összes közös birtokait 1254-ben. A Bogyoszló alág hat megyében kapott elszórtan fekvő birtokokat. A Benelik alágnak a délmagyarországi falvak jutottak. Ezek azonban a nekik jutott 54 birtokot még két részre osztották. A Kelemenösfiak 27 falut kaptak, a Waffafiak csak 22-t, de ezeké lett a B. Szúzról nevezett tömpösi monostor és ezenfelül három falu, úgymint Rábé, Csávás, szent Péterről nevezett egyházával és Kalántelek. Megfelezték ezenfelül a kanizsai apátságot és a kemecsei monostort is. Az oroszlanosi monostort azonban meghagyták továbbra is az egész nemzetség közös tulajdonában.¹⁾

Midőn 1297-ben a Koppán vagy Katapán nemzetségbeliek felosztották maguk közt birtokaikat, úgy határoztak, hogy a Lovadon szent Jakab tiszteletére emelt templomot, a dombbal együtt, a melyen állott, valamint szent Kelemen egyházát a csúzi halászzattal és az izsapi erdővel közös örökségnek hagyják.²⁾ Ugyanígy tesznek 1353-ban Sebes és fiai, valamint Sebes testvére Péter, Csütörtökhely nevű birtokukon való osztozkodásuk alkalmával az itt épült egyházzal.³⁾

A birtok elidegenítése esetén a tulajdonos eladja a rajta épült egyházat is. Ha a birtok már osztott állapotban volt, akkor az egyházból azt a bizonyos hányadot adta el, a mely a birtok

¹⁾ Wenzel VII. 429. Karácsonyi: A Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1900. I. 362.

²⁾ Hazai okmánytár VI. 424.

³⁾ Anjoukori okmánytár. VI. 70.

arányában neki osztalékul jutott. A közbizonyosság, mely előtt az adásvétel történt, híven feljegyzi mindig, hogy a birtokrészszel mennyi jár az egyházból.

Zalki Miklós 1320-ban eladja zalki öröklött birtokát összes haszonvételeivel, szent Mihály arkangyal egyházának felével, a dunai halászatból őt megillető részszel, a hozzátartozó erdővel együtt 50 márkáért. Ugyanő eladja még ebben az esztendőben zalki birtokával határos petlendi birtokát is, ennek haszonvételeivel és a szent Mihály arkangyal egyházának negyedrészeivel.¹⁾ 1325-ben pedig Ugrin és rokonai adják el a zalki birtok felét minden haszonvételével egyetemben, úgymint a szántóföldekkel, erdőkkel és a szent Mihály arkangyal egyházának felével, valamint egyéb tartozékaival.²⁾ 1329-ben Körösi Igon fia Gallus, birtoka felerészének harmadát és ennek tartozékait, haszonvételeit, a B. Szűz tiszteletére e birtokon épült egyház felerészének harmadával együtt adja el.³⁾ Gerse Lőrincz hasonlóképpen a B. Szűz tiszteletére létesített monostornak és az ugyanitt épült szent Miklós egyháznak felerészével adja el 1340-ben Alsó-Adorjánban, Bodrog vármegyében lévő öröklött birtokát.⁴⁾

Elidegenítés esetén, akár az egész birtokról és egyházzal volt szó, akár pedig valamely részéről, a tulajdonos tartozott nemzetsége tagjainak beleegyezését kikérni, mert ennek elmulasztása esetén ezeknek jogukban állott az elidegenítés ellen óvást emelni.

Ez történt 1337-ben, midőn Balkányi János fiai eladták a Szatmár megyében fekvő sárvári monostort, a hozzátartozó birtokokkal együtt, Bátori Bereczk fiainak. Miután ehhez

¹⁾ »Cum omnibus utilitatibus, medietate videlicet ecclesiae B. Michaelis archangelii, sua scilicet portione etc.« Fejér X. 5. 487.

²⁾ »Cum omnibus utilitatibus suis terris scilicet arabilibus, silvis, ac cum medietate ecclesiae s. Michaelis in eadem constructae.« Zichy-család okmánytára. I. 274.

³⁾ »Cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis — et specialiter cum tertia parte dimidietatis ecclesiae suae in honorem B. V. Mariae constructae.« U. o. 320.

⁴⁾ »Dimidietatem possessionis — ipsum jure haereditario continuentem, cum dimidietate monasterii in honore B. Virginis in eadem fundati et dimidietate ecclesiae in honore s. Nicolai ibidem constructae.« Anjou-kori okmánytár. IV. 2.

örökség címén Várdai Jánosnak is jogigénye volt, nevezettek eltiltotta az eladástól és vételtől, a melyet az ő tudta és beleegyezése nélkül, az ő jogainak sérelmével eszközöltek.¹⁾ 1355-ben pedig Rakamazi Mihály fiai tiltják el atyjukat, valamint Bátori Bereczk fiait és ezek unokaöccseit attól, hogy a közösen bírt monostort, melyhez ők is jogot tartanak, megosztásák.²⁾

Hogy pedig a monostoroknak és egyéb egyházaknak a birtokkal történő elidegenítése esetén használt ily kifejezések »vendiderit monasterium«, »vendiderit ecclesiam« nem csupán az egyházakkal kapcsolatos jogosítványok tulajdonjogát kívánják átruházni, hanem magát a kőből vagy fából emelt épületet is, leginkább kitűnik abból, hogy osztályos egyesség esetén némelykor még azt is szükségesnek tartják megállapítani, hogy a templomnak melyik részét, melyik fél vegye birtokba.

Midőn pl. 1335-ben Gyula fia Jakab, Becsei Imre és Egyed Lajmér nevű birtokukra nézve Pál országbíró előtt osztályos egyességet kötnek, egyben kimondják, hogy Lajmér helység nyugati felét a szent Kereszt tiszteletére emelt köegyháznak délre eső felerészével Jakab kapja, a helység keleti fele pedig a templom északi felerészével és minden haszonvételeivel együtt legyen Becsei Imréé és Egyedé.³⁾

Micsoda gyakorlati céljai lehettek a templom épületén való ily megosztzkodásnak, megérthetjük Zuda és nemzetségbeli rokonainak, valamint Érd és rokonainak osztályos egyességéből, a kik 1288-ban megosztozván Szöröcsök nevű birtokukon, abban állapodtak meg, hogy a szent Tamás tiszteletére épített egyházat a szentségek kiszolgáltatása céljából közösen fogják bírni, úgy mint azelőtt; háború esetén azonban Zuda és rokonai a templomot fogják becsebb dolgaik megvédelmezésére felhasz-

¹⁾ Zichy-család okmánytára. I. 511.

²⁾ Anjoukori okmánytár. VI. 269.

³⁾ »Unam aequalem medietatem ipsius villae Laymér a parte occidentali sitam, cum medietate ecclesiae a parte meridionali adjacente — reliquissent in portione ipsius Jacobi, — altera vero medietate ejusdem villae — a parte orientis adjacente cum reliqua et residua parte ejusdem ecclesiae ab aquilone existente cedentibus et remanentibus magistris Emerico et Egidio.« Zichy-család okmánytára. I. 459.

nálni, Erd és rokonai pedig a templomhoz hozzáépített B. Szűz-kápolnát.¹⁾

A birtokon létesített egyház oly szorosan vett tartozékát képezte a birtoknak, hogy ha valamely perből kifolyólag foglalást eszközöltek a birtokon, ezzel, és a rajta épült gazdasági épületekkel együtt, lefoglalták az egyházat is.

A csornai convent 1438-ban Hédervári Lőrincz nádor felosztítására Miháli Péter birtokait Miháliban, Liszkóháton, Szent-Andráson, Gyármánföldén és Székason, Kisfaludi Antal és Miklós részére végrehajtásilag lefoglalta. Ily esetben a kirendelt bizottság megjelent a helyszínen, a végrehajtást szenvedő birtokát kihasítottatta a legközelebbi atyafiak birtoktestéből, ezt megbecsülte és két harmadrészben a bíró, egy harmadában pedig az ellenfél kezébe adta, zálog címén való birtoklásra és használatra, míg ezt az erre jogosítottak magukhoz nem váltották. Így történt most is. A bizottság kiszállott Miháli Péter birtokára és helységeiből helységbe menvén megállapította, s felbecsülte fekvő javait, a melyek közt mindenütt a templom is szerepel. Miháliban megállapította, hogy a birtok negyedrésze képezi Miháli Péter tulajdonát, a hol kúriája is volt, a szükséges melléképületekkel, gyümölcsös kerttel, és egy toronynélküli kőegyházzal; Szent-Andráson volt egy tornyos kőegyháza, szántóföldekkel, réttel, stb.; Gyármánföldén is volt egy kőegyháza, ezt azonban már közösen bírta a többiekkel; Székason pedig egy fából készült felszentelt kápolnája volt. A bizottság mindezt lefoglalta és két harmadrészben a nádornak, egy harmadában pedig a Kisfaludiaknak zálogba adta.²⁾

A nemes birtokosok, a birtokaikon alapított egyházakra vonatkozólag élvezett tulajdonjogból kifolyólag, nemcsak az egyházat tekintették magántulajdonuknak és a birtok természet-szerű tartozékának, hanem azon jogokat is, a melyek az alapítás

¹⁾ »Ecclesiam b. Thomae martyris ibidem constructam pro recipiendis ecclesiasticis sacramentis habebunt in communi, sicuti habuerunt usquemodo, hoc interposito, quod si guerra fieri contingat — Zuda et cognati pro defensione bonorum suorum ecclesiam b. Thomae martyris, et pars adversa capellam B. Virginis lateri ejusdem ecclesiae adhaerentem habere tenebuntur.« Hazai okmánytár. VIII. 259.

²⁾ Sopronmegye oklevéltára. II. 277.

folytán illették meg őket ezen egyházakra vonatkozólag. A kegyúri jog az ő szemükben éppen olyan hasznóhajtó jogosítványa volt a birtoknak, éppen annyira elválaszthatlan a birtok tulajdonjogától, mint a szabad fekvő birtok természetéből folyó egyéb haszonvételek, a halászat, vadászat, malomtartás, legeltetés. A kegyuraságot éppen úgy, mint az egyházat, a birtokkal együtt öröklik, osztják fel egymás közt, bocsátják áruba, teszik zálogba, adják cserébe, s a közbizonyosság, a hiteles hely, a mikor erről oklevelet állít ki, mint általában okleveleink, a kegyúri jogokat állandóan és következetesen a birtok haszonvételei közt sorolja fel.¹⁾

¹⁾ 1287. *Quandam terram suam cum utilitatibus suis et pertinentiis videlicet cum ecclesia et patronatu ejusdem.* Wenzel XII. 461. 1306. *Cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis universis simulcum ecclesia ibidem constructa.* Anjoukori okmánytár. I. 108. 1320. *Cum omnibus utilitatibus, medietate videlicet ecclesiae — cum suis utilitatibus et retiis ac portionem ecclesiae quartam.* Fejér. VIII. 7. 177. 1324. *Cum situ villae, patronatu ecclesiae, terris cultis et incultis, agris, foenetis pratis, silvis.* U. o. VIII. 2. 550. 1325. *Cum omnibus eorum utilitatibus et pertinentiis, scilicet cum terris arabilibus pratis, silvis, aquarumque decurribus, patronatibus ecclesiarum ac aliis juribus quibuslibet.* Hazai okmánytár. I. 137. 1325. *Cum omnibus utilitatibus suis terris scilicet arabilibus, silvis, ac cum medietate ecclesiae — ac aliis attinentiis.* Zichy-család okmánytára. I. 279. 1327. *Cum terris cultis et incultis, pratis, foenetis, nemoribus, silvis, aquis, aquarumque decurribus, patronatu ecclesiae ac aliis omnibus juribus, utilitatibus et pertinentiis universis.* Sopron megye oklevéltára. I. 108. 1336. *Possessionem eorum totam haereditariam — cum patronatu ecclesiae — et aliis utilitatibus suis universis, molendinis, sessionibus et quibuslibet attinentiis suis.* Zala megye oklevéltára. I. 318. 1337. *Cum omnibus suis utilitatibus jureque patronatus ecclesiae, et medietate duorum molendinorum.* Fejér VIII. 4. 227. 1339. *Cum utilitatibus suis scilicet: locis sessionalibus — silvis, nemoribus, molendinis et jure patronatus.* Sopron megye oklevéltára. I. 146. 1342. *Unacum jure patronatu ecclesiarum in ipsis possessionibus fundatarum ac quibuslibet aliis utilitatibus.* Zichy-család okmánytára. II. 14. 1342. *Cum omnibus utilitatibus et utilitatum integritatibus videlicet ecclesiarum patronatibus, fluvio Danubii piscinis, nemoribus, silvis ac aliis attinentiis universis.* U. o. II. 42. 1342. *Cum omnibus utilitatibus suis videlicet ecclesia, silvis, molendinis, sessionibus, terris cultis et incultis, pratis, fenilibus et aliis quibuslibet suis pertinentiis.* Hazai okmánytár. III. 143. 1343. *Cum omnibus utilitatibus suis videlicet terris arabilibus, pratis, foenetis ac jure patronatu ecclesiae — et aliis universis attinentiis.* Zichy-család

A míg a földesurak megmaradtak a mellett, hogy a birto-
kaikon alapított templomok azoknak tartozékait és így szintén
az ő magántulajdonait képezik, de ebből kifolyólag sem a monos-
tort vagy templomot szent céljaitól elvonni, sem más tekintet-
ben az egyház jogkörébe belenyúlni nem akartak, és az egyházi
ügyek intézésében a püspök jogaival szemben, az egyházi törvé-
nyek sérelmével, maguknak hatáskört biztosítani nem kívántak,

okmánytára. II. 79. 1343. Eandem superiorem dimidietatem cum suis
pertinentis et quibuslibet utilitatibus specialiterque cum dimidietatibus
patronatus — monasterii et tributi in eadem possessione exigi consueti.
Zichy-család okmánytára. II. 57. 1344. Possessionem — cum patronatu
ecclesiae seu monasterii — et ecclesia processionali in eadem fundati,
necnon tributo fluvii — et aliis omnibus utilitatibus quocunque nomine
vocitatis ad eandem possessionem pertinentibus. Anjoukori okmánytár.
IV. 466. 1350. Cum omnibus eorum utilitatibus videlicet villis populosis
et desertis, ecclesiis et capellis in iisdem habitis et constructis, vineis,
silvis, nemoribus, etc. Fejér IX. 1. 762. 1350. Cum omnibus utilitatibus
suis et pertinentiis universis videlicet jure patronatus, locis sessionum,
terris arabilibus, silvis etc. Hazai okmánytár IV. 173. 1350. Duas portiones
possessionarias eorum cum patronatu ecclesiae, piscina, stagnis caeterisque
utilitatibus quovis nomine vocitatis. Fejér VIII. 7. 172. 1353. Cum omnibus
utilitatibus suis et pertinentiis ejusdem universis, videlicet jure patronatus,
locis sessionum, terris arabilibus cultis et incultis, silvis, aquis, pratis et
quibuslibet aliis. Anjoukori okmánytár VI. 77. 1355. Possessionem suam
cum jure patronatus ecclesiae — cum omnibus pertinentiis etc. U. ott. 77.
1355. Cum universis utilitatibus et pertinentiis, utpote terris arabilibus,
pratis, silvis, piscaturis, molendinis, ecclesiarum et capellarum patrona-
tibus, pecorum et pecudum ac gregum pascuis. Zichy-család okmánytára
II. 617. 1359. Cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis, quibuscunque
nominibus censitis et vocatis specialiter cum ecclesia et patronatu ejusdem
ecclesiae. Hazai okmánytár IV. 197. 1371. Cum universis earum utilita-
tibus et proventibus, silvis, nemoribus, juribus montanis, ecclesiis in
eisdem constructis, juribus patronatibus earundem ecclesiarum, gene-
raliter vero quibuslibet utilitatibus. U. ott. II. 320. 1381. Cum omnibus
suis utilitatibus et pertinentiis universis, videlicet terris arabilibus, pratis,
silvis, vineis, tributoque montis vinearum, aquis et medietate cujusdam
loci seu piscinae — specialiter autem medietate juris patronatus ecclesiae.
Fejér IX. 5. 530. 1383. Terras autem arabiles et usuales nec non jus patro-
natus monasteriorum et ecclesiarum et foeneta cum silvis etc. Haan:
Diplomatorium Bekesiense. Pestini, 1870. II. 33. 1386. Cum omnibusque
tributis, juribus et jurisdictionibus, proprietatibus usibus et utilitatibus
et utilitatum quarumvis integritatibus, utpote jure patronatus ecclesiarum,
silvis etc. Fejér X. 1. 281. 1387. Cum suis universis villis, districtibus,

az egyház, mint más keresztény országokban tette, nálunk is el-
túrte, hogy a nemes birtokosok a birtokaikon alapított egy-
házakkal úgy rendelkeztek, mint a magántulajdonukat képező
birtokkal és annak haszonvételeivel.

Kálmán király törvénykönyvében ugyan meg van tiltva,
hogy valaki egyházat vásároljon vagy eladjon, ez azonban két-
ségkívül nem azt jelenti, hogy az egyházat nem szabad azzal a

tenutis, iuribus, jurisdictionibus, tributis, ecclesiarum patronatibus, nec non
caeteris cunctis utilitatibus. Hazai okmánytár V. 165. 1397. Cum omnibus
suis pertinentiis et utilitatibus, iuribusque, jurisdictionibus, redditionibus
obventionibus et emolumentis universis, signanter tributo ac terris arabi-
libus cultis et incultis, ecclesiarum patronatibus, silvis, nemoribus etc.
Fejér X. 2. 421. 1399. Simul cum tributis et generaliter quibusvis integri-
tatibus, obventionibus, redditibus et proventibus, iuribus, jurisdictionibus
ecclesiarum, iuribus patronatus, terrisque arabilibus. U. ott. 636. 1399.
Cum universis eorundem iuribus, jurisdictionibus, proprietatibus, utili-
tatibus, ecclesiarum patronatibus, nundinarum et fororum praerogativis,
terrisque arabilibus. Zala megye oklevéltára II. 295. 1403. Aliisque omnibus
utilitatibus videlicet terris cultis et incultis, silvis, nemoribus, montibus
vinearum, pratis seu foenetis — aquis et aquarum decurribus, piscinis et
ecclesiarum patronatibus. Fejér X. 4. 215. 1406. Cum omnibus et singulis
earundem utilitatibus et pertinentiis, terris utputa arabilibus cultis et
incultis, curiis, ortis, locis fortaliciozum, ecclesiarum patronatibus et gene-
raliter utilitatum integritatibus. Hazai okmánytár IV. 248. 1420. Cum
universis et singulis iuribus, jurisdictionibus, gratiarum praerogativis,
commoditatibus et jure patronatus ecclesiarum. Zichy-család okmány-
tára. VI. 632. 1422. Cum universis suis utilitatibus videlicet patronatu
ecclesiae, terris arabilibus, pratis, foenetis, silvis, nemoribus, aquis, stagnis,
montibus vinearum et generaliter quibusvis suis utilitatibus. Fejér X.
6. 504. 1427. Simul cum universis utilitatibus et pertinentiis, praediis
videlicet, agris, silvis, nemoribus, montibus, vineis, aquis, aquarum decur-
ribus, ecclesiarum patronatibus, iuribus, jurisdictionibus et generaliter
cunctis earundem utilitatum integritatibus. Sztáray-család oklevéltára.
II. 254. 1430. Simul cum possessionibus — allodiis et quibuslibet pertinen-
tiis, nec non tributis — iuribus quoque et jurisdictionibus, signanter autem
jure patronatus ecclesiarum, terris etiam arabilibus etc. Zala vármegye
oklevéltára. II. 464. 1435. Simul cum cunctis earundem utilitatibus et
pertinentiis, nec non iuribus et jurisdictionibus, ecclesiis, ecclesiastici
iuris patronatibus, terris arabilibus etc. Fejér X. 7. 637. 1438. Atque jure
patronatus ecclesiarum in praescriptis possessionibus et villis construc-
tarum aliis etiam omnibus ipsius castri ac dictarum possessionum et villa-
rum utilitatibus et pertinentiis. Zala vármegye oklevéltára. II. 493. 1438.
Cum cunctis utilitatibus et pertinentiis, videlicet iuribus patronatum

birtokkal együtt, a melyen alapítva lett, eladni vagy megvenni, hanem hogy maguk az egyházak ne képezzék adás-vétel tárgyát; ha ugyan nem azt akarja a törvény mondani, hogy egyházi kegyeszerek, ténykedések pénzért ne árusíttassanak.¹⁾

Midőn azonban földesuraink nem érték be annyival, hogy a birtokaikon épült egyházakat magántulajdonaiknak tekintették, és ezek felett, mint a birtok egyéb tartozékai és haszonvételei felett, a magánjog elvei szerint rendelkeztek, hanem a szomszédos nyugati államokban dívó gyakorlat példájára az egyházak lelkészeit is teljesen a maguk hatalmából alkalmazták, az egyház is indíttatva érezte magát arra, hogy ez ellen a maga hatáskörében a leghatározottabban állást foglaljon.

Az egyház álláspontja, a lelkészek alkalmazását illetőleg, kezdettől fogva az volt hazánkban, hogy ez a püspök jogköréhez tartozik. Támogatta az egyházi álláspontot szent István királyunk azon rendelete is, hogy »a püspököknek legyen hatalmuk az egyház ügyeit ellátni, igazgatni és kormányozni, és az egyházban sáfárkodni, a szent kánonok rendelkezései szerint«,²⁾

---

ecclesiarum, nec non silvis, pratis, pascuis. Sopron vármegye oklevéltára II. 287. 1439. Nec non iuribus, jurisdictionibus et jure patronatus ecclesiarum, generaliterque quarumlibet utilitatum et pertinentiarum integritatibus. Fejér XI. 273. 1439. Simul cum omnibus utilitatibus et pertinentiis, terris arabilibus — nec non tributis, vadis, ecclesiarum patronatibus, iuribus, jurisdictionibus, proventibusque ac obventionibus quibuslibet. U. ott. 285. 1445. Cunctarum utilitatum et pertinentiarum — item tributorum, proventuum, obventionum, jurisdictionum, iurium patronatuum ecclesiarum parochialium — et capellarum quam Christianorum quam volochozum etc. Teleky: Hunyadiak kora Magyarországon. Pest. 1853. X. 163. 1453. Cum tributis, censibus, proventibus, pascuis, aquis, molendinis et locis molendinorum ac jure patronatus ecclesiarum et generaliter quarumlibet utilitatum integritatibus. U. ott. 354. 1453. Simul cum cunctis — utilitatibus et pertinentiis, videlicet tributis, terris arabilibus cultis et incultis vineis et vinearum promontoriis, pratis, silvis, nemoribus, pascuis, aquis, aquarumque decurribus, molendinis et locis molendinorum ac jure patronatus ecclesiarum et generaliter quarumlibet utilitatum et pertinentiarum. U. ott. 362.

¹⁾ »Nullus ecclesiam emere vel vendere praesumat.« Péterffy: *Sacra concilia in regno Hungariae. Posenii, 1741. I. 60.*

²⁾ *Decret. Lib. II. c. 2.*

nemkülönben azon intézkedése, hogy tíz falu építsen egy templomot, a melyet telekkel stb. el kellett látnia, a ruhákat azonban a király adja, a könyveket és a papot pedig a püspök.¹⁾ Valamint Kálmán király törvénykönyvének ezen szavai: »senki az ispánok avagy vitézek közül ne merészeljen hatalmat tulajdonítani magának az egyház ügyeiben, hanem csak egyedül a püspök«. ²⁾

Bármily világosan hangzottak azonban erre vonatkozólag úgy az egyházi, mint a világi törvények, a magyar nemes birtokosok, akárcsak a germán földesurak, hatalmi kérdésnek tekintették a lelkész alkalmazását, és az egyházzal szemben fennálló tulajdonjogukra támaszkodva, úgy a nagyobb szerzetes-monastorokat, mint a kisebb plébánia-egyházakat, a püspök megkérdezése nélkül adományozták.

Az egyház a XIII. század második felében, az 1279. évben Budán megtartott zsinaton foglalkozik először e kérdéssel, a melyet Fülöp fermói püspök pápai legátus a végből hívott össze, hogy az egyháziak és világiak erkölcsi javulását elősegítse és az egyház jogait, szabadságait biztosítsa. A zsinaton nagy számban részt vett egyháziak által előterjesztett bajok, visszaélések orvoslására a legátus az egyetemes egyházi törvényekből merítette a gyógyszereket.

A legátusnak egyik legfőbb törekvése volt a főpapságnak és általában a papoknak erkölceit, életét, viselkedését szabályozni. Hogy ezt kellő eredménnyel tehesse, mindenek előtt meg kellett akadályoznia, hogy méltatlanok egyházi javadalomhoz jussanak. Ezt pedig csak úgy lehetett elérni, ha a javadalmak betöltését nem maguk a földesurak eszközlik, hanem ebbe — mint ezt az általános egyházi törvények előírták — a püspököknek is beleszólásuk van. Ennélfogva megtiltotta a zsinat, hogy bárki is apátságot, prépostságot, priorságot, plébánia- vagy kápolna-javadalmat, avagy más valamely egyházi állást világi kézből elfogadjon és elrendelte, hogy az érsekek, püspökök és azok, a kikhez valamely jogszokás vagy kiváltság alapján az apátoknak és más javadalmasoknak meg-

1) Decret. Lib. II. c. 34.

2) Lib. I. c. 65.

erősítése tartozik, senkit meg ne erősítsenek, a javadalomba be ne helyezzenek, ha csak előbb ezeknek kánonszerű megválasztásáról és a választóknak, valamint a választottaknak tulajdonságairól maguknak határozott meggyőződést nem szereztek. A zsinat azonban nem kívánta érinteni a valódi kegyuraknak azon jogait, a melyeket nekik a szent kánonok engedtek és biztosítottak.¹⁾

Jónak látta a zsinat egyúttal attól is eltiltani a világiakat, hogy egyes egyházi javadalmakba, a míg azok törvényesen üresedésbe nem jöttek, egyházi egyéneket erőszakoljanak; fenntartván azonban ebben az irányban is a kegyurak törvényszabta jogait.²⁾

A zsinat nem a világi kegyurakra nézve állítja fel tilalmát, a kiktől nem várta, hogy alávetik magukat a zsinati határozatnak, és a javadalmak betöltése körül az egyház törvényeivel összhangzásban lévő eljárást fognak követni, hanem az egyházi egyéneket tiltja el az ily módon adományozott javadalom elfogadásától. A kegyurak azon jogait azonban, a melyeket az egyházi törvények biztosítottak nekik a javadalmak betöltése körül, hogy t. i. a javadalmast ők választhassák meg és ők mutathassák be megerősítés végett a püspöknek, a zsinati határozat is elismeri és tiszteletben tartja.

A zsinati intézkedés nem bizonyult elég hatékornynak a már meggyökeresedett visszaélés tökéletes kiirtására. Nemcsak a kegyurak nem akartak az egyháziak önhatalmú behelyezéséről, a javadalmak önkényes adományozásáról lemondani, hanem az egyháziak sem voltak rábírhatók, hogy a javadalomszerzés minden ilyen módjától tartózkodjanak.

Az egyház tehát az 1309. évben még szigorúbb rendszabályokat alkot ellenük. A Gentilis pápai követ által Budára összehívott zsinat újból megtiltja, hogy valaki érsekséget, püspökséget, plébániát vagy valamely más egyházi javadalmat, legyen az lelkipásztorkodással összekötve vagy sem, világi kézből elfogadjon; ha pedig valaki mégis ily módon jutott volna egyházi javadalomhoz, két hónap alatt tartozzék erről lemondani, mert

¹⁾ Péterffy I. 109.

²⁾ U. ott. 119.

ha ezt elmulasztja, képtelenné válik minden egyházi javadalom birtoklására.¹⁾

Az egyház ezen szigorú intézkedése annál indokoltabb volt, mert a földesúri önkény az ország némely részében már valóban tarthatatlanná tette a lelkeszkedő papság helyzetét. A lelkipásztori teendőket végző egyháziak ugyanis nemcsak azt voltak kénytelenek eltűrni, hogy a földesurak jogaikban és javaikban egyaránt megrövidítették őket, hanem azt is el kellett viselniök, hogy a kegyurak — akárcsak a béreseiket, őket is — egy esztendőre fogadták meg, melynek leteltével minden elfogadható ok nélkül elmozdították őket egyházi állásaikból.

Ezt a visszaélést óhajtotta Tamás esztergomi érsek is orvosolni az 1309. évben megtartott esztergomi zsinaton, midőn tekintetbe vevén, hogy az eddigi tapasztalás szerint nem elég csupán azt eltiltani, hogy az egyházi egyének a világi kegyurak kezeiből egyházi javadalmakat elfogadjanak, kiközösítéssel sújtotta úgy a kegyurakat, a kik lelkipásztorokat alkalmaznak egyházi megerősítés nélkül, mint magukat az ily módon javadalomhoz jutott egyháziakat.²⁾

Három évvel később, 1312-ben pedig, midőn a tarczai kerület plébánosai azon panaszukat terjesztik eléje, hogy a kegyurak csak egy évi időtartamra alkalmazzák őket templomaiknál, ezt is kiközösítés terhe alatt megtiltja.³⁾

A viszonyok azonban ezen kemény rendszabályok daczára sem váltak kedvezőbbekké később sem, és az egyes javadalmasoknak, apátoknak, prioroknak, plébánosoknak helyzete nem volt a XV. században sem irigylésre méltóbb, mint Tamás érsek idejében. A világi földesurak nem csak püspöki megerősítés nélkül alkalmazzák a kegyuraságuk alá tartozó egyházaknál a lelkeszeket és egyéb javadalmasokat, hanem tetszésük és pillanatnyi szeszélyük szerint el is mozdítják őket és újakat állítanak helyükbe, néha egész évre, néha azonban csak fél- vagy negyedévre.

---

¹⁾ Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Budapestini, 1884, I. 2. 279.

²⁾ Péterffy I. 144.

³⁾ Fejér VIII. 1. 461.

E sajnálatos viszonyokról, a melyek a legkárosabb következményekkel jártak az egyháziakra és hívekre nézve egyaránt, értesült XXIII. János pápa is, azonnal megválasztatása után. Midőn tehát 1410-ben Castiglionei Branda piacenai püspököt követül küldötte hazánkba, meghagyta neki a többi közt azt is, legyen gondja arra, miszerint azok a javadalmasok, apátok, priorok, plébánosok, a kik nem lettek javadalmaikban szabályszerűen megerősítve, bizonyos határidőn belül magától a szentszéktől kérjék megerősítésüket, a kik pedig a jövőben jutnak javadalomhoz, azok vagy püspökük, vagy a szentszék által erősíttessék meg magukat, mielőtt a javadalmat elfoglalnák. A pápa arra is felhatalmazást adott a legátusnak, hogy ha szükségesnek látja, különféle censurák és egyházi büntetések alkalmazásával szerezzen érvényt rendeletének. A kegyuraknak és más világiaknak pedig a kegyúri jog elvesztésének terhe alatt tiltsa meg, hogy valakit ne élethossziglan, hanem ideiglenesen nevezzenek ki, mutassanak be ezen egyházak igazgatására.¹⁾

Rövid időn belül újból alkalma nyílt a pápának a magyarországi javadalmak betöltéséről hallani. Ezúttal azonban nem az egyház részéről merült fel panasz a kegyurak önkényű eljárása ellen, hanem éppen megfordítva, a kegyurak nem voltak megelégedve a püspökök eljárásával.

Az 1415. év kezdetén a konstanci zsinaton Zsigmond kíséretében megjelent számos egyházi és világi magyar úr azzal az előterjesztéssel járult a pápa elé, hogy hazájuk békéjének, egyházuk nyugalmanak helyreállításához nagyban hozzájárulna, ha az apostoli szentszék bizonyos visszaélések megszüntetésére intézkedéseket tenne.

A többi közt, főleg világi részről, azt jelentették a pápának, hogy azok a birtokos urak, a kik magánjaivaikból egyházakat, kápolnákat alapítottak és alapítanak naponkint, a melyeket kellően javadalmaznak is, ezekben az egyházakban teljesen a saját akaratukból behelyezett áldozárok által miséztetnek és végeztetik az isteni tiszteletet. Ugyanezek az urak az érdemetlen lelkészeket el is szokták mozdítani egyházaiktól. Ámbár néha meg-

¹⁾ Theiner: *Vetera Monumenta historica Hungarum sacram illustrantia*. Romae, 1859. II. 185.

történik, hogy az ilyen egyház mellett azután több esztendőn keresztül nincs lelkész, egyes püspökök mégis szokásba vették, hogy a világi kegyurak által ily egyházakhoz »*juxta morem regni*» bemutatott egyháziakat mindaddig nem erősítik meg, míg ezek meg nem fizették nekik az üresedés egész idejére járó illetményeiket.

A pápa fontolóra vevén azokat a nagy hátrányokat, a melyek ebből az eljárásból úgy magukra a kegyurakra, mint az egyházakra, sőt az isteni tiszteletre is származnak — a nélkül hogy a panaszos világi uraknak az egyházi törvényekben kárhozottatott eljárására kiterjeszkedett volna — ezúttal csak annyit jelentett ki, hogy ezen adók megfizetésére a lelkészek legfeljebb attól az időponttól számítva szoríthatók, a melyben a javadalmat tényleg elfoglalták.¹⁾

A Konstanczban emelt panasz világos szavakkal mondja, hogy a birtokos urak az általuk alapított egyházakban teljesen a saját akaratukból behelyezett áldozárok által végeztették az isteni tiszteletet, a kiket, ha állásukhoz méltatlanoknak találtattak, ugyancsak a földesurak el is mozdítottak javadalmaikból. Ennek daczára, a pápai irat mégis a püspökök azon eljárásáról

---

¹⁾ »Item cum barones, milites et nobiles praedicti — olvassuk a pápai oklevélben — prout nobis asseritur, de eorum propriis bonis, eis a Deo collatis, nonnulla ecclesias, capellas, et loca pia fundaverunt et fundari fecerunt atque dotaverunt et quotidie fundent etiam atque dotent, in ipsis ecclesiis, capellis atque locis per proprios presbyteros missas et alia divina officia fecerint et faciant celebrari ad eorum libitum voluntatis. Et plerumque nonnullos ex ipsis presbyteris, eorum tamen demeritis exigentibus ab ecclesiis, capellis seu locis hujusmodi amoverint, et quamquam ecclesiae, capellae, seu loca hujusmodi, aut aliqua ex eis, per annos plures rectoribus caruerint, attamen archiepiscopi, episcopi et praelati praefati seu alii ex eisdem, rectores per dictos barones, milites et nobiles aut eorum aliquem patronos ecclesiarum, capellarum seu locorum hujusmodi ad easdem ecclesias, capellas seu loca cum tempus vacationis ingruerit, juxta morem dicti regni praesentatos iustituere recusarunt, etiam et recusant, nisi prius hujusmodi archiepiscopis, episcopis et praelatis solverint census, qui a tempore vacationis ecclesiarum, capellarum seu locorum occurrerunt, quod in magnum praejudicium praesentatorum nec non patronorum hujusmodi, et divini cultus diminutionem non modicam dinoscitur proculdubio redundare.« Vatikáni levéltár. Supplicationes Joannis XXIII. A. V. Lib. 51. Fol.152.

beszél, hogy a világi uraktól egyházaikhoz az ország szokásai szerint bemutatott lelkészeket nem erősítik meg.

Ez a két dolog látszólag, az egyházi törvények szempontjából, ellentmond egymásnak. Mert ha a földesurak szabadon, saját akaratukból helyezték be a lelkészeket állásaikba, akkor nem mutatták be őket a püspöknek. Ha pedig bemutatták őket az illető ordináriusnak, akkor nem ők, hanem a püspök erősítette meg és helyezte be őket.

A látszólagos ellentmondást azonban eloszlatja a pápai oklevél azon megjegyzése, hogy a bemutatás az országban dívó szokás szerint »juxta morem regni« történt.

Ez a magyar szokás — minden jel arra mutat — abban állott, hogy a világi kegyurak általában nemcsak adományozták az egyházaik mellett valamely módon megüresedett lelkészi állást, nemcsak kinevezték erre az általuk kiszemelt egyházi férfit, hanem tényleg be is vezették, helyezték az állásba, javadalomba az illetőt, és csak ennek utána mutatták be az illetékes egyházi hatóságnak megerősítés végett; ha ugyan egyáltalában bemutaták, mert sok kegyúr még ezt sem tartotta szükségesnek.

Hogy az ország szokásai szerint történő praesentálás alatt csakugyan ezt az eljárást kell értenünk, kitűnik abból is, hogy a zsinati határozatok következetesen attól tiltják el az egyháziaikat, hogy a világi urak kezeiből egyházi javadalmakat elfogadjanak; valamint XXIII. János pápa 1410. évi rendeletéből, a melyben szükségesnek látta akként intézkedni, hogy a javadalmasok még a javadalom elfoglalása előtt tartoznak magukat az ordinárius által megerősíttetni.

A mint tehát emlékeinkből megállapítható, a magyar világi kegyurak általában véve kétféle eljárást követtek az egyházi állások betöltésénél. Vagy behelyezték az egyháziaikat a megüresedett javadalmakba, a nélkül, hogy azután az egyházi megerősítésről gondoskodtak volna, vagy pedig bemutatták őket az illetékes egyházi hatóságnak megerősítés céljából, de csak azután, hogy már behelyezték őket állásaikba.

Sem az egyik, sem a másik eljárás nem felelt meg ugyan a szigorú egyházi felfogásnak, avagy a fennálló törvényeknek; mindazonáltal a »juxta morem regni« történő bemutatás már az egyházi szempontok bizonyos mértékű hódítását, érvényre

jutását, az egyház törekvéseinek kézzelfogható eredményét jelentette, a földesúri hatalommal szemben.

Az egyház azonban nem elégedhetett meg féleredménnyel; öneki a maga álláspontjának teljes győzelmére kellett törekednie.

Szécsi Dénes esztergomi érsek az 1450-iki esztergomi zsinaton ismét elérkezettnek látta az időt arra, hogy felújítsa azon régebbi zsinati intézkedéseket, a melyek az egyháziakat eltiltották attól, hogy egyházi javadalmakat világi kézből elfogadjanak; és nemcsak kiközösítést szabott a tilalom ellen vétőkre, hanem azt is kinyilatkoztatta, hogy az oly egyháziak, a kik egyházi megerősítés nélkül foglalnak el valamely egyházi javadalmat, nem nyernek hatalmat a bűnök megbocsájtására vagy megtartására, valamint a többi szentség kiszolgáltatására, hanem csak megtévesztik az igaz Istenben hívő népet, mert hogy mindezt érvényesen végezhessek, szükséges, hogy erre az illetékes egyházi hatóságtól felhatalmazást nyerjenek.¹⁾

Az érsek egyúttal előírta a kegyuraknak is, hogy mit kell szem előtt tartaniok a javadalmak betöltésénél. Ha csak nem akarják hogy kegyúri jogaik felfüggesztessenek, azon egyháziakat, a kiket egyházaik mellett alkalmazni kívánnak, még mielőtt felszenteltetnének, tartoznak bemutatni vagy az érseknek, vagy helynökének, hogy ezek vizsgálatnak vethessék alá őket; a kiket pedig bemutatnak, azoknak olyanoknak kell lenniök, a kiknek meg van a törvényes koruk, a kik törvényes házasságból származnak, a kik jól tudnak olvasni, énekelni, rendelkeznek a szükséges ismeretekkel a hit dolgában, nem irregulárisok, nem követtek el simoniát, gyilkosságot, nem esküdtek hamisan vagy nem estek más hasonló súlyos bűnbe.²⁾

Az 1510-ben hasonlóképpen Esztergomban megtartott zsinat pedig meghatározta az időt is, a melyen belül az egyházi megerősítésnek meg kellett történnie, midőn előírta, hogy a kegyurak által valamely javadalomra bemutatott plébánosok és egyéb

¹⁾ Dankó: Constitutiones synodales Almae Ecclesiae Strigoniensis, A. 1450. Strigonii, 1865. 22.

²⁾ U. ott. 21.

egyháziak, ha Esztergomhoz közelebb esnek, tizenöt nap, ha távolabb laknak, egy hónap alatt tartoznak az egyházi megerősítést kieszközölni.¹⁾

Az egyházi törvényekkel szemben a világi birtokosoknak sok időn keresztül nem volt egyéb támpontjuk a javadalmak önhatalmú betöltésére nézve, mint a birtokaikon alapított egyházakra vonatkozólag fennálló tulajdonjoguk. Törvényeink közt nem volt egy sem, mely a lelkészek kinevezését az ő kizárólagos joguknak mondotta volna. Mindössze annyit tudtak elérni, a mennyit 1344-ben az András erdélyi püspök és az egyházmegyéje területén élő birtokos nemesek közt felmerült vitás kérdések rendezése alkalmával Nagy Lajos királyunk biztosított a nemeseknek, hogy t. i. az erdélyi püspök semmi módon sem alkalmazhatott a nemesek birtokain létesült egyházak mellett papokat, a nemes urak akarata ellenére.²⁾

A XV. század végén azonban, a mikor az egyház egymásután hozta meg a szigorúbbnál szigorúbb rendszabályokat azok ellen az egyháziak ellen, a kik nem erősítették meg magukat az egyházi hatóság által javadalmaikban, a nemes urak is törvényes intézkedéssel akarnak védelmére kelni az egyház által annyira károztatott önhatalmú behelyezésnek, és az 1498. évi országgyűlésen határozatba hozzák, hogy az egyházfők ne merjék a plébánosokat arra szorítani, hogy a kegyurak akarata ellenére magukat investáltassák és egyházilag megerősíttessék.³⁾

Az 1504. évi országgyűlés pedig még ezzel sem éri be, hanem a tilalmat büntetőzáradékkal is ellátja. »Némely főpap urak — úgymond — az egyházmegyéik alá rendelt összes plébánosokat arra szokták kényszeríteni, hogy mihelyt őket megválasztják, azonnal kötelesek legyenek magukat püspöküknek bemutatni, kezükbe esküt tenni, és tőlük eziránt levelet szerezni és kivenni. A mi a nemes uraknak nyilvánvalóan hátrányukra szolgál, mert szent István király idejétől mindenkor szabadon választottak maguknak plébánosokat. Azért rendeljük, hogy

¹⁾ Battyáni: *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae. Albae Carolina* 1785. III. 658.

²⁾ Fejér IX. 1. 193.

³⁾ 1498. Art. 66.

jövőre egy plébános se legyen erre köteles, és hogy közülök senkit se erősítsenek meg a kegyurak akarata ellenére. Különben annak a községnek jobbágyai, a hol ez megtörténik, semmiképp se merjenek az illető főpapnak tizedet fizetni, hanem ez a végvárak fenntartására fordíttassék.«¹⁾

Az országgyűlés kétségkívül átlépte ezzel a maga hatáskörét. Az egyházi megerősítés az egyház belülei közé tartozván, annak megítélése is az egyházhoz kellett hogy tartozzék, kit kell megerősítenie, kit nem. A kegyurak behelyezése vagy kinevezése az egyház lelkészét csak arra hatalmazhatta fel, hogy a javadalom jövedelmeit élvezze; a szentségek kiszolgáltatásához szükséges lelki hatalommal azonban csak az erre illetékes egyházi hatóság ruházhatta fel. Ennélfogva csakis az egyház lehetett feljogosítva annak megítélésére, kinek adja meg a megerősítést és ezzel a lelki hatalmat, és kitől tagadja ezt meg.

Ezzel szemben az országgyűlés arra az álláspontra helyezkedett, hogy a püspök csakis azokat az egyháziakat erősítheti meg, a kiknek megerősítéséhez a kegyurak is hozzájárultak.

Valószínű azonban, hogy az országgyűlési határozat nem annyira a püspökök megerősítési jogát akarta korlátozni, mint inkább a birtokos nemeseknek a lelkészek alkalmazása körüli hatalmát biztosítani.

Ha ugyanis a kegyúr által valamely javadalomba behelyezett lelkész csak akkor tartozott magát a püspök által megerősíttetni, ha ehhez a kegyúr hozzájárult, akkor a lelkész véglegesítése is a kegyúrtól függött, miután a püspök által instituált egyháziaknak eltávolítása az illető javadalomból csak kánoni eljárás útján, törvényes ítélet alapján történhetett; ellenben az olyan lelkészt, a ki nem volt a püspök által javadalmában megerősítve, a kegyúr a maga hatalmából éppen úgy el is mozdíthatta, mint a hogy behelyezte.

Az országgyűlés tehát, bár ezt félre nem érthető szavakkal nem mondotta ki, bizonyára azt akarta határozatával biztosítani, hogy a birtokos nemes urak a jövőben is tetszésük szerint rövidebb, hosszabb időre alkalmazhassák egyházaik mellett a lelkészeket, és az illető lelkészt csak akkor erősítse meg javadalmában a

¹⁾ 1504. Art. 26.

püspök, ha a kegyúrnak nincs az ellen kifogása, hogy akár élet-hossziglan is megmaradjon hivatalában.

Hiába küzdött e szerint az egyház hazánkban is századokon keresztül a lelkészeknek és egyéb javadalmasoknak a világi kegyurak részéről történő önhatalmú alkalmazása, behelyezése ellen, hasztalan hozott szigorú törvényeket ennek megszüntetésére, a magyar nemes urak még a XVI. század kezdetén sem voltak hajlandók végleg és tökéletesen lemondani arról a hatalomról, a melylyel, az egyházakra vonatkozólag bírt tulajdonjog alapján, a lelkészek alkalmazása körül — mint ők hangoztatták — szent István kora óta eljárak.

II.

A kegyúri jog szerzésének eredeti módja az alapítás. Monostorok alapítása. Plébánia-egyházak alapítása. Leány-egyházak alapítása. Kápolna- és oltár-javadalmak alapítása. Az alapító jogai. Az tekintetik kegyúrnak, a kinek birtokán az egyház alapított. A névleges kegyurak.

Hazánkban a kegyúri jogok szerzésének eredeti módja, kezdettől fogva az egész középkoron át, az egyházalapítás volt.

Alapítónak ezen elv szerint: *patronum faciunt dos, aedificatio, fundus*, az tekintetett, a ki az egyház létesítéséhez szükséges telket adta, ezen az építkezést végrehajtatta és az egyháziak ellátására, az isteni tisztelet végzésére megkívánt anyagi eszközökről gondoskodott, vagyis az egyházat javadalmazta.

Ámbár senki sem építkezhett idegen telken, okleveleink nem egyszer jónak látják feljegyezni, hogy az illető alapító »in fundo suo«,¹⁾ »super terra haereditaria«,²⁾ »in possessione sua«³⁾, »in fundo suo proprio«⁴⁾ emelte az egyházat.

Rendes körülmények közt annak kellett az egyházat javadalmaznia, a ki a telket adta és az épületet emeltette, mert mint Móricz mester, nyitrai comes, a királyné udvarbírája, és testvére, Márk comes mondják 1251-ben az általuk alapított móríczhidai premontrei prépostság alapítólevelében, méltányos dolog, hogy az egyházak az alapítók részéről anyagi ellátásban részesüljenek, minekutána nem lehet földi javak nélkül a lelkieknek élni.«⁵⁾

¹⁾ Hazai okmánytár VII. 81.

²⁾ U. ott. VIII. 358.

³⁾ Fejér IX. 5. 470.

⁴⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. Budapestini, 1896. III. 47.

⁵⁾ Fejér IV. 2. 85.

Éppen azért okleveleinkben együtt szokott szerepelni ez a két kifejezés: »monasterium construxi et dotavi«,¹⁾ »construxit et dotavit«²⁾, »fundaverat et dotaverat«,³⁾ »fundatum et dotatum«.⁴⁾

Csak ha az alapítót halála meggátolta műve befejezésében, javadalmazták az egyházat utódai, örökösei, vagy valamely jámbor lélek, kinek megesett a szíve a félbenmaradt egyházon. Ez utóbbi történt pl. a János lovagok székesfehérvári monostoránál, a melyet Martirius esztergomi érsek alapított, azonban alig hogy a falakat felemeltette, 1158-ban elhalálozott. Ekkor III. Béla anyja, Eufrozina királyné vette gondjaiba az elárvelt művet, és befejezván a még hátralevő építkezést, a monostort gazdagon javadalmazta.⁵⁾

Természetesen gyakoribb volt az eset, hogy az örökösök fejezték be a félbenmaradt alapítást. Így tett pl. Áron László örököse 1465-ben. Áron László Somogyviszlón a szent Mihályról nevezett plébánia-templom mellé egy kápolnát alapított a B. Szűz tiszteletére. Mielőtt azonban a kápolnát javadalmazhatta volna, meghalt. Szándékát örököse és testvére, György, hajtotta végre, a kápolnának több birtokot adományozván, s megszabván ezek hasznélvezete fejében a templom plébánosára háruló kötelességeket is.⁶⁾

A monostorok alapítására — hogy először ezekről szólnunk — rendszerint az az óhaj bírta az embereket, hogy egyrészt a szerzetesek megtelepítésével Istennek dicsőségét és felebarátaik lelki üdvét előmozdítsák, és ekként Istennek végtelen irgalmára magukat érdemessé tevén, bűneik bocsánatát annál inkább elnyerhessék, másrészt pedig, hogy maguknak és családjuknak a monostorban temetkezési helyet biztosítsanak.

Különösen az előbbeni szándék majd minden alapítólevélben kifejezésre jut. Lampert, szent László sógora, nejével és fiával az örök jutalom reményében és lelkük váltáságára alapít-

1) Wenzel I. 24.

2) Hazai okmánytár VII. 81.

3) Fejér IV. 3. 103.

4) U. ott. IX. 5. 470.

5) U. ott. II. 283.

6) Hazai okmánytár V. 275.

ják 1135-ben a bozóki prépostságot.¹⁾ Magnus tárnokmester 1145-ben magának és utódainak temetkezési helyet kíván létesíteni a madocsai monostorban.²⁾ Wolfer comes 1157-ben az egész keresztény vallás díszére és hasznára, valamint saját és családja lelki üdvére létesíti a németújvári apátságot.³⁾ Dénes comes az ideig való javak fejében az örökké valókat akarván elnyerni, alapítja 1230 előtt a türjei prépostságot.⁴⁾ Móricz mester a maga és szülei lelkének üdvére hozza létre 1251-ben a móríczhidai prépostságot.⁵⁾ Mayos és Sándor comesek 1252-ben a mindenható Isten iránt való szeretetből építik fel a kaposfői monostort.⁶⁾ 1272-ben Moys comes és testvérei tekintetbe vevén, hogy a földön minden mulandó, lelkük üdvére alapítják meg az ábrahádi apátságot.⁷⁾ Óvári Konrád 1295-ben szülei és utódai bűnei bocsánatára javadalmazza a remete szent Pál fiai részére emelt egyházat és kolostort.⁸⁾ 1319-ben Kakass mester a maga és felesége lelki üdvére és elhalt fiának, valamint szüleinek üdvösségére alapítja a karthauziak lechniczi kolostorát.⁹⁾ Az erenyei nemesek hasonló czélból létesítenek a remetéknek kápolnát és kolostort 1339-ben.¹⁰⁾ A pápóczi prépostságot Magyar Pálné azért alapítja 1371-ben, hogy a mi itt a földön mulandó és veszendő, annak fejében az örökkévalókat biztosítsa magának.¹¹⁾ 1374-ben Csetneki László azért létesít a szent Ágostonról nevezett remeték számára Gombaszögön templomot és kolostort, hogy a mennyország örököse lehessen.¹²⁾ Horváti János macsóí bán a maga és szülei bűneinek bocsánatára akar 1376-ban a minoritáknak kolostort és templomot alapítani¹³⁾ stb.

1) Fejér VII. 5. 100.

2) U. ott. II. 120.

3) U. ott. II. 144.

4) Hazai okmánytár VII. 81.

5) Fejér IV. 2. 85.

6) U. ott. 159.

7) U. ott. V. 2. 91.

8) Hazai okmánytár VIII. 358.

9) Fejér VIII. 2. 227.

10) Zala vármegye oklevéltára I. 352.

11) Fejér IX. 4. 356.

12) U. ott. 352.

13) U. ott. IX. 5. 116.

Az ily szerzetes monostor felépítése, javadalmazása, benépesítése, minden szükséges dologgal való felszerelése nemcsak nagy anyagi áldozatokat követelt az alapító és családja részéről, hanem igen sok gondot, utánjárást is igényelt.

Az alapítónak mindenekelőtt azzal kellett tisztába jönnie, hogy melyik szerzetesrendnek alapítsa a monostort. Ha erre nézve magával vagy hozzátartozóival megállapodásra jutott, tájékozódnia kellett az iránt, hogy az egyházi hatóság engedélyezni fogja-e a monostor megalapítását, és a kiszemelt rend hajlandó-e átvenni a monostort?

Az egyházi hatóságot az illető megyés püspök képviselte, s az ő megkérdezése, engedélye nélkül monostort alapítani nem lehetett. A püspök volt hivatva ugyanis megítélni, hogy a tervbe vett alapítvány valóban Isten dicsőségére és a hívek lelki üdvére fog-e szolgálni, megfelel-e minden tekintetben az egyház szellemének és törvényeinek, nem érint-e már fennálló jogokat, nem sért-e bizonyos fontos érdekeket?

Ha adataink fogyatékosága mellett nem tudjuk is minden egyes monostor megalapításánál kimutatni, hogy az alapító valóban nem mulasztotta el a püspök hozzájárulását megszerezni, a reánk maradt emlékek elegendő bizonyítékul szolgálnak arra nézve, hogy a megyés püspök engedélyének kieszközlése kötelező szabályul tekintetett.

Wolfer comes 1157-ben nyíltan hangoztatja, hogy a győri püspök akaratával és segítségével alapította meg a B. Szűz német-újvári apátságát, és főleg a püspök hozzájárulásával és áldásával rendelkezett erről úgy, hogy a monostor a pannonthalmi apát joghatósága alatt álljon.¹⁾

Hasonlóképpen kikérte a megyés püspök beleegyezését Szentgróti Dénes comes, midőn 1230 előtt a türjei prépostságot létesítette.²⁾ Nemkülönben a Beczkó vára mellett szent Ágoston kanonokrendje számára létesített prépostság ala-

¹⁾ »*Ex voluntate et auxilio* Heruasii Geuriensis Episcopi parochiani.«
Fejér II. 144.

²⁾ »*Monasterium — dioecسانی loci accedente consensu — construxit.*«
Hazai okmánytár VII. 81.

pítói is kikérték az ordinárius engedélyét az alapításhoz a XV. században.¹⁾

Előfordulhatott ugyan, hogy az alapító már csak a monostor felépítése után terjesztette alapítványát a püspök elé, hogy azt jóváhagyásával ellássa, azonban minden valószínűség szerint tudomására hozta szándékát már megelőzőleg is az ordináriusnak. Ilyenkor a püspök nem azt írta oklevelében, hogy az alapítást megengedi, hanem hogy az alapítványt jóváhagyja, megerősíti.

Ez történt az 1314. évben Sztolán, a Szepesség e csaknem megközelíthetlen helyén létesített benczés-monostorral. Minekutána több jámbor lélek felépítette a monostort, Tamás esztergomi érseket kérték fel az alapítvány megerősítésére. Mire az érsek az alapítást jóváhagyta, megerősítette, a szerzeteseket oltalmába fogadta és az alapítók szándékának megfelelően elrendelte, hogy a monostor priorja a garammelletti szentbenedek-rendű apát joghatóságát ismerje el.²⁾

Némelykor nem az alapító, hanem helyette a letelepítendő szerzetesrend előjárója járul a püspök elé, hogy az alapításhoz engedélyét kieszközölje. Így tett 1359-ben a szent Ágostonról nevezett remeték tartományfőnöke, midőn a győri püspököt arra kérte, adja beleegyezését, hogy Magyar Pálné alapítványából Pápóczon, rendtársai részére templomot és kolostort építhessen.³⁾

Ha a püspök maga volt az alapító, különösen pedig ha alapítványához püspöksége jövedelmeit is felhasználta, tartozott káptalana hozzájárulását megszerezni. Jakab nyitrai püspök 1220-ban »cum consilio et consensu capituli« alapítja meg a szalkai apátságot;⁴⁾ úgyszintén Csanád esztergomi érsek is »de fratrum

¹⁾ A szerzetesek ugyanis »de voluntate patronorum ejusdem loci ac speciali licentia ordinarii ecclesiam acceptaverant«. Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Nicol. V. A. III. Liber Ruber B. Fol. 304. Meg kell jegyezni, hogy a vatikáni levéltárból felhasznált adatokat részben saját magam kutattam fel és másoltam le, részben pedig azokból a másolatokból merítettem, a melyeket Fraknoi Vilmos cz. püspök úr legújabbán a Széchenyi Országos Könyvtár kéziratárában őrizetül elhelyezett.

²⁾ Knauz: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Strigonii, 1874. II. 700.

³⁾ Fejér IX. 3. 63.

⁴⁾ U. o. III. 1. 448.

nostrorum beneplacito et consensu» újítja fel 1337-ben a szentgyörgymezei prépostságot.¹⁾

Találkoztak úgy az egyházi, mint a világi alapítók körében, a kik nem elégedtek meg a püspök engedélyével és hozzájárulásával, hanem vagy egyenesen a pápától kértek felhatalmazást valamely egyház megalapítására, vagy pedig a püspök hozzájárulásán felül még pápai engedélyért is folyamodtak.

Az oly esetben, a mikor a pápától függött a döntés, az egyház feje rendelkezett, a hogy legüdösebbnek és legczélszerűbbnek látta.

Ilyen eset volt, a mikor a XV. század közepén a Beczkó vára melletti Ágoston-rendi prépostságnak egy más helyre való telepítéséről volt szó.

A B. Szűz tiszteletére emelt prépostság lakói, miután közvetlen a határszélen laktak, sokat szenvedtek a csehek ellenséges betöréseitől, a kik monostorukat felgyújtották és kifosztották. Ez a körülmény arra indította a prépostság kegyurát, Alsólendvai Bánffi Pált, és a monostor lakóit, hogy a monostornak egy védettebb helyre való átvitelére gondoljanak. Ily biztosabb hely lett volna a Bánffi tulajdonát képező Beczkó vára, a mely alig félmérföldnyi távolságra esett a monostortól, és a hol szent István tiszteletére épített plébánia-egyház állott fenn, Bánffi kegyurasága alatt. Bánffi a várban egy új monostort szándékozott a szerzeteseknek építeni, de csak úgy, ha a szerzetesek kieszközlík az egyházi hatóság engedélyét arra, hogy a régi monostor javait az újnak javadalmazására lehessen fordítani. Márton prépost és szerzetes társai tehát 1450-ben a pápától engedélyt kértek erre. Mire V. Miklós pápa utasította az esztergomi érseket, hogy Bánffinak adjon felhatalmazást ily értelemben az új monostor megalapítására, és ha úgy találja, hogy a folyamodványban előadottak megfelelnek az igazságnak, a szent István plébánia-egyház rectorát helyezze át a régi monostorba, a szerzeteseket pedig vigye fel a várba.²⁾

A pápa, ha az eléje terjesztett ügy részleteiből meggyőző-

¹⁾ Fejér VIII. 4. 247.

²⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae Nicol. V. A. III. Lib. Ruber B. Fol. 304.

dőtt arról, hogy az illetékes tényezők idehaza is tudnak a dologról és ellene kifogást nem emelnek, rendszerint minden további intézkedés nélkül megadta az alapításra az engedélyt. Ha azonban ez nem tűnt ki a folyamodók előadásából, mint pl. a mikor Horváti János macsói bán 1376-ban minorita kolostort kívánt létesíteni és IX. Gergelytől erre engedélyt kért, a pápa a megyés püspök hozzájárulásától tette függővé a kérelem teljesítését.¹⁾

A kolduló szerzeteseknek szánt kolostorok megalapításánál a megyés püspök hozzájárulásán kívül még az illető plébános beleegyezését is ki kellett eszközölni, a kinek plébániájához az újonnan alapítandó egyház tartozott. Vagy ha ez nem történt is meg, az egyházi hatóságnak az engedély megadásánál ügyelnie kellett arra, hogy a plébános jogai kellő tiszteletben tartsanak.

Midőn Perényi Miklós 1340-ben szentkereszti helységében, a melyben vagy a melynek közelében sem szerzetesek, sem más áldozárok nem voltak, a kik a népnek Isten ígését hirdethették volna, minek következtében a közel 500 kúriából álló község lakosai csak a legritkább esetben juthattak prédikációhoz, a püspök engedélyével alkalmas egyházat létesített és folyamodott a pápához, hogy ezt a minoritáknak átadhassa, XII. Benedek pápa meghagyta az esztergomi érseknek, hogyha a templomot és a kolostort megfelelőnek találja, adja át az említett szerzeteseknek, úgy azonban, hogy a plébánia-egyház jogait ez miben se érintse.²⁾

Lehettek egészen sajátságos körülmények is, a melyek indokoltá, sőt szükségessé tették, hogy az alapító közvetlenül Rómába folyamodjék engedélyért, valamely egyház létesítéséhez:

Ilyen volt Domonkos bán esete, a ki fogadalmat tett, hogy a szentföldre zárandokol; később azonban, több mindenféle okból nem válthatván be fogadalmát, arra kérte a pápát, hogy fogadalmának átváltoztatásával megalapíthassa a B. Szűz borsmonostori apátságát. Midőn azután elnyerte erre nézve a pápa engedélyét, nem mulasztotta el alapítólevelében felemlíteni, hogy

¹⁾ Fejér IX. 5. 116.

²⁾ U. ott. VIII. 4. 445.

az alapítványt »ex permissione ac licentia domini papae« tette.¹⁾

Mily körültekintően szokott Róma eljárni, ha engedélyt kértek tőle valamely egyház megalapításához, megítélhetjük a következőkből.

Pozsonyban már a tatárjárás előtt volt egy apácza-kolostor, melynek lakói a ciszterciek szabályai szerint éltek. Az apáczák a XIII. század végén, nem akarván a városon kívül eső kolostorban tartózkodni, elhagyták eddigi otthonukat, mely ettől fogva több éven keresztül üresen állott. III. Endre királyunk ekkor a ciszterciek helyett klarisszákat telepített le Pozsonyba, a kiknek a várban jelölt ki helyet. Az új kolostor alapítására Rómából kértek engedélyt. Ekkor Máté bibornok meghagyta a minorita tartományfőnöknek, valamint a pozsonyi házfőnöknek, hogy vizsgálják meg gondosan azokat a körülményeket, a melyek közt a kolostort föl fogják építeni, vagy esetleg már fel is építették. Vajjon az alapítvány kedves lesz-e Isten előtt? És hasznára lesz-e szent Klára rendjének? Megfelelő lesz-e a hely, az épület, a rendi szabályok megtartásának? Történt-e megfelelő gondoskodás a kolostor lakóinak fenntartásáról? Nem épült-e a kolostor más jogok sérelmével? Megadta-e az esztergomi érsek, a káptalan és a helybeli plébános a szükséges beleegyezést? Ha tapasztalni fogják, hogy e kívánalmaknak minden irányban elég tétetett, megengedhetik, hogy a monostor felépítéséhez kezdjenek, vagy pedig átvehetik a már kész épületet és elhelyezhetnek abban 4—6 apáczáat.²⁾

Miután az alapító kieszközölte a megyés püspöknek, vagy pápának, avagy mindkettőnek engedélyét a tervbe vett monostor létesítéséhez és megbizonyosodott arra nézve is, hogy a kiszemelt szerzetesrend hajlandó lesz a monostort benépesíteni, hozzáfogott az építkezéshez.

A monostor felépítését a legtöbb esetben az alapító végeztette az általa megbízott építőmester által. Megtörtént azonban, hogy az építkezést maguk a szerzetesek vállalták magukra.

Igy volt ez pl. a borsmonostori apátság megalapításánál.

¹⁾ Wenzel XI. 57.

²⁾ U. ott. XII. 601.

Domonkos bán, midőn belátta, hogy nem képes fogadalmát beváltani és kieszközölte a pápánál, hogy e helyett monostort alapíthasson, az ország nyugati határán tervezett egyház részére az osztrák szent-keresztí apátságtól kért szerzeteseket. Az apát csak akkor volt hajlandó erre nézve határozott választ adni, ha biztosítékot nyer az iránt, hogy a szerzetesek anyagi ellátásáról gondoskodás történik. Erre Domonkos bán az apáttal együtt megjelent a király előtt, a kinek már szintén volt tudomása a fogadalom átváltoztatásáról, mert ehhez a bán nemcsak a pápának engedélyét, hanem a király tanácsát és hozzájárulását is kikérte, és itt kinyilatkoztatta, hogy a monostor céljaira feleségével és fiával egyetértve, 7 majorságot ad, ezenfelül 100 ökröt, 100 tehenet, 100 juhot, 20 cselédszállást és 300 fontot az építkezési költségekre. Ezzel szemben a szerzetesek magukra vállalták, hogy a monostort három éven belül felépítik. Hogy pedig a kölcsönös megállapodásnak kötelező erejét még jobban biztosítsák, megkérték a királyt, hogy ennek pontjait oklevelével erősítse meg, a mit III. Béla király teljesített is, tekintettel lévén úgy az egyház javára, mint a világ nagyfokú gonoszságára.¹⁾

Az alapító kérelmére néha a megyés püspök is megjelent a monostor temploma alapkövének letételén, hogy az ünnepély fényét emelje. A püspök ilyenkor, mielőtt a szertartáshoz kezdett volna, felszólította az alapítót, nyilatkoztassa ki, mit szánt a templom javadalmazására.

Igy tesz 1218-ban a traui püspök egy dalmát helységben, a hol Racca spalatói polgár és felesége által szent Miklós tiszteletére alapítani szándékolt egyház alapkövének letételére jelent meg. És csak miután az alapítók kijelentették, hogy a telket, valamint a körülötte fekvő szántókat mind át akarják engedni a szerzeteseknek, továbbá egy oly nagyságú földet, melynek művelésére 4 ökr szükséges, 200 juhot, 10 méhkast s kötelezték magukat arra is, hogy vízvezetékét építenek, ha legalább két szerzetes végzi az egyházban az isteni tiszteletet, tette le a

¹⁾ »Una nos rogaverunt, ut seriem ordinationis litteris nostris corroboraremus. Nos vero piis petitionis ipsorum condescendentes, litteras nostras praesentes sigilli nostri munimine roboratas, tam propter ecclesiam, quam superhabundantem malitiam saecularem eis perreximus modum hujus ordinis perpetuantes.« Wenzel XI. 59.

püspök, a Szentlélek segítségül hívása után, Istennek nagyobb dicsőségére, a szent Miklós tiszteletére megáldott alapkövet.¹⁾

A javadalmazás tekintetében azonban ráért az alapító a templom felszentelésekor is nyilatkozni, mely alkalommal a megyés püspök feltétlenül megjelent²⁾ az újonnan létesített monostorban, hogy a vidékről összesereglett hívek sokaságának jelenlétében, méltó egyházi ünnepély keretében, adja át az új Isten-házát szent rendeltetésének. Némely püspök még arról is gondoskodott, hogy az egyház feje azoknak a híveknek, a kik a felszentelés napján a monostort meglátogatták és ott ájtatosságukat elvégezték, bizonyos búcsukat engedélyezzen.³⁾

Az alapításnak legfontosabb ténye, legnehezebben elintézhető része kétségkívül a javadalmazás volt; ebben kellett az alapítónak a legmesszebbmenő óvatosságot és a legkörültekintőbb előrelátást tanúsítania.

Az alapítónak mindenekelőtt azt kellett teljes világításba helyeznie, hogy joga van a javadalmazásra szánt birtok tulajdonjogát egyházára ruházni.

Kezdetben, szent István király intézkedése következtében, minden birtokos nemes szabadon rendelkezhetett javairól az egyház javára, a nélkül, hogy ehhez akár nemzetségbelieinek, akár pedig a királynak az engedélyét tartozott volna kikérni. És e rendelkezési szabadság egyformán kiterjedt a szállás, adomány és szerzett birtokra.

Péter ispán, a százdi monostor alapítója, 1067-ben a monostor javadalmazására a Tisza körül, Hortobágy vidékén, 104 ház szolgát, 30 lovast, 6 takácsot, 10 szöllőt és méhest, 10 pár lovat, 100 darab szarvasmarhát, 500 darab birkát, 200 darab sertést, Dombrádon 14 családot, hogy zsindelyt hordjanak az épület tetőjére, és sok szántóföldet, rétet, legelőt, marhát és rabszolgát

¹⁾ Wenzel VI. 397.

²⁾ Győri történelmi és régészeti füzetek. Győr, 1865. III. 300.

³⁾ Demeter, váradi püspök 1347-ben folyamodik a pápához, hogy azon híveknek, a kik az általa felszentelendő egyházakat és monostorokat a felszentelés napján buzgón meglátogatják, 100 napi búcsut engedélyezzen. Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Suppl. Clem. VI. A. II. Pars. II. Fol. 67.

adományoz, a nélkül, hogy akár két testvérének hozzájárulását, akár pedig a király engedélyét kikérte volna ehhez.¹⁾

Idők múltán azonban a birtokos nemes ezen rendelkezési szabadsága megszorítást szenvedett és pedig a szállásbirtokra nézve a nemzetséggel, az adománybirtokra a királylyal szemben. Szabályul állíttatott fel ugyanis már Kálmán király idejében, hogy az egyháznak adományozott szállásbirtokot a nemzetség tagjai az egyháztól visszaválthatják.²⁾ IV. Béla idejében pedig az egyháznak tett adományokat szokás volt a királylyal megerősíttetni.³⁾

A monostort javadalmazni szándékozó alapítónak mindekelőtt arra nézve kellett, egyháza érdekében, magát biztosítania, hogy rendelkezési jogát senki kétségbe vonni nem fogja, intézkedéseit senki meg nem támadja.

Ezt főként úgy érhetette el, hogy még a javadalmazás megtörténte előtt teljes rendelkezési jogot biztosított magának királyi kiváltság alapján, összes szállás, adomány és szerzett birtokaira vonatkozólag, vagy legalább arra a birtokra nézve, a melyet a javadalmazásra szánt.

Igy járt el Márton comes, a csatári apátság megalapítója 1140 táján.

II. Béla király éppen az esztergomi gyűlésen tartózkodott, a hol fiának, Lászlónak adományozta a bosnyák hercegséget, midőn Márton comes azzal a kérelemmel járult eléje, engedjen neki javai felett szabad rendelkezési jogot. A király teljesíti a comes kérelmét, sőt utódja, II. Gejza király újból megadja neki a felhatalmazást erre. Márton comes él a királyi kegyelemmel, és miután előbb mindazokat kielégítette, a kiknek birtokaira nézve valami igényük lehetett, s miután Csatárt, a melyet testvéreivel közösen bírt, ezektől megváltotta, az új monostort szent Péter apostol tiszteletére felépíti és gazdagon javadalmazza.⁴⁾

Némelyek óvatosságukban még a király által engedett sza-

¹⁾ Wenzel I. 24. Pauler: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Bpest, 1899. I. 137.

²⁾ Bartal: Commentariorum ad status jurisque publici Hungariae aevi medii libri XV. Posonii, 1847. I. 248.

³⁾ Knausz: Egyházi javak magyar jogtörténeti szempontból. Magyar Sion. 1868. év. 172.

⁴⁾ Magyar Könyvszemle 1893, évf. 14.

bad rendelkezési jogot sem tartják elegendőnek, hanem ezenfelül az ország főrendeinek hozzájárulását is kikérik az alapításhoz.

Igy tesz Ottó somogyi ispán 1061-ben, midőn megalapítván a zseliz-szent-jakabi apátságot, vagyónát a király és az ország főnemeseinek helyeslésével és tanúsága szerint a monostornak adományozza.¹⁾ Példáját követi 1157-ben Volfer ispán, midőn a németújvári apátság megalapításakor a király kegyelméből és az országos főrendek jóakaratából építi fel a monostort.²⁾ Nemkülönb Stibor vajda, a ki 1414-ben a vágújhelyi prépostság megalapításához kikérte Zsigmond királynak, az esztergomi érseknek, a nádornak és az ország báróinak beleegyezését.³⁾

Az alapítók ezen eljárását könnyű megérteni. Az ő céljuk, alapítványukat minél maradandóbbá tenni, az egyház fennállását minél szilárdabb alapokra fektetni. Nem elégesznek meg tehát a királytól nyert engedéllyel, hanem a távoli bizonytalan jövőre való tekintettel az ország hatalmasainak tanúságát, jóakaratú támogatását is kieszközik, hogy a királyi hatalom ereje mellett még ez is oltalmat nyújtson egyházuknak minden jogtalan támadás ellenében.

Az alapítás megtörténtét, az újonnan létesített egyház részére átengedett birtok tulajdonjogának törvényszerű átruházását, azon jelentőségre való tekintettel, a melylyel a közép-korban a földbirtok általában bírt, oklevéllel kellett igazolni.

Ez többféleképpen történhetett.

Az egyik mód az volt, hogy az alapító megjelent a király előtt és itt kinyilatkoztatta, mely birtokok tulajdonjogát ruházza

¹⁾ »Monasterium Deo sanctoque Jacobo constructum, et quaecunque de facultatibus habui, vel a Dominis meis invenire potui, totum illuc pro remedio animae meae, regia, omniumque majorum regni hujus probatione et testimonio contuli.« Fejér VII. 5. 66.

²⁾ »Ex gratia et beneficio supra dicti regis et favore praenominatorum et omnium principum Hungariae — monasterium aedificavi.« Fejér II. 144.

³⁾ »Serenissimi principis et domini domini Sigismundi regis — ac reverendissimi in Christo patris et domini d. Joannis Archiepiscopi Strigoniensis — ac magnifici viri domini Nicolai de Gara regni Hungariae palatini ac caeterorum Baronum ac dominorum regni consensu, assensu, bona cum voluntate ad praemissa accedente claustrum ibidem ereximus, fundavimus — cupientes in omnibus necessariis sufficientibus — cum effectu providere.« Fejér X. 5. 547.

át az általa létesített egyházra. A királyi jegyző ezt írásba foglalta és az átruházás jogérvényes megtörténtének bizonyosságául az okiratot királyi pecséttel ellátva kiadta.

Vagy pedig arra kérte az alapító a királyt, hagyja jóvá, erősítse meg az új egyház javára tett adományát, s a királyi jegyző állítson ki ennek megtörténtéről írást.

A királyi oklevél tehát a szerint, a mint az alapító a király hozzájárulását, engedélyét, megerősítését is kieszközölte az alapításhoz, az alapított egyház javadalmazásához, vagy pedig csak az adományozás megtörténtének királyi tanusítását kérelmezte, a királyi engedélyt és megerősítést tartalmazta, vagy pusztán az adományozás megtörténtét igazolta.

Az előbbeni módon lett kiállítva a lébényi apátság alapítólevele.

Lébény falu egykor Sándor és Serefel comesek tulajdonát képezte, haláluk után pedig a birtok visszaszállott a királyra, a ki újból eladományozta, a míg ismét visszakerült a királyi kézre. Végre Imre király, főleg az elhalt Saul kalocsai érsek érdemeire lévén figyelemmel, inkább akarván a birtokot a családnak visszaadni, mint megtartani, azt Sándor és Serefel utódainak, Csépán bácsi és Patt mosonyi ispánoknak és ezek unokaöccsének Istvánnak adományozta. Az új tulajdonosok a birtokon szent Jakab tiszteletére monostort építettek, azt bőkezűen javadalmazták és tekintetbe vevén, hogy az egyháznak adományozott birtok több kézen megfordult, nehogy az egyházat ennek tulajdonában később valaki háborgassa, 1208-ban folyamodtak II. Endre királyhoz, hogy a javadalmazást királyi megerősítésével szentesítse. A király készséggel hajlott az indokolt kérelem teljesítésére, és kimondván, hogy ha esetleg idők múltával fel is mutatna valaki a birtokra vonatkozó valamely királyi oklevelet, a melylyel a birtokra vonatkozó jogcímét igazolni akarná, ennek semmi érvénye ne legyen, s miután Istentől nyert hatalmánál fogva kötelessége az Istennek tetsző ügyet előmozdítani, a mit az alapítók a szerzetesek fenntartására felajánlottak, nehogy ezek valaha rendeltetésüktől elvonhatók legyenek, az utókor számára királyi pecséttel ellátott írásba foglaltatta.¹⁾

---

¹⁾ Fejér III. 1. 58.

Ellenben Moys somogyi ispán nem tartotta szükségesnek a testvérével, Sándorral alapított ábrahám apátság javadalmazását a királylyal megerősíttetni vagy jóváhagyni, hanem egyszerűen arra kérte IV. Bélát, hogy foglalja írásba alapítólevelüket, a mit a király azután ilyen záradékkal adott ki: »in cujus rei memoriam, ad eorum petitionem, praesentas dedimus litteras, duplicis sigilli nostri munimine roboratas.«¹⁾

Sőt Péter, a százdi monostor megalapítója, az általa 1067 körül készített alapító-levelet egyszerűen csak aláíratta a királylyal és több főpappal, valamint világi úrral, átkot mondván mindazokra, a kik az egyháznak tett adományt valamiképpen megcsonkítani akarnák.²⁾

Nem mindenki fordult azonban a királyhoz az alapítólevél kiállításáért, hanem sokan megelégedtek azzal, ha a hozzájuk legközelebb eső hiteles hely írásba foglalta az alapított egyház javára tett adományokat.

A szent Benedekről nevezett kaposfői benczés apátság megalapításáról 1252-ben az alapítók kívánságára szent Egyed somogyvári apátsága állított ki oklevelet.³⁾ Konrád mester 1292-ben egy előttünk ismeretlen convent által iratta meg az általa létesített baranyai pálos kolostor alapító-levelét.⁴⁾ Az erenyei nemesek pedig a türjei conventhez fordultak az alapítólevél kiállításáért, a mikor 1339-ben Erenyén kolostort létesítettek.⁵⁾

Sőt ismerünk olyan alapítókat is, a kik nem mentek sem a királyi kancelláriába, sem valamely conventhez az alapítólevél megszerkesztéseért, hanem megírták vagy megíratták maguk és pecsétjükkel hitelesítve kiadták egyházuknak.

Az alapító ebben az esetben felemlítette alapító-levelében az okot, mely őt az egyház létesítésére bírta, felsorolta azon javakat, a melyekkel az egyházat javadalmazta, gondosan meghatározta az átengedett ingatlanok határait, végül kinyilatkoztatta, hogy azért foglalta mindezt írásba, és azért látta el az ok-

¹⁾ Fejér V. 2. 91.

²⁾ Wenzel I. 27.

³⁾ Fejér IV. 2. 159.

⁴⁾ U. ott. VII. 5. 532.

⁵⁾ Zala vármegye oklevéltára. I.352.

iratot pecsétjével, mert azt akarta, hogy adományait utódai közül senki vissza ne vonja.

Igy állították ki a móríczhidai prépostság alapító-levelét Mórícz és Márk comesek 1251-ben.¹⁾ Igy írta meg Óvári Konrád a Szentagán alapított páloskolostor alapító-levelét 1295-ben, megjegyezvén ennek bevezető soraiban, hogy az adományok örök érvényét írásban szckás biztosítani, nehogy ezek emléke idővel megsemmisüljön.²⁾ És így adta ki a maga pecsétje alatt Csetneki László 1371-ben a Gombaszögön szent Ágoston remetéi számára épített kolostor és templom alapító-levelét.³⁾

Az alapító-levelén az a szilárd alap, a melyen az egyháznak tulajdonjoga, a neki adományozott birtokhoz, nyugodott, a mitől a monostor fennállása, a szerzetesek ellátása függött, úgy az alapítók, mint utódai, valamint a szerzetesek is nagy gondot fordítottak ennek megőrzésére.

Hogy az alapító-levelét esetleges megsemmisüléséből származható birtokpereknél és más hasonló bajoknak elejét vegyék, a szerzetesek rendszerint röviddel az alapítás után gondoskodnak arról, hogy azt valamelyik hiteles hely átírja és másolatban nekik kiadja.

Mikor Csetneki László megalapította a gombaszögi remetekolostort, a rend képviselői még ugyanazon évben megjelentek az egri káptalan előtt azzal a kéréssel, hogy »ob majorem rei evidentiam et cautelam uberiozem« írja át az alapító-levelét és pecsétjével hitelesítse.

Máskor a szerzetesekkel egyetértve, maguk az alapítók gondoskodnak az alapító-levelét átírásáról, még pedig, ha ez nagyobb nehézséggel nem volt egybekötve, a legszívesebben a királyi kancelláriához fordulnak e célból.

Ezt az eljárást követték 1263-ban, mintegy 12 esztendővel az alapítás után, a móríczhidai prépost és Mórícz királyi tárnokmester, az egyik alapító, midőn megjelentek IV. Béla király előtt és felmutatván az alapító-levelét, arra kérték őt, hogy ezt királyi oklevéllel erősítse meg.

---

¹⁾ Fejér IV. 2. 85.

²⁾ Hazai okmánytár. VIII. 358.

³⁾ Fejér IX. 4. 352.

Miután a kérelmezők nem egyszerűen az alapító-levél átírását kívánták, hanem az okiratnak és még inkább az abban foglalt intézkedéseknek királyi szentesítését, és miután a király nem ismerte az adományozott birtokokat és azok viszonyait, előbb felhívta a pannonhalmi apátot, hogy jelenjék meg a helyszínén és tartson vizsgálatot arra nézve, vajjon bírja-e valósággal a monostor az alapító-levélben felsorolt javakat? És csak mikor az apát azt jelentette, hogy a monostor tényleg birtokában van ezeknek a földeknek és ezek mind határolva vannak, úgyszintén hogy nála ez ügyben senki óvást nem jelentett be a szerzetesek birtoklása ellen, erősítette meg IV. Béla a monostort a neki adományozott birtokok tulajdonában és adott ki erről peccéses levelet.¹⁾

Általában azt tapasztaljuk, hogy nemcsak az alapítók, hanem utódaik is, valahányszor egyházaikat adományban részesítik, súlyt fektetnek arra, hogy adományukat a király jóváhagyja, megerősítse, a királyi hatalom oltalmát tartván úgyszólván egyedül alkalmasnak arra, hogy intézkedéseiket megmásíthatlanokká tegyék. Viszont királyaink is a legnagyobb jóakarattal igyekeznek megfelelni a beléjük helyezett bizalomnak. A hozzájuk forduló kérelmezőket nemcsak nem utasítják el, hanem a legodaadóbb buzgalommal tesznek meg mindent az egyházi érdekek megvédelmezésére, abból indulván ki, — a hogy ezt IV. Béla király egyik 1233-ban kiadott oklevelében olvashatjuk — hogy Magyarországon a monostorok nagyon rá vannak szorulva a királyi gondviselés buzgólkodására, szükséges tehát, hogy őket javaikban annál nagyobb előrelátással megőrizzék, »quia in custodiendis illis retributio multa.«²⁾

A monostoroknál, a melyeket egyes vagyonosabb földesurak, főúri vagy nemesi családaink buzgó sarjai oly célból létesítettek birtokaikon, hogy ezekben a szerzetesek szünet nélkül dicsérjék az Urat, gyakorolják az önmegtagadást, hirdessék a hitet, terjeszszék a műveltséget, példányképei legyenek a szorgalmas munkának, áldásai az egész vidéknek, hasonlíthatlanul nagyobb számmal voltak az országban oly kisebb egyházak,

¹⁾ Fejér IV. 3. 122.

²⁾ Wenzel VI. 523.

a melyek nem a tökéletesebb élet céljait, hanem a hívek mindennapi lelki szükségleteit szolgálták. A melyeknek az volt a rendeltetésük, hogy a hívek egyes kisebb csoportjainak lelki gondozását lehetővé tegyék.

E kisebb egyházak az egyes városokban, falvakban létesített templomok voltak, a melyekben a lelkészkedő papság az isteni tiszteletet végezte és a szentségeket kiszolgáltatta.

Az első ily egyházak szent István intézkedéseinek megfelelően 10 községenként alakultak oly módon, hogy 10 falu épített magának templomot, ezt két jobbágygyal, telekkel, egy lóval, 6 ökörrel, két tehénnel, 34 juhval javadalmazta; a szükséges egyházi ruhákat a király adta, könyvekről és papokról pedig a püspök gondoskodott.

A kereszténység terjedésével, megerősödésével és a népesség szaporodásával elégtelennek bizonyult egy egyház 10 községnek; hogy a szükségleten segítsenek a földesurak, részben családjuk kényelmére, részben jobbágyaik és szolgálattevő népök könnyebbségére, birtokaikon külön egyházakat építettek maguknak.

Az egyház-alapítás úgy történt, hogy az illető birtokos nemes úr megjelent a megyés püspök előtt és előadván azon okokat, melyek a templom építését sürgették, kikérte a püspök engedélyét, hogy a templomot a kijelölt helyen, a maga telkén felépíthesse és megalapíthassa.

A püspöknek az engedély megadásánál nemcsak az általános egyházi törvényeket kellett szem előtt tartania, nemcsak a templom-alapítás mellett felhozott okokat kellett mérlegelnie, nemcsak a szomszédos egyházak esetleg már fennálló jogait szem előtt tartania, hanem püspöksége jogosítványairól sem volt szabad megfeledkeznie.

Miután hazai törvényeink értelmében az egyházi tizedek általában a püspököt illették, s miután minden újonnan létesített anya-egyház papja bizonyos részét, rendesen a tized negyedrészt kapta a püspököt megillető tizednek, nehogy az új plébános vagy a templom alapítója esetleg nagyobb igényekkel lépjen fel e részesedést illetőleg, a püspök nemegyszer mindjárt az engedély megadásakor jónak látta megjegyezni, hogy az új templom megalapításához ugyan hozzájárul »absque tamen prae-

judicio decimarum et aliorum jurium nostrorum.¹⁾ Máskor ismét azt hangsúlyozta, hogy az új egyház papja ugyanazon szolgáltatásokat teljesítse vele szemben, a melyek a többi plébánost is terhelik.²⁾

A püspök azonban a mellett, hogy általában gondosan őrködött püspöksége jogai felett, kivételes esetekben, ha a templom alapítói erre megkérték, vagy az új egyház viszonyai ezt megkívánták, nem idegenkedett attól sem, hogy a tizedekről egészen vagy részben lemondjon az új egyház javára. Így engedte át Mátyás szepesi prépost, a ki a Szepességben a tizedeket élvezte s a kinek joghatósága alá a plébániák itt tartoztak, a XIII. században a Jordán comes által Görgön alapított egyháznak a görgői határ egy részén fizetni szokott tizedeket. Utódja, Muthmer prépost, visszavette ezeket az egyháztól. Midőn azonban arról értesült, hogy ezek hiányában nem lehet az egyházban az isteni tiszteletet kellőképpen végezni, a szepesi káptalan tanácsára maga is biztosította a görgői templomnak a tizedeket.³⁾

Némelykor a püspök az így átengedett tized fejében bizonyos pénzösszeg fizetésére kötelezte az egyház papját.

Midőn 1245-ben János comes a szepesi préposttól engedélyt kért arra, hogy megalapíthassa a sygrai egyházat, egyszersmind arra is fölkérte őt, hogy részesítse bizonyos adományban a templomot; a prépost mindkét kérelmet teljesítette és átengedte az egyháznak fél Sygra tizedeit, oly feltétel alatt, hogy ennek fejében az egyház papja évenként 5 fertót fizessen neki.⁴⁾ Az egri püspök pedig 1372-ben évi egy márka fizetésére kötelezte azt a plébánost, a kinek javára lemondott a Stepezi Jakab által alapított községekben őt megillető tizedekről.⁵⁾

Az alapító vagy mindjárt a püspöki engedély kieszközlésekor bejelentette a javadalmazásra szánt adományokat, vagy pedig a templom felszentelése alkalmával tett erre vonatkozólag nyilatkozatot.

¹⁾ Anjoukori okmánytár. I. 50.

²⁾ Hazai okmánytár. VI. 408.

³⁾ U. ott. VI. 237.

⁴⁾ Fejér IV. 1. 398.

⁵⁾ Theiner II. 120.

Euzidinus 1156-ban felépítvén szent Márton tiszteletére a brátkai templomot, a felszentelési szertartás végzésére Martirius esztergomi érseket kérte meg. Az érsek megjelenvén az ünnepély színhelyén, mielőtt a felszentelést megkezdette volna, felhívta az alapítót, nyilatkoztassa ki, mit rendelt az egyház fenntartására, hogy ezen nyilatkozatát írásba lehessen foglalni. Mire Euzidinus a következő adományban részesítette az egyházat. A szentkereszt oltára részére egyházi ruhákat és egy aranyozott keresztet adott; szent Márton és szent István oltárainak egy-egy arannyal hímzett, drágakövekkel ékesített casulát; egy aranymetszésű breviáriumot, egy misekönyvet, nocturnalét, zsoltáros könyvet, gradualét; egy harangozót, egy szántóvető munkást nejével, két fiával és leányával, úgy hogy neje és leányai mossák az egyházi ruhákat; 16 szarvasmarhát, köztük 8 ökröt, 50 juhot. Ezenfelül egy drága pénzen vásárolt földet is ajándékozott az egyháznak azzal a rendeltetéssel, hogy az egyház papja, clericusai és harangozói élvezzék jövedelmét. Ki nyilatkoztatta Euzidinus azon kívánságát is, hogy mindezt ne a püspök, sem pedig valamelyik alantasa, hanem kizárólag az egyház papja bírja.

Miután Euzidinus így felsorolta adományait, az érsek jelentkezésre szólított mindenkit, a kinek ezek ellen valami kifogása lenne, a felszentelés napján felül még három napot tűzvén ki a felszólalásra. Ezen idő alatt senki sem jelentkezvén, az érsek felszentelte a templomot és az alapító kérelmére kijelölte azon községeket, a melyek az új plébánia-egyházhoz tartoztak. Végül, figyelembe vevén, hogy a legfontosabb dolgok, események emléke is elmosódik idővel, minderről pecsétjével hitelesített írást adott ki. Euzidinus pedig átokkal sújtotta fiait, rokonait, ha az egyháznak tett adományokból valamit elvonnának.¹⁾

Az egyes plébánia-egyházakhoz, mint ez Martirius érsek fentebbi intézkedéséből kitűnik, nemcsak szent István korában tartozott több község, hanem később is. Minél távolabb feküdt az ily község a plébánia-templomtól, annál nagyobb nehézséggel járt a hívekre nézve a vásár- és ünnepnapokon kötelezőleg előírt szent mise hallgatás, annál kevésbbé volt irigylésre méltó a

¹⁾ Knauz I. 109.

lelkész helyzete, a kinek a betegeket kellett a végső szentségekkel ellátnia, a halottakat eltemetnie, és általában a szentségeket kiszolgáltatnia. Mindenképpen érthető tehát az egyes nagybirtokú uraknak, úgyszintén a közös birtokon élő nemes családoknak azon törekvése, hogy birtokaikon, községeikben legalább egy egyszerű kápolnát építhessenek maguknak, a melyben egyes meghatározott napokon isteni tiszteletet tarthassanak.

Az ily kápolna alapítása teljesen a püspök akaratától függött; az alapítónak tehát mindenekelőtt a püspök engedélyét kellett kieszközölnie.

A birtokos nemes urak sok mindenféle okkal szokták támogatni a püspökhöz intézett ily kérésüket.

A vitézi vendégnépek azért fordulnak 1267 előtt a győri püspökhöz ily engedélyért, mert községük távol esett a plébánia-egyházról.¹⁾ Pető Péter rokonai azért kapnak 1297-ben engedélyt arra, hogy Tördemiczen templomot építhessenek maguknak, mert Petőt és fiát, mikor a plébánia-egyházba igyekeztek, Zorard és Lőrincz megölték, s így attól lehetett tartani, hogy a gyilkosok és áldozataik rokonsága közt újabb összeütközések fognak éppen az egyház látogatása alkalmával támadni.²⁾ Simon és Mihály comesek arra hivatkoznak 1299-ben, hogy bessenyői jobbágyaik nem képesek a távolság miatt felkeresni az anya-egyházat, midőn a győri püspöktől engedélyt kérnek, hogy Bessenyőn templomot építhessenek.³⁾ Hasonlóképpen a távolságot hozzák fel okul 1307-ben a nárosi nemesek, midőn Tamás esztergomi érsektől templom-építési engedélyt akarnak kieszközölni.⁴⁾

A karcsai nemesek azzal a panasszal járulnak 1308-ban az esztergomi érsek elé, hogy a várkonyi anya-egyházat sem ők, sem hozzátartozóik és jobbágyaik nem látogathatják a gyakori vízáradás miatt, a miből nagy kár származik lelkük üdvösségére nézve; kérik tehát, engedje meg nekik, miszerint Karcsán kápolnát építhessenek.⁵⁾ Az anya-egyházról való távolság miatt

¹⁾ Hazai okmánytár VI. 147.

²⁾ Verbóczi Első része II. cikkelyének Magyarázattya. Veszprém, 1820. p. 64.

³⁾ Fejér VI. 2. 225.

⁴⁾ U. ott. VIII. 1. 228.

⁵⁾ Knauz II. 580.

engedi meg 1309-ben Tamás esztergomi érsek a lehotai nemeseknek, hogy itt maguknak templomot építhessenek.¹⁾ Szelestei Iván fiai arra való tekintettel folyamodnak 1318-ban a győri püspökhöz, hogy egy oratoriumot, kápolnát építhessenek, mert részint a távolság, részint pedig a háborus idő miatt nem kereshetik fel naponkint az anya-egyházat.²⁾ Ugyanily okból kéri 1324-ben Pál comes és társai az esztergomi érsek engedélyét, hogy Raáson kápolnát építhessenek.³⁾

Ha a püspök nem ismerte személyesen a helyi viszonyokat, sem pedig arra nem volt kilátás, hogy főpásztori teendői rövid időn belül arra a vidékre szólítják, megbízott valakit, vizsgálja meg, vajjon a kérelmezők által előadott körülmények megfelelőek-e mindenben a valóságnak.

A püspök a vizsgálatra vagy a káptalan egyik tagját,⁴⁾ vagy pedig valamely szomszédos egyház papját⁵⁾ küldötte ki.

A püspök az engedély megadásánál elsősorban arra volt tekintettel, hogy az anya-egyház jogai az új egyház létesítése következtében ne szenvedjenek; éppen ezen okból engedélyéhez rendszerint hozzáfűzte: »sine praejudicio matricis ecclesiae«.

Ha az új egyház nem kapott külön papot, hanem az isteni tisztelet végzésével az anya-egyház lelkészét bízta meg a püspök, akkor nagyon egyszerű volt az eljárás. A püspök az engedély megadásakor elrendelte, hogy az új kápolnában az anya-egyház papja végezze az isteni tisztelettel egybekötött teendőket, ha pedig az alapítók vagy utódaik ennek ellenére más papot alkalmaznának a kápolnában, ipso facto elveszítsék minden ehhez való jogukat.⁶⁾

A kápolna alapítói és az anya-egyház lelkésze — az egyházi hatóság tudomásával — közös megegyezés alapján körvonalozták egymással szemben fennálló kötelezettségeiket.

A szent Kozma és Dömjén tiszteletére alapított kápolnát felszentelvén 1375-ben az esztergomi érsek segédpüspöke, az ala-

1) Fejér VIII. 1. 351.

2) Hazai okmánytár III. 103.

3) Fejér VIII. 2. 572.

4) U. ott. V. 3. 71.

5) Knauz II. 580.

6) Fejér VIII. 2. 370.

pítók ezen alkalommal egy házhelyet és földeket adományoztak az anya-egyháznak, azzal a kijelentéssel, hogy sem ők nem fognak az anya-egyházról elszakadni, sem a kápolnát nem fogják ettől elszakítani, hanem mindenkor meghagyják mint leány-egyházat annak alárendelve; úgyszintén teljesíteni fogják mindenkor az anya-egyház javára megállapított szolgáltatásokat is. Másrészt a plébános magára vállalta, hogy hetenkint kétszer, vasárnapon és pénteken szentmisét fog mondani a kápolnában; Karácsonykor, Husvétkor, a B. Szűz öt ünnepén, Pálmavasárnapján és Nagypénteken azonban az alapító nemesek tartoztak jobbágyaikkal együtt az anya-egyházban megjelenni.¹⁾

Bármennyire védelmezte is a püspök az anya-egyház jogait, azt a legnagyobb elővigyázat mellett sem lehetett megakadályozni, hogy bizonyos körülmények közt a leány-egyház tekintélye meg ne növekedjék az anya-egyház rovására, ezt ne szorítsa háttérbe, ezzel ne keljen mintegy versenyre.

Ez olyankor szokott bekövetkezni, ha pl. az anya-egyház elárvult, vagy híveinek száma megapadt, s valamelyik birtokos nemes úr bizonyos időn keresztül a leány-egyházban végeztette a plébánosi teendőket. Ilyenkor ismét a megyés püspök volt arra hivatva, hogy a két egyház érdekeit valahogyan úgy egyeztesse össze, hogy a hívek ennek kárát ne vallják.

Ez az eset merült fel akkor, a mikor Bód fia Tamás birtokán, Málason kőkápolnát építtetett magának. Ettől az időponttól a B. Szűzről nevezett kismálasi plébánia-egyháznak papja sem volt, sőt midőn Tamás az egyházi ruhákat, könyveket, kelyheket is átvitette a kápolnába, az anya-egyház teljesen elhanyagolva állott. Az egyik kismálasi nemes, Gyulafia Gergely e miatt bepanaszolta Tamást 1355-ben az esztergomi érsek helynökénél. Midőn a helynök ennek következtében vizsgálatot tartott, Tamás úgy nyilatkozott, hogy a kápolnát nem azzal a szándékkal építtette, mintha jobbágyaival együtt el akart volna szakadni az anya-egyházról, hanem hogy az áhitatot emelje; az anya-egyház tulajdonát képező egyházi szereket pedig csakis megőrzés céljából vette magához, nehogy idegen kézbe jussanak. A helynök végre úgy ítélte, hogy a két fél a jövőben közösen tartson papot a két egyházban, s

¹⁾ Fejér IX. 5. 65.

ez, ha Gergelynek legalább 12 jobbágya lakik az anya-egyház közelében, innen vezesse plébániáját, ellenkező esetben pedig Tamás birtokán tartózkodjék, a ki tartozik visszaadni a magához vett egyházi ruhákat és szereket, vagy az új plébánosnak, vagy pedig valamely megbízható egyénnek. A plébános pedig felváltva végezze a szentmisét az anya-egyházban és a kápolnában.¹⁾

Nagyobb körületekintéssel kellett a püspöknek az egyház-alapítási engedély megadásánál eljárni akkor, ha az alapítók az újonnan létesített egyház mellett külön papot akartak alkalmazni. Ez esetben ugyanis rendezni kellett a két egyháznak egymáshoz való viszonyát, meg kellett határozni, mikor végezheti az új pap a leány-egyházban az isteni tiszteletet, és mikor tartozik a hívekkel átmenni az anya-egyházba, milyen szentségeket lehet a leány-egyházban kiszolgáltatni, mely jövedelmek illetik meg az anya-egyháznak és melyek a filiának papját.

Az új papra nézve a püspök néha elegendőnek látta annyit mondani, hogy az alapítóknak, az ő különös felhatalmazása alapján, szabadságukban áll a kápolna mellett papot alkalmazni, úgy azonban, hogy ebből az anya-egyházra semmiféle hátrány vagy sérelem ne származzék.²⁾ Máskor közelebbről is meghatározta a leány-egyház papjának viszonyát a plébánoshoz, midőn kimondotta, hogy megbízását az anya-egyház papjától kell nyernie,³⁾ vagy elrendelte, hogy a plébános joghatósága alatt álljon és csakis az ő hozzájárulásával foglalhassa el állását.⁴⁾

A leány-egyház papját, ha ez teljesen alá volt rendelve a plébánosnak, vicariusnak vagy káplánnak nevezték.⁵⁾

Az isteni tisztelet tartására vonatkozólag a püspök, a leány-egyháznak az anya-egyháztól való távolságára, a hívek számarányára és egyéb viszonyaira való tekintettel, vagy megengedte, hogy a leány-egyház papja állandóan misézhesen a kápolnában és a gyónás szentségét is kiszolgáltathassa,⁶⁾ vagy pedig kikötötte, hogy bizonyos nagyobb ünnepeken tartozzanak

1) Anjoukori okmánytár VI. 313.

2) Zichy-család okmánytára II. 463.

3) Fejér IX. 2. 370.

4) Hazai okmánytár III. 103.

5) Fejér X. 2. 213.

6) Knauz II. 580.

a leány-egyház hívei az anya-egyházat felkeresni és itt szent misét hallgatni. Ily nagyobb ünnepek voltak Karácsony, Háromkirályok napja, Husvét, Mennybemenetel napja, Pünkösöd, a B. Szűz ünnepei, különösen ha az anya-egyház az ő tiszteletére volt felszentelve, és az anya-egyház felszentelésének évfordulója.¹⁾

Külön intézkedéseket kívánt, az anya-egyház jogaira való tekintetből, a temetkezési ügyek rendezése is.

Az egyházi törvények előírása szerint a halottakat az anya-egyház körül lévő, bekerített temetőben, coemeteriumban, az úgynevezett czinteremben kellett eltemetni. Az egyház annyira ragaszkodott ezen szabály megtartásához, hogy az 1279. évi budai zsinat egyházi átokkal sújtotta az ellene vétőket. Kivételt csak azokra nézve engedett meg, a kiknek ősei valamely általuk alapított egyházban nyugodtak.²⁾ Az anya-egyháztól nagyobb távolságra eső községekből azonban, kivált ha a közlekedést még az utak járhatlansága is megnehezítette, a halottakat szinte lehetetlen volt az anya-egyház mellett lévő temetőbe szállítani. Ennélfogva a kápolna-alapítók, midőn a püspöktől engedélyt eszközölnek ki az új kápolna létesítéséhez, lehetőleg azon vannak, hogy a püspök megengedje úgy nekik, mint jobbágyaiknak a leány-egyház mellé való temetkezést.³⁾

A püspök azonban, ha csak nem látott erre nézve valamely kényszerítő okot fennforogni, amely elől kitérni alig lehetett volna, ha az építkezést engedélyezte is, a temetkezést az anya-egyházhoz kötötte.⁴⁾

Ha pedig valaki egyházi engedély nélkül a maga akaratából választott volna magának az anya-egyház czintermén kívül temetkezési helyet, a püspök a legszigorúbb rendszabályok alkalmazásától sem riadt vissza, hogy az egyházi törvényeknek kellő tiszteletet szerezzen.

Fortunátfalvi Ádám 1356-ban azt a panaszt emelte a győri püspök előtt Viczai Tamás és Péter ellen, hogy ezek elhagyván a szentandrásfalvi egyházat, a Viczán szent Ferencz tiszteletére

¹⁾ Fejér VI. 2. 227.

²⁾ Történelmi Tár 1881. évf. 545.

³⁾ Fejér VI. 2. 227. VIII. 5. 122. VIII. 2. 572.

⁴⁾ Hazai okmánytár III. 103. VI. 147. Knauz II. 580. Zichy-család okmánytára IV. 15.

épített kápolna mellett választottak maguknak temetkezési helyet. A püspök arra támaszkodva, hogy az anya-egyház jogait a törvény értelmében nemcsak megcsonkítani nem lehet, hanem ezeket inkább még gyarapítani kell, megparancsolta a rábaközi esperesnek, hogy tiltsa el nevezetteket a kápolna mellett való temetkezéstől, ha pedig ennek eleget tenni vonakodnának, hirdesse ki reájuk nézve a kiközösítést. Azokat a holttesteket pedig, a melyeket akár a kápolnában, akár pedig a kápolna mellé már eltemettek volna, vitesse át az anya-egyház mellé és temettesse el itt újból.

A vicziaiak nem nyugodtak bele a temetkezési ügy ilyen módon való elintézésébe, hanem rábírták az anya-egyház érdekeinek képviselőit, hogy velük békességesen megegyezzenek.

A püspök jóváhagyásával létrejött megegyezés értelmében, az anya-egyház részéről Nagy András, Vadasfalvi János és Fortunáti Ádám beleegyeztek, hogy a vicziaiak a kápolnában temetkezhessenek, viszont Viczai Tamás és Péter — utódaik nevében is — arra kötelezték magukat, hogy minden Karácsony böjtjén 50 dénárt fizetnek az anya-egyháznak. A ki pedig az egyezséget megszegné, arra még a per megkezdése előtt lefizetendő 3 dénárt róttak ki.¹⁾

Ügy a temetési, mint más egyházi szertartások végzése fejében bizonyos meghatározott, vagy önkéntes adományok voltak biztosítva a lelkész részére, a melyeket a két egyház papja vagy a szerint osztott meg egymás közt, a mint ezt a püspök meghatározta, vagy pedig a hogy a két egyház kegyuraival, híveivel egymás közt erre nézve megállapodott.

A vitézi vendégnépek, Artolf győri püspök engedélyével, miután távol estek az anya-egyháztól, fakápolnát építettek maguknak. Később, 1267-ben, arra kérték Artolf utódját, Omode püspököt, hogy közegyházat emelhessenek maguknak. A püspöknek nem volt ez ellen kifogása, de kikötötte, hogy sem a lébenyi, sem a szilasi egyházakra ebből semmiféle hátrány ne származzék. Intézkedett továbbá, hogy a temetkezés az anya-egyházban történjék, a hívek által a templomban felajánlani szokott oblatioknak és egyéb jövedelmeknek pedig csak egyharmadát kapja

¹⁾ Fejér IX. 7. 156, 167.

a vitézi pap, kétharmad rész pedig, valamint a quarták egészen, az anya-egyház papját illessék.¹⁾

Egy más esetben, Tivadar győri püspök, midőn 1299-ben felhatalmazta Simon és Mihály comeseket, hogy Bessenyőn templomot építhessenek, megengedte ugyan, hogy ide temetkezzenek, kikötötte azonban, hogy a bessenyői hívek nagyobb ünnepeken az anya-egyházban hallgassanak szent misét és itt tegyék meg adományaikat, úgyszintén a temetés napján, az első gyászmisén felajánlani szokott adományok is őt illessék meg az összes quartákkal egyetemben, és csak a többi szokásos mortuariákat kapja meg a bessenyői pap.²⁾

Némely helyen nem a püspök, hanem az anya-egyház papja hatalmazza fel a leány-egyház híveit arra, hogy maguknak külön áldozárt tartsanak. Ilyenkor természetesen az isteni tisztelet tartására és a jövedelem megosztására nézve is a plébános, a káplán és a hívek határoznak egymás között.

A Kovácsiban szent Kozma és Dömjén tiszteletére épült kápolna hívei addig kérték a pettendi anya-egyház rectorát, a XIV. század végén, míg ez beleegyezett, hogy külön papot tarthassanak maguknak a kápolna mellett, a kinek ellátására a garam-szent-benedeki convent apátjának jelenlétében és beleegyezésével — Kovácsi apátsági birtok volt — a következő jövedelmeket engedte át. Egy Zavada helységgel határos földnek felét, hat jobbágykényi szántást, négy rétnek felét és tíz hold földet. Ezenfelül a helységben befolyó párbérnek, a végrendeletek, offertorium, gyertyák, a keresztelés és avatás után esedékes jövedelmeknek harmadrészét, a búcsu napján felajánlani szokott ajándékok felét és az offertorium egy részét olyformán, hogy 6 márka után másfelet, azonfelül pedig 2 márkát s a felajánlott gyertyák harmadát kapja az új pap; tartozott azonban a főesperesi adó harmadát is fizetni.³⁾

A leány-egyház alapításához nemcsak a püspök engedélyét kellett kieszközölni, hanem az anya-egyház papjának és kegyurainak hozzájárulását is, mert ha ezt elmulasztották, a plébá-

¹⁾ Hazai okmánytár VI. 147.

²⁾ Fejér VI. 2. 227.

³⁾ U. ott. X. 2. 150.

nosnak és kegyuraknak jogukban állott az új templom létesítése ellen tiltakozni.

Ha a plébános és kegyurak ilyen okból óvást jelentettek be a püspöknél, azon a czímen, hogy egyházuk fennálló jogait sérti az új templom megalapítása, a püspök mindaddig nem engedte meg ennek felszentelését, míg a kérdést a felek — esetleg kölcsönös megegyezéssel — meg nem oldották.

Kilian gömöri főesperes előtt 1318-ban a nehei nemesek felmutatták Tamás esztergomi érsek oly értelmű rendeletét, hogy az általuk létesített egyházat szentelje fel. Midőn a főesperes a felszentelésre megjelent a helyszínén, a szentkirályi plébános, egyháza nemesével, Tamás érsek egy másik levelét kézbesítette neki, a melyben megtiltotta, hogy a kápolnát a szentkirályi anya-egyház sérelmére felszentelje. A főesperes természetesen az utóbbi rendelethez tartotta magát. Ekkor a nehei nemesek a szentkirályiakkal a következő egyezsége léptek. A neheiek kinyilatkoztatták, hogy kápolnájukat nem a szentkirályi egyház jogainak sérelmére építették fel, hanem hogy az országos zavarok közt, a háborús időben legyen hol megvonniok magukat gyermekeikkel, szegényeikkel és vagyonukkal. Éppen azért elismerik azon kötelezettségüket, hogy a régtől szokásos jövedelmeket ezentúl is beszolgáltassák, úgy terményekben, mint készpénzben, a szentkirályi plébánosnak. Ezenfelül, hogy nevezett plébános a kápolna mellett maga helyett papot tarthasson az isteni tisztelet végzésére, még külön jövedelmeket is biztosítottak a szentkirályi egyháznak, valamint külön földet adományoztak a kápolnának és papjának. Csak miután mindez rendezve lett, szentelte fel Kilián főesperes a kápolnát.¹⁾

Hasonló egyezséget kötöttek a XIII. század vége felé Mátéfalva lakói a szentgyörgyi plébánossal, a mikor ez kápolnájuk felépítését az anya-egyházra sérelmesnek mondotta. A két fél 20 márka lefizetésére kötelezte magát, ha a béke-birákul kiválasztott négy szomszéd plébános és négy világi hívő ítéletében megnyugodni nem akarnának. Ezek azután úgy határoztak, hogy Mátéfalva lakói adjanak a szent György-egyház javára 10 márka

¹⁾ Anjoukori okmánytár. I. 451.

ezüstöt »ne ecclesia s. Georgii qua mater et domina suo jure penitus privaretur«, a plébánosnak és utódainak pedig engedjenek át 12 hold földet.¹⁾

A püspök nemcsak a kápolna felszentelése előtt, hanem később is mindig kötelességének ismerte az anya-egyház jogainak védelmére kelni, ha erre nézve hozzá valami panasz érkezett.

A XV. század elején Semjén két templom volt; az egyik a B. Szűz, a másik szent Miklós tiszteletére felszentelve. Az egri püspök előtt már régebben per folyt a felett, hogy a kettő közül melyik lett korábban alapítva, mert ez lett volna az anya-egyház; míg végre a bemutatott okiratok alapján meg lehetett állapítani, hogy szent Miklós egyháza a régebbi, tehát az anya-egyház, a B. Szűz egyháza pedig csak leány-egyház. Ennek daczára Kállai István fiai ebben a leány-egyházban papot tartottak, plébánosi minőségben, hallgatták családjaikkal, jobbágyaikkal ennek miséit, az általa kiszolgáltatót szentségekhez járultak, daczára, hogy a pap ennek következtében irreguláris lett. Az egri püspöki helynök e miatt többször megintette őket, mikor pedig látta, hogy az intés mitsem használ, meghagyta az egri papoknak és espereseknek, keressék fel Kállai István fiait és hívják fel őket, hogy sem plébánosnak nevezett káplánjukat, sem ennek helyén más valakit ne tartsanak az egyház mellett, miséjén meg ne jelenjenek, a templomot három nap alatt adják át, alája ne temetkezzenek, és szent misére, valamint a szentségek vételére az anya-egyházba járjanak. Ha pedig mindezt teljesíteni hajlandók nem lennének, mondják ki reájuk és jobbágyaikra a kiközösítést.²⁾

Bármily erőlyes volt azonban a püspök minden az anya-egyház jogain esett sérelem megtorlásában, azt a legjobb igyekezet mellett sem tudta meggátolni, hogy a plébánosok és a leány-egyházak papjai közt surlódások, összeütközések keletkezzenek.

Ha nem volt meg a két papban a kölcsönös tisztelet és szeretet egymás iránt, ha nem hatotta át őket Krisztus szelidségének szelleme, ha nem az okosság elnézésével szemlélték egymás működését, hanem két ellentétes érdekű ember féltékeny-

¹⁾ Fejér V. 3. 388.

²⁾ U. ott. X. 5. 555.

ségével, akkor majdnem elkerülhetlen volt, hogy félreértések, nézeteltérések, viszályok támadjanak köztük, egyrészt a jövedelmi, másrészt a hatásköri kérdések miatt.

A papok közt felmerült ily egyenetlenségeket, a melyekből az egyházak alapítói és kegyurai is rendszerint kivették a maguk részét, a püspök volt hivatva kiegyenlíteni.

A szent Kozma és Dömjénről nevezett káldi egyház plébánosa pl. 1294-ben kénytelen volt a győri püspöknél bepanaszolni az ugyancsak Káldon nem sokkal előbb a B. Szűz tiszteletére alapított egyház káplánját, hogy nem alkalmazkodik a püspök rendelkezéseihez.

A püspök úgy intézkedett, hogy a káplánnak ne legyen joga temetni, gyóntatni, hanem egyháza, mint processionális egyház, legyen alárendelve az anya-egyháznak. A káplán ennek daczára temetett a kápolna mellé, nem engedte meg, hogy az anya-egyház hívei a maguk keresztjének elővitele mellett menjenek be körmenetek alkalmával a kápolnába, a kápolna kegyurai által megakadályoztatta, hogy hívei az anya-egyházba járjanak és itt adományokat ajánljanak fel, az anya-egyház papját már két alkalommal elűzte szégyenletesen, midőn ez Háromkirályok napján, szokás szerint, fel akarta keresni a plébániája területén levő összes lakóházakat, s végre a szent Kozma és Dömjén napján megtartandó egyházi ünnepélyt áttette szent Imre napjára.

Miután a püspök által vizsgálatra kiküldött vasvári prépost meggyőződött arról, hogy mindez valóban megtörtént, a püspök újlag eltiltotta a káplánt a plébánosi teendők végzésétől. Csupán azt engedte meg, hogy abban az esetben, ha a plébánosi állás nincsen betöltve vagy a plébános falujától távol van, kiszolgáltathassa a híveknek a szentségeket; szükségesnek tartotta azonban hozzáadni, hogy ebből az anya-egyházra semmi hátrány nem származhatik.¹⁾

Egy más esetben, Kovácsiban, a kápláni állás felállítását maga a pettendi plébános engedte meg híveinek, és daczára ennek, már a következő 1394. esztendőben kénytelen volt Domonkos plébános bepanaszolni az esztergomi érsek helynökénél kovácsii vicariusát, hogy ez nem viseltetik

¹⁾ Hazai okmánytár VIII. 339.

iránta a tartozó tisztelettel és engedelmisséggel, sem pedig az őt megillető jövedelmeket nem szolgáltatja be neki. A helynök felhívására azt válaszolta a káplán, hogy ő kész a köteles tiszteletet és engedelmisséget tanúsítani a plébános iránt, úgyszintén jövedelmeit is beszolgáltatni, ha viszont a plébános is tiszteletben tartja a számára biztosított jogokat. A helynök, a káptalan tagjainak meghallgatásával, mindkettőjüket kötelezte az 1393. évi megállapodás lelkiismeretes betartására. Ha azonban a káplán nem lett volna hajlandó kötelezettségeinek mindenben eleget tenni, a helynök felhatalmazta a plébánost, hogy állásából elmozdítsa és helyére mást tegyen. Ha pedig a káplánnak lett volna valami panasa a plébános ellen, az esztergomi érseknél kereshetett ez ellen orvoslást.¹⁾

Hogy az ily összeütközéseknek, viszályoknak lehetőleg elejét vegye, a püspök, indokolt kérelemre, szívesen rendezte már az új egyház alapításának engedélyezése alkalmával a két pap egymáshoz való viszonyát akként, hogy a leány-egyházat függetlenítette úgy a jövedelmeket, mint az új pap hatáskörét tekintve, az anya-egyházról, és legfeljebb valamely kárpótlást rendelt ennek fejében az anya-egyház számára, vagy valamely kötelezettséget rótt az új egyház papjára és híveire, az anya-egyház elsőbbségi jogainak elismerésül.

A püspök különösen olyankor vette ki szívesen az új egyházat az anya-egyház joghatósága alól, ha oly távol esett egymástól a két község, hogy a leány-egyház híveire még a szentségekhez való járulás is nagyon terhessé vált volna, ha e célból az anya-egyházat lettek volna kénytelenek felkeresni.

A Levkóczon lakó nemeseknek pl. megengedte Lodomér esztergomi érsek 1280-ban, hogy örökölt birtokukon az anya-egyházról függetlenített egyházat alapíthassanak maguknak, mert távol esván az anya-egyházról, nemcsak az isteni tisztelettől voltak megfosztva, hanem sok felnőtt meghalt közülök ennek következtében a végső szentségek nélkül, valamint sok gyermek keresztleletlenül, sőt ezenfelül még mindenféle szidalmaknak is ki voltak téve, templomba menet, az anya-egyház hívei részéről. Kikötötte azonban az érsek, hogy szent László király napján a

¹⁾ Fejér X. 2. 213.

leány-egyház papja körmenettel vezesse híveit az anya-egyházba, és három font olajat magában foglaló lámpát vigyen ennek ajándékba.¹⁾

Ugyancsak Lodomér érsek hatalmazta fel 1291-ben a német-szölgyémi telepeseket, hogy maguknak plébánia-egyházat építhessenek, a hol keresztelni, gyóntatni, misézni, temetni lehessen, mert a magyarszölgyémi plébános sérelmesnek találta parochiájára nézve, és ebből mindenféle egyenetlenség keletkezett köztük, hogy fakápolnát építettek maguknak. Feltételül tűzte ki azonban az érsek, hogy az anya-egyház jogainak elismerése fejében a német-szölgyémi hívek két, plébánosuk pedig egy márkát fizessen minden évben, szent Mihály napján, a magyarszölgyémi plébánosnak.²⁾

1300-ban Jordán comes engedélyt nyer, hogy öröklött birtokán, Vitkovczen, kápolnát építhessen, a melyben a szentségeket is ki lehessen szolgáltatni, mert távol esett az anya-egyháztól ; kötelességévé tétetett azonban, hogy azon adományok és jövedelmek fejében, a melyektől a szepesi egyház ennek folytán megfosztott, kárpótlásul minden év szent Márton napján egy ferto ezüstöt fizessen nevezett egyháznak.³⁾

1318-ban Tamás esztergomi érsek megengedi Lukácsnak, hogy Nádasd nevű birtokán Szent István vértanú tiszteletére kápolnát építhessen és ide is temetkezhessék, mert az anya-egyháztól messze esett ; kiköti azonban, hogy a kápolna lelkésze évenként egyszer tartozzék az anya-egyház iránt tiszteletét nyilvánítani.⁴⁾

Akár arról volt szó, hogy az anya-egyházat megillető jogok jussanak, legalább bizonyos egyházi ünnepek alkalmával, kifejezésre, akár pedig az új egyház szervezése folytán szenvedett anyagi veszteségekért kellett az anya-egyházat és papját kárpótolni, ha csak rendkívüli körülmények nem forogtak fenn, az új plébánia-egyház felállításához kikérték az anya-egyház papjának hozzájárulását is.

¹⁾ Fejér V. 3. 71.

²⁾ Knauz II. 276.

³⁾ Fejér VI. 2. 268.

⁴⁾ Knauz II. 750.

Domonkos, Oth fia, 1368-ban folyamodott az esztergomi érsekhez, hogy miután birtoka, Stranzka oly távol esik a szent Lászlóról nevezett rajchi egyháztól, hogy télen, vagy árvíz idején, csak a legnagyobb nehézség árán képes oda eljutni, »auctoritate dyocesana mediante« engedje meg neki, hogy itt magának templomot építhessen és két falut elszakítván a rajchi plébánia-egyháztól, csatolja ezeket az új stranzkai egyházhoz. Miután az érsek által e célból kiküldött alesperes azt jelentette Esztergomba, hogy a rajchi plébános, az új plébánia-egyház felállítását következtében megcsappanó jövedelmek fejében bizonyos kárpótlást nyervén, beleegyezett a templom alapításába és a két község elszakításába, az érsek, fontolóra vevén káptalana jogásaival a követendő eljárást, a kánonjogi szabályoknak megfelelően felhatalmazta Domonkost, hogy nevezett birtokán bármely szent tiszteletére egyházat építhessen, azt javadalmazhassa, oda papot helyezhessen, a két községet pedig elválasztván az anya-egyháztól, az új plébániához csatolta.¹⁾

Előfordulhatott azonban az az eset is, hogy a püspök sem arra nem fektetett súlyt, hogy az anya-egyház papja hozzájáruljon az új templom létesítéséhez, sem pedig hogy az anya-egyház részére bizonyos kárpótlás biztosíttassék.

Igy járt el pl. András egri püspök 1302-ben, a midőn megengedte, hogy Bogáthi István Olmera nevű községben kápolnát építhessen és itt is temetkezhessék, kivéven egyúttal az új egyházat az anya-egyház joghatósága alól, mert Bogáthit Merán, a hol az anya-egyház volt, az odavaló nemesek elfogták és bántalmazták.²⁾

Rendes körülmények közt azonban az egyházi hatóság nem tért el attól a szabálytól, hogy új plébánia-egyház szervezéséhez kikérendő az anya-egyház papjának, kegyurainak és esetleg híveinek beleegyezése, miután az új egyház felállítása az ő jogaikat, érdekeiket a legközvetlenebbül érinté.

Az anya-egyház jogait még maga az egyház feje, a római pápa is mindig figyelemre méltatta, úgyannyira, hogy ha az alapító kérelmére esetleg már engedélyezte volna is az ily egyház léte-

¹⁾ Zichy-család okmánytára III. 366.

²⁾ Anjoukori okmánytár I. 47.

sítését, amint ez ellen az anya-egyház lelkésze folyamodással élt és a megtartott vizsgálat igazolta jogainak sérelmét, nem késett előbbeni rendelkezéseit visszavonni.

Ez történt pl. a váci káptalan és a veheni plébános közt felmerült ily természetű ügyben, a XV. század kezdetén.

A káptalan decsi birtokán — Tolnamegyében — egy fából épített kápolna állott. A káptalan, mint ez azon a vidéken, abban az időben, általában szokásban volt, köegyházat szeretett volna itt létesíteni és egy, esetleg több áldozár fenntartására adományt tenni, a kik itt miséztek volna, végezték volna az isteni tiszteletet és gondozták volna a hívek lelki üdvét. Hogy ezt megtehesse, folyamodott IX. Bonifácz pápához, adjon neki erre felhatalmazást. A pápa teljesítette a kérelmet, sőt még azt is megengedte, hogy a káptalan a püspök engedélye nélkül javadalmazhassa az egyházat. Tudomást szerezvén minderről Miklós veheni plébános, szintén folyamodott a pápához, és arra kérte őt, változtassa meg fentebbi intézkedését, miután mindig ő és elődei voltak a lelkipásztorok úgy Decsen, mint a veheni plébániához tartozó többi öt községben, és mert az ő egyházának sérelmével erigálta a káptalan a decsi kápolnát parochiális egyházzá. Mire a pápa meghagyta a pécsi püspöknek, hogy vizsgálja meg a dolgot, és ha úgy tapasztalja, hogy valóban az anya-egyház sérelmével történt az engedély megadása, állítson vissza mindent a régi állapotba.¹⁾

Az anya-egyház jogait vette figyelembe az egyházi hatóság akkor is, a mikor az új egyházak alapításának engedélyezésében csak bizonyos határig ment el, addig t. i., míg nem látta veszélyeztetve ezáltal az anya-egyház legélethevágóbb érdekeit. Ha ugyanis attól lehetett félni, hogy az ily egyházak további létesítése oly nagyfokú jövedelem-csökkenést von maga után az anya-egyházra nézve, hogy nem fog többé kellő mértékben rendelkezni az isteni tisztelet végzéséhez megkívánt anyagi eszközök felett, vagy pedig a plébános jut nélkülözések közé, a püspök egyszerűen beszüntette az új egyházak, kápolnák alapítását. Mint a hogy Miklós egri püspök tett 1348-ban, a mikor hivatkozással arra, hogy a tarnóczi egyház három község kiválása

¹⁾ Monumenta Vaticana I. 4. 514.

következtében már úgy is nagyon megfogyatkozott, nehogy jövedelmében még nagyobb veszteségeket legyen kénytelen szenvedni, elrendelte, hogy a plébániai jogon még hozzátartozó 4 község egyikében se lehessen kápolnát és czintermet felszernelni.¹⁾

Új plébánia-egyházat nemcsak úgy lehetett létesíteni, hogy a püspök engedélyt adott valamely egyház felépítésére és ezt függetlenítette az anya-egyház joghatóságától, hanem a már régebben fennálló leány-egyházat is megtehetette a püspök plébánia-egyházzá. Ez olyankor következett be, a mikor vagy az anya-egyházról való távolság, vagy valamely más természetű bajok tették indokolttá a leány-egyház híveinek felmentését az anya-egyház látogatásától.

Ez a czél lebegett pl. Henrik veszprémi püspök szemei előtt, midőn 1332-ben elválasztotta a lizsói kápolnát a sági anya-egyházról és az előbbinek híveit felhatalmazta, hogy maguknak papot tarthassanak és a kápolna mellé temetkezhessenek, mert Miklós tótországi bán anyja megfosztotta a sági egyház papját javaitól és elűzte egyházától, a melyhez a lizsóiak is tartoztak és mert különben is folytonos összetűzések voltak napirenden a lizsói nemesek és az úrnő sági jobbágysai között.²⁾

Hasonló czélt akart elérni 1478-ban Albert veszprémi püspök, midőn elválasztotta az alsóórsi egyházat a felsőórsitól és az előbbi plébánia-egyházzá tette. Az alsóórsi egyház ugyanis, mely a B. Szűz tiszteletére épült, nemcsak távol feküdt a Mária Magdolnáról nevezett felsőórsi plébánia-egyházról, hanem a két község közt elterülő ligeteken és csallitokon keresztül sem volt mindig minden veszélytől ment a közlekedés, akár a papra, akár a hívekre nézve; ennek következtében kevés szent misében lévén részük a leány-egyház híveinek, buzgóságuk nagyon megfogyatkozott, sőt megtörtént, kivált téli időben, hogy némelyek közülök gyónás és az utolsó kenet szentsége nélkül haltak meg, a halottak pedig nem voltak rendes időben eltemethetők, a miből mindenféle surlódások és perek keletkeztek egyrészt az alsóórsi egyház kegyurai, másrészt a felsőórsi prépost közt, a kihez

¹⁾ Fejér IX. 1. 585.

²⁾ Anjoukori okmánytár II. 580.

a lelkek gondozása tartozott. A püspök mindezekben a bajokon segíteni óhajtván, káptalana meghallgatásával és a felsőőrsi prépost beleegyezésével elhatározta, hogy a két egyházat különválasztja egymástól, és miután mindkettő el volt úgy látva anyagiakkal, hogy képes volt saját plébánosát eltartani, mindkettőt önálló plébániává teszi. Mely intézkedését úgy a káptalan, mint a felsőőrsi prépost, valamint a két község hívei üdvösnek és hasznosnak ismervén el, örömmel fogadták.¹⁾

Ha még oly fontos ok indította is azonban a püspököt a leányegyháznak az anya-egyházról való függetlenítésére, ha még oly méltányos és igazságos feltételek között lett is ez végrehajtva, az anya-egyház hívei nem egyszer zugolódtak a változás ellen, mely rájuk nézve előnyös csak nagyon kivételes esetekben lehetett, és különféle ürügyek alatt kíséreltet tettek a régi állapot visszaállítására. Ezt tapasztaljuk pl. Pesten a XIV. század végén, midőn a szent Magdolnáról és szent Péterről nevezett kápolnák plébánia-egyházakká lettek.

Mindkét kápolna a B. Szűzről nevezett plébánia-egyházterületén állott, ennek joghatósága alá tartozott, minek jeléül papjaik bizonyos évi adót fizettek, a szentségeket pedig kápolnáikon kívül a plébánia-egyház híveinek nem szolgáltathatták ki, hanem csakis azoknak a magyaroknak, a kik ügyes-bajos dolgaik végzésére Pest városába jöttek s a kik nem értették a német nyelvet, a melyen a plébánia-egyház hívei beszéltek. Mikor a joghatóságot illetőleg Miklós plébános és a két kápolna papja közt viszály keletkezett, ezek az esztergomi érseki helynök előtt oly egyezséget kötöttek, hogy a kápolnák a jövőben önálló plébániáknak tekintessenek. Miután azonban ez a megegyezés a plébánia-egyház híveinek tudtán és akaratán kívül jött létre s miután a plébánia területén a plébánoson kívül még 30 áldozár szolgáltatotta ki a szentségeket, a kiket a plébános a hívek adományaiból fizetett, az egyezés folytán pedig a jövedelmek annyira megcsappantak, hogy az áldozárok nem tudtak tisztességesen megélni, a hívek sértve érezték magukat jogaikban és folyamodtak a pápához, hogy az egyezséget helyezze hatályon kívül. Az ügy további fejleményeiről még csak annyit tudunk, hogy IX. Bonifác

¹⁾ Hazai okmánytár V. 342.

pápa a hívek folyamodványára megbízta a bécsi skót benczések apátját a kérdés megvizsgálásával.¹⁾

Kieszközölvén az alapító az új egyház létesítéséhez az illetékes egyházi hatóságnak, a püspöknek vagy pápának engedélyt, a templom felépítéséhez látott.

Kezdetben ezen egyházakat, kápolnákat nagyobb részben fából építették és csak később fektettek arra súlyt, hogy legalább a plébánia-egyházak kőből emeltessenek.

A Vitézen letelepedett vendégnépek a XIII. században először fakápolnát építettek maguknak; midőn azonban állandó papot akartak maguknak tartani, arra kérték a győri püspököt, hogy helyébe kőegyházat építhessenek.²⁾ A Szőlgyében lakó németeknek is fából volt előbb a kápolnájuk, szintén a XIII. században, és csak azután hatalmazta fel őket az esztergomi érsek, hogy kőből való plébánia-templomot építhessenek maguknak.³⁾

Az egyházat mindenki csak a maga telkén, birtokán építhette fel. Ennélfogva az alapító már a püspökhöz intézett folyamodás alkalmával, a püspök pedig az engedély megadásakor hangsúlyozta, hogy »in haereditate sua«, ⁴⁾ »in villa sua«, ⁵⁾ »in propria ipsorum haereditate« ⁶⁾ történik az alapítás.

A felépített egyház fennmaradását és a mellette alkalmazandó pap ellátását az alapítónak a javadalmazás által kellett biztosítania.

A javadalmazás megtörténtét a püspök ellenőrizte. Mint IV. Béla egyik oklevelében olvassuk, a püspök a felszentelés előtt gondoskodni tartozott arról, hogy az alapítók az ő útmutatása szerint megadják a templomnak a szántóföldeket és mindazt, a mit a törvény előír.⁷⁾

Az egyházi hatóság nem egyszer már az engedély megadásakor kiköti, hogy az alapító úgy ellássa az új egyházat föl-

¹⁾ Fejér X. 1. 712.

²⁾ Hazai okmánytár VI. 147.

³⁾ Knauz II. 276. *Magyar Királyság*

⁴⁾ Fejér VI. 2. 268. *Magyar Királyság*

⁵⁾ Anjoukori okmánytár I. 47. 50. Zichy-család okmánytára IV. 15.

⁶⁾ Fejér V. 3. 71. *Magyar Királyság*

⁷⁾ Hazai okmánytár VII. 123.

dekkal és egyéb jövedelmekkel, hogy az egyház papja eleget tehessen kötelezettségeinek.¹⁾ Vagy megkívánja az alapítótól, hogy a templomot oly módon javadalmazza, miszerint annak papja tisztességesen meg tudjon élni és kötelességeinek úgy a püspökkel szemben, mint más irányban, eleget tehessen.²⁾

A javadalmazás úgy történt, mint a monostoroknál, hogy t. i. az alapító bizonyos meghatározott földeket, szántókat, legelőket, réteket, tizedeket, szolgálkat a föld megmunkálására, adományozott örök joggal az egyháznak, csakhogy természetesen csekélyebb mennyiségben, mint a nagyobb egyházak alapításánál.

A földbirtok adományozása arra szolgált, hogy az isteni tisztelet végzéséről és a lelkész fenntartásáról abban az esetben is gondoskodva legyen, ha a hívek csekélyebb száma miatt ezek adományai nem fedezték volna a szükséges kiadásokat.³⁾

A javadalmazás megtörténtét rendszerint írásba foglalták vagy foglaltatták az alapítók.

Gúg comes 1231-ben, midőn a szent Miklós tiszteletére alapított démi kápolnának és papjának bizonyos javakat biztosít, ezeket mondja az ez alkalommal kiállított okiratban: »A mit az emberi értelem a lélek üdvére tesz, azt írásba foglalva marandandóvá is szükséges tenni. Tudják meg tehát a kortársak és értesüljön róla a későbbi nemzedék, hogy én, Gúg comes, fontolóra vevén a földi élet mulandóságát, és mi jót sem látván benne, mert a mi jót itt elvetett az ember, azt csak a jövőendő életben fogja learatni, a földiekkel az égieket, a mulandókkal az örökkévalókat akarván kiérdemelni, fiaim beleegyezésével, vagyonomból a démi kápolnának kívántam juttatni, hogy ennek mindenkori papja, buzgón szolgálván Istennek, az alább megjelölendő dolgok jövedelmének felét élvezze. Ezek a következők: egy ekényi föld, nyolcz ökör, két szolgál, öt tehén; a borjuk legyenek részben a papé, részben az egyházé, vagy a kápolna feljavítására, vagy más hasonló célra; továbbá 39 juh, a bárányokat is meg kell osztani a kápolna és a pap között, és 7 kecske, 4 sertés, 3 ló.

1) Fejér VIII. 1. 228.

2) Monumenta Vaticana I. 4. 288.

3) Fejér VIII. 4. 409.

A termés a kápolnát és a papot közösen illesse. Elrendeltem ezen felül, hogy a szolgák tartozzanak a papnak fát hordani, aratni, és sört főzni. A széna kétharmadát a kápolna kapja, takarmánnyul az állatoknak, egyharmadát pedig hasonló czélból a pap. Egy szőlőt is adtam Écsen, hogy ezt a pap a maga czéljaira műveltesse. A méhekre vonatkozólag pedig azt határoztam, hogy a viaszt használják fel a templom világítására, és csak a mennyiben a méhek elszaporodnának, kívánom, hogy a szolgák méhbort készítsenek és osszák ezt szét a kápolna ünnepein a szegények közt. Hogy pedig ezen adományomat soha se lehessen visszavonni, ezt az írást fiamnak, Péter mesternek, Isten kegyelméből fehérvári prépostnak és királyi alkanczellárnak pecsétjével erősítettem meg. Ha pedig valamelyik utódom ezen intézkedéseimet megszegni merésznél, vagy a kápolna papja teendői végzésében hanyagságot tanúsítana, a mindenek Adójától nyerje el büntetését.«¹⁾

A javadalmazás felől az alapítók rendesen a felszentelés alkalmával nyilatkoztak, a mikor kijelölték a czinteremül szolgáló területet, közvetlenül az egyház körül²⁾ és megállapodtak az anya-egyház papjával, a neki nyújtandó jövedelmekre nézve.³⁾

Mielőtt a püspök a felszenteléshez kezdett volna, felszólította az alapító rokonait, szomszédjait, a határos birtokosokat, nyilatkozzanak, nincs-e valami ellenvetésük az egyház alapítása, javadalmazása, illetőleg felszentelése ellen?

Ha ezek nem jelentettek be semmiféle irányban tiltakozást az alapítás ellen, sőt ellenkezőleg ebben a maguk részéről is megnyugodtak, a püspök felszentelte az egyházat. Így tett, mint láttuk, 1156-ban Euzidinus templomának felszentelésekor az esztergomi érsek, és így járt el 1438-ban a váradi segédpüspök, a Kereky Benedek által alapított egyház felszentelésén.⁴⁾

Ha azonban a püspök felszólítására tiltakozást, óvást emelt a felszentelés ellen akár az anya-egyház plébánosa, vagy hívei, azon a czímen, hogy az új egyház az ő templomuk jogainak sérel-

¹⁾ Fejér VII. 1. 227.

²⁾ Zichy-család okmánytára V. 429.

³⁾ Fejér IX. 5. 65.

⁴⁾ Zichy-család okmánytára. VIII. 672.

mével létesült, vagy valamelyik osztályos atyafinak volt kifogása az alapítás ellen, a püspök mindaddig felfüggesztette a felszentelést, míg a felek a vitás kérdést nem tisztázták. Ez viszont vagy úgy történt, hogy az érdekeltek egymással békességesen kiegyeztek, mint a hogy ezt a nehei nemesek tették 1318-ban a szentkirályi plébánossal, vagy választott bírákra bízta a döntést, azzal a kötelezettséggel, hogy a hozandó ítéletnek kölcsönösen alávetik magukat, mint a hogy Miklós comes és a siklósi apát tettek 1281 körül, a bajcsi egyház kegyurasága ügyében.¹⁾

Hasonlóképpen a felszentelés előtt gondoskodtak az érdekeltek arról is, hogy bizonyos jogaik — az új egyházra vonatkozólag — elismertessenek és a jövőben fenntartassanak. Ez történt pl. 1220-ban a Verniczén újonnan létesített templom felszentelésekor, a topliczai apát jogaira vonatkozólag.²⁾

A nagyobb szerzetes monostorokon és azokon a kisebb egyházakon kívül, a melyeket egyes birtokos nemes urak vagy családok oly czélból létesítettek birtokaikon, hogy ezekben, részben mint plébánia-egyházakban, részben pedig mint az anya-egyháznak alárendelt leány-egyházakban, jobbágyaikkal együtt szent misét hallgathassanak és a szentségekhez járulhassanak, voltak még egyéb magánalapításból létrejött egyházi javadalmak is hazánkban, t. i. a kápolna- és oltár-javadalmak és az egyes ispotályokban szervezett lelkészi állások.

A kápolna-javadalmak oly módon jöttek létre, hogy buzgó egyházi és világi férfiak már a legrégibb időtől kezdve nagy előszeretettel építtettek az egyes székesegyházakhoz, vagy plébánia-templomokhoz kisebb-nagyobb kápolnákat, részint, hogy ezekben maguknak temetkezési helyet biztosítsanak,³⁾ részint pedig hogy valamelyik szent iránt érzett különösebb tiszteletüknek ez által is kifejezést adjanak.⁴⁾

E kápolnák létesítése úgy ment végbe, mint a többi egyházak alapítása. Az alapító kikérte az egyházi hatóság engedélyét, azután felépítette a kápolnát és javadalmazta. A java-

¹⁾ Wenzel XII. 352.

²⁾ U. ott. XI. 159.

³⁾ Hazai okmánytár V. 275. Zala vármegye oklevéltára II. 655.

⁴⁾ Fejér X. 2. 681.

dalmazás ezeknél is arra szolgált, hogy legyen miből fenntartani a kápolnát, fedezni a benne végzett isteni tisztelet költségeit, és legyen miből élniök azoknak a káplánoknak, a kiket az alapító a kápolnában alkalmaztatni kívánt.

E kápolna-javadalmak alapításánál szintűgy nem volt elég-séges a püspöki engedély kieszközlése, mint a leány-egyházak léte-sítésénél, hanem szükséges volt ezenfelül azon egyház lelkészének és kegyurának hozzájárulását is megnyerni, a mely mellé a kápolnát építtetni akarták.¹⁾

Hasonló módon történt a többi, lelkipásztori teendőkkel egybe nem kötött egyházi javadalom alapítása is. Egyes buzgó lelkek a székesegyházakban, vagy más templomokban oltárt emeltettek valamely szent tiszteletére, az illető egyház lelkészé-nek és az egyházi hatóságnak beleegyezésével, és azt külön java-dalommal látták el, hogy külön pap végezze mellette az isteni tisz-teletet.²⁾ Vagy alapítványt tettek le valamely templomnál, hogy ennek kamataiból külön egyházi egyén alkalmaztassék a ki-jelölt szent misék végzésére.³⁾ Vagy pedig ispotályt alapítottak és gondoskodtak arról, hogy ebben állandóan egy pap tartóz-kodjék a szentmisék végzésére.⁴⁾ Ha azonban az alapító nem volt a városnak, községnek földesura, tartozott az alapítás-hoz ennek hozzájárulását is kieszközölni. Így létesített Garéi György 1439-ben Garé városában a maga javaiból egy ispotályt kápolnával, miután elnyerte ehhez a város földesurának enge-délyét.⁵⁾

Minden alapító, az általa alapított egyházra vonatkozólag, lett legyen az szerzetes monostor vagy plébánia-egyház, leány-egyház vagy egyszerű kápolna, vagy egyéb javadalom, bizonyos jogok birtokába jutott.

E jogokat azonban nem tekintették úgy, hogy ezeket az

¹⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. II. 106. Monu-menta Vaticana. I. 4. 153.

²⁾ Fejér VIII. 2. 574. Monumenta Romana ecclesiae Vesprimiensis. III. 115.

³⁾ Fejér VIII. 4. 534. X. 6. 249.

⁴⁾ U. ott. X. 3. 117.

⁵⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Eug. IV. A. IX. Liber. I. Fol. 134.

egyház ruházta rájuk az alapítás fejében, hanem e jogokat abból származtatták, hogy az illető egyházat a maguk birtokán alapították.

Ez szükségszerű folyamánya volt annak a hazánkban uralkodóvá vált felfogásnak, hogy a birtokos nemes tulajdonjoga nemcsak magára a birtokra terjed ki, hanem a birtokon létesített egyházakra is. Mert ha a birtokos nemes úr valósággal magántulajdonának tekintette a birtokán alapított egyházat, a melyet szükség esetén a birtokkal együtt el is adhatott, el is cserélhetett, akkor természetesen az ezen egyházak felett gyakorolni szokott jogokat sem tekinthette egyházi kiváltságnak, mint a hogy nem is tekintette egy középkori magyar nemes sem, hanem a birtokhoz tartozó oly jogosítványoknak, a melyekhez ugyan az alapítás következtében jutott, de a melyek, a birtok egyéb tartozékaival és jogosítványaival egyetemben, a tulajdonjog, a *proprietas fundi* alapján illették meg őt.

Éppen azért, az ezen egyházakra vonatkozó jogok tulajdonosának sem az tekintetett, a ki az egyházat felépítette és esetleg javadalmazta, hanem az, a kinek birtokán, telkén az egyház létesült.

Világosan megállapítható ez abból, a mi 1281 körül Bajcsón, a Mindenszentek tiszteletére újonnan épített pálos-kolostor egyházának felszentelése alkalmával történt.

A templomot Gyula fia Miklós comes építtette, és midőn az építkezés befejezést nyert, felkérte Jób pécsi püspököt, hogy szentelje fel. A felszentelés napján azonban megjelent a helyszínén Fábián, siklói apát, és azt a nyilatkozatot tette, hogy a templomnak ő a kegyura. Mire a püspök a felszenteléstől elállott. Hogy azonban a templom ne maradjon felszenteletlenül, a kegyuraság körül felmerült kérdés eldöntését választott bírákra bízta. A bíróság határozata alapján azután Miklós comes, hogy a további zavaroknak elejét vegye, a siklói apátságnak 50 hold földet adományozott.¹⁾

¹⁾ »Cum ecclesiam in Boych edificassemus — olvassuk Miklós comes oklevelében — et Episcopum Quinque-ecclesiensem nomine Job causa consecracionis adduxissemus, eodem die Abbas de Sancta Trinitate nomine Fabyanus cum suis fratribus astando patronum se ejusdem ecclesiae de Boych asserebat.« Wenzel XII. 352.

A szűkszávú okirat nem mondja meg határozottan, hogy az apát micsoda alapon tartott igényt a kegyuraságra ; miután azonban az egyházat Miklós comes építtette és javadalmazta és ő hívta meg a püspököt is a felszentelési ünnepélyre, az apát csakis abból az okból tekinthette magát az egyház kegyurának, mert az az ingatlan, a melyen a kolostor és templom épült, az apátságé volt. Erre vall az a körülmény is, hogy a választott bíróság ítélete szerint Miklós comes Kis-Harsány nevű birtokának egy részével kárpótolta az apátságot a beépített területért.

Még ennél is világosabban és határozottabban hirdetik azonban az elvet, hogy az egyházra vonatkozó jogok azt illetik meg, a kinek birtokán az egyház felépült, a verniczei templom megalapítói.

A templomot a topiczai apátság emberei építették, az apát engedélyével, szent István tiszteletére. Midőn 1220-ban Márton, corbaviai püspök, megjelent Verniczén, hogy a templomot felszentelje, a templom felépítői, az apát kívánságára, a püspök előtt nyilatkozatot állítottak ki, a melyben elismerték, hogy az apát ugyanoly joghatósággal bír az új egyház felett, mint a milyennel a földesúrnak vagy kegyúrnak bírnia kell a birtokán épült egyház felett ; ennél fogva az apátságra semmiféle hátrány nem származhatik az egyház alapításából.¹⁾

Vagyis, daczára, hogy az egyházat az apátság emberei építették, azért még sem őket illették meg az ezen egyházra vonatkozó jogok, hanem az apátot, a kinek birtokán a templom épült.

Ugyanilyen értelemben mondja IV. Béla királyunk idejében, 1267-ben, Spalato városának közönsége, midőn szent Lőrincz egyházára vonatkozó jogait a káptalanra ruházza, hogy azt, mint az egyház kegyura vagy alapítója teszi,

---

¹⁾ »Recognitum est — írja a püspök bizonyáglevelében — in praesentia mea de hominibus Abbatis de Toplicae, qui eandem ecclesiam per concessionem ejus construxerunt, quod praedictus Abbas et monachi Toplice habent eandem jurisdictionem in praedicta ecclesia Sancti Stephani in Vernice, quam debet habere dominus vel patronus in ecclesia fundata in terra sua.« Wenzel X. 1519.

a kinek telkén tudniillik nevezett egyház megalapítva és felépítve lett.¹⁾

Azon jogokat, a melyekkel, a nálunk is meghonosodott gyakorlat értelmében, az alapítók az általuk alapított egyházakra vonatkozólag bírtak, kezdetben nem nevezték kegyúri jogoknak.

Radó nádornak a Száva melletti szent Demeter-monostor megalapításáról szóló 1057. évből keltezett oklevelében ugyan olvasunk már patronátusról — »temporale dominium quod patronatum vocant«,²⁾ azonban tudjuk, hogy ezt az oklevelet későbbi hamisítványnak kell tartanunk.³⁾

A patronatus, patronus kifejezés csak jóval később, a XII. század végén kezd sűrűbben szerepelni okleveleinkben. Így egy 1183. évi oklevél »patroni monasterii«-t,⁴⁾ egy 1193. évi »patronatum ecclesiae«-t,⁵⁾ és egy 1209-iki »jus patronatus«-t⁶⁾ említ. Míg végre a XIII. századtól kezdve általánosan használják úgy a patronus, mint a jus patronatus kifejezést.

Azokat az alapítókat és utódaikat, a kik az egyházakat a maguk birtokain felépítették, javadalmazták, okleveleink »verus«, »legitimus« patronusnak nevezik.⁷⁾ Azért a fundatort egyúttal patronus értelemben is használják. Mi — írja Spalato

¹⁾ »Nos, qui veri patroni, seu fundatores ecclesiae S. Laurentii de Platea sumus — ut pote in quorum fundo eadem ecclesia fundata est et constructa.« Wenzel III. 177.

²⁾ Fejér I. 395.

³⁾ Pauler. A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. 591,

⁴⁾ Wenzel VI. 148.

⁵⁾ Knauz I. 160.

⁶⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis I. 18.

⁷⁾ 1231. In patronum legitimum. Fejér III. 2. 263. 1267. Veri patroni. Wenzel III. 177. 1291. Veri patroni. U. ott. V. 51. 1325. Tamquam verus et legitimus patronus. Fejér VIII. 2. 664. 1326. Tamquam verus et legitimus patronus. U. ott. VIII. 3. 143. 1347. Veros patronos. Tkálčič. Monumenta civitatis Zagrabiensis. I. 187. 1366. Veri patroni. Károlyi-család oklevéltára. I. 265. 1367. Veri et legitimi patroni. Zala vármegye oklevéltára. II. 14. 1374. Tamquam veri patroni. Fejér IX. 4. 352. 1406. Tamquam veros patronos. U. ott. X. 4. 515. 1412. Veri patroni. U. ott. X. 5. 253. 1450. Veri et legitimi patroni. Battyáni: Leges Ecclesiasticae. III. 493. 1475. Tamquam veri et legitimi patroni. Teleky: Hunyadiak kora. XI. 128.

város tanácsa 1267-ben — igazi kegyurai vagy alapítói »veri patroni seu fundatores« vagyunk a szent Lőrincz egyházának. 1349-ben pedig egy országbirói ítéletben olvassuk András pozsegai prépostról és testvéreiről, hogy ők igazi kegyurai vagy alapítói »veros patronos seu fundatores esse« a rudinai benczés apátságának.²⁾

Ezek mellett az igazi, valóságos, törvényes kegyurak mellett voltak némely monostornak nem valóságos, nem igazi — talán azt mondhatnánk — tiszteletbeli, névleges kegyurai is.

Szokásban volt ugyanis a középkorban, hogy az egyházakat a hívők is bizonyos adományokban részesítették, részint, hogy ez által az Isten dicsőségét, az isteni tisztelet fényét előmozdítsák, részint pedig hogy ezen Istennek tetsző cselekedet által érdemeket szerezzenek maguknak az örök boldogságra. A megadományozott monostor viszont azzal tanusította néha az adományozóval szemben elismerését és háláját, hogy őt kegyurává fogadta.

Wigant Lampert halálos ágyán feleségére ruházta — hitbére fejében — Kenesén fekvő birtokát, mely szomszédos volt a veszprémvölgyi apácza-monostor fekvőségeivel, és egy malmát. Floriana asszony férjének halála után, 1274-ben, megjelent a veszprémi káptalan előtt és itt kinyilatkoztatta, hogy a birtokot és malmot, fenntartván életében ezek haszonélvezetét magának, halála esetére a veszprémvölgyi apáczáknak adományozza, Péntek nevű szolgájával és ennek három fiával együtt, a kiket oly felétel alatt szabadított fel, hogy minden évben egy fertő értékű viaszt szolgáltatassanak be a monostornak, még pedig Karácsonykor, Nagyböjtkor és Nagyboldogasszony napján. Ágnes, a monostor apátnője pedig ennek fejében »ex hujusmodi facta donatione« hasonlóképpen a káptalan előtt, a szent István által alapított monostor kegyurává fogadta »monasterii sui patronam recognoscens« az özvegyet, és kötelezte magát, hogyha ennek a birtok miatt valami pere támadna, azt a monostor fogja vinni.³⁾

¹⁾ Wenzel III. 177.

²⁾ Fejér IX. 1. 718.

³⁾ U. ott. V. 2. 228.

Az ily módon szerzett kegyuraság azonban nem volt egyenrangú és egyenértékű azzal a kegyurasággal, a mely az alapítókat és utódaikat megillette. Az a kegyúr, a ki csak a monostor kitüntető figyelméből, hálás elismeréséből jutott e címhez, nem folyt be a javadalom betöltésébe, nem szolt bele a monostor javainak kezelésébe; nem illették meg őt az ellenőrzés jogai, és nem terhelték a védelem kötelességei. Az ő kegyurasága egyedül abból állott, hogy a monostor neki is megadta a valódi kegyurakat megillető tiszteleti jogokat.

Világosan kitűnik ez abból az oklevélből, a melylyel 1292-ben Heremcsei István fiai a váczai káptalan előtt Tesmag birtokukat a saághi prépostságnak adományozták, melynek kegyuraságát V. István király 1270-ben Erzsébet királynénak biztosította; ebben ugyanis határozottan meg van mondva, hogy az adományozók, az adományból kifolyólag — »ratione donationis« — a monostor kegyurainak fognak tekintetni és a temetkezési jogban, valamint a többi őket megillető tiszteleti jogban fognak részesülni.¹⁾

Magától érthető, hogy az ily kegyúrrá fogadásról tudomással kellett bírnia a tulajdonképpen kegyúrnak is, és az ő akarata ellenére nem részesíthetett a monostor senkit ily tiszteleti jogokban.

A kegyuraknak azonban nem igen lehetett kifogásuk az ellen, hogy monostoruk a gyakran igen tekintélyes értéket képviselő adományt ily módon hálálja meg. Ők tehát nemcsak nem akadályozták meg az ily kegyúrrá fogadást, hanem, ha arra került a sor, még tanuskodtak is arról, hogy ez valóban megtörtént.

Igy tettek 1320-ban a keresztúri pálos-kolostor kegyurai, a mikor Szentemágocs András halálos ágyán a kolostornak egy halastavat hagyományozott. A kolostor kegyurai külön kinyilatkoztatták, hogy a kolostor priorja és szerzetesei kötelezték magukat, miszerint Szentemágocs András fiát, Jakabot,

---

¹⁾ »Quod iidem Oliverius, Lorandus et Thomas, ac suorum progenitorum successores, velut patroni ipsius ecclesiae tam in sepultura quam in aliis honoribus ipsis convenientibus perpetuo erunt ratione donationis terrae Tesmag praeotati«. Fejér VI. 1. 214.

és ennek anyját, míg élnek, kegyuraik gyanánt fogják tisztelni, haláluk után pedig szent miséket fognak érettük bemutatni.¹⁾

Talán szükségtelen megjegyeznünk, hogy mindaz, a mit az alábbiakban a kegyúri jogokról és kegyurakról elmondani fogunk, csak a valóságos kegyuraságra, az igazi, törvényes kegyurakra vonatkozik, nem pedig a névleges, tiszteletbeli kegyurakra.

---

¹⁾ »Patroni ecclesiae — hoc specialiter declarantes, quod frater Gregorius prior dictae domus se ac fratres suos assumsit et obligavit, quod Jacobum, filium Andreae praescripti pro patrono haberent, et matrem ejusdem, quam diu viveret, venerarentur tanquam patronam, et pro salute ejusdem et filii sui anniversarium tenerentur celebrare«. Fejér VIII. 2. 584.

III.

A kegyúri jog átruházása. Öröklés útján. Szerződés útján. Mikor szükséges az átruházáshoz a király engedélye. A kegyuraságba való beiktatás.

Azok a jogok, a melyeket az alapító azon egyházakra vonatkozólag gyakorolt, a melyeket a maga birtokán, telkén felépített és javadalmazott, átörökökíthető joggal másokra is átruházhatók voltak. Az átruházásnak azonban mindenkor ugyanazon magánjogi elvek és meghatározott formák szerint kellett történnie, a melyek a szabad birtokjog átruházására nézve gyakorlatban voltak.

Ez természetszerű következménye volt annak a felfogásnak, hogy a magánbirtokon alapított egyház a birtok tartozékának, a kegyuraság pedig a birtok hasznót hajtó jogosítványának tekintendő. Ha ugyanis az egyház valósággal a birtok tartozékaként szerepelt, ha a kegyuraság a birtok haszonvételei közé számíttatott, akkor a kegyuraság átruházásánál nem érvényesülhettek más jogszabályok, mint a melyeket akár írott törvényeink, akár jogszokásaink a szabad birtok tartozékainak és haszonvételeinek átruházásánál megkívántak.

A kegyuraság átruházása, mint a szabad birtokjog átruházása, öröklés és szerződés útján történhetett.

Az öröklésnek kétféle módja volt: törvényes örökösödés és végrendelkezés.

A törvényes örökösödés értelmében a kegyuraságnak éppen úgy, mint a birtok egyéb tartozékainak és jogosítványainak, szükségszerűen át kellett szállania az apáról a fiúra. Ha a családfőnek több fiörököse maradt, ezek egyaránt örökölték a birtokkal a kegyúri jogokat is.

Ha az örökösök a birtokot és a rajta létesült egyházat meghagyták közös tulajdonnak, úgy közös maradt a kegyuraság is. Ha azonban megosztottak a birtokon, akkor tettségük szerint vagy közös tulajdonnak hagyták más egyéb tartozékokkal, az erdővel, legelővel, réttel együtt az egyházat is, vagy pedig azon is megosztottak, a kegyúri jogokkal együtt.

Emlékeink a mellett tanuskodnak, hogy őseink előszeretettel hagyták meg közös tulajdonnak az egyházat és kegyuraságot, az osztályos egyezség esetén is.

1354-ben a Bátori Bereczk három fia ágán leszármazottak Bihar-, Szabolcs- és Szatmármegyékben fekvő birtokaikat három részre osztották; a szántóföldeket, réteket, erdőket, halastavakat és a többi haszonvételt azonban, valamint a birtokon lévő egyházak kegyuraságát, közös tulajdonnak hagyták. Hasonlóképpen közös tulajdon maradt a B. Szűzről nevezett adonyi monostor kegyurasága, nemkülönben Adonyban, a monostor körül elterülő földbirtok is.¹⁾

1383-ban a csoltmonostori apátság kegyurai megosztzkodnak birtokaikon oly módon, hogy a szántóföldeket, valamint a monostornak és a birtok egyéb egyházainak kegyuraságát a kaszálókkal és rétekkel együtt közös tulajdonnak hagyják.²⁾

1405-ben a Domoszlaiak, Szécsiek és Héderváriak osztják fel javaikat, meghagyván közös tulajdonnak továbbra is a Gáborján-monostor kegyuraságát.³⁾

Hasonlót tapasztalunk a kisebb egyházak kegyuraságára vonatkozólag.

Megosztozván 1299-ben György mester és Mihály comes Felnémeti, Középnémeti és Alnémeti birtokaikon, abban állapodtak meg, hogy a szent Jakabról nevezett plébánia-egyház felett a kegyuraságot közösen fogják ezentúl is gyakorolni; úgyszintén közösen fogják további három éven keresztül élvezni az összes hasznothajtó jogosítványokat, a szőlőkből, az erdőkből, rétekből, vizekből és az összes tartozékokból.⁴⁾

¹⁾ Anjoukori okmánytár VI. 157.

²⁾ Haan: Diplomatarium Bekesiense. II. 33.

³⁾ Bunyitay: A váradi püspökség története. Nagyvárad, 1883. II. 369.

⁴⁾ Wenzel X. 351.

Csobánka unokái szintén abban állapodnak meg az 1301-ben kötött osztályos egyezés alkalmával, hogy az erdőket, berkeket, bokrokat, a gyöngyösi és benei szőlőkből földesúri jogon kapni szokott bort közösen fogják bírni, s közösen gyakorolják a gyöngyösi és benei egyházak kegyuraságát is.¹⁾

A Jaák-nemzetségbeliek is akként osztoznak meg 1328-ban Bánkfalván, hogy a templomot és ennek kegyuraságát közös tulajdonnak hagyják.²⁾

Ugyanígy tesznek 1332-ben Bossáni Euszták fiai, midőn Irislai és Barlai fiaival megosztóznak az eddig együtt kezelt javakon és a bossáni, valamint végházi egyházak kegyuraságát közös tulajdonnak hagyják.³⁾

Eőrsi Máté fia Miklós 1341-ben osztályos egyezésre lép Miske fiaival Pállal és Jakabbal Peze és Őrs nevű birtokaikra nézve oly módon, hogy a Pezén lévő kápolnát, valamint az őrsi egyház kegyuraságát és a mezősegeket, legelőket meghagyják közös tulajdonnak.⁴⁾

Rumi Doroszló unokái 1342. évi osztályos egyezésük alkalmával kinyilatkoztatják, hogy a birtokaikon lévő egyházak kegyuraságán nem kívánnak osztozkodni.⁵⁾

Pécsi Mike fiai is felosztják 1347-ben birtokaikat három részre, de az ezeken lévő két egyháznak kegyuraságát, valamint a réteket és halászatot meghagyják továbbra is közös tulajdonnak.⁶⁾

1355-ben Tamás mester és rokonai, valamint a Szécsi-családbeliek osztályos egyezésre lépnek egymással összes birtokaikra nézve. Mivel azonban bizonyos sürgős ügyek következtében a birtokok tartozékait és haszonvételeit, köztük a birtokon létesített egyházak és kápolnák kegyuraságát nem tudták megosztani, ezeket egyelőre továbbra is közös kézben hagyják.⁷⁾

1) Anjoukori okmánytár I. 6.

2) Fejér VIII. 3. 319.

3) U. ott. 654.

4) Zala vármegye oklevéltára I. 381.

5) U. ott. 405.

6) Anjoukori okmánytár V. 109.

7) Zichy-család okmánytára II. 617.

A három Szecsődi testvér is megosztozik 1356-ban ingó és ingatlan javain, azonban a Mindenszentek tiszteletére épült szecsődi egyház kegyuraságát, nemkülönben a szántóföldeket, utakat stb. meghagyják közös tulajdonnak.¹⁾

1374-ben Németújvári Henrik bán utódai osztozkodnak meg Rohoncz, Körmend várak és a hozzájuk tartozó falvak felett oly módon, hogy a szántóföldeket, legelőket, vámokat és az egyházak kegyuraságát mindenhol közös tulajdonnak nyilvánítják.²⁾

Elég sűrűn történt azonban, hogy az osztozkodó atyafiak a birtokkal együtt felosztották maguk közt a birtokon épült egyházak kegyuraságát is.

Az osztozkodás akként is történhetett, hogy nem minden osztályos atyafi kapott részt a kegyuraságból, hanem csak egyesek.

A Szolnok-nemzetség tagjai 1260-ban Bagon nevű öröklött birtokukat három részre osztván, abban állapodtak meg, hogy a helység egyháza Paznan comesnek és Zolnoknak harmadához tartozzék és a kegyuraság is csak kettőjüket illesse meg.³⁾

1307-ben Kozma comes és fia Ivánka, megosztotak Adony fia Ivánkával és ennek fiával Miklóssal birtokaikon. Az osztozás folyamán Ivánka egyebek közt átengedte Kozmának szabolcs-megyei Harang nevű birtokát a rajta épült egyházzal együtt. Kozma pedig Negyvenszil nevű birtokát bocsátotta Ivánka kezébe az itt épült egyházzal. A nyíradonyi monostor kegyuraságát ellenben fenntartotta Kozma magának és utódainak.⁴⁾

Ördög András és fiai, Endős fiai és Zonga Péter, testvéreivel, valamint Simon, testvérével 1325-ben akként osztozkodtak meg birtokaikon, hogy Vetést felerészben Endős fiai, felerészben pedig Péter fiai kapták. Kikötötték azonban egyúttal azt is, hogy Ördög András soha sem támaszthat igényt a vetési egyház kegyurasága iránt.⁵⁾

¹⁾ Fejér IX. 6. 150.

²⁾ Zala vármegye oklevéltára II. 120.

³⁾ Wenzel VIII. 537.

⁴⁾ Sopron vármegye oklevéltára. I. 68.

⁵⁾ Károlyi-család oklevéltára. I. 62.

Rendszerint mégis annyi részre osztották fel az osztályos atyafiak maguk közt a kegyuraságot, a mennyire a birtokot és pedig nemcsak úgy, hogy az egyes feleknek más-más egyház kegyurasága jutott, hanem egy vagy több egyház kegyuraságát is felosztották részekre, a birtok arányában.

1283-ban megosztottak az atyafiak Fülöpnek és Lőrincznek Hernád- és Kőrös-menti birtokain olyformán, hogy a szent Györgyről nevezett szerepi monostor kegyuraságának negyedrésze Móricz comesnek és Jánosnak, a többi pedig Miklósnak és rokonainak jutott.¹⁾

1343-ban Debreczeni Dózsa fiai és Gúg osztottak meg a zámonostori birtokon, valamint a szent Keresztről címzett zámi monostor kegyuraságán oly módon, hogy egyik felét Dósa fiai, a másikat Gúg kapta.²⁾

Hahóti Herbord fiai is akként osztottak meg 1356-ban zalai és somogymegyei birtokaikon, hogy a szent Margitról nevezett hahóti monostor kegyurasága felerészben Lőrincznek és Jakabnak, felerészben pedig Miklósnak jutott.³⁾

Ugyanígy jártak el az osztályos egyezségeknél, a csekélyebb jelentőségű plébánia-egyházak, kápolnák kegyuraságára nézve.

Verbóczi Miklós és Lőkös testvérek megosztozván 1334-ben javaikon, egyebek közt a Véden, Biharmegyében, szent Gallus tiszteletére alapított egyház kegyuraságát is két részre osztották maguk között.⁴⁾

Szemerei István és Erb fia Ingram 1339-ben megosztoznak Szemere és Ruszt nevű birtokaikon és a Szemerén épült szent Kereszt egyház kegyuraságán, megegyezvén egyúttal arra nézve is, hogy ha valamelyikük örökös nélkül halna meg, vagyona a másikra szálljon.⁵⁾

1338-ban Putnoki László és Renold is úgy osztoznak meg Püspöki helység felett, hogy az itt lévő egyház fele a kegyuraság felével az egyiket, a másik fele pedig a másikat illesse.⁶⁾

¹⁾ Wenzel IX. 363.

²⁾ Zichy-család okmánytára II. 56.

³⁾ Zala vármegye oklevéltára I. 565.

⁴⁾ Fejér VIII. 3. 798.

⁵⁾ Sopron vármegye oklevéltára I. 146.

⁶⁾ Fejér VIII. 6. 147.

1381-ben Fejéregyházi Péter oly módon osztozik meg nagybátyjával Györggyel a közös birtokon, hogy a Fejéregyházán létesült és a B. Szűz tiszteletére szentelt egyház kegyuraságának felét az egyik, másik felét a másik kapja.¹⁾

A Miháli- és Kisfaludi-család tagjai 1438-ban szintén felosztják maguk közt birtokaikat, ezek összes tartozékaival, haszonvételeivel, úgymint az egyházak kegyuraságával, erdőkkel, rétekekkel, legelőkkel együtt.²⁾

A rokonok osztozkodása nem mindig ment simán; sokszor csak hosszas, költséges pereskedés után tudtak megegyezésre jutni. Vagy ha az osztályos atyafiaknak sikerült is a békességes megosztozás, esetleg ezek leszármazottjai támasztottak igényt a birtok valamely része és a vele járó kegyuraság iránt, mely esetben vagy perre került a dolog, vagy pedig kiegyeztek egymással oly módon pl., hogy bizonyos birtokrészt és a kegyuraság bizonyos hányadát, esetleg az egészet is, megkapták a pereskedő rokonok, vagy pedig valamely pénzösszeg fejében lemondottak igényeikről.

Igy pl. Szentgróti Sándor fiai 1345-ben, a közös leszármazásból eredő rokoni szeretet kapcsán, az ábrahámi monostorra vonatkozólag birt összes kegyúri jogaikat visszaadták Daroni István fiainak és örököseinek, oly hozzáadással, hogy ha ők a kegyúri jog miatt valamikor pert indítanának, rágalmozóknak nyilváníttassanak, ha pedig örököseik tennének ily kísérletet, birtokaikat veszítsék.³⁾

Monaki László és Izsépi István ellenben abban egyeznek meg egyebek közt 1321-ben Kemény fia Istvánnal és János fehérvári préposttal, hogy a szent Péterről nevezett szerencsi monostor kegyuraságának ötödrészét bírja a prépost testvéreivel és rokonaival, a többi négy rész azonban maradjon meg az ő kezükben. Ezzel szemben a prépost kötelezte magát, hogy az átengedett részszel mindig beérik és ezenfelül nem fognak a kegyuraságból többet követelni.⁴⁾

¹⁾ Fejér IX. 5. 530.

²⁾ Sopron vármegye oklevéltára II. 287.

³⁾ Fejér IX. 1. 330.

⁴⁾ Anjoukori okmánytár I. 620.

A Gyovadiak viszont szívesen fogadták a kegyuraság helyett a pénzt is.

Gáborján monostora, a Gyovad-nembeliek ősi birtoka a XIV. század elején Debreczeni Dózsa kezében lévén, a Gyovadiak szerették volna a maguk számára visszaszerezni. Ezt ugyan nem sikerült elérniök, annyit azonban mégis keresztül vittek, hogy Gyula fia Csontos Gergely és István fia Miklós 1340-ben kiegyeztek Debreczeni Dózsa fiaival. Az egyezés értelmében Debreczeni Dózsa fiai megígérték, hogy egy év múlva 300 márkát fognak fizetni Gáborjánért a Gyovad-nembelieknek, ennek ellenében pedig Csontos Gergely és István fia Miklós az összes rokonok nevében lemondottak Gáborjánról és úgy a birtokot, mint ennek tartozékait, a szent Mihályról nevezett monostornak, valamint a B. Szűz tiszteletére felszentelt plébánia-egyháznak kegyuraságával együtt, meghagyták Debreczeni Dózsa fiainál.¹⁾

Ha a kegyúrnak fiörököse nem maradt, szabadságában állott a kegyuraságról végrendeletileg intézkedni, a mennyiben a nemes ember öröklött és szerzett javairól rokonai, felesége és az egyház javára kezdettől fogva szabadon rendelkezhetett.

1292-ben Csunkudi Márton, miután fiörökössel nem bírt, és Eusztákon, valamint Péterén kívül nem volt közeli rokona, a ki feleségének és leányának gondját viselhette volna, végrendeletében vagyonát, a Csunkudon épült szent György egyház kegyuraságával együtt, ezekre hagyományozta.²⁾

Szintúgy Ostfi Gergely 1406-ban, nem lévén fiutóda, birtokait halála esetére nejére, ennek elhalálozása után pedig Molnár Péter fiaira hagyományozta, az ezen birtokokon épült egyházak kegyuraságával egyetemben.³⁾

A kegyúr, fiörökös hiányában, királyi kegyelem útján kérhette leány-gyermekeinek fíusítását is. Ha sikerült ezt megnyernie, akkor birtokaival egyetemben az egyházak kegyuraságát is leánya örökölte. Így, a mikor a király 1365-ben Buzád Miklós leányát Klárát atyjának utódjává és örökösévé tette, egyéb javaival

---

¹⁾ Zichy-család okmánytára I. 570.

²⁾ Wenzel XII. 537.

³⁾ Hazai okmánytár IV. 248.

együtt a B. Szűz rajki egyházának kegyurasága is reá szállott.¹⁾

Ha valakinek sem fiú-, sem pedig leány-gyermeke nem volt, nemzetségének valamely tagját is fiává fogadhatta és birtokai-val együtt kegyúri jogait is reá hagyományozhatta. Ehhez azonban szintén szükséges volt a királyi engedély. Így fogadta fiává Bodon fia Dénes 1288-ban a nemzetségből származó Amadét, »interveniente assensu regio« és végrendeletében a széplaki apátság kegyuraságát, valamint széplaki birtokát reá hagyományozta.²⁾

A nők csak akkor örökölték a kegyuraságot, ha szerzemény-birtokról volt szó, a melyet a fiú- és leány-gyermekek egyenlő részben örökölt. Vagy pedig ha az ősi vagyonból az öt leánynegyed címén megillető részt természetben kapta ki és ezzel kegyuraság volt egybekapcsolva. Ez esetben a részbirtok és az ennek megfelelő kegyuraság őt és gyermekeit illette meg.

1306-ban például Váradi Béla és Péter átengedik Várad felét, a Garamon egy malom felét és a szent Péter egyháza kegyuraságának felerészét, leánynegyed címén, Brizó unokáinak.³⁾

Az ilyen birtok és kegyuraság felett a nő, ha gyermekei nem voltak, szintén végrendelkezhetett. Így tesz 1258-ban Fülöp pilisi comes neje, midőn a testvérével, Jákó comes feleségével közösen bírt Vinna, Zalacska és Tarna községekben az őt illető birtokrészt, valamint a kavai monostor kegyuraságának felét, végrendeletében testvére fiaira Jákóra és Andrásra hagyományozza.⁴⁾

A kegyuraság átruházásának második módja a szerződés volt. A szerződés fogalma alá soroljuk az ajándékozást, az adásvételt, cserét, zálogot és más hasonló természetű megegyezéseket.

Ajándékozás, adományozás alatt a kegyuraságnak a kegyúr részéről más személyekre való önkéntes, minden ellenérték szolgáltatása nélkül való átruházását értjük.

A kegyuraságnak ajándékozás útján történő átruházásával nem sokszor találkozunk okleveleinkben és ekkor is vagy ugyanazon család, vagy ugyanazon nemzetség tagjai részesülnek ily

¹⁾ Hazai okmánytár V. 336.

²⁾ Zichy-család okmánytára III. 242.

³⁾ Palásthy: Palásthyak. Bpest, 1890. I. 9.

⁴⁾ Sztáray-család oklevéltára I. 9.

ajándékban. A mi nemcsak abban leli magyarázatát, hogy az ily ajándéknak elsősorban olyanok közt volt helye, a kiket a vérbeli összeköttetés, a kölcsönös rokoni kötelék sokféle szálai fűztek együvé, hanem abban is, hogy ezen adományok sokkal könnyebben voltak eszközölhetők az ugyanazon nemzetség vagy családhoz tartozók, mint a teljesen idegenek között.

A kegyúr csak annyiban ajándékozhatta el kegyuraságát, a mennyiben adományozási jog illette meg a birtokra nézve, a melyhez a kegyuraság kapcsolva volt. Ha az adományozónak örökösei voltak, akkor az adományozásba ezeknek is bele kellett egyezniök.

1342-ben az Ákos-nemzetségből származó Ákos az országban lévő összes birtokainak negyedrészt az ezeken épült egyházak kegyuraságával és más haszonvételekkel egyetemben leányának Ilonának és férjének Jánosnak adományozta, leánya iránt való szeretetből. Az ajándékozásba beleegyeztek Ákos fiai is. Az ajándék némi viszonzása fejében Ilona asszony magára vállalta, hogy Ákost, míg él, gondosan fogja ápolni és minden szükségesel ellátni. Ha azonban Ilona örökös nélkül halt volna meg, a birtoknak és kegyuraságnak vissza kellett volna szállania Ákos fiaira és nemzetségére.¹⁾

Esetleg távolabbi rokonok is részesülhettek ily adományban, ámbar a legritkább esetben történt ez merő rokoni szeretetből, — hiszen Ilona asszony is inkább csak az élethossziglan való el látás és ápolás fejében kapta a birtokot és kegyuraságot — hanem a rokoni szereteten kívül rendszerint még valamely tartozás kiegyenlítéséül is szolgált az adomány. Mint pl. mikor Detre fia Mátyás és rokonai, Salamon fia János, László és Fábían 1335-ben átengedik sárvármonostori részüket, a monostor kegyuraságának őket illető negyedrésszel, a velük egy nemzetségből való Bereczk és Lőkös fiainak, egymás iránt való szeretetből és a tőlük élvezett jótétemények fejében.²⁾

Az olyan birtokot és kegyuraságot, a melyet valaki királyi adományozásból bírt, csakis királyi beleegyezés mellett lehetett elajándékozni.

¹⁾ Zichy-család okmánytára II. 14.

²⁾ Anjoukori okmánytár III. 233.

A Geregye-nemzetség egyik tagja Acho, a király ellen felázadván, midőn őt Barsa Lóránt és István, továbbá Debreczeni Rafain megfékezték, elveszítette Gáborján-monostorát, a monostorhoz tartozó három egyházzal együtt, a mi — bizonyára királyi adományként — Barsa Lóránt és Istváné lett. Ezek a birtokot 1285-ben a rajta lévő egyházakkal együtt rokonuknak, Debreczeni Rafainnak engedték át örök tulajdonul. A mit IV. László Debreczeni Rafain érdemeire való tekintettel jóváhagyott.¹⁾

Az adás-vétel alatt oly szerződést értünk, a melylyel az egyik fél, az eladó, kötelezi magát — bizonyos meghatározott ellenérték fejében — valamely ingatlannak és a vele járó kegyuraságnak a vevő részére történő átengedésére.

A kegyuraságnak adás-vétel útján való átruházása csak akkor volt lehetséges, ha az illető kegyúr szabadon rendelkezhetett magával a birtokkal is. Mert a templom, az egyház, tartozéka lévén a birtoknak, sem a templomot a birtok nélkül, sem pedig a birtokot a templom nélkül, vagy az erre vonatkozó kegyúri jogok nélkül eladni, megvenni nem lehetett.

Ha a tulajdonos az egész birtokot eladta, új kegyurat nyert a birtokon lévő egyház is; ha azonban a birtok csak az osztályos egyezség alkalmával kihasított részbirtok volt, akkor a vevő is csak egy bizonyos részéhez juthatott a kegyuraságnak.

A birtoknak és kegyuraságnak ily áruba bocsátása nem tartozott a ritkaságok közé a középkorban.

1278-ban Lőrincz, Tamás és ezek fiai eladják a pécsi káptalan előtt Laymér helységbeli öröklött birtokukat, valamint a szent Keresztről nevezett egyház kegyuraságának felét, Illés comesnek, 11 márka ezüstért.²⁾ Illés fia Gábián pedig eladja ezt a szerzett birtokát és a kegyuraság felét, testvérei és gyermekei hozzájárulásával, Pál rokonának.³⁾

1287-ben Szentlászlói Rucha eladja pénzen vett birtokát szent László egyházával és ennek kegyuraságával együtt, a szegénységtől kényszerítve, testvéreinek 25 márkáért.⁴⁾

¹⁾ Zichy-család okmánytára. I. 63. Karácsonyi: A magyar nemzetségek. II. 15.

²⁾ Zichy-család okmánytára I. 39.

³⁾ U. ott. 126.

⁴⁾ Wenzel XII. 461.

1292-ben Miklós comes és hozzátartozói eladják zamárdi birtokuk felét, a szent Kozma és Dömjénről nevezett egyház kegyuraságának felével, Mihálynak, Lodomér esztergomi érsek tisztviselőjének.¹⁾

1333-ban Kárászi László áruba bocsátja Devecser nevű öröklött birtokát, az itt épült szent György egyház kegyuraságával, Magyar Pál gimesi várnagynak.²⁾

1342-ben Léli Dezső fiára Lőrinczre, a Dancs ispán ellen elkövetett erőszakoskodás következtében kimondatott a fej- és jószágvesztés büntetése. Becsei Töttös, hogy őt a büntetéstől megszabadítsa, az országbíró és Dancs ispán kezéhez lefizetett helyette 100 márkát. Léli Dezső ezért és még újabb 100 márkáért azután eladta Becsei Töttösnek Becsén bírt jószágait, az itt szent István vértanú tiszteletére épített kőegyház kegyuraságával együtt.³⁾

1343-ban Walter fiai János és László eladták Belcs nevű birtokukat, a szent Katalin tiszteletére szentelt kőegyház kegyuraságával egyetemben, Becsei Töttösnek.⁴⁾

A következő évben a Haraszt-nemzetségből származó Deme-ter fia és rokonai eladják Magyar Pálnak Felsőadorján nevű öröklött birtokukat 60 márkáért, miután nagy szükségük volt a pénzre, az itt szent Márton tiszteletére alapított monostor kegyuraságával és szent György egyházával együtt.⁵⁾

1359-ben Káli Péter eladja káli szerzett birtokát a rajta szent Péter tiszteletére emelt kőegyházzal és ennek kegyuraságával.⁶⁾

1423-ban Daróczi László és testvérei eladják negyedrészt illetőségüket és az itt lévő egyház kegyuraságából őket megillető részt a Várdai testvéreknek.⁷⁾

Minthogy az atyafiakat a szállásbirtokban, és az ezzel járó kegyuraságban, öröklési jog illette meg, ezeket csak az ő hozzá-

---

¹⁾ Knauz II. 323.

²⁾ Zichy-család okmánytára I. 412.

³⁾ U. ott. II. 42.

⁴⁾ U. ott. 89.

⁵⁾ Anjoukori okmánytár IV. 466.

⁶⁾ Hazai okmánytár IV. 197.

⁷⁾ Zichy-család okmánytára VIII. 110.

járulásuk mellett lehetett eladni. Ha pedig valaki ezt kikérni elmulasztotta, nemzetsége tagjainak jogukban állott az eladás ellen óvást tenni.

Igy tesz Szeri Pósa 1326-ban, midőn a király előtt tiltakozik az ellen, hogy Ogh és Bór fiai Illés-monostort a kegyurasággal együtt eladták, mert ehhez neki, mint ugyanazon nemzetségből származónak, szintén joga van.¹⁾ Így járnak el 1437-ben Sztári Tamás és Miklós, valamint Czibak László, midőn tiltakoznak az ellen, hogy a Czibaki, Sztári, Battyáni és Panaszi Pázmány-nemzetség tagjai Szent-Jánost a hozzátartozó Nemptivel és a szentjánosi apátság kegyuraságával eladják.²⁾ Nemkülönbén a Kanizsai-család tagjai is ezt az eljárást követik 1477-ben, midőn óvást emelnek az ellen, hogy Kanizsai László, Imre és Miklós eladták Csorna mezővárosában és Martonhelyen lévő birtokaikat, valamint a csornai prépostság kegyuraságát.³⁾

A csere lényegében nem különbözik az adásvételi szerződéstől, csakhogy itt a készpénz helyett valamely megfelelő értékű ingatlant kap a tulajdonos, az átengedett birtok és kegyuraság fejében. A cserénél ennél fogva ugyanazon jogszabályok érvényesülnek, mint az eladásnál.

A cserénél nem volt okvetlen szükség, hogy a kegyuraságot kegyuraságot kapjon valaki, mert igen gyakran elcseréltek oly birtokot, a melylyel kegyuraság volt egybekapcsolva olyan ingatlanért, a melyen nem épült semmiféle egyház, a melylyel tehát kegyuraság sem járt.

Lendvai Miklós, zalai ispán és fiai pl. elcserélik 1336-ban birtokukat Bene fiának Benedeknek és társainak Páka-Szent-György nevű birtokával, a melylyel megnyerik az itteni szent György egyház kegyuraságát is.⁴⁾ 1339-ben Szécsényi Tamás cserében adja a saári monostor kegyuraságának őt illető részét, minden jogaival és tartozékaival együtt, Kompolti Imrének zsadányi birtokáért és 100 ezüst márkáért.⁵⁾ Hasonlóképpen cseréli el 1422-ben Almádi Gergely Nádasd nevű birtokát s az

¹⁾ Anjoukori okmánytár II. 259.

²⁾ Bunyitay II. 383.

³⁾ Sopron vármegye oklevéltára II. 513.

⁴⁾ Zala vármegye oklevéltára I. 318.

⁵⁾ Fejér VIII. 4. 415.

itt alapított egyház kegyuraságát, a saághi prépostság Egyházas-Dalmad nevű birtokáért.¹⁾

A szerződés egyik neme volt a kölcsön is, mely mindig zálogadással járt, oly módon, hogy a kölcsönvevő, a kölcsönzött összeg biztosítása céljából, zálogba adta valamelyik birtokát.

A zálogul lekötött ingatlant a hitelező birtokába és használatába vette, annak összes tartozékaival és haszonvételeivel.

Ha tehát a birtokon egy vagy több, kisebb vagy nagyobb egyház állott, ezeknek kegyurasága is a hitelezőt illette meg mindaddig, míg az adós tartozását ki nem egyenlítette és a birtokot, a rajta lévő egyházak kegyuraságával együtt, vissza nem váltotta.

Úgy a zálogba adás idejét és feltételeit, mint a visszaváltását, esetről-esetre, közös megegyezéssel állapították meg az adós és hitelező.

János, Ivánka fia, 1337-ben elzálogosította kőhídpordáni birtokát s a szent Kereszt egyház kegyuraságát, tíz esztendőre, 30 márkáért Pál országbírónak oly feltétel alatt, hogy ha tíz év múlva nem tudná a birtokot kiváltani, 60 marka fizetésére köteleztessék.²⁾

1350-ben Sixtus mester, egri, veszprémi, pozsonyi kanonok, ungi főesperes, nemcsak összes jövedelmeitől lett megfosztva, hanem egyéb javait is elveszítette, minek következtében sem azon ünnepélyes fogadalmát, hogy a szent földre zarándokol, nem tudta beváltani, sem pedig saját fenntartásáról nem volt képes gondoskodni. Hogy segítsen magán, Veszprém megyében fekvő ajkai, ajkarendeki és ócsi birtokait, az ezeken épült egyházak kegyuraságával egyetemben, zálogba adta János és Gergely unoka-öccseinek 30 márkáért, oly feltétel mellett, hogy ha 3 év leltével nem tudná ezen összeget lefizetni, a birtokok, valamint összes tartozékaik, örök tulajdonul János és Gergelyre szálljanak.³⁾

Ugyanezen évben Almási Péter és János elzálogosították dunapentelei birtokukat s a dunapentelei monostor kegyuraságát Berényi Pálnak.⁴⁾

¹⁾ Fejér X. 6. 504.

²⁾ U. ott. VIII. 4. 227.

³⁾ Hazai okmánytár IV. 173.

⁴⁾ Fejér VIII. 7. 172.

1353-ban a Gutkeled-nemzetségbeli László, a szükségtől kényszerítve, Sárvár-monostorában lévő birtokrészét, melynek másik felét, t. i. Sárvár helység egy részét, testvére, Fábián már eladta a Bátori-családnak, minden tartozékaival, haszonvételeivel s a kegyurasággal együtt elzálogosítja 30 márkáért ugyanezeknek oly kikötéssel, hogy ezt akár ő, akár fiai bármikor visszaválthassák, ha azonban örökösök hátrahagyása nélkül halna meg, rokonainakne legyen joguk visszaváltani, hanem maradjon meg a Bátoriak birtokában.¹⁾

A szerződésnek bizonyos nemét képezte még az oly értelmű megegyezés, melynél fogva a birtok tulajdonosa csak feltételesen, bizonyos hozandó áldozatok, kifejtendő fáradozások fejében helyezte kilátásba a birtoknak és tartozékainak megosztását és ezzel a kegyuraság bizonyos részének átruházását.

Ilyen szerződést kötött 1477-ben Gagli Miklós, Bátori László, András és Gergely, Bárczi Andrással és Istvánnal, midőn kötelezték magukat, hogy ha ezek ősi birtokaikat, ezek közt a széplaki apátság kegyuraságát, visszaszerzik, az összes javaknak, haszonvételeknek, természetesen a kegyuraságnak is, felét átengedik nevezetteknek.²⁾

Ügyszintén ide számíthatjuk az olyan megegyezést is, a minőt Tamás boszniai püspök és a Szentemágocs-nemzetség többi tagja kötött 1291-ben az ugyanezen nemzetségből származó Domonkos comessel és több rokonával, midőn megszüntetvén minden eddig köztük fennforgó egyenetlenkedést, viszályt, felhatalmazták utóbbiakat arra, hogy az esztergomi cisztercita monostor kegyuraságát, mely nemzetségüktől idegen kézre jutott, perrel vagy a nélkül visszaszerezzék, s e vállalkozásukban őket költséggel és egyebekben is támogatni ígérték.³⁾

A nemesi birtok és a vele kapcsolatos kegyuraság átruházásánál tehát — akár öröklés, akár szerződés útján történt — az volt a szabály, hogy a tulajdonos, az ősi, öröklött birtoknak és a vele járó kegyuraságnak elidegenítéséhez tartozott kikérni családja és nemzetsége beleegyezését, a királyi adományból nyert

¹⁾ Anjoukori okmánytár VI. 77.

²⁾ Hazai okmánytár V. 336.

³⁾ Knauz II. 307.

birtok és a tartozékaúl tekintett kegyuraság átruházásához pedig a királyi engedélyt.

Az ősi birtok és kegyuraság átruházásához a királyi engedély csak akkor volt szükséges, ha valaki nemzetsége jogainak mellőzésével óhajtott volna ezt keresztülvinni.

Ilyen okból engedte meg pl. 1166-ban III. István király Vidnek, Dobicza fiának, miután nemcsak ő, hanem mások is kérték erre, hogy a Szalla nevű pusztát, valamint szent Péter monostorát — rokonai megkérdezése nélkül — »sine omni contradictione suorum parentum« a János-lovagoknak adhassa; és hogy az adomány mindenkor érvényben maradjon, erről királyi levelet adott ki.¹⁾

Ugyanígy ki kellett kérni a királyi engedélyt akkor is, ha valamely kiskorú, cselekvőképesség hiányában, akart javai és kegyúri jogai felől ily módon intézkedni. Mint a hogy a Jaák-nemzetségbeli István, Csépán bán fia tette 1221-ben. Ez felvétetvén magát a szentgotthárdi ciszterciek közé, birtokait és a nagyatyja által alapított pornói apátság kegyuraságát a szentgotthárdi monostornak szerette volna adományozni; minthogy azonban még kiskorú volt, hogy ezt megtehesse, a király elé járult és könyörgött előtte, adjon neki erre felhatalmazást. A király, jogosnak és helyesnek találván a kérelmet, hozzájárult az adományhoz és elrendelte, hogy a szerzetesek az elsorolt javak birtokába bevezettessenek és hogy az adományt soha se lehessen visszavonni, az egész írásba foglaltatta.²⁾

¹⁾ »Ego Stephanus Dei gratia Hungariae — rex — Vidoni, filio Dobica, sua et multorum meorum nobilium petitione concessi, quod fratribus Hierosolymitanis, pro remedio animae meae, atque suae, hoc daret donum, videlicet praedium Szalla, et monasterium in honorem beati Petri dedicatum — cum omnibus appendiciis eorum, sine omni contradictione suorum parentum« etc. Fejér II. 174.

²⁾ Cum Stephanus adolescentulus quidem aetate — religionis habitum in Coenobio sancti Gothardi — suscipere cogitasset — multa precum postulavit instantia, ut patronatum ecclesiae beatae Margarethae de Porno, quam avus suus bonae memoriae Mycha fundaverat — ecclesiae sancti Gothardi in qua habitationem susceperat conferremus. Praeterea insulam eodem nomine Porno — cum omnibus pertinentiis suis — eidem ecclesiae sancti Gothardi conferre posset libere, confirmationis nostrae titulo conveniente. Quod quia justum petiitum et honestum ad notitiam omnium jobagionum nostrorum fore censemus, eorundem interveniente consilio annuimus« etc. Hazai okmánytár VI. 13.

Mindkét esetben arról volt szó, hogy ősi, öröklött birtok vonassék el a nemzetség jogköréből; az ország törvényei értelmében tehát úgy Vid, mint István tartozott adományához kieszközölni a királyi hozzájárulást, sőt István még azon okból is, mert mint kiskorú egyénnek nem volt joga javai felől rendelkezni.

Ámbár az említett eseteken kívül semmiféle törvény vagy jogszokás nem kívánta meg a birtokos nemes embertől, hogy birtokának és kegyúri jogainak átruházásához a királyi beleegyezést kieszközölje, mégis többször megtörtént, hogy az illető tulajdonos bejelentette a királynak a birtok tulajdonjogának és a kegyuraságnak átruházását, ezt a király által megerősítette, és erről oklevelet adatott ki magának, egyedül azon célból, hogy az átruházást megtámadhatlanná tegye.

Igy, midőn a Csanád-nemzetség Telegdi főága 1254-ben osztályos egyezséget köt, a király előtt eszközlik az osztozást és erről a székesfehérvári prépost, mint királyi alkanczellár, ad ki oklevelet.¹⁾ A Gutkeled-nemzetségbeli János pedig a király előtt zálogosítja el Pál comesnek kőhídpordányi birtokát és a szent Keresztről nevezett egyház kegyuraságát.²⁾

Ha az ingatlanok és a tartozékául tekintett kegyuraságnak átruházása nem a király előtt ment végbe, akkor ennek szabályszerűen valamely hiteles hely előtt történő bevallás, fassio útján kellett eszközölni.

A felek megjelenvén a hiteles hely előtt, kinyilatkoztatták átruházási szándékukat, megjelölték az átruházni szándékolt birtokot és tartozékait — esetleg a szomszédok és rokonok jelenlétében, az illető káptalan vagy convent pedig minderről oklevelet állított ki.

Az átruházás kiegészítő részét a beiktatás képezte, mely abból állott, hogy a király embere, a hiteles hely képviselőjének bizonyága mellett, az új birtokost és kegyurat a legnagyobb nyilvánosság előtt, a szomszédok és összes érdekelték jelenlétében, bevezette a birtokba és kegyuraságba.

Midőn 1335-ben a Gutkeled-nemzetség tagjai a sárvár-

¹⁾ Wenzel VII. 429.

²⁾ Fejér VIII. 4. 227.

monostori birtokból és a monostor kegyuraságából őket megillető részt Károly király előtt Bereczk és Lőkös fiainak adományozták, a király, »miután az ország szokása úgy kívánta, hogy a birtokok, bármely módon szereztettek azok, a királyi ember és a hiteles hely kiküldöttének jelenlétében örökíttessenek el«, megbízta az egri káptalant, hogy nevezett birtokba és kegyuraságba vezesse be Bereczk és Lőkös fiait.¹⁾

A királyi ember és a hiteles helyi megbízott, ha nem szólalt is fel valaki a rokonok vagy szomszédok közül a beiktatás ellen, beszámolt a történetekről, minek alapján azután a káptalan vagy convent jelentést tett a királynak.

Az egyházi hatóságnak a kegyúri jogok átruházásába, akár öröklés, akár szerződés útján történt ez, semmiféle beleszólása nem volt. Az 1279. évi budai zsinat, a pápai követ befolyásának engedve, a pápai rendeletek szellemének megfelelően kimondotta ugyan, hogy a kegyuraság átruházásához szükséges a püspök jóváhagyását is kikérni, azonban a közfelfogás annyira más volt a kegyuraság természete felől, a kegyurak annyira hozzákapcsolva látták a kegyuraságot az ingatlanokra nézve bírt tulajdonjoghoz, hogy főpapjaink soha még csak kísérletet sem tettek a zsinati rendelet életbeléptetésére.

---

¹⁾ Anjoukori okmánytár III. 233.

IV.

A kegyuraság átruházásának egyik módja a királyi adományozás. Királyaink kezében többféle kegyuraság van. A királyi egyházak kegyurasága. A király kegyúri jogai ezek felett. A királyra háramlott magánalapítású egyházak kegyurasága. Királyaink mindkét kegyuraságot adományozták. A királyra háramlott és a király által újból adományozott kegyuraság bizonyos függésbe jut a királyi hatalommal szemben. Miben jut ez kifejezésre.

A kegyuraság átruházásának egyik gyakori módja volt hazánkban a királyi adományozás, vagyis a király azon ténye, a melylyel a királyi jog körébe tartozó birtokkal kapcsolatban, esetleg a nélkül, egyes egyházak kegyuraságát alattvalóinak adományozta, hűséges szolgálataik megjutalmazásául, örök tulajdonul.

Ámbár királyaink egyformán adományozták a birtokkal kapcsolatos szerzetes monostorok és kisebb plébánia-egyházak kegyuraságát, mi a következőkben csakis az előbbieket kegyuraságával foglalkozunk, mint a melyeknél egyrészt sokkal élesebben jelentkeznek az átruházással létrejött változások, másrészt pedig sokkal több fontos érdeket is érintenek, mint a kisebb egyházaknál.

A királyi adományozás útján történő átruházásnak első és főfeltétele az volt, hogy a kegyuraság a királyi jog körébe tartozzék.

Királyaink kezében már a XII. században háromféle kegyuraságot találunk: 1. a királyi egyházak kegyuraságát; 2. azt a kegyuraságot, a melyet maguk az alapítók ruháztak át a királyra, és 3. oly kegyuraságot, mely bizonyos esetekben az alapítókról vagy ezek utódairól a királyra háramlott át.

Magyarország királyai nemcsak az összes érsekségeknek, püspökségeknek és az ezekkel egybekötött káptalanoknak vol-

tak alapítói, hanem számos szerzetes monostornak, apátságnak, prépostságnak is, az ország minden részében, a melyekre nézve szintűgy kegyurasággal bírtak, mint az érsekségekre és püspökségekre nézve.

Forrásaink ezen királyi alapítványból létesült egyházakat, monostorokat, királyi apátságoknak és prépostságoknak nevezik.¹⁾

Maguk királyaink pedig, csakúgy, mint az egyes magán-alapítók az általuk létesített egyházakat, a maguk egyházaiknak mondják,²⁾ világos jelöl annak, hogy köztük és azon egyházak közt, a melyeket a maguk birtokán alapítottak, bizonyos szorosabb kapcsolat, bensőbb viszony áll fenn. Ezt a viszonyt Imre király III. Incze pápához intézett levelében 1202-ben úgy fejezte ki, hogy e monostorok az anyagiakban »in temporalibus« közvetlenül a királynak vannak alárendelve.³⁾

A királyi alapítású egyházakon kívül királyaink némely oly magánalapításból létesült egyház felett is kegyurasággal bírtak, a melyeknek kegyuraságát az alapítók vagy utódaik adományozták nekik.

A nagyobb biztonságot, hathatós védelmet, több előjogot nyújtó királyi kegyuraságot ugyanis oly kívánatosnak látta némely alapító a maga egyházára nézve, hogy ha életében nem is, halála esetére átruházta az őt megillető kegyúri jogokat a királyra.

Igy tesz Boleszló váci püspök (1198—1216), midőn az általa alapított leleszi prépostságot IV. Béla királynak adományozván, világosan kijelenti, hogy ezt oly célból teszi, miszerint a monostort fennállásában egyszersmindenkora biztosítsa.⁴⁾

Az alapító vagy utódja, természetesen csak akkor ruházta át a királyra egyházának kegyuraságát, ha nem volt fiörököse,

¹⁾ 1169. »Regales praepositi vel abbates.« Knauz I. 119. 1203. »Regales praepositurae.« Fejér II. 404. 1216. »De abbatiis et praepositis regalibus.« Knauz I. 210.

²⁾ »Patronatum — monasterii nostri Somlow«, — írja III. Endre 1297-ben. Knauz II. 416. »Ad ecclesiam nostram Zaladiensem«, olvassuk Mátyás királynak 1472. évi oklevelében. Zala vármegye oklevéltára. II. 596.

³⁾ Fejér II. 404.

⁴⁾ »Ut ecclesia firma et stabilis possit haberi perpetuis temporibus.« Fejér III. 1. 155.

a kire birtokainak és az ezeken létesült egyházak kegyuraságának szállania kellett volna.

Ottó, somogyi ispán megalapítván 1061-ben a zselizszenz-jakabi apátságot, és összes javait a monostornak adományozván, akként rendelkezett, hogy halála után az apátságot illető összes ügyeket ne rokonai, hanem a király intézze.¹⁾ Borscomes pedig 1236-ban nyíltan megvallja, hogy azért hagyományozza a borsmonostori apátság kegyuraságát a királyra, mert nincs fia.²⁾ Hasonlóképpen a királyra ruházza a saághi monostor kegyuraságát a tatárjárás előtt Márton bán is, miután nem volt fiutóda, a kire javainak szállaniok kellett volna.³⁾

Azt az egyházat, a melynek kegyuraságát az alapító vagy annak utóda a királynak adományozta, királyaink szintén királyi egyháznak tekintik, nevezik, annak jeléül, hogy az ily monostor teljesen a királyi hatalom jogkörébe ment át.⁴⁾

Akár királyi alapításból létesült valamely monostor, akár pedig az alapító adománya folytán soroztatott be a királyi monostorok közé, a kegyuraság közvetlenül a királyhoz tartozott. Így mondja V. István 1272-ben a borsmonostori apátságról, hogy ennek kegyurasága közvetlenül őt illeti meg.⁵⁾

Nem egyszer már maga a királyi alapító kifejezést ad abbéli akaratának, hogy az általa létesített monostor kegyúri jog tekintetében közvetlenül a királyhoz tartozzék, mint a hogy IV. Béla tette a bélakúti apátság megalapításakor.⁶⁾

A királyi egyházak nemcsak közvetlen királyi kegyuraság, hanem közvetlen királyi védelem alá is tartoztak. Azért mondja 1341-ben Erzsébet királyné, hogy a B. Szűz kolosmonostori

¹⁾ Fejér I. 398.

²⁾ U. ott. IV. 1. 61.

³⁾ U. ott. IV. 3. 435.

⁴⁾ »*Uti regalem ecclesiam jure perpetuo contulit possidendam*« mondja II. Endre Boleszló püspökről. Fejér III. 1. 155. »*Praedicti monasterii nostri*«, írja IV. Béla a saághi monostorról. Fejér IV. 3. 435.

⁵⁾ »*Quia patronatus de Monte S. Mariae ad nos immediate spectat*«. Fejér V. 1. 250.

⁶⁾ »*Volumus etiam et statuimus, quod monasterium quoad jus patronatus immediate ad regem pertineat*«. Wenzel VII. 31.

apátságát szent László alapítván, ez közvetlen a királyi oltalom alatt áll.¹⁾

Az oly monostor, mely közvetlen királyi kegyuraság, oltalom alatt állott, szerzeteseivel, jobbágyaival, birtokaival együtt a király különös, kiváló védelmében részesült.

Királyaink számos nyilatkozata tanuskodik erről.

IV. Béla megerősítván 1233-ban az atyja által a borsmonostori apátság javára tett adományokat, kijelenti, hogy a monostort összes tartozékaival különös védelmébe fogadja.²⁾

Ugyanő elfogadván Márton bán adományából a saághi monostor kegyuraságát, a prépostságot, mint kegyúr, kiváló oltalmába veszi.³⁾

V. István 1272-ben világosan jelzi, hogy a borsmonostori apátságot azért fogadja különös kegyelmébe és oltalmába, mert kegyurasága közvetlenül hozzá tartozik.⁴⁾

IV. László 1275-ben szabadságot engedvén a saághi monostor népeinek, megjegyzi, hogy ezt a királyné kérelmére teszi, a kinek különös oltalmára van bízva a prépostság.⁵⁾

III. Endre király 1291-ben a borsmonostori apátságot összes javaival különös kegyelmében és oltalmában részesíti.⁶⁾ Példáját követi 1322-ben I. Károly a kertzi apátságra vonatkozólag.⁷⁾

Midőn 1323-ban a kapornaki convent azon panaszkodott, hogy sokan pusztítják birtokait és a királyt arra kérte, hogy

¹⁾ »Quia monasterium B. Virginis de Kolosvar fundatio sancti regis Ladislai exstitit, et ob hanc causam ad protectionem regiam et nostram immediate spectare dignoscitur.« Fejér VIII. 4. 508.

²⁾ »In nostram singularem ac specialem accepimus protectionem.« Fejér III. 2. 356.

³⁾ »Tanquam patronus et defensor in nostram recepimus protectionem specialem.« Fejér IV. 3. 435.

⁴⁾ »Quia patronatus de Monte S. Mariae ad nos immediate spectat, idcirco ipsum monasterium — ad nostram gratiam et protectionem recepimus specialem.« Fejér V. 1. 250.

⁵⁾ »Cujus — Dominae Reginae — protectioni idem monasterium specialiter est subjectum.« Fejér V. 2. 243.

⁶⁾ »In nostram recepimus gratiam et protectionem specialem.« Fejér VI. 1. 141.

⁷⁾ »In nostram specialem (Fejérnél bizonyosan sajtóhiba folytán spiritualem) protectionem recepturi.« VIII. 2. 329.

védelmébe meg őket szükségükben, I. Károly arra hivatkozván, hogy Isten oly czélból rendelte el a földön a királyi hatalmat, hogy ennek nevében mindenki, első sorban pedig Isten egyházai megerősíttessenek jogaikban, a monostort kiváló védelmébe fogadta.¹⁾

Igy vette különös védelmébe 1333-ban Erzsébet királyné a bakonybéli monostort,²⁾ majd 1341-ben a B. Szűz kolosmonostori apátságát.³⁾ 1353-ban pedig a saághi prépostságról mondja a királyné, hogy mint annak különös kegyura, a monostort védelmébe fogadta.⁴⁾

1373-ban Lajos király, mint közismert dolgot említi, hogy a pilisi apátságnak ő különös kegyura és védője.⁵⁾

1393-ban pedig Zsigmond veszi a pozsonyi klarisszákat különös védelmébe és oltalmába.⁶⁾

Arról a monostorról, mely a király különös védelme alatt állott, királyaink néha oly módon gondoskodtak, hogy külön védőt rendeltek számára, a nélkül azonban, hogy egyúttal a kegyuraságot is reá ruházták volna.

Igy, midőn I. Károly 1323-ban a kapornaki conventet különös oltalmába fogadta, egyúttal maga helyett védőül Hahóti Miklós királyi apródot tette meg.⁷⁾ Erzsébet királyné pedig a különösen oltalmába vett bakonybéli monostor védőjéül, maga helyett, Tamás erdélyi vajdát tette.⁸⁾ Így volt Vesszős mester 1354-ben a bozóki prépostságnak a királytól kirendelt védője és oltalmazója.⁹⁾

¹⁾ »In nostram recipimus protectionem *specialem*.« Fejér VIII. 6. 67.

²⁾ »In nostram recipimus protectionem et tutelam *specialem*.« A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. Bpest, 1902. VIII. 308.

³⁾ »In nostram recipientes protectionem et tutelam *specialem*.« Fejér VIII. 4. 508.

⁴⁾ »Cum nos — ad nostram recipimus — tanquam patrona *specialis* protectionem et tutelam.« Fejér IX. 2. 241.

⁵⁾ »Cujus nos *speciales* patroni et tutores fore dignoscimur.« Fejér IX. 4. 474.

⁶⁾ »In protectionem *specialem* et tutelam.« Fejér X. 2. 63.

⁷⁾ »Vice nostra ipsam protectionem magistro Nicolao aulae nostrae juveni fideli duximus committendam.« I. h.

⁸⁾ I. h.

⁹⁾ »Magistro Vezzeus protectori ac defensori ejusdem monasterii a domino rege constituto.« Zichy-család okmánytára. II. 569.

Királyaink azonban arra a tapasztalatra jöttek, hogy a monostorok védelmére kirendelt egyének, éppen mert a királyi kinevezés folytán sűrűn változtak, mindenféle zaklatásoknak tették ki a gondjaikra bízott egyházakat s a helyett, hogy megbízásukhoz híven ezek érdekeit szívéükön viselték volna, még meg is károsították a monostorokat. Hogy ennek elejét vegyék, nem ők nevezték ki a védőt, — az oklevelek praefectusnak, tutornak mondják őket, — hanem az illető monostorra bízták, kit akar e tisztségre kiválasztani az ország lakosai közül. Ha azután az illető megfelelt a beléje helyezett bizalomnak, a monostor megmaradt mellette; ha pedig nem vált be, az apátnak vagy prépostnak hatalmában állott mást állítani helyére. Ilyen felhatalmazást nyert pl. a borsmonostori apát Lajos királytól az 1353-ik esztendőben.¹⁾

Akár voltak a királyi monostoroknak ily külön védelmezőik, akár nem, királyaink, mint a királyi egyházak közvetlen kegyurai, különös oltalmazói, egyik legfontosabb kötelességüknek ismerték a királyi kegyuraság alá tartozó egyházakat birtokaikkal, jövedelmeikkel együtt minden jogtalan elidegenítéstől megoltalmazni.

Eppen azért megkövetelték, hogy a királyi egyházak javadalmi ügyeiben beállott minden nevezetesebb, fontosabb változásról tudomással bírjanak. Ennélfogva, ha a monostor szerette volna valamelyik birtokát eladni, elcserélni, tartozott ehhez a király beleegyezését kikérni. Így folyamodott 1385-ben a tihanyi apát Mária királynőhöz, hogy elcserélhesse a szepesi préposttal aracsi birtokát, mit a királynő, különös kegyelemből, mint a monostor kegyura, meg is engedett.²⁾

Ha az apát vagy prépost a király megkérdezése nélkül idegenített el valamit a monostor javaiból, a király az elidege-

---

¹⁾ »Quia monasterium — olvassuk az oklevélben — fratresque in eodem jugiter Deo famulantes, per sepissimas tutorum seu praefectorum mutationes plerumque molestos, damnificatos et indebite perturbatos fuisse percepimus — nos — commisimus — ut amodo et deinceps abbas dieti monasterii — nostrae majestatis in persona protectorem, quem ex nostris regnicolis pro se eligere voluerint, alium loco sui confirmandi — habeant facultatem.« Fejér IX. 2. 225.

²⁾ Fejér XI. 1. 219.

nítést érvénytelennek nyilvánította, az esetleg kötött szerződéseket megsemmisítette, az elidegenített javakat pedig királyi hatalmánál fogva visszavette.

A pilisi apátság a XIV. században az apátok gondatlan, pazarló kormányzása alatt fekvőségeiben, épületeiben, halastavaiban, vámszedési jogosítványaiiban és egyéb jövedelmeiben annyira megfogyatkozott, hogy közel jutott a végső szükséghez. I. Lajos király nemcsak uralkodói jogaiból kifolyólag, hanem kegyúri kötelmeihez is híven, a tudta és hozzájárulása nélkül eszközölt elidegenítéseket királyi teljhatalmából érvényteleneknek nyilvánította, szigorúan meghagyván az ország minden rendű és rangú lakosainak, hogy az ő felhatalmazása nélkül kezeikhez jutott monostori javakat adják vissza, a felszabadított jobbágyságok pedig jobbágyi kötelezettségeiknek továbbra is eleget tegyenek.¹⁾

Hasonló intézkedéseket tettek Lajos és Zsigmond királyaink a czikádori apátságra vonatkozólag.

A monostor még a tatárdúlás idején teljesen elpusztulván, az apátot és szerzetes társait Töttös László 1347 táján pénzzel — mintegy 100 budai márkával — segítette ki, hogy a monostort újból fel lehessen építeni. Tamás apát a Töttöstől kapott pénzösszeg fejében átengedte ennek az apátság Bokor nevű birtokát, mintegy vételárnak vevén a 100 márkát, a nélkül, hogy ehhez a király beleegyezését kikérte volna.

Történtek ezen kívül még egyéb elidegenítések, elzálogosítások, cserék is, hasonlóképpen a király tudtán kívül, a melyek az apátság jövedelmi forrásait nagy mértékben megapasztották. Végre András apát a bajok orvoslása céljából a királyhoz fordult és feltárván előtte a monostor birtokviszonyaiban beállott zavarokat, kérte őt, hogy minekutána a király, a kihez a monostor kegyurasága közvetlenül tartozik, nem engedélyezte a Bokor nevezetű birtok eladását, jelentse ki ezt érvénytelennek.

Mire I. Lajos király 1365-ben kinyilatkoztatta, hogy az apátsági javak minden néven nevezendő elidegenítése, mely az apátok részéről eddig történt, semmis és érvénytelen, ha ezt meg nem előzte a királyi hozzájárulás.

¹⁾ Fejér IX. 4. 494.

Ugy látszik azonban, hogy a királyi rendelet már nem volt elegendő az apátság anyagi zavarainak megszüntetésére; mert Hermann apát 1382-ben kénytelen volt négy évre zálogba adni Garai Miklós nádornak a monostor Nagyfalu nevű birtokát 100 ezüst márkáért, oly feltétel alatt, hogyha az apát négy esztendő múlva visszafizeti a zálogösszeget, Garai vagy örökösei kötelesek lesznek visszaadni Nagyfalut. Letelvén azonban a négy esztendő, a Garaiak nem akarták a birtokot kiadni kezeikből. Midőn pedig Mihály apát érvényt kívánt szerezni I. Lajos rendeletének, azzal a kifogással éltek, hogy elévülés állott be.

Ekkor Zsigmond király 1391-ben figyelembe vevén, hogy ő az apátságnak igazi kegyura, s mint ilyen tartozik jogait megvédelmezni, kijelentette, hogy az egyházakra nézve megállapított elévülési idő helyett, az apát, a királynak, mint a monostor kegyurának személyében, a királyokat megillető száz éves elévülés alapján szerezze vissza egyháza birtokait.¹⁾

Ugyanígy segített I. Lajos király 1380-ban szent Gellért csanádi apátságán, midőn a királynak, mint a monostor kegyurának tudta és beleegyezése nélkül elidegenített javait visszavette.²⁾

Nem kevésbé fontos joga volt a királynak, a királyi egyházak felett bírt kegyuraságból kifolyólag, a megüresedett javadalmak betöltése.

Ha a királyi monostor apátja vagy prépostja elköltözött az élők sorából és a monostor lakói az utód személyére nézve maguk közt megállapodásra jutottak, követet menesztettek a királyi kegyúrhoz, hogy a megejtendő választáshoz engedélyét kikérjék és a kiszemelt utód személyét illetőleg véleményét megtudakolják. Ha azután a választott a választást elfogadta, ezt bejelentették a királynak és kikérték az ő beleegyezését, hozzájárulását. A király pedig a választást jóváhagyta.

Megtörténhetett, hogy vagy a monostor nem jelentette be megelőzőleg a királynak a jelölt személyét, vagy pedig, a királynak csak utólag jutott valami tudomására, úgy, hogy csak a választás megejtése után nyilatkozhatott a személyt illetőleg. Ily eset-

---

¹⁾ Zichy-család okmánytára IV. 575.

²⁾ Fejér IX. 4. 372.

ben a király, ha a megválasztott ellen kifogásai voltak, ezt visszatartasította és a monostort új választásra hívta fel.

Ez történt 1204-ben, a mikor Imre király a sümegei convent által apáttá választott külföldi szerzetest nem fogadta el, azzal az indokolással, hogy ő másnak, mint magyar embernek megválasztásához hozzá nem járulhat.¹⁾

Hogy királyaink nemcsak később, hanem már az első századokban sem maradtak meg a királyi apátságok és prépostságok betöltésénél ezen határok között, hanem gyakran erőszakkal is elmozdították a nekik nem tetsző apátokat és prépostokat és ezek helyére kedvelt embereiket állították, kitűnik abból is, hogy III. István király 1169-ben ígéretet tett arra nézve, miszerint a királyi monostorok apátjait és prépostjait nem fogja többé — úgy mint ez már régebben szokásba jött — önhatalmúlág elmozdítani.²⁾

A királyi monostor apátját és prépostját az Árpád-korszak alatt az esztergomi érsek erősítette meg, tekintet nélkül arra, hogy mely egyházmegye területén feküdt a monostor.

1202-ben Imre király, megboszulandó magát a vele együttműködésbe jutott Jób esztergomi érseken, lépéseket tett ugyan Rómában arra nézve, hogy a pápa tartsa fenn magának a megerősítés jogát, miután azonban az érsek is felszólalt jogai mellett, III. Incze pápa kijelentette, hogy az esztergomi érsek jogait nem akarja sérteni.³⁾ És csakugyan, mint III. Endrének a somlyóvásárhelyi monostor kegyurasága ügyében 1297-ben kiadott oklevelében olvassuk, a királyi apátokat és prépostokat még a XIII. század legvégén is az esztergomi érsek volt hivatva megerősíteni.⁴⁾

Midőn később a reservatiók korában a pápák az összes egyházi javadalmak felett való rendelkezést magukhoz vonták, a javadalmak betöltését maguknak tartották fenn, és ezzel az egyházi testületek választási jogát mintegy felfüggesztették, természetesen megzavartatott, sőt teljesen mellőztetett is úgy a királyi

---

¹⁾ Fejér II. 446.

²⁾ Knauz I. 119.

³⁾ U. ott. I. 166.

⁴⁾ Wenzel X. 260.

hozzájárulás, mint az esztergomi érsek megerősítése. Kétségtelen azonban, hogy a királyi apátságokra és prépostságokra nézve a pápák a *reservatio daczára* sem zárták ki teljesen a királyi bemutatás gyakorlását, sőt nem egyszer ígéretet tettek e jog tiszteletben tartására.¹⁾ A *reservatiók* megszűntével pedig annyira kibővült királyaink e joga, hogy a királyi apátokat és prépostokat, a *conventek* választási jogát figyelembe nem véve, egyszerűen kinevezték és a javadalmakat adományozták.

A XIII. század vége felé, mint Európa egyéb államaiban, hazánkban is lábrakapott az a visszaélés, hogy a kegyurak, az egyházi javadalmas halála után, lefoglalták ennek hagyatékát s a javadalom jövedelmeit a javadalom újabb betöltéséig saját céljaikra fordították.

Ez a hatalmaskodás mindenekelőtt a királyi egyházaknál honosodott meg, nemcsak mert itt járt a legnagyobb anyagi haszonnal, hanem mert a királyi hatalom többet is merészelt másoknál.

Az ország rendei, kivált a főpapság, nem szívesen látta az erőszakos túlkapásokat, és a mikor 1298-ban különféle sérelmek orvoslásáról gondoskodtak, egyebek közt ez ellen a visszaélés ellen is felszólaltak, kimondván, hogy üresedés esetében az egyházak vagyonát sem a király maga, sem az ő megbízottja, sem részben, sem egészben le nem foglalhatja.²⁾

Csakhogy az országgyűlési határozat keresztülvitelének nem kedveztek a viszonyok.

Az Árpádház kihaltával a királyi hatalom még az eddigi határokon is túlterjeszkedve, az egyházakkal szemben is a legönkényesebb intézkedésekben nyilatkozott meg. Úgy hogy a püspöki kar egy része 1338-ban a legsúlyosabb vádakat volt kénytelen emelni a pápánál I. Károly király ellen, egyebek közt, hogy az elhalt főpapok hagyatékait lefoglalta, a megüresedett egyházak birtokait pedig világi kezekbe adta, a kik a jöve-

---

¹⁾ Fraknói: A magyar királyi kegyűri jog szent Istvántól Mária Teréziáig. Bpest, 1895. 64.

²⁾ Endlicher: *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana.* — Sangalli, 1889. 636.

delmeket elpazarolták, a jobbágyokat zsarolták, az egyházakat pedig megszenteltelenítették.¹⁾

Hogy pedig e panasz nem csupán az érseki és püspöki egyházakra, hanem a királyi monastorokra is vonatkozott, onnan következtetjük, hogy a király a pozsegai prépostnak 1341-ben bekövetkezett halálakor is azonnal kezelésbe vette a javadalmat.²⁾

Ezek a királyi egyházakon kívül, a melyek a fentebbiek szerint közvetlen királyi kegyuraság, különös királyi védelem alatt állottak, a melyeknek javadalmából csak királyi engedély mellett lehetett valamit elidegeníteni, a melyeket csak a király hozzájárulásával vagy bemutatása alapján lehetett betölteni s a melyek üresedés esetén királyi kezelés alatt állottak, még számos magánalapítványból létesült egyház kegyurasága is a királyi hatalom jogköréhez tartozhatott.

Az ily egyházak kegyurasága, a legtermészetesebb módon, valamely családban beállott magszakadás esetén juthatott királyi kézbe, azon elvnel fogva, hogy valamely nemzetség kihaltával ennek birtokai, összes tartozékaival, jogosítványaival együtt, a királyra háramlanak.

Hogy a birtokkal együtt az azon létesített egyházak kegyurasága is a királyra szállott át már a XIII. század kezdetén is, arról leginkább meggyőződhetünk III. Honorius pápának 1221-ben II. Endréhez intézett azon leveléből, a melyben arra kéri, hogy az örökösök nélkül elhalt kegyurak jogait, miután a kegyurak visszaélései következtében az egyházak sokat szenvednek, ne engedje át másoknak, hanem tartsa fenn magának, vagy ruházza az illető egyházra, avagy az egyházmegye püspökére.³⁾

A magánalapításból létesült egyházak kegyuraságának a királyra történő ezen háramlása, nem szűnt meg a következő századokban sem.

Igy szállott át 1316-ban Miklósról, Ivánka fiáról Fehérmegyében egy monostor I. Károly királyra.⁴⁾ 1392-ben

¹⁾ Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. Budapest, 1899. I.

²⁾ Theiner I. 642.

³⁾ U. ött. I. 30.

⁴⁾ »*Monasterium Nicolai sine haerede decedentis nostrae collationi de jure debitum*«, írja I. Károly király. Zichy-család okmánytára I. 152.

Kapi Lőrincz gyermektelen halálával a zebegényi monostor kegyurasága Zsigmond királyra.¹⁾ 1421 táján Visontai István magvaszakadásával a saári monostor kegyurasága hasonlóképpen Zsigmondra.²⁾

A magszakadás esetén kívül a királyra szállott a magán-alapításból létesült egyház kegyurasága még olyankor is, ha a kegyúr hűtlenség vagy felségsértés bűnébe esvén fej- s jószág-vesztésre ítéltetett; mert ilyenkor birtokaival együtt az azokon épült egyházak kegyurasága is elkoboztatott és a király rendelkezése alá jutott.

Emlékeink arról tanuskodnak, hogy a folyton megújuló belviszályok, polgárháborúk folytán, nem tartozott éppen a ritkaságok közé az ily büntetés alkalmazása.

IV. Béla király 1263-ban, miután Konrád, István királyi pinczemester fia, hűtlenné vált hazájához és királyához s a cseh királylyal szövetekezett, nehogy gonosztette büntetlenül maradván, a gonoszok még gonoszabbakká váljanak, megfosztotta őt összes javaitól és a lébényi monostor kegyuraságától.³⁾

1267-ben István ifjabb király, hűtlensége miatt megfosztotta Péter comest Aranylábú Barth nevű falujától és az itt lévő monostortól.⁴⁾

Ugyanő 1270-ben megfosztván a hűtlenség bűnébe esett Miklóst, Arnold comes fiát birtokaitól, elvette tőle a szent Margitról nevezett hahóti prépostságot illető részjögát is.⁵⁾

¹⁾ »*Totum jus patronatus — quod ob defectum seminis condam Laurentii — qui sine haeredum solatio — ab hac luce decessit, juxta regni nostri usum et ritum sicut reliquae possessiones et quaelibet jura possessionaria ejusdem Laurentii, ad nostram foret devolutum majestatem.*« Fejér X. 2. 347.

²⁾ »*Quod nimirum jus per defectum seminis Stephani de Visonta, nostris regis manibus rite et rationabiliter esset devolutum.*« Fejér X. 6. 393.

³⁾ »*Conradum omnibus possessionibus suis—patronatu Monasterii de Lybin — decreveramus spoliandum.*« Wenzel VIII. 51.

⁴⁾ »*Quae ab eodem propter notam infidelitatis suae manifestam, quae nota totietiam regno fuit, alienata et ad manus nostras devoluta.*« Fejér IV. 3. 409.

⁵⁾ »*Quae propter ejusdem Nicolay infidelitatem et actus infideles ad manus nostras fuerant devolutae*« Wenzel XII. 8.

I. Károly király pedig 1323-ban hűtlensége miatt megfosztotta Péter fiát, Pált, a ki az Aba-nemzetség Csobánka-ágából származott, összes javaitól, az ezeken épült egyházak kegyuraságával együtt.¹⁾

Királyaink a hazaáruláson és felségsértésen kívül az egyházakkal szemben elkövetett nagyobb kihágásokat, nyilvános büntetteket, erőszakot és más súlyosabb természetű vétsegeket is ily kemény büntetésekkel sújtották. A királynak ez nemcsak jogában, de kötelességében is állott.

A középkorban az államhatalom egyik kiegészítő részét, elsőrangú tényezőjét az egyház képezvén, e kettő működése nemcsak sokszorosán egymásba fonódott, egymásba forrott, hanem az egyház nálunk, úgy mint az összes keresztény államokban, különös királyi oltalmat, támogatást is élvezett. Ennek következtében az egyházi rend tekintélyének minden megalázása, az egyházi vagyon ellen intézett minden támadás egyúttal a királyi jogkör megsértésének is tekintetett, melyet büntetni a király elsőrangú kötelességének tartotta.

A király a legrégibb időben körüljárta az országot, hogy a felmerült panaszokat meghallgassa és alattvalóinak igazságot szolgáltatasson. A királyi törvényszék megalakultával pedig elnökölt ennek ülésein. Sőt még akkor is, a mikor már állandó közegei voltak a királyi kuriákon a biráskodásnak, a király nem szünt meg személyesen biráskodni, ha a felek előkelőbb állása, méltósága vagy az ügy fontossága kívánta.²⁾

A király személyes biráskodásának fenntartott esetek közé tartozott a kegyuraknak saját egyházaikkal szemben elkövetett minden nagyobb kihágása, erőszakoskodása, nemcsak arra való tekintetből, hogy az egyház a király védelme alatt állott, hanem mert a legtöbb esetben nagy vagyonnal rendelkező, hatalmas családi összeköttetéssel dicsekvő hatalmaskodó kegyúr meg-

¹⁾ »Universas possessiones Pauli, filii Petri, propter notoriam et manifestam infidelitatem ejusdem ab ipso auferentes — sic et patronatum ejusdem Pauli infidelis nostri in monasterio Beatae Virginis de Saar, nomine haereditario et ex jure foundationis ipsum contingentem« etc. Fejér VIII. 2. 538.

²⁾ Hajnik: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes házi királyok alatt. Budapest, 1899. 42.

fenyítésére, az okozott kár jóvátételére, más nem is igen vállalkozhatott volna.

Az igazságszolgáltatásnak ily esetben megvolt a maga menete.

A megsanyargatott egyház rendszerint maga emelt panaszt a királynál kegyura ellen. A király, meghallgatván a panaszt, mindenekelőtt vizsgálatot rendelt el aziránt, hogy a panasz kellő alappal bír-e. A vizsgálat megtartásával rendesen az illető püspököt bízta meg, kinek egyházmegyéjéhez a monostor tartozott, kötelességévé tevén, hogy ennek eredményéről neki jelentést tegyen.

IV. László király 1278-ban arról értesült, hogy az eggedi apátság egyik kegyura megrohanta a monostort, az épületet lerombolta, a köveket pedig Diószegre vitette, a hol vártornyot építtetett belőlük. A király meghagyta Lodomér váradi püspöknek, hogy az esetről tegyen jelentést. Mire a püspök kiküldötte a helyszínére egyik káplánját, Albert kanonokot, a ki az elmondottak megtörténtét igazolta.¹⁾

Ha a vizsgálat során csak kisebb kihágások, hatalmi túlkapások, jelentéktelenebb jövedelemcsontítások bizonyultak a kegyúrra, a király elegendőnek tartotta ezeket megszüntetni és a kegyurat bizonyos ellenőrzés alá helyezni.

Ezt az eljárást követte 1224-ben II. Endre, midőn a borsmonostori apát és conventje megjelenvén előtte, bepanaszolta kegyurát, Bors comest, hogy az apátságot birtokaiban és jövedelmeiben megrövidíti. A király, utalva arra, hogy ő uralkodói kötelmeihez híven, az összes egyházak érdekei felett őrködni tartozik, nehogy az apátság a jövőben még nagyobb károkat szenvedjen, a monostort Miklós soproni ispán védelmére bízta. A kegyuraságot azonban nem vette el Bors comestől, hanem megparancsolta neki, hogy azokat a jövedelmeket, a melyeket ő és királyi elődje az egyháznak adományoztak, érintetlenül hagyja, és ha ennek daczára mégis le akarná azokat foglalni, Miklós ispán akadályozza meg őt ebben.²⁾

---

¹⁾ Hazai okmánytár VII. 170.

²⁾ *Fontes rerum Austriacarum*. Wien, 1849. *Diplomataria et Acta*. XI. 1. 293.

Ha súlyosabb vétségről volt szó, ha a vizsgálat során kiderült, hogy a kegyúr méltatlannak mutatta magát tisztére és jogaira és főleg ha attól lehetett tartani, hogy az egyház érdekei szenvedni fognak az ő kegyurasága alatt, a király kötelességének ismerte az egyház javára való tekintettel még a kegyuraságtól is megfosztani az illetőt.

Ez történt 1199-ben a Szentlélekről címzett dénesmonostori prépostság kegyuraságával. A monostort Dénes comes alapította ; utána a kegyuraság, örökösödés útján, Becse fiaira, Lukács és Jánosra szállott. Ezek azonban a legnagyobb mértékben méltatlanoknak mutatták magukat e kitünő előjogra, a mennyiben a monostort megrongálták, vagyonát eltékoztolták, mintha csak sajátjuk lett volna. Értesülvén Imre király a prépostnak és szerzetes társainak panaszából a történekekről, a gonosz kegyurakat megfosztotta javaiktól, a kegyuraságot pedig elvette tőlük.¹⁾

Hasonlóképpen járt el 1263-ban IV. Béla király. A tatárjárás előtt teljesen elpusztulván a dunapentelei monostor, miután a királynak szívéen feküdt sorsa, azon kiváló gondjánál fogva, melylyel Magyarország minden egyháza iránt viseltetett, a kegyuraságot a Sudán-nemzetségbeli Gábor mesternek adományozta, a ki kérte ezt tőle és előtte azon ígéretet tette, hogy az apátsági épületet helyre fogja állítani. Ígéretét azonban még 23 év múlva sem váltotta be, sőt, mint a király a nép panaszából értesült erről, a monostor javait is a maga céljaira fordította. A mint ez a királynak tudomására jutott, szívből fájlalván a monostor pusztulását, a kegyuraságot Gábor mestertől és fiaitól elvette.²⁾

Hogy királyaink valóban legfőbb birói hatalmuknál fogva fosztják meg a kegyurakat kegyúri jogaiktól, abból is kitűnik, hogy az erről kiadott oklevelek szerint az ily ítéletet a királyi tanács teljes ülésében »communi consilio nostrorum principum«, »de consensu baronum nostrorum in pleno consistorio« hozták meg.

¹⁾ »Patronatum ecclesiae sancti Spiritus, — a destructoribus, ac disturbatoribus atque substantias militantium Dei dilapidantibus et pretium Cruoris Christi tamquam propria largientibus — merito pro tali scelerum suorum examine alienaremus.« Knauz I. 160.

²⁾ U. ott. I. 495.

Végre, ha valamely egyházzól kitűnt, hogy sem királyi kegyuraság alá nem tartozik, sem pedig magánkegyura nincs, úgy tekintetett, mint uravesztett jóság és mint ilyenről szintén a király rendelkezett. Ez történt — mint láttuk — a dunapentelei monostorral. Két év múlva pedig hasonló okból »propter patronorum defectum« intézkedett ugyanígy a király a telkii apátság felől.¹⁾

E szerint tehát a következő négy esetben szállott a királyra a magánalapításból létesült egyházak kegyurasága: 1. magszakadás esetén, 2. ha a kegyúr valamely okból jóságvesztésre ítéltetett, 3. ha a kegyúr nyilvános büntetetei, az egyház ellen elkövetett erőszakoskodásai miatt megfosztatott a kegyuraságtól, és 4. ha valamely egyház kegyúr nélkül maradt.

Magszakadás esetén, vagy ha valamely egyház kegyúr nélkül szűkölködött, elegendő volt ezen körülményt kellő módon igazolni és a kegyuraság minden további intézkedés nélkül átszármazott a királyra. Hazaárulás, felségsértés és az egyházakkal szemben elkövetett nagyobb vétségek esetében azonban, ezt vizsgálatsnak és ítélethozatalnak kellett megelőznie.

Királyaink a kezeiken lévő kegyuraságot, akár királyi egyház kegyurasága volt, akár pedig oly magánalapítású egyházé, a mely valamely okból reájuk háramlott, alattvalóikra is átruházták, midőn ezt a birtokkal együtt, a melyen az egyház létesült, vagy e nélkül is, valamelyik hívüknek adományozták.

A királyi egyház kegyuraságának adományozásával a király rendszerint valamelyik hívének hűséges szolgálatait kívánja megjutalmazni.

Megtörténik azonban, hogy egyúttal kárpótlás, kártalanítás fejében engedi át a király valamelyik hű alattvalójának a királyi egyház kegyuraságát. III. Endre király pl. 1297-ben Devecseri Márton alországbiró kérésére ennek adományozza a birtokaival szomszédos somlyóvásárhelyi királyi monostor kegyuraságát, Udal helység fejében, a melyet Devecseri Márton Pétertől kapott, a király azonban másnak ajándékozott.²⁾

Máskor ismét arra vállalkozott valaki, hogy a tűzvész

¹⁾ Fejér V. 2. 548.

²⁾ Wenzel X. 260.

által elpusztított, vagy valamely más elemi csapás következtében rombadőlt királyi monostort helyreállítja a saját költségén, ha a király neki adományozza a kegyuraságot. Így tesz 1237-ben Csák soproni ispán, a ki ilyen feltétel alatt ajánlkozik a rombadőlt borsmonostori apátság felépítésére.¹⁾

Az adományozás királyi adománylevél által eszközöltetett, a melyben az adományozás indító oka, az adományozott érdemei szintén felemlítettek.

V. István király 1265-ben Ágasvárát, három helységgel és a szomszédos pásztói apátság kegyuraságával Rátóti Porcz Istvánnak adományozza hűséges szolgálatai fejében.²⁾ IV. László a saághi monostor kegyuraságát a Hont-Pázmánynemzetségbeli Miklósnak adja, miután ez kérte tőle.³⁾ Ugyanő a borsmonostori apátság kegyuraságát, melyet fenntartott magának, különös kegyelemképpen az Aba-nemzetségbeli Lőrinczre és utódaira ruházza, hallgatást parancsolván mindenkinek, a ki a kegyuraságot el akarná tőle vitatni.⁴⁾

Királyainknak a királyi egyházak kegyuraságának átruházásánál nemcsak arra kellett figyelemmel lenniök, hogy a kegyuraság és ezzel az egyház méltatlan kezekbe ne jusson, hanem arra is ügyelniök kellett, hogy az adományozás körül ne kövessenek el valamely irányban jogsérelmet és ne jussanak összeütközésbe valamelyik elődjük intézkedésével.

Éppen azért királyaink a királyi egyházak kegyuraságának adományozását nemcsak olyankor, ha egyúttal nagyobb birtok adományozásáról volt szó, hanem a mikor a kegyuraság maga adományoztatott is, szeretik a királyi tanács előtt eszközölni.

Ha ennek daczára azt tapasztalták később, hogy a kegyuraság adományozása körül valami hiba, tévedés vagy megtévesztés történt, sietnek a hibát tőlük telhetőleg helyrehozni és a vétkest érdeme szerint megbüntetni.

IV. László 1289 táján arról értesült, hogy a mikor Lőrincz őt 1275-ben arra kérte, adományozza neki a borsmonostori

¹⁾ Wenzel XI. 294.

²⁾ Fejér IV. 3. 293.

³⁾ U. ott. V. 2. 39.

⁴⁾ U. ott. 246.

apátság kegyuraságát, és ő e kérelmet teljesítette, elhallgatta előtte, miszerint atyjának adományából már mások bírják a kegyuraságot. A király azonnal elvette a kegyuraságot Lőrincztől és visszaadta a jogos tulajdonosoknak, Demeter és Mihály comeseknek.¹⁾

Hasonló dolog történt 1272-ben a saághi monostor kegyuraságával. A Hont-Pázmány nemzetségbeli Miklós nem az igazságnak megfelelően adta elő a tényállást, a mikor IV. Lászlónál kieszközölte, hogy neki adományozza a prépostság kegyuraságát. Midőn tehát a király később atyjának, V. Istvánnak egyik oklevelében azt olvasta, hogy a monostor kegyurasága egyedül őt és utódait illeti meg, a kegyuraságot Miklóstól visszavette és elrendelte, hogy a jövőben senki ne avatkozzék a kegyuraság címén a monostor ügyeibe.²⁾

A királyi egyházak kegyuraságának átruházásához szükséges volt az esztergomi érsek beleegyezését is kikérni. Az érsek e joga, ha nem minden egyes esetben lett is kellő tiszteletben tartva, a XIII. század végén még fennállott. Midőn ugyanis III. Endre 1297-ben a somlyóvásárhelyi monostor kegyuraságát odaajándékozta Devecseri Mártonnak minden jogaival együtt, a hogy ő és elődei régtől fogva bírták, oly kikötéssel, hogy azt sértetlenül megőrizze és fenntartsa, nem mulasztotta el megjegyezni, hogy ezen adományozás Lodomér esztergomi érsek hozzájárulásával történik, a kit a királyi monostorok és egyházak kegyuraságának átruházásánál a megerősítés joga megillet.³⁾ Az érsek pedig Márton comes kérelmére oklevélben nyilatkoztatta ki, hogy a kegyuraság adományozását, helyesebben átruházását, mely jogosan és törvényesen ment végbe, érseki jóváhagyásával szentesítette.⁴⁾

A király, valamelyik hívének adományozván a királyi egyház kegyuraságát, ezzel az összes kegyúri jogokat, minden

¹⁾ Fejér V. 3. 460.

²⁾ U. ott. V. 2. 39.

³⁾ »Interveniente — Lodomerii Archiepiscopi Strigoniensis consensu, cujus interest monasteria et ecclesias regales — in translatione domini hujusmodi juris patronatus auctoritate metropolitana confirmare.« Wenzel X. 260.

⁴⁾ U. ott. 275.

fenntartás, kivétel nélkül átruházta az adományozottra. Ennek folytán nem egyszer még külön is megparancsolta az illető királyi monostor apátjának, prépostjának, szerzeteseinek és jobbágynak, hogy az új kegyurat ugyanoly tisztelettel fogadják, mint a minőt királyi személye iránt tanusítának, és az összes jogokat, szolgáltatásokat, adományokat hiány nélkül beszolgáltatassák neki. Ilyen parancsot menesztett pl. IV. László király 1290-ben a leleszi prépostság embereihez, midőn a monostor kegyuraságát kihágásaik miatt elvevén Simon fiaitól, azt Mihály comes fiainak adományozta.¹⁾

Az új kegyúr a királyi adományozás következtében ugyanoly kegyúrnak tekintetett a királyi egyház felett, mintha csak maga alapította volna az egyházat. Így mondja legalább IV. Béla király, midőn 1252-ben Miklós bán fiának, Endrének adományozván a leleszi monostor kegyuraságát, kijelenti, hogy ezáltal Endre és örökösei olyan kegyurak lesznek »ac si ipsi iudem a tempore foundationis ipsius monasterii speciales ejusdem patroni et fundatores extitissent.«²⁾

De éppen mert a kegyuraság átruházásával a királyi egyház, azt lehet mondani, megszűnt királyi egyház lenni és egészen az adományozott befolyása, hatalma alá került, királyaink nem szívesen adományozták az ilyen kegyuraságot egyes magánosoknak, kivált abban az időben, a mikor még nem zavartattak össze annyira a gyakori adományozás folytán a királyi egyházak a többiekkel, s a mikor még meg lehetett állapítani, mely egyházak köszönik létrejöttüket királyi s melyek magánalapításnak.

Királyainkat általában az a szempont vezeti e tekintetben, különösen az Árpádok korában, hogy a királyi monostorok kegyurasága lehetőleg királyi kézen maradjon, és csak kivételesen tartották megengedhetőnek, hogy az ily egyházak kegyuraságát alattvalóik is elnyerhessék.

Nemcsak az a körülmény igazolja ezen állításunkat, hogy az egész Árpádkorból alig egynéhány ily átruházást ismerünk, és ezek közül is a borsmonostori, leleszi, saághi monostorok nem

¹⁾ Wenzel IX. 558.

²⁾ Fejér IV. 2. 140.

voltak királyi alapítású egyházak, hanem még inkább az, hogy királyaink nem haboznak a már eladományozott kegyuraságot visszavenni, ha tudomásukra jut, hogy az illető monostornak közvetlenül az ő kegyuraságuk alatt kellene állania.

Királyaink ezen felfogása a leghatározottabb alakban III. Endrénél jut kifejezésre, midőn 1290-ben a jászói prépostság kegyuraságát a maga számára kívánja fenntartani. Kinyilatkoztatja ugyanis az ezen alkalmából kiadott oklevélben a király, hogy miután nevezett monostor kegyurasága alapításától kezdve mindig közvetlenül a királyhoz tartozott, ő is boldog emlékezetű elődei nyomdokain kíván haladni, midőn az anyaszentegyház iránt való tiszteletből a kegyuraságot, bárki kezében legyen, bírja bár az illető királyi adományozás vagy önhatalmú foglalás alapján, ezennel visszavonja, visszaveszi, s mint régente volt, királyi személyének tartja fenn, nehogy a különféle kegyurak és védők kezében a monostor vagyona károsodást szenvedjen.¹⁾

Sőt királyaink éppen abból a szorosabb viszonyból kifolyólag, a mely köztük és a királyi egyházak közt mindenkor fennállott, még az oly esetben is, ha a királyi egyház kegyuraságát kivételesen valamelyik hívükre ruházták, ha ennek átengedték is az összes kegyúri jogokat, bizonyos főfelügyeleti, ellenőrzési jogot látszanak maguknak fenntartani az egyházak javadalmi ügyeit illetőleg. Ez a felügyelet nem csupán abból a jóakarató támogatásból állott, a melyben királyaink, keresztény uralkodói kötelességeikből kifolyólag, országuk valamennyi egyházát részesítették, hanem abban is nyilvánult, hogy az ily egyház birtokai-

---

¹⁾ »Ad universorum — notitiam — volumus pervenire — olvassuk a királyi oklevélben — quod jus patronatus Monasterii — de Jaszov a primae suae fundationis tempore *immediate* semper ad regiam dignoscitur pertinere Majestatem. Nos sanctorum primogenitorum nostrorum illustrium regum Hungariae felicissimarum recordationum vestigio inhaerere cupientes, ob devotionem, quam habemus ad sanctam matrem ecclesiam — jus patronatus praedicti monasterii a quibuslibet tum respectu collationis regiae, tum auctoritate propria habere et tenere volentibus, auctoritate praesentium revocantes seu retractantes, *pro nostra persona regia sicut fuit ab antiquo, duximus reservandum*, ne per diversos patronos seu protectores ipsum monasterium diversum patiat in suis facultatibus detrimentum.« Fejér VI. 1. 58.

nak elidegenítéséhez úgy az adományozott magánkegyúrnak, mint a királynak hozzájárulását kikérték.

Erre kell következtetnünk abból az eljárásból, a melyet IV. László a pásztói apátság egyik birtokának elidegenítésénél követett.

V. István király az apátságnak, melyet minden valószínűség szerint III. Béla alapított, kegyuraságát, 1265-ben, a Rátóti nemzetségből származó Porcz Istvánnak adományozta. 1277-ben megjelennek IV. László előtt egyrésről Imbert apát, több apátsági jobbágy kíséretében, másrésről Farkas fiai, és kijelentik, hogy kérésükre már V. István, azután pedig IV. László is Újlak, Halász és Turuszerke nevű földeket, a melyek az apátság tulajdonát képezték, gazdátlan földek gyanánt Farkas fiainak adományozta. Azonban ezeknek lelkiismerete és szent Miklós iránt érzett benső hódolata, a kinek tiszteletére a pásztói templom épült, nem engedte, hogy királyi adomány czímén bírják az apátsági tulajdont képező földeket. Ennélfogva az elsorolt birtokokat 65 márkáért megvásárolták az apáttól, kinek kezeihez ezen összeget lefizették.

Az ügyet, miután királyi adományról volt szó, melyet vétel útján szerzett birtokká változtattak át, az érdekelt felek bejelentették a királynak is. IV. László, arra az álláspontra helyezkedvén, hogy *ő kegyúri kötelességeiből kifolyólag tartozik az egyháziak jogait fenntartani*, az adásvételi szerződésbe beleegyezett és a földeket, összes tartozékaival együtt átengedte Farkas fiainak, megjegyezvén oklevelében, hogy az elidegenítéshez *hozzájárult Porcz István is, a kinek védelmére nevezett földek bízattak.*¹⁾

A király kijelentését, hogy kegyúri jogaiból kifolyólag tartozik az egyháziak jogait fenntartani, nem érthetjük másként, minthogy ámbár elődje az apátság kegyuraságát 12 évvel előbb Porcz Istvánnak adományozta, ezzel nem szakadt meg végleg és tökéletesen minden kötelék a király és a királyi alapítású egyház

---

¹⁾ »Nos itaque, qui ex officio patronatus tenemur jura ecclesiasticorum conservare — ipsi venditioni et emptioni consensum praebuimus et assensum — cui venditioni et emptioni magister Stephanus, in cujus protectione dictae terrae fuerant commissae, annuit et consentit.« Fejér V. 2. 377.

között, hanem ennek daczára is kötelességének ismeri az ily egyházak jogait fenntartani. Vagyis, azáltal hogy Porcz István a királyi adomány következtében kegyura lett a királyi monostornak, a királyra nézve nem lett teljesen idegenné a monostor, hanem bizonyos mértékben és szempontból továbbra is, hogy úgy mondjuk, a monostor legfőbb kegyurának tekintette magát, a ki tartozik annak érdekeit megvédelmezni, habár a szorosán vett védelmet, az összes kegyúri jogokkal együtt *közvetlenül*, *immediate*, többé nem ő, hanem az adományozott Porcz István gyakorolta.

Igy válik előttünk érthetővé, hogy micsoda értelme, jelentősége van a királyi oklevelekben gyakorta használt azon kifejezésnek, hogy a királyi monostorok kegyurasága *immediate*, *közvetlenül* a királyhoz tartozik.

A király volt a királyi egyházak igazi, valóságos kegyura, s ő gyakorolta közvetlenül ezek felett a kegyuraságot. Megtörtént azonban némelykor, hogy a király az ily királyi egyház kegyuraságát átruházta valamelyik alattvalójára. Ilyenkor megszűnt ugyan a kegyúri jogokat az egyház felett közvetlenül gyakorolni, nem szűnt meg azonban az egyházra nézve bizonyos közvetett, mint ma mondjuk, legfőbb kegyurasággal bírni, a mi nemcsak abban állott, hogy a javadalom egyes részeinek és tartozékainak elidegenítéséhez az ő beleegyezését is kikérték, hanem abban is, hogy a kegyuraságot minden különösebb ok nélkül, egyszerűen azzal az indokolással is visszavehette, hogy ez annak előtte mindig közvetlenül a királyhoz tartozott.

A királynak ezen legfőbb felügyeleti joga nem áll ellentétben királyainknak a királyi egyházak kegyuraságának átruházása alkalmával tett azon nyilatkozatával, hogy az adományozott ugyanoly kegyúri jogokat élvez a királyi egyház felett, mintha csak a monostor alapítója és igazi kegyura lett volna, mert a kegyúr a király ellenőrzési joga mellett is egymaga gyakorolta a kegyúri jogokat a javadalom betöltése körül, maga élvezte a kegyurasággal egybekötött jövedelmeket és közvetlenül gyakorolta a védelem és ellenőrzés jogait.

Annyi bizonyos, hogy ha IV. László azon szavait: »*ex officio patronatus tenemur jura ecclesiasticorum conservare*« nemcsak a királyi egyházakra, hanem általában az összes egy-

házakra kellene vonatkoztatni, még pedig abban az értelemben, hogy a királyt valóságos kegyúri jog illeti meg ezen egyházak felett, akkor nemcsak ebben az egy esetben, hanem mindig, valamennyi egyház vagyonának elidegenítéséhez ki kellett volna kérni a királynak beleegyezését is. Már pedig, leszámítva a királyi egyházaknál történő ily elidegenítéseket, és leszámítva az olyan esetet, a mikor királyi alapítású egyház és magánalapítású monostor közt jött létre valamely elidegenítésre nézve megállapodás, a mikor annak részéről a király, ezéről pedig a magánkegyúr nyilvánította beleegyezését, mint a hogy ez pl. 1270-ben történt, a mikor a zobori apát az apátság kegyurainak beleegyezésével engedte át turóczi tizedeit évi 3 márka fejében a turóczi prépostságnak, a királynak, mint a prépostság kegyurának hozzájárulásával,¹⁾ emlékeink arról tanuskodnak, hogy a magánkegyuraság alatt álló egyház javainak elidegenítéséhez teljesen elegendő volt az illető kegyúr beleegyezése, és sohasem volt szokásban az ily elidegenítést sem előzetesen, sem utólag a királynak bejelenteni.

Míg a királyi egyházak kegyuraságát rendszerint királyaink maguk, közvetlenül gyakorolták, és csak elvétve, bizonyos ritka, kivételes esetekben adományozták valamelyik kedves hívőknek egyik-másik ily egyház kegyúri jogait, addig a magánalapításból létesült és a királyra átszármazott egyházak kegyuraságát királyaink úgyszólván sohasem tartották meg maguknak, hanem a mint a magszakadás bekövetkezte megállapított, vagy a jószágvesztés, a kegyuraságtól való megfosztás büntetése kimondatott, a monostor kegyuraságát a birtokkal együtt, vagy a nélkül is, adományozták.

Az adományozás történhetett a király elhatározásából is, vagy még inkább az adományozott kérelmére. Úgy a király a maga elhatározásának indokolására, mint az adományozott a maga kérelme mellett fel szokta sorolni azokat a kiváló szolgáltatokat, a melyek őt az adományra érdemesítették.

Az adományból kifolyólag az adományozottra — királyával szemben — semmiféle új kötelezettség nem háramlott, legfeljebb, hogy királya iránt való hűségét, szolgálatkészségét foko-

¹⁾ Hazai okmánytár VI. 169.

zott buzgósággal tanusítsa, a monostorral szemben pedig kegyűri kötelességeit lelkiismeretesen teljesítse.

Okleveleinkben elég gyakran találkozunk úgy a magszakadás miatt a királyra háramlott, valamint a büntetésből elkobzott kegyuraság adományozásával.

I. Károly király, 1316-ban, az örökös nélkül elhalt Miklós birtokában levő monostort, összes tartozékaival együtt, Imre comesnek adományozta.¹⁾ Zsigmond király 1392-ben Treutul Miklós pozsegai comesnek adományozta a Kapi Lőrincz gyermektelen halálával reászállott zebegényi monostor kegyuraságát.²⁾

IV. Béla viszont 1263-ban a hűtlenség bűnébe esett Konrádtól elvett lébényi apátság kegyuraságát ajándékozta Lőrincz asztalnoknak.³⁾ 1267-ben V. István a Péter comestől szintén hűtlenség bűne miatt elvett barthi monostor kegyuraságát juttatja Endre királyi ajtónállónak.⁴⁾ 1270-ben IV. László a hahóti monostor kegyuraságát, a melytől ugyancsak hűtlensége miatt fosztotta meg Miklóst, Ponics bánnak adományozza, szolgálatait megjutalmazandó.⁵⁾ 1324-ben I. Károly a saári monostor kegyuraságát, a melyet a hozzá hűtlenné vált Csobánka Páltól elvett, Kompolti Imrének adományozza.⁶⁾

II. Endre pedig a Szentlélekről nevezett dénesmonostori prépostság kegyuraságát, a melyet úgy vett el a monostor vagyonának eltékozlása miatt az előbbi kegyuraktól, Becse fiaitól, Onch comes fiainak, János, Jakab és Onchnak adományozza 1199-ben.⁷⁾

A XIV. század közepe táján az a felfogás uralkodott, hogy ha a király valamely birtok adományozása alkalmával nem jelentette ki világosan és félre nem érthető határozottsággal, hogy a birtokon létesült egyház kegyuraságát is adományozza, akkor a kegyuraságot, legalább egyelőre, fenntartotta magának.

¹⁾ Zichy-család okmánytára I. 152.

²⁾ Fejér X. 2. 65.

³⁾ Wenzel VIII. 50.

⁴⁾ Fejér IV. 3. 467.

⁵⁾ Wenzel XII. 6.

⁶⁾ Fejér VIII. 2. 538.

⁷⁾ Knauz I. 160.

Ezt Bebek István országbíró egy perben, 1364-ben, ítéletileg is kimondotta.

László, Miklós fia, be akarván magát helyezettetni a széplaki birtokba, ennek Péter fiai, János és Lázár ellene mondtak, azon az alapon, hogy I. Károly király 1328-ban a széplaki birtokot, mely a hűtlenség bűnébe esett Amadé fiaké volt, minden tartozékával, haszonvételével együtt Péternek adományozta, a ki a birtokba azután be is vezettetett, a nélkül, hogy ez ellen valaki törvényes alakban kifogást emelt volna. Sőt midőn Péter felszólított mindenkit, hogy ha valamely jogigénye van a birtokra, ezzel jelentkezzék a királynál, akkor sem találkozott senki, a ki a felhívásnak eleget tett volna. Péter fiainak képviselője ezenfelül felmutatta még Bodon fia Dénesnek végrendeletét is, a melyben, miután előbb a nemzetségéből származó Amadét, örökös hiányában, királyi engedéllyel fiává fogadta, 1288-ban széplaki birtokát és a széplaki apátság kegyuraságát Amadéra hagyományozta.

Másrészről László is előadta a bíróság előtt a maga bizonyítékait.

A per sokáig húzódott, úgy, hogy időközben az egyik testvér, Lázár meg is halt. Végre az országbíró meghozta az ítéletet, melynek értelmében János nemcsak visszakapta a széplaki birtokot, hanem ezenfelül László még a birtok becsértékének megfelelő összegben is elmarasztaltatott.

Midőn azonban János a becslés megejtése céljából megjelent Széplakon, és a birtokkal együtt az apátság kegyuraságát is fel akarta becsültetni, ennek Demeter apát ellene mondott.

Az ügy ekkor újra bíróság elé került. A kitűzött időben a felek megjelentek az országbíró előtt és előadták eljárásuk indítókait. János bizonyítékait a fentebb említett okiratok képezték. Az apát ezek ellenében azt hozta fel, hogy igaz ugyan, miszerint a király a hűtlen Amadé fiak széplaki birtokát összes tartozékaival és járulékaival, úgy, a hogy azt Amadé fiai bírták, Péternek adományozta, minthogy azonban a királyi adománylevél a kegyúri jogot nem említi, világos, hogy a monostor kegyuraságát a király visszatartotta magának.

Az apátnak sikerült ezen érvelésével az országbírót és többi bírótársait is meggyőzni, s a bíróság a széplaki apátság kegyura-

ságát csakugyan a királyi jog körébe tartozónak nyilvánította, Jánosnak pedig az ügy további feszegetését megtiltotta.¹⁾

Az oly esetben, a mikor a magvaszakadt család, vagy a hazaárulás, felségsértés bűnébe esett és vagyonvesztésre ítélt birtokos nemes csak bizonyos hányadát bírta a kegyuraságnak, részbirtoka arányában, a királyra is csak ez a hányad háramlott át és a király is csak ezt a részt adományozhatta.

Midőn 1323-ban I. Károly király megfosztotta hűtlensége miatt Csobánka Pált javaitól és a saári monostor kegyuraságától, s ezt Kompolti Imrének adományozta, nem mulasztotta el kiemelni, hogy adománylevele semmiben sem érinti a többi kegyúr jogát, hanem kizárólag a Csobánka Pált illető részre vonatkozik. Sőt elrendelte, hogy a beiktatással megbízott egri káptalan a többi kegyurat is meghívja, hogy ezeknek alkalmuk legyen esetleges kifogásaikat megtenni.¹⁾

Ha ennek daczára mégis megtörtént, hogy a király a magszakadás vagy jószág-elkobzás esetén reászállott kegyuraság adományozásakor, tévedésből olyan részt is adományozott, a mely nem háramlott reá, az illető kegyúr, a ki ez által rövidséget szenvedett, mindig orvoslást kereshetett ez ellen a bíróságnál.

Tanulságos például hozhatjuk fel erre vonatkozólag a saármonostori apátság történetének egyik mozzanatát.

Zsigmond király 1421-ben Kompolti Istvánnak adományozta a monostor kegyuraságát, mely magszakadás folytán szállott az elhalt Visontai Istvánról az ő kezére. Midőn a királyi ember az egri káptalan képviselőjének jelenlétében be akarta

¹⁾ »Quia litterae privilegiales ipsius domini Karoli regis, quod majus est, de collatione juris patronatus ipsius monasterii nullam faciebant mentionem, per hocque regalis Majestas jus patronatus dicti monasterii de Zeplak sibi reservasse agnoscebatur, ideoque — praemisum patronatum ipsius monasterii de Zeplak juri regalis culminis pertinere adjudicantes atque committentes, praefato Johanni, filio Petri perpetuae taciturnitatis silentium imposuimus ab eodem.« Zichy-család okmánytára III. 292.

¹⁾ »Volumus tam quoad portiones praedictorum nobilium patronorum dicti monasterii, quantum ad jus patronatus ipsius monasterii ultra quam requirat portio dicti Pauli — hoc praesens privilegium minime praepjudicet, atque ejus vires extendantur, nisi sicut concessa vel confirmata a nobis haereditaria successio exigit in posterum et requirit.« Fejér VIII. 2. 542.

iktatni Kompoltit a kegyuraság tényleges birtokába, Ugrai Tamás és Bertalan óvást emeltek a beiktatás ellen, azon okból, mert a kegyuraság egyharmada őket illetve meg örökösödési jogon. Az ügy a nádori bíróság elé került, a hol mindkét fél bemutatatta azokat az okiratokat, a melyekre jogait építette. Garai Miklós nádor megvizsgálván a felhozott bizonyítékokat, megállapította, hogy a kegyuraságnak valóban csak kétharmadrészét bírta az elhalt Visontai István; a harmadik harmad pedig tényleg Ugrai Tamásékat illetve meg, minek folytán Zsigmond király sem adományozhatta az egész kegyuraságot, hanem csak ennek kétharmadát Kompoltinak. A nádor ennél fogva a kegyuraság két harmadrészét Kompoltinak, egyharmadát pedig az Ugraiaknak ítélte oda.¹⁾

Ha pedig a király olyankor rendelkezett volna a kegyuraság felett, pl. mint valamely uravesztett jószág felett, a mikor a kegyúri család jogai még fennállottak a monostorra nézve, a mint ez a király előtt kellő módon igazolva lett, nem késett intézkedését semmisnek nyilvánítani és a kegyurak jogait elismerni.

A dunapentelei monostor teljesen elhanyagolva állott még azután is, hogy IV. Béla király kegyuraságát az esztergomi érsekre ruházta át, talán mert még mindig nem volt érkezése az érseknek a monostor ügyeivel foglalkozni, talán mert nem állottak rendelkezésére a monostor helyreállítására szükséges anyagi eszközök, midőn a veszprémvölgyi apácák arra kérték IV. László királyt, engedje át nekik a monostort. Midőn a király már teljesítette az apácák kérelmét és a monostort összes tartozékaival együtt nekik adományozta, arról értesült, hogy a monostorhoz Gábrián fiainak, Domonkos, Jakab és Gábriánnak jogos igényei vannak. Minthogy kétségbevonhatlanul megállapítható volt, hogy a monostor összes javaival, jobbágyaival és tartozékaival

¹⁾ »Sicque Sigismundus rex praescriptum jus patronatus, dicti monasterii de Saár non totaliter, sed solum duas partes praescripti juris patronatus ipsi Stephano Kompolth dare et conferre potuisset, quam quidem Stephano Kompolth adjudicari et statui, dicta antem tertia pars ejusdem eisdem Thomae et Bartholomaeo relinqui et dimitti debere nobis et regni nobilibus nobiscum in examine ipsius causae consedentibus agnoscebatur.« Fejér X. 6. 753.

örökség címén megilleti Gábrián fiait, tekintettel hűséges szolgálataikra, IV. László, a királyi tanács véleménye alapján, visszaadta a monostort nekik, az általa tett adományt pedig hatályon kívül helyezte.¹⁾

Midőn a király a reá háramlott egyház kegyuraságát valamelyik hívének adományozta, egyidejűleg felhívta a legközelebb eső hiteles helyet, küldjön ki valakit a maga kebeléből, hogy ennek bizonyossága mellett a királyi ember beiktassa az új kegyurat a kegyuraság birtokába, ha a beiktatás ellen senki óvást nem emelt; ha pedig tiltakozást jelentett be valaki ez ellen, erről tegyen neki jelentést.²⁾

Attól az órától kezdve, hogy az új kegyúr a neki adományozott kegyuraságot törvényesen birtokába vette, a királynak minden néven nevezendő joga megszűnt a kegyuraság felett, és jogai csak akkor éledtek fel újra, ha az adományozott családjának kihaltával a kegyuraság ismét visszaszállott reá. Vagy pedig, ha a kegyúr oly vétséget követett el, mely által összes javainak elvesztését, vagy az egyházi érdekek nyilvánvaló veszélyeztetése miatt, a kegyuraságtól való megfosztást vonta magára.

Ha azonban a kegyúr sem főbenjáró politikai vétséggel, sem egyházellenes viselkedéssel nem szolgált rá, hogy a király, mint az ország legfőbb bírja, ily szigorú büntetéssel sujtsa, akkor maga a király is csak abban az esetben vehette vissza tőle a kegyuraságot, ha az adományozott ebbe beleegyezett és a király őt ennek fejében valamely kárpótlásban részesítette.

Megfosztván IV. Béla király a felségsértő Konrádot birtokaitól és a lébenyi apátságtól, mindezt Lőrincznek adományozta. Később a király, beismervén, hogy nincs semmi, a mi az atyai szeretetnél erősebb lenne, fiának, V. Istvánnak, közbenjárására megbocsájtott Konrádnak, és birtokait a kegyurasággal együtt visszaadta neki, Lőrinczet pedig más adománnyal kárpótolta.³⁾

Egy másik esetben pedig felemlíti a király, hogy a

---

¹⁾ Wenzel IV. 79. IX. 175.

²⁾ Fejér VIII. 2. 538.

³⁾ Wenzel VIII. 50.

kegyuraság visszavétele az adományozott leszármazottjainak beleegyezésével történt.

A gecsei apátság kegyuraságát egy időben Gúg unokái, Péter fehérvári ispán, és Selke comes bírták. Ezek kezéről, nem tudni hogyan, átszállott a királyra. IV. Béla király akkor a kegyuraságot Balog Miklósnak adományozta, hű szolgálatai jutalmául. 1265-ben azonban a király Balog Miklós fiaitól, Miklóstól és Györgytől, ezek hozzájárulásával visszavette a kegyuraságot és ennek fejében két birtokot adományozott nekik. A kegyuraságot pedig visszaadta Gúg unokáinak, tekintettel Selke comesnek hűséges szolgálataira, a melyeket vele szemben fia, V. István elleni küzdelmeiben tanúsított.¹⁾

Összefoglalva mindazt, a mit a királyi adományozás útján átruházott kegyuraságról elmondottunk, a következőket állapíthatjuk meg.

A királyi adományozás kétféle kegyuraságot ruházhatott át egyes magánosokra; úgymint: a királyi egyházak kegyuraságát, és a királyra háramlott magánalapítású egyházak kegyuraságát.

A királyi egyházak kegyuraságát a király csak kivételesen adományozta alattvalóinak; a reá háramlott kegyuraságot ellenben úgyszólván mindig.

A királyi egyház kegyuraságát a király osztatlanul adományozta; a magánalapítású egyházak kegyuraságát ellenben vagy osztatlanul vagy csak részben, felében, harmadában, a szerint, a mint ez reá háramlott.

A királyi egyház kegyuraságának adományozását az esztergomi érseknek is jóvá kellett hagynia; míg a háramlott kegyuraság átruházásáról sem az esztergomi érseknek, sem más egyházi hatóságnak nem kellett tudomással bírnia.

A királyi egyház kegyuraságának adományozásánál a király fenntartott magának bizonyos legfőbb ellenőrzési, felügyeleti jogot; míg ellenben a háramlott kegyuraság adományozásával a király teljesen és tökéletesen kibocsátotta az egyházat a maga jogköréből.

A királyi egyház kegyuraságát a király minden különösebb ok nélkül visszavehette az adományozottól, ennek megkérdé-

¹⁾ Hazai okmánytár IV; 41.

zése nélkül is; míg a háramlott kegyuraságot csak az adományozottnak vagy utódainak beleegyezésével volt szokás viszszaadni.

Szóval, a királyi kegyuraság, bizonyos határig, megmaradt királynak akkor is, ha a király azt valamelyik alattvalójára ruházta; ellenben a magán kegyuraság nem változott át szorosán vett királyi kegyurasággá, a magánalapításból létesült egyház nem vált királyi egyházzá azért, hogy a királyra háramlott.

Hogy hasonlattal éljünk, a kétféle kegyuraság közt olyanféle volt a különbség, mint a királyi dominiumok és a királyra háramlott birtokok közt.

A királyi uradalmak a királyi család magánbirtokai voltak, a melyeket külön uradalmi tisztek kezeltek, a melyeken a királyi család magánszolgái laktak.

A királyra visszaháramlott birtokok pedig oly javak voltak, a melyek egyes családokról, fiutódok nem létében, vagy jószágvesztés esetén, a királyra szállottak.

Királyaink mind a kétféle birtokot adományozták, azonban a kétféle birtok közt az adományozás alkalmával is megvonták az elkülönítő vonalat.

Midőn IV. Béla 1263-ban Óvári Konrádot hűtlensége miatt minden vagyonától megfosztotta és ezt Lőrinczre ruházta, utóbb azonban fiának, István ifjabb királynak kérésére megbocsájtván hűtlenségét, birtokait visszaadta neki, Lőrinczet pedig Locsmánd vármegyével kárpótolta, a melyet előbb Baroch fia Miklós bírt királyi adományból, de fiutód nélkül halván meg, ez a királynak jutott, szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy a birtok nem tekintendő királyi dominiumnak, hanem visszaháramlás folytán királyi adományozás alá eső jószágnek.¹⁾

A mint a királyi uradalom szorosán vett magántulajdona volt a királyi családnak, a melyből a király rendes körülmények közt nem adományozott, úgy a királyi egyház kegyuraságát is a királyi család magán kegyuraságának kell tekintenünk, melyet

---

¹⁾ »Non tanquam dignitas vel dominium ad proprietatem regiam, sed quasi quaedam possessio excederitialis ad donationem regiam pertinere dinoscuntur.« Wenzel VIII. 52.

királyaink csak nagy ritkán ruháztak át alattvalóikra, ellentétben a magánalapításból létesült egyházaknak reájuk háramlott kegyuraságával, a mely, mint általában a háramlott birtok mind, újból adományoztatott.

Míg azonban a királyi uradalom adományozása után a királynak semmiféle joga nem maradt fenn a birtokra nézve, addig a királyi egyház kegyuraságának átruházása után is megmaradt a király, a királyi egyház — mint ma mondanók — legfőbb kegyurának.

Sőt azt tapasztaljuk, hogy még a királyra háramlott és a királyi adományozás folytán újból magánkézbe jutott kegyuraság is, ámibár a király jogai teljesen megszűntek az ily egyház felett az adományozás pillanatában, bizonyos függésbe jutott a királyi hatalommal szemben.

Ez a függés annak a változásnak volt szükségszerű következménye, hatása, a melyen a magyar nemesség birtokrendje Árpád-kori királyaink uralmának vége felé átment.

A XI. században a nemesség majdnem kivétel nélkül ösfoglalás címén bírta magánbirtokait, az úgynevezett szállásbirtokokat. Idővel mind többen és többen nyervén a királytól adománybirtokot, jelentékenyen megnövekedett az országban az adománybirtokok száma is. Úgyannyira, hogy Kálmán király már szükségesnek látta ezen adománybirtokok előrökítését megkötni és az ágiság elvének felállításával legalább azt elérni, hogy fiutódok hiányában ne menjen át az ily birtok a nemzetség kezébe, hanem szálljon vissza a királyra.

Utódai azonban annál nagyobb bőkezűséget tanúsítottak a közjavak adományozásában, sőt II. Endre valósággal tékozte a birtokokat.

Ehhez járult, hogy a gyakori polgárháborúkban napirenden lévő jószágelkobzások, a tatárdúlás következtében szerfelett nagy számmal bekövetkezett magszakadások folytán, szintén sok birtok szállott a király kezére, a melyeket királyaink csakhamar ismét eladományoztak. Másrészt pedig azok, a kik a tatár pusztítás zavarai közben is megmaradtak szállásbirtokaik tulajdonában, hogy tulajdonjogukat minden támadás ellenében lehetőleg megvédelmezzék, adománylevelet eszközöltek ki maguknak a királytól birtokukra nézve.

Igy történt, hogy a XIII. század végén a magyar nemesség birtokaiból csak egy csekély rész maradt meg szállásbirtoknak, a többi pedig átváltozott adománybirtokká.¹⁾

A nemesi ingatlannak adománybirtokká való ezen átalakulása nem maradhatott hatás nélkül a birtok tartozékaira, haszonvételeire nézve sem; hanem a mily arányban átváltozott a nemesség birtoka adománybirtokká, ugyanoly arányban kellett a királyi jog körébe jutniok a birtok tartozékainak, tehát a kegyuraságnak is.

És valóban, láttuk fentebb, királyaink nemcsak a reájuk háramlott nemesi birtokokat adományozzák újból, hanem az ezeken létesült egyházak kegyuraságát is. Sokszor bizony nagyon is önkényesen, nagyon is nem az egyház érdekeinek megfelelően. I. Károly királyt pl. az 1338. év nyarán az ellene egyéb hatalmaskodások miatt is elkeseredett főpapok kénytelenek a pápánál bepanaszolni, hogy a kegyuraságot, ámbár ez lelki jog, teljesen kénye-kedve szerint adományozza, az egyházak legnagyobb veszedelmére és kárára, mert sokszor olyanok jutnak ezúton kegyurasághoz, a kik egyházuknak nem oltalmazói, hanem megrablói.²⁾

Miután pedig a legtöbb embert arra emlékeztette a királyi adománylevél, hogy birtokát az uralkodó kegyelmének köszönheti, és »azt az érzést teremtette meg a magyar birtokosnál, hogy ő nem teljesen korlátlan ura birtokának, hanem felette még valaki — a király t. i. — bizonyos felsőbbbségi jogokat is gyakorol«,³⁾ ezt a felsőbbbségi jogot ugyanoly mértékben el kellett ismernie az adományozottnak a kegyuraságra nézve is, mert a királyi adománylevél nemcsak a birtokra, hanem a kegyuraságra nézve is elég érthetően figyelmeztette őt, hogy, bár a köztudat az adományozást a köz érdekében teljesített szolgálatok jutalmának tekintette, úgy a birtokot, mint a kegyuraságot, mégis csak a király különös kegyelmének, jóakarátának,

¹⁾ Hajnik: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. 308. Magyarország az Árpád-királyoktól az ósiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa. Pest, 1867. 67.

²⁾ Fraknói: Oklevéltár a m. kir. kegyúri jog történetéhez. 2.

³⁾ Hajnik: Magyarország az Árpád-királyoktól az ósiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa. 98. l.

hajlandóságának köszönheti, mert e nélkül a legkiválóbb érdemek mellett sem juthatott volna az adományhoz.

Más részről, minél több ily magánalapításból származó egyház kegyurasága felett rendelkeztek királyaink majdnem korlátlan szabadsággal, minél inkább tapasztalták, hogy az ilyen kegyuraság tisztán az ő királyi hatalmuktól függ, hogy ez mintegy a királyi hatalom gyökeréből táplálkozik, hogy innen újul ki időről időre egy-egy újabb hajtása, hogy kizárólag a királyi adomány élteni és tartja fenn évszázadokon keresztül, annál inkább meg kellett maguknak királyainknak is erősödniök abban a meggyőződésben, hogy a magánalapításból létesült egyházak kegyurasága felett, mely a nemzetség kihaltával, vagy néha más valamely okból korábban is, az ő hatalmi körükbe származott át, bizonyos felsőbbbségi jog illeti meg őket. És annál inkább kellett annak a kegyúrnak, a kire a királyi adomány a kegyuraságot ruházta, a ki tehát ennek forrását a királyi hatalomban látta, úgy gondolkoznia, hogy a királyt feltétlenül megilleti bizonyos fennhatósági jog azon egyház és azon kegyuraság felett, a melyet neki adományozott.

A királyi hatalom e felsőbbbségi joga egyrészről, s a kegyurak függő viszonya másrészről azonban nem teremtett ezekre nézve újabb kötelezettségeket, nem vonta maga után a kegyúri jogok megszorítását, korlátozását, hanem az egész középkoron át csupán abban jutott kifejezésre, hogy a kegyurak, mindig a saját elhatározásuk által erre indítatva, a nélkül, hogy akár valamely törvény vagy törvény erejével bíró jogszokás kívánta volna meg ezt tőlük, lehetőleg gyakran veszik igénybe a kegyurasággal kapcsolatos ügyekben a királyi hatalom támogatását, midőn királyi jóváhagyással, megerősítéssel, a királyi oklevelek biztosító erejével bátyázzák körül intézkedéseiket.

V.

Az egyetemes királyi kegyuraság felől táplált nézetek. Történelmi emlékeink nem igazolják e nézeteket. Két fontos bizonyíték az általános királyi kegyuraság ellen. Királyainknak nincs több joguk a magánalapításból létesült egyházak felett, mint Európa többi keresztény uralkodóinak. E tekintetben nem állott be változás Zsigmond alatt sem. Zsigmondnak 1404. évi rendelete. Országgyűléseink törekvése a királyi adományból származó magánkegyuraság megszüntetése céljából. Érintetlenül kívánják azonban hagyni az alapításból származó magán kegyuraságot. Verbőczy Hármaskönyve.

Azt a függő viszonyt, a melybe a magánalapításból létesült egyházak kegyurasága a királyra való háramlás és a királyi adományozás következtében, a királyi hatalommal szemben jutott, a XIII. század második felében, a mikor különösen sok családban állott be magszakadás és ennek folytán egyszerre nagyon felszaporodott a királyi adományozás alá jutott kegyuraságok száma, IV. Béla úgy fejezte ki, hogy ő az összes magyar egyházaknak kegyura.

A királynak ezen eddig teljesen ismeretlen, szokatlan jelentése abban az oklevélben foglaltatik, a melyben a dunapentelei monostorról kívánt 1263-ban gondoskodni, és ekként hangzik: »mi, a kiknek uralkodói tisztünkben folyó kötelességünk Istennek szent egyházát, a melytől égi ajándékként nyertük a hatalmat, gondozni, mint Magyarország összes egyházainak kegyura, fájó szívvel láttuk a monostor pusztulását«, stb.¹⁾

¹⁾ »Nos, qui ex officio suscepti regiminis tenemur ecclesiae sanctae Dei, a qua divino munere regni sceptrum suscepimus, et habenas, tamquam universarum ecclesiarum regni Hungariae patroni, volentes prospicere meliora, desolationi praefati monasterii ex animo condolentes« etc. Fejér IV. 3. 145.

Hasonló nyilatkozatot tesz I. Károly király, midőn az egresi apátságnak László vajda által elfoglalt javait azon kijelentéssel adja vissza, hogy az összes magyar egyházak kegyura és oltalmazója lévén, valamennyit kötelessége jogaiban sértetlenül megőrizni és fenntartani.¹⁾

Íróink, IV. Béla e szavait *»tamquam universarum ecclesiarum regni Hungariae patroni«* és I. Károly e nyilatkozatát *»cum nos simus patronus, et tutor omnium ecclesiarum Ungaricalium«*, a melyet későbbi királyaink is előszeretettel használnak okleveleikben, általában szóserint veszik és úgy értelmezik, hogy nemcsak a királyilag adományozott kegyuraság jutott bizonyos függő viszonyba a királyi hatalommal szemben, hanem valamennyi magánalapítású egyház kegyurasága, úgy hogy királyaink nemcsak legfőbb védelmezői, oltalmazói a magyarországi egyházaknak, hanem valóságos kegyurai, tekintet nélkül arra, hogy az egyes magánkegyurak miként jutottak kegyuraságuk birtokába.

Ha íróinknak igazuk van és a király csakugyan valóságos kegyurasággal bírt már a középkorban, minden magyar egyház felett, tehát a magán alapításból létesült egyházak felett is, akkor a magánkegyuraság csak ennek a királyi kegyuraságnak alárendelve állhatott fenn, és csak abban a kiterjedésben, a mennyire ezt a királyi kegyuraság határai megengedték.

Az általános királyi kegyuraságról szóló tan tehát oly közelről érinti a magán kegyuraságot, hogy lehetetlen kitérnünk a kérdés elől, létezett-e valóban a középkorban ily általános királyi kegyuraság, vagy sem?

Az általános királyi kegyuraság eredete felől háromféle nézet uralkodik.

Az egyik szerint szent István apostoli követsége lett volna forrása a magyar királyok általános, egyetemes kegyuraságának. E követség jogai szent Istvánról utódaira is átszállottak, úgy hogy ezek is valamennyi magyar egyháznak kegyurai voltak, ámbár idővel az apostoli követség jogait részben elveszítették. Az általános királyi kegyúri jog tehát náluk »már nem az eredeti,

---

¹⁾ *»Cum nos simus patronus et tutor omnium ecclesiarum Ungaricalium, et quamlibet ipsarum in suo jure indemnitely conservare debeamus et tenere«* etc. Fejér VIII. 4. 630.

nem a szent István-féle egyházi hatalmat jelzi többé, hanem a későbbi fejlődésében meggyöngült egyházi hatalomnak legfontosabb alkatrésze maradt a jus patronatus universale, az általános kegyúri jog.¹⁾

Mások ellenben azt tanítják, hogy szent István király apostoli követsége személyes természetű jog volt, mely utódaira át nem szállhatott. Ennek daczára, Árpádházi királyaink udvaránál azon felfogás uralkodott, hogy a király kegyurasága nem szorítkozik egyedül a királyi alapítványú egyházakra, hanem a szentszék tudtával és beleegyeztével e jog kiterjed a többi egyházra is.²⁾

Végre, harmadszor, vannak olyanok is, a kik abból származtatják a király általános kegyúri jogát, hogy midőn a magyarok elfogadták a kereszténységet, nem vetközték le összes hagyományaikat, legkevésbé pedig azokat, a melyek állami intézményeikre vonatkoztak, hanem a pogány gondolkodásmódnak megfelelően az államfőt a vallás legfőbb intézőjének is megtették. Sőt szerintük az is könnyen lehetséges, hogy szent István megismervén a velencei hittérítők révén a dogék azon kiváltságait, a melyeket mi ma főkegyúri jognak nevezünk, alkalmat nyert ezek példájára megállapítani a maga jogait. De szükségessé tehette az általános királyi kegyúri jogot még a pogányságnak a kereszténységgel vívott harcza is; mert nem képzelhető, hogy a kereszténység mindjárt az első századokban oly mély gyökeret vert volna, ha a király nem rendelkezik egyházi ügyekben is elegendő hatáskörrel.³⁾

Nem szólunk most arról, hogy a pápa különös egyházi kiváltságokat engedélyezett-e szent István királynak, vannak ugyanis, a kik éppen nem látják ezt bebizonyítottnak,⁴⁾ nem keressük,

¹⁾ Timon: A városi kegyuraság Magyarországon. Katholikus Szemle 1888. évf. 247. A legfőbb kegyúri jog. U. o. 1887. évf. 471. Magyar alkotmány és jogtörténet. 268.

²⁾ Fraknoi: A magyar királyi kegyúri jog szent Istvántól Mária Teréziáig. 11. 40. Kollár: Historiae diplomaticae juris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres. Vindobonae, 1762.

³⁾ Mihálovics: A kegyúri jog különös tekintettel hazánkra. Nyitra, 1897. p. 211.

⁴⁾ Rajner: A püspöki székek betöltésének története, különös tekintettel Magyarországra. Esztergom, 1901. I. 427.

hogy ezen állítólag engedélyezett kiváltságban bennfoglaltatott-e a király egyetemes kegyurasága, nem kutatjuk, hogy ha már szent Istvántól kezdve fennállott az általános királyi kegyuraság, miért hallgatnak erről oly állhatatosan királyaink, a pápák, a püspökök és az ország lakosai, és miért tesz erről csak IV. Béla először említést, a XIII. század második felében; mindez utóvégre is csak a vita anyagát bővítené, a nélkül, hogy a végleges megoldás eredményére vezetne bennünket. Mi inkább azzal kívánunk ezúttal foglalkozni, vajjon igazolják-e történelmi emlékeink valóban ennek az általános kegyúri jognak a fennállását, gyakorlatát a középkorban?

Nagyobb világosság céljából tegyünk különbséget az általános kegyúri jog kérdésében két korszak között; úgymint a között, a midőn a király nem annyira a főkegyúri jogot, mint inkább kizárólagos kegyuraságot gyakorolt az ország valamennyi egyháza felett, és a között, a mikor a király általános kegyurasága mellett már létezett az ennek alárendelt magán kegyuraság is, miután vannak íróink, akik azt tanítják, hogy az első századokban az egyházak alapítása nem az egyes földesurak, hanem kizárólag a királyok részéről történt, és a magán kegyuraság csak a XIII. században, a földesúri hatalommal nyert elterjedést, a mennyiben a nemesek akkor jutnak, királyi kiváltság alapján, birtokába a királyt illető kisebb hasznóhajtó jogosítványoknak és a kegyúri jognak.¹⁾

Az első korszakban, melyet körülbelül a XIII. század közepéig, vagyis a földesúri hatalom kifejlődéseig számíthatunk, e szerint egyáltalában nem lett volna magán kegyuraság; mert ha a király alapította az összes egyházakat, akkor természetesen ő volt ezeknek a kegyura is.

A reánk maradt történelmi emlékek azonban éppen nem igazolják, hogy az első századokban hazánkban kizárólag csak a királyok alapítottak volna egyházakat, ámbár Verbőczy is így tanítja ezt Hármaskönyvében.

Már a XI. században nem egy monosterről tudunk, a melyet magánalapító létesített.

Igy tudjuk, hogy Radó nádor, kifáradván a harczban, el-

¹⁾ Timon : A városi kegyuraság. I, h. 250, 253. Mihalovics 214.

következendő halálára és lelkének örök üdvére gondolt, és 1057-ben a Száva mellett szent Demeter tiszteletére monostort és szent Mihály tiszteletére egy másik egyházat alapított, hogy a jámbor szerzetesek mindig imáikba foglalják az ő és felesége nevét.¹⁾ Az oklevelet, a melyben ezeket olvassuk, Pauler ugyan hamisításnak tartja,²⁾ azonban csakis abban a részében, melynek feladata lett volna bizonyítani, hogy a száva-szent-demeteri monostor a pécsi püspökséghez tartozik; magát az alapítást ennél fogva az oklevél hamis volta nem érintheti.

De nem Radó nádor alapítása az egyedüli, melynek emléke e korból hozzánk eljutott.

Szent Gellért életírójától arról értesülünk, hogy Csanád vezér, Doboka fia, szent István keresztfia, midőn legyőzte Ahtonyt, a Maros mentén lakó pogány nemzetségfőt, beváltandó a csata előtt tett fogadalmát, Oroszlánoson szent György tiszteletére egyházat és e mellé a szerzetesek számára monostort épített.³⁾

A Képes Krónikában olvassuk, hogy Atha nádor-ispán 1061-ben, a mikor még somogyi ispán volt, kolostort építtetett Somogyban, Zselizen, szent Jakab tiszteletére, melynek felszentelésére, mint meghívott vendégei, megjelentek Salamon király és Géza herczeg is.⁴⁾

Borsodban pedig, a Tisza közelében, Péter ispán a B. Szűz tiszteletére a százdi monostort alapította 1067 körül.⁵⁾

Természetesen még több ily magánalapításról van tudomásunk a XII. századból.

A csatári monostort Márton comes alapítja 1137-ben.⁶⁾ A madocsai apátságot a Bikács-nemzetségbeli Magnus 1145-ben.⁷⁾ A kői apátságot Béla bán 1148—1163 közt.⁸⁾ A németújvári

¹⁾ Fejér I. 394.

²⁾ Pauler: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. 591.

³⁾ Karácsonyi: Szent Gellért élete és művei. Bpest, 887. 100.

⁴⁾ Pauler I. 177.

⁵⁾ Wenzel I. 24.

⁶⁾ Fejér II. 88.

⁷⁾ U. ott. II. 120.

⁸⁾ U. ott. II. 336.

apátságot Wolfer comes 1157 előtt.¹⁾ A czégényi monostort Kölce ispán 1181 előtt.²⁾ Az ercsii apátságot Tamás nádor 1185—1186 táján.³⁾ A borsmonostori apátságot Domonkos bán 1194-ben.⁴⁾ A leleszi prépostságot Boleszló váczy püspök 1188—1212 közt.⁵⁾

És hány olyan monostor van, a melyekről csak annyit tudunk, hogy e korban már fennállottak, mint pl. a siklósi, kapornaki, telkii, stb. apátságok, de alapítóik nevét már nem ismerjük, és hánynak ismerjük csak nevét, a nélkül, hogy akár alapítójáról, akár alapításának évéről csak sejtelmünk is lenne.

De nemcsak nagyobb egyházakat, népes szerzetes monostorokat alapítottak ősünk mindjárt az első századokban, hanem kisebb plébánia-egyházakat, kápolnákat, oratoriumokat is.

Abban az arányban, a melyben a keresztény vallás elterjedésével és megerősödésével művelés alá vették az egyes nemzetségek a számukra kiosztott területeket, és külön részeket hasítottak ki maguknak ezekből az egyes családok, jöttek létre országszerte a kisebb egyházak is.

Szent István király ugyan intézkedett, hogy 10 nagyobb község egyesült erővel alapítson magának parochiális egyházat, ezzel azonban nem mondotta ki azt, hogy mások ne építhessenek maguknak kápolnákat, oratoriumokat. A tíz község lakossága kétségtávol a birtokos nemes magyarokból került ki, kikhez a rabszolgák és más szolgálattevők tartoztak; csak hogy ezek a nemesek ha műveltségüket, foglalkozásukat tekintjük, a XI. században alig különböztek a mai parasztoktól. Már ekkor is voltak azonban az országban olyanok, a kik birtokaiknál és a királynak tett szolgálataiknál fogva kiemelkedtek a nagy többség soraiból, a kik bizonyos vezérszerepet játszottak és az ország ügyeinek intézéséhez hozzászóltak. Ezeknek sincs még ugyan várak és ezek is szeretik még »az erdőkön, a kies mezőkön«⁶⁾ tölteni az

¹⁾ Fejér II. 144.

²⁾ Karácsonyi: A magyar nemzetségek. III. 1. 69.

³⁾ Fejér IV. 3. 49.

⁴⁾ U. ott. II. 299.

⁵⁾ U. ott. II. 358.

⁶⁾ Pauler I. 136.

időt, de a maguk és hozzátartozóik kényelmére, vagy még inkább Isten dicsőségére és lelküknek üdvére, már sűrűn építgetik birtokaikon a fakápolnákat, templomokat, hogy ne kelljen a gyakran igen nagy távolságra eső parochialis egyházat minduntalan felkeresniök.

Szent Gellért életírója beszéli, hogy midőn a szentéletű püspök elfoglalta a csanádi püspökséget és apostoli buzgalommal látott egyházmegyéje vezetéséhez, azonnal kezdetben mutatkoztak fáradságának üdvös gyümölcsei. Egy alkalommal ugyanis, a templom védőszentjének, Keresztelő szent Jánosnak ünnepén, szent Gellért hívására nagy sokaság jött Csanádra az egyházmegye minden részéből, és ő szép beszédben oktatta és buzdította a megjelenteket a keresztény vallás főigazságaira. Ennek hatása alatt, az isteni tisztelet végeztével, 100 nemes járult eléje azzal a kérelemmel, hogy miután ők egyházakat szeretnének maguknak építeni, jelölje ki ezek helyét és szentelje fel mellettük a coemeturiumot, hogy ide temetkezessenek.¹⁾

Néhány évtizeddel később pedig már olyan egyházalapítók is akadtak a földesurak közt, a kik felépítették ugyan a templomot, javadalmazását is kilátásba helyezték, azonban ezt teljesíteni elmulasztották.

Ezek ellen a hanyag és lelkiismeretlen alapítók ellen fordult szent László király, midőn 1092-ben Szabolcsan az ország főpapjaival és világi uraival rendezi az egyházi élettel kapcsolatos kérdéseket, és intézkedik az iránt, hogy a háborús időben elpusztult templomokat a hívek építsék fel újból, a melyek pedig a régiség következtében dültek össze, azokat a püspökök pótolják; elrendelvén egyidejűleg, hogy az olyan földesurakat, a kik egyházakat építettek és ezeket javadalmazni ígérték, de megtenni elmulasztották, a püspök szorítsa ígéretük teljesítésére;

---

¹⁾ Karácsonyi i. m. 112. Timon úgy nyilatkozik ezen tudósításról, hogy ezt nem tekintheti irányadónak. (Katholikus Szemle 1888. évf. 252. l.) Hogy miért, arról nem ad számot. Mi, a kik más e korbeli egyház-alapításokról is tudunk, semmi okát nem látjuk annak, hogy az elbeszélésnek igazat ne adjunk. Ellenkezőleg, teljesen meg vagyunk arról győződve, hogy az életíró megtörtént dolgot jegyezt fel.

ha pedig a püspök felhívására sem történnék meg a javadalma-
zás, a király lépjen fel ellenük.¹⁾

Úgy szent Gellért életírójának elbeszéléséből, mint a szabolcsi zsinat intézkedéseiből egész világosan kitűnik tehát, hogy a birtokos nemes urak már a XI. században valóban nagy számmal létesítettek kisebb egyházakat is birtokaikon.

Ha azonban valaki nem akarna szent Gellért életírójának hitelt adni, sem pedig a szabolcsi zsinat intézkedését nem akarná a földesurakra vonatkoztatni,²⁾ még akkor is be kellene ismernie, hogy egyes magános földbirtokosok már a XIII. század előtt, tehát mielőtt királyi kiváltság alapján kisebb királyi jogoknak jutottak volna birtokába, alapítottak egyházakat, és pedig nemcsak egyszerű kápolnákat, oratóriumokat, hanem valóságos plébánia-egyházakat, mert erre nézve megdönthetlen bizonyítékunk van abban az oklevélben, mely az Euzidinus által alapított brátkai templomnak 1156-ban megtartott felszentelési ünnepélyét örökítette meg számunkra.³⁾

E szerint tehát, történelmi emlékeink éppen nem igazolják, hogy az első századokban az egyházak alapítása kizárólag királyaink részéről történt, és a nemes birtokosok csak a XIII. században jutottak, királyi kiváltság alapján, a kisebb királyi jogokkal együtt a kegyurasághoz; ellenkezőleg, emlékeink a mellett tanuskodnak, hogy birtokos földesuraink mindjárt a XI. században számos nagyobb és kisebb egyházat alapítottak és ezekre vonatkozólag minden bizonynyal kegyúri jogokat is gyakoroltak.

A második korszakban, az egyetemes kegyuraság elmélete szerint, már megtörtént a kisebb királyi jogoknak

¹⁾ »Quicunque ecclesiam Deo aedificaverit, et dotem nominaverit, nominatam vero non dederit, ad illud explendum, transmissio nuntio, praevaleat episcopale iudicium, cui si quis contradixerit, et contradicendo verberaverit, ipse regali iudicio subiacebit.« S. Ladisl. I. Cap. 5.

²⁾ Timon abban a véleményben van, hogy a Szent László törvénykönyvében említett azon egyházalapítás, mely magánosok által történik, csak a szolgák által lakott praediumokra vonatkozik. (Katholikus Szemle 1888. évf. 252.) Ezt azonban nem lehet kimagyarázni a szövegből, mely így szól: »bárki épít házat Istennek és ahhoz adományt ígér«.

³⁾ Knauz I. 109.

és ezekkel a kegyuraságnak, királyi kiváltság alapján, a földesurakra való átruházása, a mi a XIII. század közepén vagy végén nyert befejezést, ennél fogva már nem volt kizárólagos királyi kegyuraság, hanem az általános királyi kegyurasággal együtt, ennek alárendelve, fennállott a magánkegyuraság is.

Az egyetemes királyi kegyuraság apostolai szerint ez az általános királyi kegyuraság, gyakorlatban, a következőkben nyilvánult meg ebben az időszakban.

A király felügyeletet gyakorolt a magánkegyurak felett, és ha ezek kegyúri jogaikkal visszaéltek, vagy kötelességmulasztást követtek el, megfosztotta őket a kegyuraságtól. Az így elvett kegyuraságot másoknak adományozta. Hasonlóképpen adományozta a kihalt családok birtokaival a koronára szállott kegyuraságot. Kegyurakkal nem bíró monostoroknak kegyurakat jelölt ki. Átruházta másokra a királyi monostorok kegyuraságát. Ha a kegyúri jog vitássá vált, ezt a király előtt kellett igazolni. Kegyúri perekben a király mondott ítéletet. Magánosok kegyúri jogot csak királyi engedély mellett nyerhettek; és a már birt kegyuraságot csak királyi megerősítés mellett adhatták át másoknak. A király felügyelt arra, hogy a kegyurak kellő időben gyakorolják a kegyúri jogot, és ha a kegyurak ezt elmulasztották, a kegyúri jog a királyra szállott.¹⁾

Ha királyaink valóban ily széles körű jogokat gyakoroltak volna a magán kegyurak és a magán kegyuraság felett, nem vonakodnánk egy pillanatig sem elismerni az általános királyi kegyuraság fennállását. Miután azonban forrásainkból nemcsak az tűnik ki, hogy ezen jogok királyainkat nem illették meg, hanem ellenkezőleg, mindaz, a mit erre vonatkozólag felkutathattunk, a leghatározottabban a király egyetemes kegyurasága ellen szól, kénytelenek vagyunk azt állítani, hogy az általános királyi kegyuraságot úgy, a hogy azt írónk ma tanítják, a középkorban nem ismerték.

A mi mindenekelőtt azt illeti, hogy királyaink felügyeletet gyakoroltak a magán kegyurak felett, és a kegyúri jogaik ellen

---

¹⁾ Fraknói: A m. kir. kegyúri jog. 40. Timon: A városi kegyuraság Magyarországon. Katholikus Szemle 1888. évf. 249. Magyar alkotmány és jogtörténet. 269.

vétőket, a kötelességmulasztókat megfosztották a kegyuraságtól, ez még nem bizonyíték az általános kegyuraság mellett, mert ez az ellenőrzés, felügyelet, mint keresztény uralkodóknak nemcsak jogukban, de kötelességükben is állott.

Királyaink kezdettől fogva úgy tekintették magukat, mint országuk egyházainak legfőbb támaszát, leghivatottabb oltalmazóját, még pedig távolról sem legfőbb kegyúri jogaikból, hanem uralkodói kötelességükből kifolyólag. Ezt nemcsak elismerik, hanem gyakran és határozottan hirdetik is.

Midőn IV. Béla 1233-ban megerősíti az atyja által a borsmonostori apátság javára tett adományát, ezen szavakkal vezeti be oklevelét: »minthogy a földkerekség valamennyi egyházát királyi segélyünkkel tartozunk istápolni, czélul tűztük magunk elé, hogy a B. Szűz tiszteletére szentelt egyházakat különös gonddal fogjuk javaikban megőrizni.«¹⁾

Úgyanígy értelmezi I. Károly király is a királyi hatalom legfőbb rendeltetését, miután — úgymond — azért rendelte el a földön Isten a királyi méltóságot, hogy az Ő nevében mindenki, első sorban pedig az egyházak, megőriztessenek jogaikban.²⁾

Hasonlóképpen indokolja meg Zsigmond király a vránai perjelség jogainak megvédelmezését, midőn kinyilatkoztatja, hogy kormányzásból folyó kötelessége az ország határain belül lévő egyházak hiányairól kellő módon gondoskodni.³⁾

Ha a király, mint keresztény uralkodó, kötelességének ismeri az egyházak jogait kellő védelemben részesíteni, fenntartani, megőrizni, akkor abból a körülményből, hogy a kegyurak visszaéléseit alkalomadtán megszünteti, az egyházak felett hatalmaskodó, az egyházakat sanyargató kegyurakat megfosztja kegyúri jogaiktól, még nem lehet arra következtetni, hogy mindezen intézkedéseket mint egyetemes kegyúr teszi, különösen akkor nem, ha erre vonatkozó határozatait az országos tanács részvételével, ennek ülésén hozza meg.

¹⁾ Fejér III. 2. 356.

²⁾ U. ott. VIII. 6. 67.

³⁾ »Nos itaque, sicut nostri suscepti interest regiminis officio cunctarum Ecclesiarum inter ambitum regnorum nostrorum praedictorum stabilitarum defectus restaurare modela efficaci etc. Fejér X. 2. 280.

Ügyszintén abból sem következtethetünk a király egyetemes kegyuraságára, hogy a kihalt családok birtokaival az ezeken épült egyházak kegyurasága is a királyra szállott. Mert ha a magvaszakadt család birtokának az ország törvényei értelmében a királyra kellett háramolnia, akkor a birtok tartozéka, az egyház, és az erre vonatkozó kegyuri jog, mint *accessorium* szintén nem szállhatott másra, mint a királyra.

Hogy pedig a király úgy a királyi alapítású monostoroknak, mint a reá háramlott magánalapítású egyházaknak kegyuraságát másoknak adományozta, ebből megint nem az egyetemes kegyuraság, hanem legfeljebb az következik, hogy a királynak joga volt bizonyos körülmények közt némely magánalapítású egyház kegyurasága felett rendelkezni; mert hiszen még mindig szép számmal voltak az országban ezeken kívül oly magánalapítású egyházak, a melyekre a király e rendelkezési joga nem terjedt ki, hanem az alapító leszármazottjai öröklés címén bírták a kegyuraságot.

Az a körülmény, hogy a király a kegyurak nélkül maradt egyházaknak kegyurakat jelölt ki, szintén nem mond többet, mint hogy a kegyuraság, mint uravesztett jogosítvány, a királyra háramlott, és erről a király rendelkezett; vagy pedig, hogy a király, mint keresztény fejedelem gondoskodott az egyház védelméről, a kegyúr kirendelése által.

Mindez nem lenne azonban elégséges arra, hogy az általános királyi kegyuraság fennállását a középkorban határozott tagadásba vegyük, ha egyebekben megnyilatkozni látnók az egyetemes királyi kegyúri jogot. A mit azonban íróink ezenfelül felhoznak az általános királyi kegyúri jog mellett, az még kevésbé nyer okleveleinkben igazolást.

Igy, nem áll az, hogy ha a kegyúri jog vitássá vált, azt a király előtt kellett igazolni, vagy hogy a kegyúri perekben a király mondott ítéletet. Megtörtént ugyan, mint egy alábbi fejezetben ezt bővebben kifejtjük, hogy a kegyuraság felett viszálykodó felek egyenesen a királyhoz fordultak ügyök eldöntéseért, s a király teljesítette is kívánságukat, azonban rendszerint nem hozzá, hanem vagy az országbíróhoz, vagy még inkább a nádorhoz fordultak a kegyurak a vitássá vált kegyurasággal, a kik azután a feleket megidézték, kihallgatták, a felhozott bizonyí-

tékokat megvizsgálták, az ítéletet meghozták és az ítéletlevelet kiadták. Való igaz, hogy a nádor és az országbíró ítélethozatala tulajdonképpen szintén királyi biráskodás volt, a melyet a király akaratából, a király nevében gyakoroltak. Azonban épp oly jól tudjuk azt is, hogy királyaink, mint a középkori fejedelmek általában, személyesen is szoktak biráskodni és hogy a királynak ezen legszemélyesebb biráskodása akkor sem szűnt meg végleg, a mikor a királyi kuriában már állandó közegei voltak az igazságszolgáltatásnak.

Ha tehát a vitás kegyúri jogot csakugyan a király előtt kellett volna a középkorban igazolni, ha az ítélkezés joga kegyúri pörökben csakugyan a királyt illette volna meg, akkor e pereknek — még pedig egytől egyig — nem az országbíró vagy nádor előtt, hanem a királyi legszemélyesebb bíróság előtt kellett volna tárgyalatniok. Miután pedig okleveleink tanúsága szerint nemcsak a kegyuraságot is érintő birtokjogi perekben, hanem tisztán kegyúri kérdésekben is döntenek az országbírói és nádori bíróságok, a nélkül, hogy erre külön királyi felhatalmazásuk lett volna, sőt ítélnék ily kegyúri perekben a királyi bíróságnak éppen nem mondható szentszéki vegyes bíróságok is, bátran állíthatjuk, hogy a kegyúri jogot nem kellett kizárólag csak a király előtt igazolni és kegyúri perekben nemcsak a királyt illette meg az ítélkezés.

Nem kevésbé tartlatatlan az az állítás is, hogy magánosok kegyúri jogot csak királyi engedély mellett nyerhettek és a birt kegyuraságot csak királyi megerősítés mellett adhatták át másoknak.

A magán kegyurak, mint számtalan esetben láttuk, minden királyi engedély, minden utólagos királyi megerősítés nélkül, a legteljesebb szabadsággal rendelkeztek kegyuraságuk felett; felosztották maguk között részekre, hagyományozták, adományozták, áruba bocsátották, elcserélték, elzálogosították, a nélkül, hogy a királynak minderről csak a legtávolabbról is tudomása lett volna.

Ha pedig egyik-másik kegyúr mégis kikéri az átruházáshoz a király hozzájárulását, akkor ezt vagy a birtokra való tekintettel teszi, a melynek tartozékaként a kegyuraság szerepelt, vagy pedig merőben ex superflua cautela, hogy t. i. rendelkezéseinek állandóságát a királyi megerősítéssel is biztosítsa.

Csak egyetlen oly esetet tudunk, a mikor egyedül a kegyuraság átruházásáról volt szó, és mégis ki kellett kérni az átruházáshoz a király engedélyét, noha a kegyuraság nem volt királyi adományozású.

Ez akkor merült fel, midőn a landeki monostor alapítói 1325-ben, hogy az isteni tisztelet nagyobb rendben végeztessék és valamely méltatlan előljáró kezében el ne hanyagoltassék, a monostor kegyuraságát, vagyis a prépost kijelölési jogát, melyet az alapításkor fenntartottak maguknak, a miechovi monostornak adományozták.

Miután a miechovi monostor Lengyelországban feküdt és így a landeki prépost kijelölési jogát ezentúl egy idegen ország alattvalói lettek volna hivatva gyakorolni, a kegyuraság átruházásához okvetlenül szükséges volt a király hozzájárulását is kikérni. Azért az adományozás, illetőleg átruházás megtörténte után, hogy ennek érvényességéhez szó ne férhessen, úgy az alapító Imre mester és testvérei, valamint a miechovi monostor képviselői megjelentek I. Károly király előtt, arra kérvén őt, erősítse meg a maga részéről is az adományt. Mire a király engedélyezvén és megerősítvén a kegyuraság átruházását, nemcsak azt kötötte ki, hogy a lengyel monostor főnöke alkalmas egyéneket jelöljön ki mindig a landeki prépostságra, hanem azt is elrendelte, hogy az újonnan kinevezendő prépost a szepesi prépost előtt hűséget esküdjön az ország szent koronájának és királyának.¹⁾

Megtörténhetett tehát, hogy bizonyos kivételes esetekben, a mikor ezt fontos állami és politikai tekintetek indokolttá tették, ki kellett kérni a magán kegyúrnak a királyi engedélyt

¹⁾ »Nos itaque — olvassuk a királyi oklevélben — uti regiam clementiam decet, et ut pietas christiana et conservatio perpetua cultus divini exigit, humili supplicationi praefatorum supplicantium clementer annuentes, confirmandum, concedendum, et donandum duximus praefato conventui, et ejus praeposito monasterii de Miechowio, in Polonia, — ut ipsi habeant perpetuum jus patronatus et potestatem praesentandi Praepositos, actu tamen presbiteros, et idoneos, de sui conventus gremio, ad gubernationem ecclesiae praefatae in praefata villa Landek ea tamen conditione expressa et adjecta, ut praepositi de Landek nobis et successoribus nostris Hungariae regibus et sacrae Hungariae coronae omnem obedientiam, ac fidelitatem, coram praeposito S. Martini de Scepus medio juramenti, praestare perpetuo sint obligati.« Fejér VIII. 2. 625.

a kegyuraság átruházásához; rendszerint azonban a királyi hatalomnak az ily átruházásba semmi beleszólása nem volt.

De nem tudunk az egész középkorból arra sem példát, hogy a magánkegyúri jog azon okból, mert a kegyúr nem gyakorolta kijelölési jogát kellő időben, a királyra szállott volna. Ellenben tudomásunk van arról, hogy ha a király abban a téves hitben, hogy valamely javadalomra őt illeti meg a bemutatás joga, e joggal élt, s a magánkegyúr, a kihez a bemutatási jog valóban tartozott, ez ellen felszólalt, a király bemutatása semmisnek tekintetett.

Ez történt pl. 1385-ben, midőn Mária királynő a Koppánmonostori benzés apátságot Herke Andrásnak provideálta. Szakálosi Péter és fia a maguk és testvéreik nevében azt állították, hogy a monostor kegyurasága őket illetvén meg, a kijelölési jog is hozzájuk tartozik. Tudomására jutván ez a királynőnek, visszavonta provisióját, nem akarván megfosztani a kegyurakat jogaiktól s kijelentette, hogy az lesz a monostor apátja, a kit a kegyurak kijelölni fognak és intézkedett, hogy Herke András az apátságból késedelem nélkül elmozdítottassék.¹⁾

Már most, ha a magánkegyuraságnak nem az általános királyi kegyúri jogból kifolyólag kellett megszakadás esetén a királyra szállania, hanem mert a kihalt családok birtokainak, ezek tartozékaival egyetemben, a királyra kellett háromolniok, ha a kegyúri jogot nem kellett éppen a király előtt igazolni, ha a kegyúri perekben nem kizárólag a király ítelt, ha magánosok királyi engedély nélkül is nyerhettek kegyuraságot, ha a már bírt kegyuraságot a király hozzájárulása nélkül is átruházhatták másokra, ha a bemutatás joga nem szállott a devolutio alapján a királyra, akkor a király egyetemes kegyurasága nem nyilatkozhatott meg másban, mint hogy a király a kegyúr nélkül maradt egyházak kegyuraságát adományozta és a kegyúri jogaikkal visszaélő, kötelességmulasztó, az egyházaikat megrabló, zsaroló kegyurakat, csak úgy, mint a felségsértő és honáruló kegyurakat, megfosztotta a kegyuraságtól.

Ha pedig csak ennyi jog illette meg a királyt a magánkegyuraság s a magánkegyurak felett, akkor ez nem volt a mai

¹⁾ A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. II. 574.

értelemben vett egyetemes kegyuraság, mert mindez mint keresztény uralkodónak, mint az ország legfőbb birájának is jogában, sőt kötelességében állott, az egyházakkal szemben; akkor királyaink nem legfőbb kegyurai, hanem csak legfőbb védői, oltalmazói az összes magyar egyházaknak, legfőbb ellenőrzői a kegyuraknak, és legfőbb birái az egyház, haza és király ellen vétőknek. Akkor azok a nyilatkozatok is, a melyekben királyaink magukat az összes magyar egyházak kegyurainak nevezik, csak úgy értendők, hogy ők országuk valamennyi egyházának sorsa iránt a legmelegebben érdeklődnek, minden fontosabb ügyüket élénk figyelemmel kísérik, bajaikban segítik, jogaikban, birtokaikban megvédelmezik, és a mennyiben az ország törvényei és jogszokásai értelmében a kegyuraság bizonyos körülmények közt az ő kezükre háramlik, e felett, de csak ezen reájuk háramlott kegyuraság felett, legjobb belátásuk szerint szabadon rendelkeznek ugyan, egyébként pedig a magánkegyurak jogaiba semmiféle czímen és okból bele nem avatkoznak.

Hogy a »patronus universarum ecclesiarum regni Hungariae« kifejezés alatt a középkorban csakugyan nem értettek ennél többet, arra nézve, a már elmondottakon kívül, még különösen két fontos bizonyítékot hozhatunk fel.

Az egyik II. Endre királynak 1217-ben tett azon kijelentése, hogy ő lelki buzgalomból, az összes magyar egyházak bajairól és hiányairól szorgosan és előrelátóan gondoskodni tartozik ugyan, leginkább mégis azokéról, a melyekkel szemben a kegyuraság különös kötelességeket ró vállaira: »cum itaque cunctarum ecclesiarum in regno nostro Christo militantium, illarum tamen maxime quarum specialis cura jure patronatus nos attrahit, divinae pietatis intuitu curis et defectibus diligenter ac devote et circumspecte providere teneamur«¹⁾ etc.

Az oklevél teljesen világosan szól. A királyt — saját ismerése szerint — hitbuzgalma arra kötelezi, hogy országának valamennyi egyházát gondozza. E mellett azonban tudja és vallja azt is, hogy ezek közt különös gonddal tartozik övezni a kegyurasága alatt álló egyházakat.

Ha a király nemcsak legfőbb oltalmazója lett volna országa

¹⁾ Knauz I. 212.

összes egyházainak, hanem valóságos, egyetemes kegyura, nem mondhatta volna, hogy azon egyházakat, a melyeknek kegyura, a többinél jobban, hathatósabban kell segítenie.

A másik bizonyíték pedig arra nézve, hogy a »patronus universarum ecclesiarum regni Hungariae« kifejezés nem magyarázható úgy, hogy a király az összes magyar egyházaknak valóságos, általános kegyura, az alapítók azon eljárása, hogy a maguk kegyuraságát nem egyszer átruházzák a királyra. Ha királyaink valamennyi egyháznak kegyurai lettek volna, akkor a kegyuraság ily átruházása, adományozása a kegyurak részéről meg nem történhetett volna; mert a kegyurak nem gondolhattak volna arra, hogy olyasmit adományozzanak a királynak, a mi úgyis a királyt illeti meg, és királyaink sem túrték volna, hogy a kegyurak olyan jogokat akarjanak reájuk ruházni, a melyek e nélkül is megillették őket.

Már pedig az alapítók nem egyszer a királynak adományozták, a királyra ruházzák kegyúri jogait.

Különösen a következő két eset jellemző e tekintetben.

Bors comes, Domonkosnak, a borsmonostori apátság meg-alapítójának fia, II. Endre király jelenlétében úgy intézkedett, hogy monostorát Isten és az Ő szentjei előtt, a királynak s utódainak adományozza, ha fia nem születik; ha azonban gyermekei lesznek, a kegyuraság maradjon meg ezeknél és ezek utódainál.¹⁾

Meg lehetne-e érteni Bors comes adományát, ha a király úgyis kegyura lett volna a monostornak? És főleg, meg lehetne-e érteni, hogy a comes Istenre és az Ő szentjeire való hivatkozással, és csak feltételesen, ha gyermekei nem születnek, ruházza át a királyra a monostorra vonatkozó jogát? Ilyen módon csak az kötheti le magát, feltételeket csak az tűzhet ki, a ki tisztában van azzal, hogy rendelkezési szabadsággal bír, és hogy más eljárást is követhetne.

Hogy mennyire nem illette meg különben a királyt semmiféle jog a monostorral szemben, megvilágítja még azon

¹⁾ »Noverint omnes — írja II. Endre — in regno nostro constituti, cunctique christiani simul, quod ipse Bors comes si filios non habuerit, monasterium suum coram Deo et sanctis ejus obtulit nobis, nostrisque successoribus, si vero filios habuerit, suis posteris in perpetuum remanebit.« Fejér III. 2. 68.

körülmény is, hogy néhány évvel később, 1231-ben, ki tudja, mily előzmények után, Bors comes, daczára annak, hogy a király az adományt már elfogadta, magát a monostor kegyurának nevezte, törvényes kegyúrrá fogadja sógorát, Szentgyörgyi Sebest, a ki maga bevallja, hogy nem saját érdemei, hanem Bors comes adománya folytán nyerte el a kegyuraságot, midőn a monostornak élethossziglan fizetendő tíz márka ezüstöt köt le.¹⁾

Teljességgel lehetetlen, hogy mindez megtörténhetett volna, kezdve a kegyuraságnak a királyra való átruházásától és végezve Sebes társkegyuraságával, ha a királynak bármely néven nevezendő kegyúri jogai lettek volna a monostor felett.

Hasonlóképpen az általános királyi kegyuraság ellen szól a saághi prépostság kegyuraságának a királyra történő átruházása.

A kegyuraságot a monostor megalapítója, Márton bán, a következő módon ruházta a királyra.

Nem lévén fiutóda, a kire birtokainak és a monostor kegyuraságának örökösödési jogon szállania kellett volna, a monostor alapításakor arra kérte IV. Béla királyt, adjon neki felhatalmazást, hogy ezek felett úgy életében, mint halála esetére szabadon rendelkezessék.

A mikor azután elkövetkezett a monostor felszentelésének ideje, a bán mindenek előtt családjával szemben akarta tisztázni a monostor kegyuraságának kérdését, és a felszentelésre megjelent rokonait, testvéreit, a szintén jelenlévő király előtt nyilatkozatra szólította fel, hogy van-e valamelyes joguk a monostorral szemben, akár alapítás, akár javadalmazás címén? Miután ezek kijelentették, hogy sem a kegyuraság címén, sem más valamely címen nincs semmiféle joguk a monostorra vonatkozólag, Márton bán, elismervén a királynak vele szemben tanúsított bőkezűségét, és visszaemlékezvén a királytól nyert különféle jótéteményekre, Saághot és a saághi monostor kegyuraságát, *önként, tisztán nagylelkűségből a királynak és utódainak adta, adományozta.* A király pedig elfogadván, átvevén, jóváhagyván az adományt,

¹⁾ »Non meis meritis exigentibus -- olvassuk ezen alkalommal kiadott oklevelében -- sed Bors comitis largiente *susceptus sum* cum posteris meis ecclesiae sanctae Mariae filiae sanctae Crucis in Austria *in patrum legitimum.*« Fejér III. 2. 263.

a monostort a saághi birtokkal együtt, mint kegyúr és védő, különös oltalmába fogadta, és kijelentette, hogy magán és utódain kívül senkit sem fog jogosultnak elismerni a birtokra vagy kegyuraságra nézve. Minderről ugyanekkor oklevelet is állított ki. Az oklevél azonban a tatár pusztítás viharai alatt megsemmisült. A monostor prépostja arra kérte tehát 1268-ban a királyt, hogy ezen oklevelet újítsa meg. A mit IV. Béla készséggel teljesített is, nehogy — úgymond — idők múltával valaki vitássá tegye kegyúri jogát.¹⁾

A bán e szerint megszerezvén magának a királytól a felhatalmazást, hogy a minden valószínűség szerint öröklött saághi birtokkal és az ezen alapított monostor kegyuraságával, melynek fiörökös hiányában nemzetségére kellett volna átszármaznia, tetszése szerint rendelkezheessen, mindennek előtt a kegyuraságra vonatkozó tulajdonjogot óhajtotta tisztázni, jól tudván, hogy ha ehhez testvéreinek és egyéb rokonainak akár az alapítás, akár pedig a javadalmazásból kifolyólag valamely joguk lenne, ezt még a királyi engedély sem szüntethetné meg. Összehívta tehát rokonságát és nyilatkozatot vett ki tőlük, hogy őket semmiféle czímen nem illeti meg jog a monostorra nézve.

Vajjon szükség lett volna-e erre a körütekintő eljárásra, ha Márton bán abban a hitben él, hogy a király kegyura az összes magyar egyházaknak? Nem a leghatározottabb jele-e ez inkább annak, hogy a kegyuraság bizonyos körülmények közt megilletette volna a rokonokat, de a királyt semmiesetre sem?

Vagy elképzelhető-e, hogy Márton bán a király részéről tapasztalt nagylelkűség felemlítésével, tehát mintegy ennek hálás

¹⁾ »Porro idem Martinus banus munificentiam regiam sibi et suis cognatis in praesentia recognoscens, beneficiorum nostrorum non immemor acceptorum, villam Saagh, cum universis possessionibus suis, et *jus patronatus quod habebat in ipso monasterio, sponte motus, mera liberalitate, nobis et nostris successoribus dedit, contulit et donavit inter vivos. Nos itaque praedicam donationem acceptantes, recipientes et ratificantes, ut tenemur, ipsum monasterium cum possessionibus et omnibus bonis Saagiensibus, tamquam patronus et defensor, in nostram recepimus protectionem specialem, nec aliquem alium, ut praediximus, post nos et successores nostros, confitemur, dicimus et protestamur de suis consanguineis et cognatis in possessionibus, vel jure patronatus ipsius monasterii aliquid obtinere, vel habere.*« Fejér IV. 3. 434.

elismerése, viszonzása fejében, mint a királyi oklevélben olvassuk, a maga jószántából, tisztán a maga bőkezősége által erre indítatva »*sponste motus, mera liberalitate*» olyan jogot adományozott volna »*dedit, contulit et donavit*» a királynak és utódainak, a mi ügyis megillette a korona viselőjét? És ha a király valóban az összes magyar egyházak általános, egyetemes kegyurának tartotta volna magát, vajjon mondhatta volna-e, hogy elfogadván a bán adományát, »*praedictam donationem acceptantes, recipientes*» a monostort, mint kegyúr, különös oltalmába veszi, fogadja, »*tamquam patronus et defensor, in nostram recipimus protectionem specialem*».

Ha az elmondottakat mind szem előtt tartjuk, ha figyelembe vesszük, hogy IV. Béla 1268-ban azt mondja oklevelében, hogy Márton bán önként, szabad akaratból ajándékozta neki a saághi monostor kegyuraságát, és ő ennek alapján, mint kegyúr, a monostort különös védelmébe fogadta, holott őt esztendővel előbb, 1263-ban úgy beszélt magáról, hogy ő valamennyi magyarországi egyháznak kegyura; ha azt látjuk, hogy a magán kegyurak csak nemzetségükkel, családjukkal szemben vannak kötve a kegyuraság felett való rendelkezésben, egyébként pedig a királytól teljesen függetlenül intézkednek kegyúri jogaik felől, okvetlenül arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy sem IV. Béla, sem I. Károly, sem többi királyaink a középkorban nem értették úgy azon kijelentéseiket, hogy ők az összes magyar egyházak kegyurai, mintha őket valósággal és tényleg egyetemes, főkegyúri jog illette volna meg, a magánalapításból létesült és magánkegyuraság alatt álló egyházak felett, hanem csak azt akarták ezzel kifejezni, hogy ők az országban lévő összes egyházaknak, keresztény uralkodói kötelmeikből kifolyólag, legfőbb védői, leg-hivatottabb oltalmazói, legkészségesebb istápolói, a mellett, hogy a királyi egyházakkal szemben valóságos kegyúri jog illeti meg őket.

Vagyis, a magán kegyuraság e korban éppen nem függött a királyi hatalomtól oly módon, mintha a király általános kegyuraságából származott volna, mintha alapját a király egyetemes kegyuraságában bírta volna.

Mert ha voltak is oly magán kegyuraságok, a melyeket a kegyurak királyi adományból nyertek, és ha a magán kegyura-

ság a királyi hatalom jogkörébe juthatott is bizonyos esetekben, a királynak semmiféle olyan joga nem állott fenn, a mely akadályul szolgálhatott volna arra nézve, hogy az egyházak alapítói kegyúri jogokhoz jussanak, hogy ők és utódaik e jogokat zavartalanul gyakorolják, másokra átruházzák, másoknak elidegenítsék, mert a magyar királynak sem volt több joga a magánalapításból létesült egyházak kegyurasága és kegyurai felett, mint a többi keresztény állam uralkodójának, a kik az *Advocatia* czímén gondozták az országaikban lévő egyházakat.

A királyi hatalomnak a magán kegyurasághoz való ezen viszonya nem változott IV. Béla után, a XIV., XV. századokban sem, és királyaink sohasem gondoltak arra, hogy a magán kegyúri jogot az egész vonalon a maguk jogkörébe vonják, vagy hogy a királyi kegyúri jog határait, a magán kegyúri jog rovására, az egyetemes királyi kegyuraság értelmében kibővítsék.

Nem állott ez szándékában Zsigmond királynak sem, a kiről Fraknoi a királyi kegyúri jogról írt munkájában azt írja, hogy »a főpapok, egyházi testületek és világi kegyurak jogait az egyházi javadalmak adományozása körül — habár csak ideiglenesen is — a koronára ruházta át.¹⁾ Mert Zsigmond, éppen ellenkezőleg, továbbra is kimondottan érintetlenül kívánta hagyni a világi kegyurak adományozási jogát akkor, a mikor az összes főpapokat és egyházi testületeket eltiltotta a javadalmak betöltésétől.

Zsigmond akkor tette ezen intézkedését, a mikor nem tudván megbocsájtani IX. Bonifác pápának, hogy Nápolyi Lászlót Magyarország királyának elismerte, alighogy sikerült ellenfelét és vetélytársát az országból kiszorítani, felmondotta Rómának az engedelmességet.

Zsigmond már 1403 augusztus 9-én javadalom-vesztés terhe alatt megtiltotta az összes egyháziaknak, hogy a szokásos díjakat a pápai kamarának megfizessék, vagy pedig a pápától s az ő követeitől valamely iratot elfogadjanak. A mi körülbelül annyit jelentett, hogy a jövőben senki a pápától javadalmat nem nyerhetett, sem pedig magát a már elnyert javadalomban általa meg nem erősíttethette.

¹⁾ A magyar királyi kegyúri jog. 95. l.

Zsigmond, hogy rendeletének keresztülvitelében annál nagyobb erővel léphessen fel, kieszközölte ehhez az 1404 április elején Pozsonyban megtartott országgyűlés hozzájárulását ; ennek megtörténte után pedig, április 6-án, kiadta nagyfontosságú rendeletét, melyben részletesen intézkedik a pápa által reserválni szokott javadalmak betöltése felől.

A rendelet bekezdésében elmondja, hogy az ország lakosai közül igen sokan, egyháziak és világiak egyaránt, siralmasan panaszkodtak neki, miszerint a bullások (a kik t. i. akár javadalmi, akár más természetű ügyben bullákat nyertek a szentszéktől) megszámlálhatlan kellemetlenséget, kárt, veszteséget, jogsérelmet okoznak nekik ; sőt hangosan jajveszékelték előtte, hogy a különféle egyházi fenyték, idézés, kiközösítés, pénzbeli megterheletés stb. következtében annyi mindenféle zaklatásnak vannak kitéve, hogy ha ettől alkalmas módon meg nem szabadulnak, ez nemcsak javaiknak, hanem jogaik és szabadságaiknak is teljes megsemmisülésével fog végződni. Azzal a kérelemmel járultak tehát a trón lépcsőjéhez, hogy róluk, nemkülönben az egész ország üdvéről és javáról a királyi védelem és oltalom segítségével gondoskodják. Ő tehát, a ki első sorban alattvalóinak zaklatását tartozik megszüntetni és a reájuk zúdított bajokat elhárítani, nekik teljes erejéből segítségükre lenni, meghallgatván e siralmas panaszokat s tapasztalásból is ismervén e bajokat, a melyek főleg a közelmúlt zavarteljes időben az országos mozgalmak közt oda fejlődtek, hogy e bullások és mások, a szentszék tekintélyének palástja alatt, még azon is fáradoztak, hogy őt a királyi méltóságból letegyék és ezt másra ruházzák, sőt még most is ily irányban fáradoznak, nem lévén képes mindezt békés lélekkel tovább elviselni, és figyelembe vevén azt, hogy főleg annak kell bűnhődnie, a ki az alattvalók üdvét és békéjét alattomos mesterkedésekkel, titkos cselvetésekkel és nyílt ártalmakkal kívánja tönkre tenni, az összes főpapokkal, zászlós urakkal, főrendekkel, nemességgel és a magyar szent korona egész területén élő közönséggel folytatott tanácskozás után, érett megfontolással, az ő jóvoltukért, az ő szándékuknak megfelelően, hajolva az ő kérésükre, a szent korona tekintélyének alapján, királyi teljhatalmából kifolyólag, kihirdeti, szentesíti, elrendeli és kijelenti, a mint már előbb is elrendeltetett, hogy semmiféle

bullás, vagyis senki az apostoli szentszéknek vagy más valakinek hatalmából, semmiféle oly egyházi javadalmat, legyen az lelkipásztorkodással összekötve vagy sem, tekintet nélkül a jövedelemre, a melyet az ő értesülése szerint egykor a pápának, köveiteknek vagy más főpapoknak adományozása alapján volt szokás elnyerni, az ő különös hozzájárulása és engedélye nélkül el ne fogadhasson, és a melyeket az ország legutóbbi zavarai közben elfogadott, meg ne tarthassa, mindaddig, míg az országban a béke helyre nem áll, és ő jelen rendeletét meg nem változtatja vagy határozottan vissza nem vonja. És senki ezen főpapok vagy egyházi férfiak közül, bármely állásban, rendben, rangban és méltóságban legyen, *kivéven a kegyúri jog alapján kijelölési joggal bíró nemeseket*, semmiféle egyházi javadalmat, bármiként üresedett meg vagy fog megüresedni, senkinek ne adományozzon, ezekről ne rendelkezék, sem egészben, sem részben, fenntartván ezeknek adományozását teljesjoggal önmagának, és a szentszéktől származó semmiféle iratot, tekintet nélkül tartalmára, sem javadalmi, sem egyéb ügyben el ne fogadjon; minden ellenkező intézkedést, királyi hatalmánál fogva semmisnek jelentvén ki, a ki pedig e rendelettel szembe szállana, azt felségsértőnek nyilvánítván.¹⁾

---

¹⁾ »Praesentium serie, auctoritate ejusdem sacrae coronae et de plenitudine regiae potestatis volumus, pronunciamus, sancimus, decernimus et declaramus, quemadmodum pridem factum et dispositum fuisse recolimus, ut nullus bullatus, auctoritate videlicet apostolica vel alia quavis, praeterquam nostra, sine nostro speciali consensu et assensu beneficia ecclesiastica, curata vel non curata, cujuscunque valoris existant, olim, uti percepimus, vigore literarum apostolicarum et legatorum ejus, seu aliorum quorumcunque praelatorum acceptari et assequi solita, acceptare, assequi et etiam tempore disturbiorum proxime preteritorum regni nostri assecuta et obtenta possidere, retinere, et habere durantibus instantibus distensionum regni nostri temporibus et praesenti decreto nostro immutato, vel revocato per expressum, nec aliquis praelatorum eorundem et virorum ecclesiasticorum, cujuscunque status, ordinis, gradus, conditionis vel praeeminentiae existat, *praeter nobiles saeculares jus patronatus eligendi et praesentandi habentibus (sic)*, beneficia qualiacunque vel quomodo-cunque vacantia vel vacatura cuiquam providere et de eis disponere, in toto vel in parte, praeter nostram majestatem, cujus dispositioni, collationi et provisioni ea pleno jure reservamus — valeat atque possit.« Esztergomi primási világi levéltár. Fasc. 20. Num. 494. V.

Nyilvánvaló, hogy e rendelet Róma ellen, és a szentszéktől javadalmat, felhatalmazást, kiküldetést nyert egyházi személyek, az úgynevezett bullások ellen irányult. Az ország lakosai a bullások által elkövetett mindenféle visszaélések miatt fordultak panaszukkal Zsigmondhoz; ő tehát az általuk okozott sebek gyógyítását tűzte ki maga elé célul, annál készségesebben, mert ez kitünő alkalmul szolgált neki arra is, hogy az irányában ellenséges magatartást tanúsító Róma befolyását megtörje. Miután pedig ez a befolyás főleg azáltal érvényesült, hogy a pápák a reservatiók címén, a magyarországi egyházi javadalmakat tettségük szerinti egyéneknek adományozták, természetes, hogy első sorban ezt a közel kétszázados gyakorlatot kívánta megszüntetni.

Hogy e célzt elérje, kettős irányban állít fel tilalmat. Meghagyja, hogy semmiféle bullás, olyan javadalmat, a melyet annakelőtte a pápa, vagy az ő nevében mások adományoztak, az ő külön engedélye nélkül el ne fogadhasson, és elrendeli, hogy a főpapok, bármely egyházi javadalomról legyen szó, akárhogyan jutott is ez üresedésbe, ily egyházi javadalmat senkinek ne adományozzanak, minthogy ezek felett ő maga kíván rendelkezni.

A világi urakra azonban, a mint ez a rendeletben határozottan ki van fejezve, nem akarta Zsigmond e rendeletét kiterjeszteni és őket a javadalmak adományozásában korlátozni, hihetőleg azon okból, mert nem érezte magát erre feljogosítva és mert nem tartotta sem méltányosnak, sem politikusnak, hogy a bullások által ejtett sérelmeket orvoslandó, maga is újabb sérelmeket kövessen el.

De célztalan is lett volna a tilalmat a világi kegyurakra kiterjeszteni, mert a bullások nem igen szoktak magán kegyuraság alá tartozó javadalmakhoz jutni. A szentszék ugyanis csak elvétve, bizonyos ritka esetekben reservált magán kegyuraság alatt álló javadalmat, a mennyiben rendszerint vagy a király vagy pedig és még inkább a főpapok és egyházi testületek adományozása alá tartozó javadalmakat szokta fenntartani és adományozni. Ennélfogva Zsigmond úgy a maga, mint alattvalói szempontjából teljesen szükségtelennek tarthatta, a magán kegyurak adományozási jogának bármely megszorítását és korlátozását.

Úgy Fraknóinak, mint többi íróinknak, a kik Zsigmond rendeletével foglalkoznak,¹⁾ tévedése annak az olvasási hibának a következménye, a melybe az oklevél másolói estek.

Zsigmond rendelete először Pray kiadásában látott napvilágot, Specimen Hierarchiae Hungaricae című munkájában,²⁾ azután pedig Fraknoi tette közzé a Magyar királyi Kegyúri Jog című történeti tanulmányához adott oklevéltárban.³⁾ Mindkét helyen így szól a rendelet ide vonatkozó része: *«nec aliquis praelatorum — pariter nobiles saeculares jus patronatus eligendi et praesentandi habentes — beneficia qualiacunque cuicunque providere — valeat atque possit»*. Holott az eredeti oklevélben ez áll: *«nec aliquis praelatorum — praeter nobiles saeculares jus patronatus eligendi et praesentandi habentibus, (sic) beneficia qualiacunque — cuiquam providere — valeat atque possit»*, a mi tökéletesen ellentéte az előbbinek, mert a világi kegyurakat éppen kiveszi a tilalom alól.⁴⁾

Zsigmond azonban még ezen rendeletét is csak ideiglenesnek kívánta tekinteni, és csak addig akarta érvényben hagyni, míg az országban a törvényes és békés rend véglegesen helyreáll. Ekkor azután vagy megváltoztatta volna a rendeletet, vagy pedig teljesen visszavonta volna.

Ámbár ez nem következett be soha, Zsigmond alig hat évvel később már oly nyilatkozatokat tesz, a melyekből kitűnik, hogy 1404. évi intézkedéseit maga sem tartja érvényben lévőeknek.

¹⁾ Horváth Mihály: Magyarország történelme. Pest, 1871. II. 432. Karácsonyi János: Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás. Nagyvárad, 1885. 46.

²⁾ Posonii, 1776. I. 92. l.

³⁾ Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. 8. lap.

⁴⁾ Tartozom az igazságnak annak beismerésével, hogy Fraknoi cz. püspök úr tévedésének, akaratlanul, magam is okozója voltam. Ő t. i. még 1893-ban, a mikor Esztergomban tartózkodtam, felkért, hogy a Praynál hibásan és hézagosan közölt fontos királyi rendeletet másoljam le számára. Kívánságának eleget tettem, és bár a kusza szerkezetű, a papír szakadozotttsága következtében némely helyen olvashatlan oklevélből valamivel többet tudtam kibetűzni, mint Pray, és több hibásan olvasott szót is helyesbítettem, a *praeter* szót én is *pariternek* olvastam, úgy hogy az oklevél újból ezzel a hibával jelent meg a kegyúri jog történetéhez adott Oklevéltárban. Most, hogy munkám folyamán magamnak is egész tüzetesen

Értesülvén ugyanis XXIII. János pápa megválasztatásáról, Scolari Fülöp temesi ispánt, kedvelt hívét, ünnepélyes követ-séggel küldötte üdvözlésére; egyúttal öt pontba foglalva meg-küldötte az új pápának azon kívánalmait, a melyekkel a szent-székhez való viszonyát rendezni akarta.

A második pontban azzal a kéréssel fordul a pápához, »hogy tekintettel a régi szokásra, továbbá arra, hogy a király úr az egyházak kegyura, mint elődei szintén kegyurak voltak, és tekintettel arra is, hogy az ország javadalmasai legnagyobb részben hatalmasok, és ha a király úr irányában nincsenek lekötelve, az ő állását könnyen veszélyeztethetik, a mint ezt már meg-cselekedték, a pápa úr engedje meg, hogy a javadalmakat a király úr és utódai adományozhassák, a pápa úr pedig legyen köteles az adományozásokat megerősíteni, vagy legalább rendelkezék olyképpen, hogy a javadalmakat a pápa úr senki másnak, hanem csak azoknak adományozza, a kiket a király úr névszerint, írás-ban megjelöl. A mennyiben pedig ekkorig a király úrnak írásban nyilvánított beleegyezése nélkül adományozott a pápa úr java-dalmakat, ezen adományozásokat vonja vissza, főképpen ha azokat álnok úton eszközölték ki.«¹⁾

Miután a király arra kéri a pápát, hogy a javadalmak ado-mányozását ruházza rá, ezzel elismeri maga is, hogy e jogot, daczára 1404. évi rendeletének, nem gyakorolta.

A pápa azonban nem volt hajlandó eltérni az elődei alatt követett gyakorlattól, sőt ezeknél jóval határozottabban kör-vonalozta a maga hatáskörét.

---

kellett foglalkoznom a királyi rendelet intézkedéseivel, egyéb kutatásaim eredményeivel sehogy sem tudtam Zsignondnak így értelmezett rendeletét összeegyeztetni. Szükségesnek láttam tehát magát az eredeti oklevelet megvizsgálni, és e célból engedélyt kértem és nyertem az ország bíboros hercegprimásától, hogy azt számomra az esztergomi levéltárból meg-küldjék. Az oklevelet ekkor összeolvastam dr. Fejérpataky László könyv-tári igazgató úrral, a kir. m. tudományegyetemen az oklevéltan nyilvános rendes tanárával, a kivel ez alkalommal teljes határozottsággal megállapítottuk az elküvetett olvasási hibát, nemkülönben megállapítottuk az oklevélnek tökéletes, hibátlan szövegét is. Szíves fáradozásaért fogadja ez úton is őszinte köszönetem nyilvánítását.

¹⁾ Fraknoi: A magyar királyi kegyúri jog. p. 105.

Bullát ad ki, a melyben kijelenti, hogy »a Magyarorszáiban megüresedett és a jövőben megüresedendő perjelségeket, káptalani méltóságokat és javadalmakat, plébániákat, úgyszintén minden egyéb egyházakat, még ha ezeket szabályszerűen választás útján kellene is betölteni, valahányszor ő kívánja adományozni, apostoli hatalmánál fogva a maga rendelkezéseinek tartja fenn. Ennek következtében mindazokat, a kiket eme javadalmakra az adományozás, bemutatás, avagy választás joga megillet, felhívja, hogy az ő különös engedélye nélkül, jogaik gyakorlásától tartózkodjanak, mert különben intézkedéseiket már előre semmiseknek és érvényteleneknek nyilvánítja.«¹⁾

Míg így egyfelől a király, más oldalról a pápa tartotta fenn magának a magyarországi egyházi javadalmak adományozását, a gyakorlatban, miután mindkét reservatio főként a királyi kegyuraság és az egyháziak adományozása alá tartozó javadalmakra vonatkozott, a magánkegyurak jogai, akár alapítás, akár pedig királyi adományozás folytán jutottak ezek birtokába, azt lehet mondani teljesen érintetlenül hagyattak, legfeljebb annyi változást tapasztalunk e téren, hogy az illető javadalmak nem mulasztják el a pápa által is megerősíttetni magukat javadalmakban, azzal az indokolással, hogy bizonyos okokból kételkednek az adomány érvényessége felett.

A Zsigmond uralmát követő időszakban mindazonáltal találkozunk oly irányú törekvéssel, hogy a magánkegyuraság azon része, mely a nagyobb szerzetes monastorokra vonatkozott, és a mely királyi adományból keletkezett, teljesen a királyi jog körébe vonassék. Ez a törekvés azonban nem a királytól, hanem a király ellenére, az ország rendeitől indult ki.

Ez akkor következett be, midőn túlsúlyra emelkedett hazánkban a felfogás, hogy a nagyobb egyházi javadalmak felett való rendelkezés a korona jogaihoz tartozik, úgy azonban, hogy e rendelkezés bizonyos mértékben az országos rendeket is megilleti.

E felfogás kialakulása szoros összefüggésben van azzal a nagy átalakulással, a melyen államszervezetünk az Anjouk idejétől átment.

¹⁾ Fraknoi: A magyar királyi kegyúri jog. 109.

Nagy Lajos azzal, hogy kimondotta, hogy nemes ember nem rendelkezik sem életében, sem halála esetére birtokai felett, hanem ezek, fiutódaira, ha pedig ilyenek nincsenek, az oldalági rokonokra szállanak mindaddig, míg a nemzetségnek egy férfi-tagja életben van, ha pedig a nemzetség kihal, a birtoknak vissza kell szállania a koronára, életbe léptette az ósiségi törvényt.

E törvény következtében megszűnt a nemesség kezében levő szállás és adománybirtok közti megkülönböztetés, mert befejeztetvén az ország területének adományba adása, azon elv jutott érvényre, hogy minden nemesi birtok adománybirtoknak tekintendő, melynek egy és ugyanazon forrása van, a szent korona. A szent korona gyökere minden birtokjognak, tulajdonosa minden hazai földnek; a szent koronáról származik át, a koronát viselő király adománya folytán, a tulajdonjog a hazai föld bizonyos részére vonatkozólag, az egyes nemzetségekre.¹⁾

A szent korona képezi az állami szervezet talpkövét, a meny nyiben a szent korona forrása minden jognak és hatalomnak. A legfőbb állami hatalom nem királyi hatalom, hanem a szent korona hatalma; a felségjogok nem királyi jogok, hanem a szent korona felségjogai. E jogok csak a szent koronáról szállanak át a királyra.

A XIV. és XV. században maguk királyaink is hirdetik, hogy pl. a nemzetség magszakadása esetén a nemesi birtokok a szent koronára háramlanak,²⁾ és csak a szent koronáról szállanak a királyra. Ha pedig a birtok a szent koronán át szállott a királyra, akkor a szent koronán át kellett a birtok tartozékainak, az ezen épült egyházak kegyuraságának is a királyra háramlania. És csakugyan, már 1399-ben Zsigmond is oly feltétel alatt adományozza Zagoria megyét a benne levő összes várakkal, ezek tartozékaival, az egyházak kegyuraságával Czillei Hermannnak, hogy fiutódai kihaltával mindez szálljon vissza a királyra és a szent koronára.³⁾

¹⁾ Hajnik : Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. 304. Magyarország az Árpádházi királyoktól az ósiség megállapításaig és a hűbéri Európa. 99. Timon : Magyar alkotmány és jogtörténet. 526.

²⁾ Hazai okmánytár. II. 350.

³⁾ Fejér X. 2. 636.

A király tehát, a mennyiben, mint a szent korona viselője, gyakorolta a szent koronát illető hatalmat, annyiban bírta és gyakorolta a szent koronára háramlott kegyuraságot is.

A szent korona tagjai, a kik t. i. birtokjogukat a szent koronától származtatták, s a kik részt vettek a szent korona közhatalmi jogainak gyakorlásában, tehát a nemzet összes szabad tagjai, nem tekintik ugyan magukat a szent koronára és erről a királyra szállott kegyúri jogok részeseseinek, de feljogosítva érzik magukat e jogok megőrzését, csak úgy, mint pl. a királyi birtokok fenntartását, törvényhozás útján biztosítani.

Alkalmat és okot erre főleg királyaink azon könnyelmű eljárása szolgáltatott, a melyet az adományozásuk alá tartozó egyházi javadalmak kegyuraságának világiakra való átruházása által tanúsítottak.

Már Zsigmond szokásba vette, a kegyuraságnak addig is gyakorolt átruházásán felül, a káptalani javadalmakra vonatkozó kegyúri jogot, helyesebben ezen javadalmak adományozásának jogát, az illető megyéspüspököknek átengedni.

Először, tudomásunk szerint, 1435-ben járt el így, felhatalmazván a szépesi prépostot, hogy az egyházában megüresedő javadalmakat, a reá ruházott kegyúri jog erejénél fogva, érdeemes egyéneknek adományozza.¹⁾

Erzsébet királyné, Albert özvegye pedig még ennél is tovább ment, midőn 1440-ben a zágrábi püspök kinevezési jogát Czillei Frigyes és Ulrik grófoknak engedte át, oly feltétel mellett, hogy a kinevezendő püspököt neki bemutatni tartozzanak.²⁾

Zsigmond és Erzsébet példáját követték többi királyaink.

I. Ulászló 1441-ben a váradi egyházra vonatkozó kegyúri jogait János váradi püspökre ruházta át.³⁾ V. László 1453-ban a váci egyház javadalmaira vonatkozó kegyúri jogait Vincze váci püspököknek, a kalocsai egyház beneficiumaira vonatkozó kegyuraságot pedig Herczeg Rafael érseknek adományozza.⁴⁾ Ugyanő 1457-ben a jaáki és pornói apátságok kegyuraságát

¹⁾ Fejér X. 7. 612.

²⁾ Fraknói: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. I. 3.

³⁾ Zichy-család okmánytára. IX. 27.

⁴⁾ Oklevéltár 39.

Elderbach Bertoldnak adományozza.¹⁾ Mátyás király a szentjobbi, bakonybéli apátságok kegyúri jogát Vitéz János esztergomi érsekre ruházza át.²⁾ Ugyanő 1458-ban átengedi Ország Mihálynak a nyitrai püspökség kegyuraságát.³⁾ 1460-ban a Rozgonyi testvéreknek adományozza a tatai apátság kegyuraságát⁴⁾ 1462-ben a zágrábi egyházra vonatkozó kegyúri jogait Vitéz János püspöknek engedi át.⁵⁾ 1471-ben pedig a váci egyházra vonatkozó kegyuraságot ruházza át Vincze püspökre.⁶⁾ II. Ulászló 1500-ban felhatalmazza Losonczi Zsigmond budai prépostot, hogy a prépostságban lévő javadalmakat adományozhassa.⁷⁾ 1507-ben egy esetre megengedi Tolnai Máté pannonhalmi apátnak, hogy a tihanyi apátságot betölthesse.⁸⁾ 1508-ban György pécsi püspökre, majd Kassa városára ruházza a jászói prépostság kegyuraságát.⁹⁾ 1513 körül oly módon ruházza kegyúri jogait Palóczi Mihály főpinczesterre, hogy a veszprémi, győri, csanádi, váci, nyitrai püspökségek és a fehértvári prépostság megüresedése esetén, ezek egyikét, a király helyett, unokaöccsének, Csaholy Ferencznek adományozhassa.¹⁰⁾ 1516-ban pedig a béli, bakonybéli és telkii apátságok feletti kegyúri jogait a pannonhalmi apátra ruházza stb.¹¹⁾

Ámbár királyainkat, különösen a káptalani javadalmak kegyuraságának átruházásánál, a legjobb szándék vezette, hogy t. i. az illető püspökök jobban ismervén a javadalmakat, személyeket, jobban is gondoskodhassanak a javadalmaknak alkalmas, méltó egyházi egyénnel való betöltéséről, a kegyuraságok ezen folytonos átruházásából, kivált ha a kegyuraság világiak kezébe jutott, mégis sok hátrány és visszaélés származott.

1) Széchényi: A jaáki apátság története. 75.

2) A Pannonhalmi szent Benedek rend története. III. 144.

3) U. ott.

4) Teleky: Hunyadiak kora. X. 638.

5) Tkaleic: Monumenta civitatis Zagrabiae. II. 282.

6) Oklevéltár. 45.

7) U. ott. 63.

8) U. ott. 78.

9) U. ott. XIII.

10) U. ott. 89.

11) U. ott. 91.

Ezek megszüntetése czéljából az ország rendei többször indíttatva érzik magukat oly rendszabályok hozatalára, a melyek hivatva lettek volna az egyházi javadalmakat a világiak kezeiből kiszabadítani, az egyház javainak tékozlását megakadályozni és a javadalmakat alkalmas egyházi egyének vezetésére bízni.

Az 1444. évi országgyűlés elrendelte, hogy világi főurak püspökségeket vagy más egyházi javadalmakat elfoglalva ne tartsanak, és ezek ügyeinek intézésébe se a kormányzás, se a kegyuraság czímén bele ne avatkozzanak.¹⁾

Az 1458-iki országgyűlés pedig nem érve be ezzel, kimondotta, hogy az összes apátságokat, prépostságokat, bármely szerzetesrend kötelékébe tartozzanak, csak a király adományozza és senki más; és az ily szerzetes egyházak kegyuraságának adományozását, bármelyik királyunk adományozta bárkinek, semmisnek és érvénytelennek nyilvánította.²⁾

Ezen országgyűlési határozatok azonban nem értek el eredményt, sőt — mint láttuk — királyaink a XV. század végén és a XVI. elején még az eddiginél is nagyobb mértékben gyakorolták a kegyuraság átruházását. Úgyannyira, hogy az 1518. és 1525. évi országgyűlések újból szükségesnek látták kimondani, hogy a II. Ulászló és II. Lajos által eszközölt adományozások visszaveendők.³⁾

Országgyűléseink ezen eljárásában nemcsak az a felfogás jut a legnyomatékosabban kifejezésre, hogy az ország rendeit, mint a szent korona tagjait, megilleti a jog a királyi kegyuraság oltalmazására, a királyi intézkedések bizonyos határig terjedő korlátozására, hanem nyilvánvalóvá lesz az országgyűlés azon törekvése is, hogy a királyi adományból származó magán kegyuraságot, legalább a nagyobb szerzetes egyházakra vonatkozólag, megszüntesse és a király kezében összpontosítsa.

Az országgyűlés ugyan nem gondolhatott arra, hogy mindazon kegyuraságokat, a melyeket királyaink a megelőző évszázadokban a birtokokkal egyetemben, vagy akár e nélkül is, híveiknek adományoztak és a melyeket ezek leszármazottjai talán már

¹⁾ 1444. Art. 15. Kovachich: Sylloge Decretorum. Pesthini, 1818. I. 83.

²⁾ 1458. Art. 61. U. ott. I. 160.

³⁾ 1518. Art. 16. 1525. Art. 36.

több századon keresztül békében bírtak, most egyszerre visszavegye ezektől; de annyit mindenesetre el akart érni, hogy az utóbbi időben lábra kapott azon visszaélés, hogy a különféle egyházi javadalmak adományozása felett egyes világiak rendelkeztek, megszüntetessék.

Még kevésbbé állott szándékában az országgyűlésnek azon határozat kimondásával, »hogy az összes apátságokat, prépostságokat, bármely szerzetesrendhez tartozzanak, a király úr mint igazi kegyúr, adományozza és senki más«, valamennyi magán kegyuraságot a királyi hatalom körébe vonni és ez által akár visszaállítani, akár most megalkotni a király általános, egyetemes kegyuraságát; mert ugyanakkor, a mikor ezen intézkedéseket meghozza, egyuttal teljesen különválasztja a magánalapításból származó egyházak kegyuraságát, a királyi adomány alapján nyert magán kegyuraságtól és kinyilatkoztatja, hogy az utóbbiakra nézve hozott rendeleteket éppen nem kívánja kiterjeszteni amazokra.

Midőn az 1444. évi országgyűlés elrendeli, hogy világiak ne avatkozzanak bele semmiféle czímen az egyházak ügyeibe, hozzáteszi, hogy e tilalom nem értendő azokra, a kik alapítás folytán jutottak a kegyurasághoz »salvo, qui ex fundatione jus patronatus habent«.

Hasonlóképpen, midőn az 1458. évi országgyűlés érvénytelennek nyilvánítja a szerzetesegyházakra vonatkozó kegyuraság királyi átruházását, siet hozzátenni, hogy e határozat nem terjed ki azon egyházakra, a melyeket egyes magánosok alapítottak, a kiknek holttesteik ezen egyházakba lettek eltemetve, a mi t. i. a legkétségbevonhatatlanabbul mutatta, hogy a kegyuraság csakugyan alapításból és nem királyi adományból származott: »praeter illas ecclesias, quas fundaverunt certi fundatores, quorum corpora in ipsis ecclesiis extant tumulata«, mint az országgyűlési határozatban olvassuk.

Sőt nemcsak országgyűléseink, hanem maguk az adományozó királyok is mindig élesen megkülönböztetik a királyi adományból eredő magán kegyuraságot attól a másik magán kegyuraságtól, mely forrását, gyökerét nem a király adományozásában, átruházásában, hanem az egyházalapításban bírja. Erre nézve elég legyen II. Ulászló azon oklevelére hivat-

koznunk, a melylyel 1510-ben megerősítette a magyar premon-treiek kiváltságait.

A premontrei rend az 1510. év tavaszán Saint-Quentinben, Franciaországban megtartott egyetemes gyűlésén, a magyarországi conventek képviselőinek jelenlétében, különféle határozatokat hozott, prépostjaik választására vonatkozólag. E határozatokat a magyarországi megbizottak, visszatérvén hazájukba, megerősítés végett a király elé terjesztették.

II. Ulászló 1510. szeptember 21-én kelt iratában a kért megerősítést megadta és jóváhagyta, hogy a rendtagok maguk választhassák prépostjaikat; kijelentette azonban, hogy az egyházak adományozása tekintetében eddig bírt kegyúri jogot továbbra is sértetlenül kívánja fenntartani, oly módon, hogy a rendtagok által préposttá választott egyén, minekutána bemutatott és az illetékes püspöktől a megerősítést elnyerte, köteles legyen tőle és utódaitól az adományozást kieszközölni. Kötelezte magát továbbá, hogy úgy ő, mint utódai, valamint a többi kegyurak csak olyanoknak fogják a megüresedett prépostságokat adományozni, a kiket a rend prépostjai és tagjai, szabályaiknak és törvényeiknek megfelelően, kánoni módon megválasztottak és alkalmas pásztor gyanánt, kielégítő bizonyítékokat mutatva fel, neki, utódainak és egyéb kegyuraknak bemutatnak, ajánlottak; felhatalmazván a rend prépostjait és tagjait arra is, hogy az alkalmatlan, fegyelmezetlen és a rend javait tékozló prépostokat prépostságaiktól megfoszthassák és helyükbe más alkalmas egyéneket választhassanak. Végül elrendelte, hogy a premontrei rendű egyházak kegyurai, akár akként jutottak valamely premontrei rendű prépostság adományozására vonatkozó kegyurasághoz, hogy őseik az illető prépostságot alapították és javadalmazták, akár valamelyik királyi elődjének adományából nyerték el ezt és így szállott át reájuk és utódaikra, úgyszintén azok is, a kiknek erényeik és érdemeik megjutalmazásúl ő engedte át a maga kegyúri jogait, a megválasztott prépostok részére történő adományozás körül ugyanúgy járjanak el, a mint ezt magára és utódaira nézve megállapította.¹⁾

¹⁾ »Praeterea, de aliis patronis talium ecclesiarum ordinis Praemonstratensis, quorum majores et progenitores, sive ratione fundationis et dota-

II. Ulászló tehát, ámbár mint keresztény fejedelem, mint az egyházi érdekeknek köteles őre, egy és ugyanazon alkalmából, ugyanazon módon kívánja az összes premontrei egyházak szabadságait biztosítani, tekintet nélkül arra, hogy ezen egyházak királyi vagy magán kegyuraság alatt állanak-e, mégis határozottan megkülönbözteti oklevelében azon kegyuraságot, a mely az egyházak alapításából és javadalmazásából származott; attól a kegyuraságtól, a melyet vagy egyes királyi elődei adományoztak egykor az illető családoknak és így szállott át ezek leszármazottjaira, vagy pedig ő maga ruházott át kedvelt híveire. Mely megkülönböztetéssel elismeri a király egyszersmind azt is, hogy az alapításból származó kegyuraság a mint a királyi hatalomtól függetlenül jött létre, úgy a királyi hatalom hozzájárulása nélkül származott is át az alapítók utódaira.

A midőn így egyfelől az országgyűlés, másfelől a király határozottan és nyíltan hirdeti, vallja, hogy vannak magán-kegyuraságok, a melyek nem királyi alapításból és királyi adományozásból, hanem kizárólag magánalapításból származnak, és öröklés útján szállottak át egyik nemzedékről a másikra; a mikor számtalan egykorú írott emlékünkből bizonyítja, hogy ősünk valóban igen nagy számmal alapítottak minden időben egyházakat, monostorokat, a melyekre vonatkozólag a kegyúri jogokat is mindig élvezték, gyakorolták és e jogok törvényes örökösödés útján utódaikra is átszállottak; lehetetlennek tartjuk, hogy Verbóczi István, kinek legfőbb törekvése oda irányult, hogy a fennálló és gyakorlatban lévő magyar jog szabályait, elveit foglalja egybe Hármaskönyvében, a ki — mint tudjuk — munkáját a hazai jogban jártas egyénekkel előzetesen

tionis talium praepositarum per eos salubriter factae, sive ex annuentia et concessione divorum quondam regum, nostrorum scilicet praedecessorum, super collatione olicujus praepositorum Praemonstratensis jus patronatus habuerunt, et ipsi sui haeredes ad se devolutum nunc quoque habeant, sive quibus nos, tempestate nostra, eorum meritis et virtutibus ita exigentibus, jus patronatus nostrum pleno jure contulimus, tali modo per omnia sicuti de nobis et successoribus nostris regibus Hungariae, quantum ad collationem talium praepositarum et praepositorum sic electorum intelligere volumus immo acceptamus et approbamus, et confirmamus, praesentis scripti nostri patrocinio mediante.» Fraknoi: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. 83.

megvitatta, meghányta-vetette, a kinek könyvét a király és országgyűlés egyaránt jóváhagyta, azt a tételt akarta volna ebben felállítani, hogy az országban nincsen olyan egyház, a mely nem királyi alapításnak köszönné létrejöttét.

Ez az igazságnak annyira meg nem felelő, a köztudattal, írott törvényeinkkel, történelmi emlékeinkkel annyira ellenkező állítás lett volna, a melyet sem a király, sem pedig a nemzet szó nélkül nem hagyhatott volna; annál kevésbbé ismerte volna el a magyar jogászvilág a tényleges állapotot kifejező és a gyakorlattal egyező jogi tételnek. Már pedig tudjuk, hogy a Hármaskönyvet ilyen okból még Verbőczy személyes és politikai ellenfelei sem támadták meg.

Ha tehát a Hármaskönyvben azt olvassuk, hogy »mivel ez országban minden egyházat, püspökséget, apátságot egyedül a magyar királyok alapítván, ez alapítás által a kegyuraságnak, kinevezésnek, választásnak és hivataladományozásnak minden hatalmát megszerezték és magukénak tulajdonították«, ¹⁾ ez nem jelenthet annyit, hogy Magyarország valamennyi apátságát és prépostságát egytől-egyig mind királyaink alapították és magán-alapításból nem létesült hazánkban egyetlen ily egyház, monostor sem; hanem valami mást kell e szavak alatt értenünk.

Verbőczy a fejezet fölé, a hol e tételt könyvében felállítja, a következő címet írta: »Hogy ebben az országban a pápa az egyházi hivatalok adományozásánál a megerősítés hatalmán kívül semmi egyéb joghatóságot magának fön­n nem tartott«.

Ezzel jelezni akarta, hogy a fejezetben azzal a sokat vitatott kérdéssel kíván foglalkozni, vajjon a pápai jog az egyházi javadalmak betöltése körül csupán csak a megerősítésre szorítkozik-e, avagy ennél több is megilleti a pápát e tekintetben?

Azután a fejezet bekezdésében így vezeti be mondani-valóit: »Tudnunk kell pedig, hogy ámbár a pápának, vagyis a legfőbb papnak, kétféle, úgymint: világi és lelki joghatósága van, mindazonáltal ebben az országban az időnkint megüresült egyházi hivatalok adományozásánál semmi joghatóságot, a megerősítés hatalmán kívül, nem gyakorol«.

¹⁾ Pars I. Tit. 11.

Verbőczinek ez az álláspontja ugyanaz az álláspont, a melynek legerőteljesebb védelmezője, képviselője Mátyás király volt, hogy t. i. a magyar egyházi javadalmakra vonatkozólag a királyt illeti meg az adományozás, bemutatás joga; a pápai jog pedig csak abban nyilvánulhat, hogy az illető javadalmas meg erősítését a szentszéktől nyeri.

Verbőczy, hogy a királyi kegyuraság felől vallott ezen elvét minél biztosabb alapra építse, történelmi fejlődésének némely mozzanatára is kiterjeszkedik és következő érvekkel támogatja azon állítását, hogy nem a pápát, hanem a királyt illeti meg Magyarországon az egyházi javadalmak betöltése.

»Először, az egyházak alapítása okából, mivel az országban minden egyházat, apátságot és prépostságot egyedül a magyar királyok alapítván, az egyházi hivatalok adományozása mindenkor királyainkat illeti.«

»Másodszor, a kereszténység felvétele okából, mivel a magyarok nem apostoli tanításra, vagyis apostolok szent beszédére, a kiknek fejedelmét a földön a pápa helyettesíti és személyesíti, tértek a katolikus vallásra, hanem saját királyuknak, tudniillik Szent István királynak intézkedése következtében. A ki legelőbb alapított ez országban püspökségeket, apátságokat és prépostságokat; ugyanezen egyházak főpapi állásait és hivatalait a pápa engedélyéből egymaga adományozta, a kiknek akarta (csak hogy arra alkalmasoknak és a jámborság erényeivel ékeskedőknek). Világosan meg van írva, hogy ő maga és nem más rendelt azoknak az egyházaknak, melyeket alapított, adományokkal gazdagított, igazgatására igazságos és hű főpapokat; a mint ez élettörténetéből és az egyházak alapításáról s javadalmazásáról szóló több kiváltságlevélből is kitetszik. Ugyanezt tették közzé könyveikben a római és egyházi jogmagyarázók is.«

»Harmadszor, a törvényes elévülés okából, mivel Magyarország királyai, Szent István királyunk uralkodása óta a jelen időig, több mint ötszáz éven át, az ilyen egyházi hivatalok adományozásának mindenkor valóságos és békés gyakorlatában és birtokában voltak, a mi az egyház és az apostoli szentszék jogainak elévülési idejét már többszörösen és régen túlhaladta.«

»Negyedszer, mivel az országnak az egyházi hivatalok adományozására néző ezt a jogát az ország többféle szabadságá-

val együtt, hajdan Zsigmond császár és király urunk idejében, a konstanci egyetemes és nevezetes zsinat, a melyen, mint tudva van, más egyházi férfiakon és számos keresztény fejedelmen kívül harminczkét biboros volt jelen, megerősítette és eskü alatt tett fogadással biztosította, a mint azt az arról szóló bulla nyilván bizonyítja.«

Mindaz, a mivel Verbőczy azon állítását, hogy a királyt illeti meg a magyarországi egyházi javadalmak adományozása, támogatja, hogy t. i. a király alapította az egyházakat, hogy a király térítette meg a nemzetet, hogy a király gyakorolta mindig e jogát és hogy a konstanci zsinat is biztosította a királynak e jogot, kétségtelenül bizonyítja, miszerint a kegyúri jog ezen egész tárgyalásán keresztül csakis azon egyházakat tartotta szem előtt, a melyeket a király volt jogosítva adományozni, vagyis a királyi kegyuraság alatt álló egyházakat. Az ezekre vonatkozó jogot akarta a király részére biztosítani a pápával szemben, a pápai reservatio gyakorlata és ennek következményei ellen. Azért hivatkozik a királyi alapításra, a királyi térítésre, a királyi gyakorlatra.

Jól tudja, hogy ezeken az egyházakon kívül vannak még az országban olyan monostorok is, a melyeket nem királyaink, hanem egyes magánosok alapítottak; ezek azonban, miután az ő célja a királyi jogot megvilágítani, megállapítani, a pápai hatalom ellen, nem pedig a királyi kegyuraságot tárgyalni, a magán kegyurasággal szemben, feladatának körén kívül esvén, nem jönnek előtte tekintetbe.

Midőn tehát Hármaskönyvében csakis a királyi kegyúri jogot tárgyalja, egyedül a királyi kegyuraság alá tartozó egyházakat értve mondhatja, hogy minden (ilyen királyi kegyuraság alatt álló és egykor a pápa által is rezerválni szokott) egyházat, püspökséget, apátságot, prépostságot egyedül a magyar királyok alapítván, ez alapítás által a kegyuraságnak, kinevezésnek, választásnak és hivataladományozásnak minden hatalmát megszerezték és maguknak tulajdonították.

Ebben csakugyan a tényleges jogszokásokat, a korában fennálló jogi elveket fejezte ki és tényleg megdönthetlen alapra állította a király kegyúri jogait a szentszék joghatóságával szemben.

De éppen nem állíthatta fel, a mint hogy nem is állította fel azt az elvet, hogy a király az összes magyar egyházaknak általános, egyetemes kegyura, tekintet nélkül arra, hogy az egyházak királyi alapításból, vagy magánalapítók bőkezűségéből létesültek-e, hogy a kegyurak királyi adomány folytán bírják-e a kegyuraságot, vagy pedig alapítás és öröklés czímén.

Az általános királyi kegyuraság elmélete csak később, I. Ferdinánd korától kezdett a mai értelemben kialakulni, egyebek közt a királyi kancellária azon eljárása következtében, hogy királyainkat az egyes javadalmak adományozása alkalmával következetesen az összes magyar egyházak kegyurának nevezte, valamint Verbőczy Hármaskönyvének hatása alatt, mely nem egészen szabatos és világos szövegével szintén nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az összes magyar egyházak kegyurasága, a királyi alapítás czímén, a királyi hatalom részére biztosíttassék.

VI.

Királyaink egyes községekre is átruházzák a kegyuraságot. A királyi telepéseknek engedélyezett szabad lelkészválasztási jog. A városi kegyuraság eredete nem az általános királyi kegyuraságban, hanem a király földesúri jogaiban keresendő. Ennek legerősebb bizonyítéka, hogy földesuraink szintén szabad lelkészválasztási joggal ruházzák fel a maguk telepés községeit.

Királyaink nemcsak egyes érdemes híveikre és ezek utódaira ruházták át adományozás útján a kegyuraságot, hanem egész községekre is. A kegyuraságnak így módon való királyi adományozása teremtette meg az úgynevezett városi kegyuraságot, mely hazai jogfejlődésünknek egyik legérdekesebb fejezetét képezi.

A városi kegyuraság eredete a XII. és XIII. századokra nyúlik vissza.

Úgy királyainknak, mint az ország főpapjainak és főurainak, igen sok teljesen pusztá vagy csak gyéren lakott terület volt ez időben birtokában, a melyen nagyon szívesen fogadták akár a szomszéd népesebb vidékről, akár pedig a külföldről jövő és letelepedni kívánó egyéneket.

Az így telepések, a kiket forrásaink »hospeseknek«, vendég-népeknek neveznek, különösen a XII. század első felében jönnek be hozzánk nagyobb számmal, egyrészt a közelebbi szláv földéről, másrészt a távolabb eső Flandriából, Németországból.

Mint az országnak legnagyobb földbirtokosa, a király gyűjtötte és helyezte el a legnagyobb számban a telepéseket, és pedig Északnémetországból. Ezekkel találkozunk Trencséntől, Pozsonytól Pestig, azután Hontban, Zólyomban, Szepesben, továbbá a Szamos mellett, a nyugati határ mentén és Erdélyben.¹⁾

---

¹⁾ Pauler: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, I. 1341.

A tatár pusztítás után még jobban megszorodik a vendégnépek száma, midőn IV. Béla a világ minden részéből hívja be az embereket, katonákat, parasztokat egyaránt, elegendő földet adván nekik a letelepedésre. Ezekben az évtizedekben létesülnek Torna, Sáros, Kassa, Eperjes, Lőcse, Késmárk, stb.

A letelepedő népek nagyjából egyszerű földművelő emberek, a kik halásztak, vadásztak, s hogy minél több megművelhető földhöz jussanak, irtották a rengeteg erdőségeket.

Legfőbb kívánságuk, hogy a nekik átengedett határ birtokában senki ne háborgassa őket, hogy bírójukat maguk választassák, hogy ez hazai szokásaiknak megfelelően ítélhessen felettük, hogy lehetőleg kevés adóval terheltessenek meg, és ha jónak látják, szabadon távozhassanak a helyről, a hol letelepedtek.

A király, a ki őket behívta, készségesen teljesítette minden kívánságaikat. És pedig vagy úgy, hogy a mikor valamelyik földjére telepéseket akart édesgetni, már megelőzőleg biztosította számukra ezeket a kiváltságokat, mint pl. István ifjabb király tette, midőn Kolozsvárt akarta megalapítani,¹⁾ vagy pedig a már letelepült jövevényeket, a kik már községet alkottak, — és ez látszik a gyakoribb eljárásnak — ruházta fel különféle kedvezményekkel, hogy a lakosság új vendégek bevándorlása folytán is gyarapodjék.

E királyi szabadalmak értelmében a vendég népek felett saját bírójuk ítelt; ítélet nélkül nem lehetett őket vasra verni; csak otthon lehetett őket letartóztatni; esküt tenni csak a saját templomukban tartoztak; tisztviselőiket maguk választották; oda temetkezhettek, a hová akartak.

Ezekkel a szabadalmakkal szemben bizonyos terheik is voltak. A község minden lakosa terragiumot, adót fizetett a királynak, a kezei közt lévő telek és földbirtok után; vagy pedig az egész adó a városra volt kivetve, a mit azután a város bírása szállított be a királyi udvarba. Tartoztak a községükön átutazó királyt vendégül látni, a király számára katonákat kiállítani²⁾ stb.

¹⁾ »Volens fundare et congregare civitatem Koluswar, multa prerogativa libertatum ipsos decorasset« — írja felőle I. Károly király 1336-ban. Wenzel VIII. 267.

²⁾ Szalay József: Városaink a XIII. században. Bpest, 1878. 49., 71., 84. stb. lapokon.

A vendégnépeket terhelő kiadások közt szerepelt még az egyházi tized is, a melyet a plébánosnak kellett fizetniök.

Általában az volt a szabály az ily telepesekből alakult községekben, hogy a tizedet egészen a plébános kapta meg, és nemcsak ennek tizenhatodát, nyolczadát, vagy negyedét, mint az ország többi részében. A német vendégnépek a tizenkettedik részt fizették tized gyanánt, a magyarok és szlávok a tizediket. A tized huszadát azonban a plébános rendesen tartozott beszedni a királynak adó címén, úgyszintén bizonyos adót fizetett a megyéspüspököknek is.

A vendégnépekből alakult községek lakosai számára királyaink különösen a XIII. század közepén túl állítottak ki sűrűbben szabadalomleveleket, részben a maguk kezdeményezéséből, a legtöbbször mégis a lakosok kérelmére, a kik rendszerint valamely módon megsemmisült szabadságlevelüket akarták megújíttatni.

E királyi szabadalomlevelekben majdnem mindig megtaláljuk annak a jognak biztosítását is, hogy a község lakosai — mert hiszen az Árpád-korszakban még nem beszélhetünk szorosán vett városokról — papjaikat maguk választhatják.

Igy, IV. Béla 1238-ban a nagyszombati hospeseknek adja meg azt a kiváltságot, hogy plébánosukat szabadon választszák.¹⁾ 1240-ben Kálmán galicziai király és szlavóniai herceg a petrinai vendégnépeknek adja meg ugyanezen szabadságot.²⁾ 1242-ben IV. Béla a zamoboriaknak engedélyezi e jogot.³⁾ 1242-ben ugyanő biztosítja a budai és pesti hospeseket, kiknek szabadalomlevelük a tatár dúlás zavarai közt elveszett, hogyha egyházuk üresedésbe jön, szabadon választhatják plébánosukat ; sőt a plébános, akaratuk ellenére, még káplánokat sem alkalmazhat.⁴⁾ Hasonló okból járulnak eléje ugyanezen évben a korponai hospesek, a kiknek szintén fenntartja azon jogukat, hogy papjukat szabadon választszák, és ne legyenek arra kényszeríthetők, hogy papot valakitől elfogadjanak.⁵⁾ Ugyanígy biztosítja még ebben az esztendőben

¹⁾ Fejér IV. 7. 133.

²⁾ Wenzel XI. 313.

³⁾ Fejér IV. 1. 265.

⁴⁾ U. ott. 327.

⁵⁾ U. ott. 330.

a zólyomi vendégnépek erre vonatkozó jogát, a kik szintén elvesztették szabadságlevelüket.¹⁾ 1247-ben a beregszászi vendégnépeket ruházza fel egyebek közt ezzel a kiváltsággal, meghatározván azt is, hogy az általuk választandó papnak mit fizessenek.²⁾ 1254-ben kiadván a dobrunai és bábaszéki hospesek szabadalomlevelét, biztosítja számukra azt a jogot is, hogy maguknak papot választhassanak.³⁾ 1255-ben a besztercebányaiakat ruházza fel a szabad plébános-választás jogával.⁴⁾ A jasztrebarszkai vendégnépek azon kérelemmel járulván eléje, hogy engedélyezze nekik a petrinaiak és zamoboriak által élvezett szabadalmakat, 1257-ben egyebek közt arra is felhatalmazza őket, hogy papjukat szabadon választhassák.⁵⁾ 1261-ben István ifjabb király a sátoraljai vendégnépeknek adja meg a kiváltságot, hogy maguknak papot szabadon választhassanak.⁶⁾ 1264-ben a szatmári hospesek azon kérelmére, hogy ruházza fel őket mindazon szabadalmakkal, a melyekkel a fehérváriak bírnak, IV. Béla megengedi, hogy papjukat szabadon válasszák.⁷⁾ Egy évvel később a hibe telepéseket, a kik arra kérték, részesítse őket a korponaiak szabadalmaiban, hatalmazza fel a szabad lelkész-választásra.⁸⁾ 1266-ban István ifjabb király megerősíti a karakói és igeni vendégnépeknek atyja által engedélyezett szabad lelkész-választási jogát.⁹⁾ 1273-ban IV. László a szepesi hospeseket megerősíti azon régi kiváltságukban, hogy maguknak plébánost választhatnak.¹⁰⁾ I. Károly király megerősítvén Kolozsvárnak István király által engedélyezett kiváltságait, ezek közt a szabad plébános-választási jogot is biztosítja nekik úgy 1316-ban,¹¹⁾ mint 1336-ban.¹²⁾ Ugyanő 1324-ben a

---

1) Fejér 332.

2) U. ott. 456.

3) Hazai okmánytár VI. 76.

4) Knauz I. 426.

5) Hazai okmánytár VII. 62.

6) Wenzel VIII. 6.

7) Fejér IV. 3. 206.

8) Wenzel VIII. 126.

9) A Széki Teleki-család oklevéltára. Bpest, 1895. I. 7.

10) Fejér V. 2. 128.

11) U. ott. VIII. 1. 596.

12) Wenzel VIII. 266.

nagymarosi hospesek szabadalmait, a többi közt, hogy plébánosukat maguk válasszák, fenntartja.¹⁾ 1329-ben, tekintettel a máramarosi szász és magyar vendégnépek hűségére és a máramarosi föld terméketlen voltára, a Visk, Huszt, Fecső és Hosszúmezőn lakó hospeseknek ugyanazokat a kiváltságokat adományozza, a melyekkel a nagyszőlősiek bírtak, egyebek közt hogy plébánosukat is maguk választhassák.²⁾ 1330-ban Zólyomlipcse hospeseit ruházza fel azzal a joggal, hogy papjukat maguk válasszák.³⁾ 1347-ben Nagy Lajos megújítván Nagybánya szabadalomlevelét, mely elégett, biztosítja a lakosok szabad lelkészválasztási jogát.⁴⁾ Ugyanezen évben hasonló szabadságot biztosít a kassaiaknak.⁵⁾ 1354-ben Erzsébet királyné, óvári vendégeinek — a király hozzájárulásával — ugyanazokat a szabadalmakat engedélyezi, a melyekkel a többi királyi és királynői városok voltak felruházva, a többi közt hogy plébánosukat szabadon választhassák.⁶⁾ 1380-ban Nagy Lajos breznóbányai hospeseinek biztosítja a szabad lelkészválasztás kiváltságát.⁷⁾ 1382-ben Mária királynő a privigyeiket ruházza fel e joggal, a többi királyi város példájára.⁸⁾ 1406-ban, miután a szebeniek arra kérik Zsigmond királyt, hogy adja meg nekik azt a szabadságot, melyet Kassa és más királyi városok már élveznek, a királytól szabad plébános-választási jogot nyernek.⁹⁾ 1411-ben Miskolcznak adományoz ily kiváltságot.¹⁰⁾

A király által engedélyezett szabad lelkész-választási jogot a vendégnépek mindig úgy tekintették és fogadták, mint a király különös kegyelmének, szeretetének jelét. Az egyházak adományozásának jogát — írja 1348-ban Kézsmárk városa — királyaink kiváló kegyelméből, szeretetéből élvezzük és gyakoroljuk.¹¹⁾

1) Fejér VIII. 2. 514.

2) U. ott. VIII. 3. 353.

3) U. ott. 416.

4) U. ott. IX. 1. 499.

5) U. ott. 468.

6) U. ott. IX. 2. 324.

7) U. ott. IX. 5. 390.

8) U. ott. X. 1. 63.

9) U. ott. X. 4. 503.

10) U. ott. X. 5. 183.

11) U. ott. IX. 1. 640;

Ennek a kiváltságnak az alapján a község vagy később város lakosai, egyházaik valóságos, törvényes kegyurainak tekintették magukat,¹⁾ a kiket nemcsak a plébános-választás joga, hanem az egyházak javainak ellenőrzése, e javak és jogok védelme, tehát a kegyuraság a maga egész terjedelmében megilletett.²⁾

A király által a vendégnépekből alakult községek, városok közönségére ruházott kegyuraságot, az általános királyi kegyuraság elméletének hívei szintén az egyetemes királyi kegyuraságból származtatják.

Hazánkban — így szól tanításuk — a legfőbb kegyúri jog képezi azt az alapot, törzset, a melyen az összes különös egyházi jogi fejlemények nyugosznak. A városi kegyuraság is erre támaszkodik.

A városi községek kezdetben nem szabad föld-tulajdonuk, és a szabad földtulajdonjog következtében tett alapításnál fogva szerezték meg maguknak a kegyuraságot, hanem a királyi kiváltság által, az általános kegyúri jog alapján.

A városi kegyuraság hazánkban eredetére nézve a legfőbb kegyúri joggal közvetlen kapcsolatban áll, arra támaszkodik. Az uralkodó gondolat, mely a városi kegyuraságot létrehozza, nem az egyház-alapítás, hanem a városok szabadságának, függetlenségének biztosítása.

A XIII. században királyaink által osztogatott városi kiváltság-levelek következtében a városok kiválnak a megyei szervezetből, kiemelkednek a földművelő községek sorából, külön állást vívnak ki maguknak a közszervezetben, és önálló politikai jelentőséghez jutnak. A városok e közjogi önállóságával karöltve járt ezek egyházi önállósága is. A király az általános kegyúri jog következtében a városoknak önállóságát, függetlenségét is biztosította és ez a városi kegyuraság eredete.³⁾

Miután már fentebb foglalkoztunk az általános kegyuraság

¹⁾ »Tanquam veri et justi patroni et collatores.« Fejér X. 7. 561.

²⁾ Mátyás király 1475-ben »simul cum omni tutela et protectione legitima bonorum ecclesiarum« ruházza át Dipsa, Lekencze és Nagy-Demeter helységek lakosaira a maga kegyuraságát. Teleky: Hunyadiak kora. XI. 535.

³⁾ Timon: A városi kegyuraság Magyarországon. Katholikus Szemle. 1888. évf. 244. Magyar alkotmány és jogtörténet. 201.

kérdésével, és az összes rendelkezésünkre álló forrásanyag lelkiismeretes tanulmányozása után arra a meggyőződésre jutottunk, hogy mai értelemben vett egyetemes királyi kegyuraságot a középkorban nem ismertek, a városi kegyuraság elméletét is kénytelenek vagyunk másban keresni, mint az általános királyi kegyuraság elég kényelmes és rugalmas elméletében.

Arra nézve, hogy a királyaink által az ország különböző részeiben letelepített vendégnépek nem egyház-alapítás útján nyerték el a kegyúri jogokat, mint akár maguk a királyok, akár pedig az ország birtokos nemesei, mi is egyetértünk azokkal, a kik a városi kegyuraságot a király egyetemes kegyuraságából származtatják.

Ez annál kevésbbé szorul bizonyításra, mert a telepések sok helyen nem is alapítottak egyházakat.

A király ugyanis vagy olyan helyre hívott telepeseket, a hol már megelőzőleg is voltak lakosok, s a hol ő már ezek számára plébánia-egyházat is alapított, vagy pedig olyan lakatlan helyre, a hol ekkor létesült először község a települő hospesekből, és hogy a telepések terhein könnyítsen, mindjárt egyházat is építtetett nekik.

Ezek az egyházak, tekintet nélkül arra, hogy a hospesek jövetele előtt vagy után létesültek-e, királyi alapításból keletkezvén, királyi egyházaknak tekintettek, királyi egyházaknak neveztettek, a melyeknek kegyura az alapító király volt.

Midőn azután a király, egyéb kiváltságokkal és szabadalmakkal együtt, a lelkész-választás jogát is a község vagy város lakosaira ruházta, természetesen nem követelte meg tőlük, hogy maguknak új egyházat alapítsanak, hanem átengedte nekik a már fennálló királyi egyházat, az erre vonatkozó kegyúri jogokkal együtt.

Kitűnik ez IV. László királynak 1273-ban kiadott okleveléből, a melyben megerősítvén a szepesolaszii vendégnépek régi szabadalmait, arra nézve is intézkedik, hogy az olyan helyen, a hol az ő egyházuk egyúttal királyi plébánia is, az általuk megválasztott papot ne a szepesi prépostnak, hanem az esztergomi érseknek mutassák be megerősítés céljából.¹⁾

¹⁾ »Specialiter declarato — olvassuk a királyi oklevélben — *quod ad ecclesiam eorum, ubi est regalis plebania, plebanum per universos concor-*

Hasznló kijelentést tesz I. Károly király, midőn 1330-ban a zólyomlipcsei vendégnépek számát gyarapítandó, ugyanazon szabadalmakkal ruhazza fel őket, a melyekkel a többi német lakosságú királyi város bírt, egyebek közt arra is felhatalmazást adván nekik, hogy az ott lévő, Szentlélekről nevezett királyi egyház plébániájának üresedése esetén, plébánost, a ki lelki-ügyeiket gondozza, szabadon választhassanak maguknak, a kit azután az esztergomi érsek erősítsen meg.¹⁾

Királyaink, az ily átengedett királyi egyházakra vonatkozó jogaikat, a kegyuraság átruházása által éppen úgy nem tekintik teljes mértékben megszünteknek, mint a hogy nem látták valamelyik királyi monostor kegyuraságának adományozásával megszakítottnak a monostor közt és köztük fennálló kapcsolatot; hanem a szabad lelkészválasztás engedélyezése után is bizonyos összeköttetést tartanak fenn ezen egyházakkal, magukat bizonyos értelemben továbbra is ezen egyházak kegyurainak tekintik és ezek felett bizonyos felügyeleti, ellenőrzési jogokat gyakorolnak.

Ez nemcsak nyilatkozataikból tűnik ki, hanem eljárásukból is.

Midőn Trencsén város polgárai 1434-ben oly panasszal járulnak Zsigmond elé, hogy a király által kinevezett trencsényi comesek és várnagyok, a plébánosok elhalálozásával megüresedett egyházakat, szabadságaik ellenére, tetszés szerint adományozzák, a király biztosította a várost, hogy ha van a város szülöttei közt erre alkalmas egyén, ezt, ha pedig ilyen nem találkoznék, más valakit választhatnak, nevezhetnek, helyezhetnek a plébániába, az ő felséges személyében.²⁾

---

diter videlicet, per majorem et seniore[m] partem electum, Archiepiscopo Strigoniensi, vel ejus vices gerentibus et non Praeposito de Scepus, nomine Saxonum praesentent confirmandum etc.» Fejér V. 2. 128.

¹⁾ »Inter caeteras ipsorum libertates hoc praecipue eis dandum concedimus, ut plebanatu ecclesiae nostrae S. Spiritus, dum opportunitas exigit, vacante, plebanum, quem pro rectore animarum ipsorum communiter voluerint eligant.« Fejér VIII. 3. 416.

²⁾ »Tamquam veri et justi patroni et collatores in locum defuncti plebani eligendi, denominandi, constituendi, conferendi, in persona nostrae Majestatis habeant plenam potestatem.« Fejér X. 7. 561.

A királyi kegyuraságnak bizonyos értelemben vett fennmaradására kell következtetnünk királyaink azon eljárásából is, hogy nem egyszer úgy járnak el — a kegyuraság szempontjából — a városi egyház betöltése körül, mintha egyedül őket illetné meg a plébánia-javadalom adományozása. Így tett pl. Zsigmond 1391-ben, midőn a bártfai plébános elhalálozásakor, mielőtt még tudomására jutott volna, hogy a város közönsége már megválasztotta ennek utódját, kijelölte saját káplánját a plébániára. A mikor pedig értesült a város választásáról, felszólította a várost, hogy tekintsen el ezen egy alkalommal jogaitól, és fogadja el tiltakozás nélkül az ő emberét plébánosul, és a jövőben nem lesz kifogása az ellen, hogy a város a maga választási jogát gyakorolja.¹⁾

Ha pedig a város választás útján töltötte be a plébániát, az új plébánost bemutatta a királynak, a ki kegyúri jogainál fogva a megválasztott plébánosnak adományozta a javadalmat. Ez történt pl. az eperjesi plébánia-egyház betöltésénél 1400-ban. A város az elhalt plébános helyére megválasztotta Péter palocsai plébánost, és bemutatta Zsigmond királynak azzal a kérelemmel, hogy a kinevezést, választást jóváhagyván, megerősítvén, adományozza a plébánia-egyházat neki. Mire Zsigmond a plébániát királyi kegyelméből és kegyúri jogainak erejével Péternek adományozta.²⁾

Miután ezek szerint teljes határozottsággal megállapítható, hogy királyaink a maguk királyi birtokain megtelepedő vendég-népeknek sok esetben egyházakat engedték át, és ezen királyi egyházakra nézve ruházták fel őket szabad lelkészválasztási joggal, továbbá, hogy ezeket az egyházakat bizonyos értelemben ezentúl is királyi egyházaknak tekintették, a melyeket ők adományoztak, és papjaikat, mint a királyi egyházak javadalmait általában, az esztergomi érsek erősítette meg, nem lehet azt állí-

¹⁾ Fejér X. 1. 685.

²⁾ »Supplicatum fuit humiliter et devote per eandem communitatem de Eperjes, ut nominationem et electionem praedictas, ratas, gratas, atque firmas habendo, praefato Domino Petro — praedictam ecclesiam — gratiose conferre dignemur et de illa providere. Nos igitur — praedictam ecclesiam — ex liberalitate nostra regia et jure nostri juris patronatus gratiose duximus conferendam, praesentiumque conferimus per vigorem et de illa providemus etc. Fejér X. 2. 766.

tani, hogy a városi kegyuraság a király általános, egyetemes kegyuraságából származott; hanem a városi kegyuraság eredetét az ily egyházakat illetőleg abban a kegyuraságban kell keresnünk, a melyet a király a királyi alapításból létesült egyházakra vonatkozólag bírt, s a melyet átruházott a telepes község vagy város lakosaira.

De nem az általános királyi kegyuraságból kifolyólag nyerték a telepes községek a szabad lelkész-választási jogot azokon a helyeken sem, a hol nem lévén királyi alapítású egyház, a hospesek maguk építették fel egyházukat.

A középkorban — mint ezt az első fejezetben kifejtettük — az az elv uralkodott, hogy az tekintendő az egyház kegyurának, a kinek birtokán a templom épült. Ez oly szigorúan érvényesült, hogy ha pl. valaki jóhiszeműleg épített volna idegen birtokon egyházat, és utólag kiderült volna, hogy a telek másnak tulajdonát képezi, kegyúrnak nem az tekintetett, a ki az egyházat létesítette és talán javadalmazta is, hanem az illető birtok tulajdonosa.

Alkalmazzuk ezt az elvet a királyi vendégnépek által létesített egyházakra, és meg fogjuk találni a jogcímet, a melyen királyaink az ilyen helyeken a község lakosait felruházták a lelkész-választás jogával.

Az a föld, a melyen a királyi vendégnépek letelepedtek, községet alapítottak, királyi birtok volt, a melyet királyaink csak haszonvételül engedtek át a jövevényeknek. A terület tulajdonjoga tehát a királyt illette meg, még akkor is, a mikor a község vagy város lakosai mindenféle kiváltságokat nyertek a királytól, és éppen ezen királyi tulajdonjog elismerése fejében fizettek együttesen vagy telkek szerint bizonyos adót a királynak. Ha tehát a község lakosai, a község területén, egyházat építettek a maguk használatára, akkor ezen egyház kegyurasága nem őket illette meg, hanem a királyt, a kinek birtokán az egyház létesült.

Szóval, ha a király az oly telepes községeket ruházta fel a szabad lelkész-választás jogával, a melyekben maguk a telepesek építették fel egyházaikat, szintén nem az egyetemes, általános kegyuraság alapján tette ezt, hanem mint a község, város területének tulajdonosa, földesura, a kit minden ily területen, királyi birtokon létesített egyház kegyurasága megilletett.

Semmi sem bizonyítja jobban e felfogás helyességét, mint az a körülmény, hogy az egyes magánbirtokosok, a maguk birtokain megtelepített vendégnépeknek ugyanúgy megadják a szabad lelkész-választási jogot, mint a király a királyi hospeseknek.

Királyainkon, királynőinken és a királyi család egyéb tagjain kívül ugyanis még a főpapok és világi urak is nagy számmal telepítenek le vendégnépeket lakatlan birtokaikon, az ország minden részében. E községeket éppen úgy felruházzák a földesurak különféle szabadalmakkal, mint a király a maga községeit.

Igy pl. az esztergomi káptalan, hogy Némethi nevű községének lakosságát gyarapítsa, az itteni vendégnépeknek 1292-ben a következő szabadalmakat engedélyezte. Minden telepes 60 hold földet kapott, a mi után a káptalannak fél fertó finom ezüstöt tartozott fizetni. Az újonnan megtelepedők két évi adómentességet élveztek. A község lakosai viselték a királyi adó terhét. A ki közülök gyermek nélkül halt meg, annak hagyatékából a káptalannak, mint a község és föld urának, jogában állott valamit a maga részére lefoglalni. A lakosság polgári pereiben saját bírójuk ítélte; a büntetendő cselekmények felett azonban a káptalan magának tartotta fenn a bíraskodás jogát, minthogy ez egyedül a földesurat illette meg.¹⁾

Az ily telepes községeknek engedélyezett szabadalmak közt igen gyakran szerepel a szabad lelkész-választási jog is, éppen úgy, mint a királyi hospesek részére kiadott kiváltság-levelekben.

Albert jászói prépost 1243-ban a jászói egyház népeinek, hogy számuk annál jobban megnövekedjék, a maga jóakaratóból és összes szerzetes társainak hozzájárulásával, azt a szabadságot adományozta, hogy papjukat tetszés szerint választhassák.²⁾ István kalocsai érsek, vendégnépeinek, a Rima-völgyi aranybányászoknak 1268-ban azt a szabadalmat engedélyezte, hogy maguknak, saját nyelvükön értő papot válasszanak.³⁾ Lodomér esztergomi érsek 1291-ben a németszőlgyémi vendégnépeknek ad hasonló felhatalmazást, templomépítési engedély-

---

¹⁾ Knauz II. 313.

²⁾ Fejér IV. 1. 306.

³⁾ Wenzel VIII. 212.

lyel együtt.¹⁾ Tamás esztergomi érsek 1311-ben Gnezna és Forbaz vendégnépeinek különös kegyelemből azt a kegyet és szabadságot engedélyezi, hogy plébánosukat maguk választhassák.²⁾ László pannonhalmi apát, hogy az apátság Szent László és Keresztúr nevű birtokait benépesítse, 1369-ben az oda költöző vendégnépeknek és jobbágyoknak azt a felhatalmazást adja, hogy plébánosukat szabadon válasszák.³⁾

Sőt nemcsak főpapok, hanem világi birtokos urak is megadják a birtokaikon megtelepedő hospeseknek ezt a kiváltságot. Csakhogy ők rendszerint átadják a benépesítendő földterületet, többnyire irtás alá kerülő erdőségeket, valamely vállalkozónak, soldésznak (sculteti)⁴⁾ oly felhatalmazással, hogy kiirtván az erdőt, ennek helyén községet alapítson. A soldész azután vagy külföldről, vagy az ország valamely más vidékéről annyi telepest toborzott össze, a mennyit jónak látott, vagy éppen tudott.

Midőn a földesúr megállapodásra jutott a soldésszal a telepítés feltételeire nézve, meghatározta egyszersmind a vendégnépek részére engedélyezett szabadalmakat is, a melyek közül — legalább a német hospeseknél — nem hiányozhatott a lelkész-választási jog sem.

1315-ben Miklós comes, Lubló örököse, kiirtás céljából átenged Pecri Miklósnak egy erdőt és Hopgarten falut, hogy telepésekkel benépesítse, biztosítván a lakosoknak a szabad lelkész-választás jogát is.⁵⁾ 1318-ban Doncs zólyomi comes ugyanazon szabadalmakat biztosítja a rózsahegyi hospeseknek, a melyekkel a lipcsei vendégnépek a király adományából bírtak, egyebek közt megadván nekik a szabad lelkész-választási jogot is.⁶⁾ 1322-ben Tamás mester, szepesi várnagy, oly célból engedi át Konrádnak egyik erdejét, hogy ezt kiirtván, helyére a szász népek szabadságaival élő hospeseket telepítsen le. A lakosoknak egyéb szabadalmak közt azt is megengedte, hogy maguknak templo-

1) Knauz II. 276.

2) U. ott. 655.

3) A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. II. 528.

4) Schwartner: De scultetiis per Hungariam quondam obviis. Budae, 1815.

5) Fejér VIII. 5. 101.

6) U. ott. VIII. 2. 167.

mot építhessenek, és ide papot választhassanak.¹⁾ Ugyanezen évben megjelenik Fülöp szepesi comes előtt Kislomniczi István és egy erdőt kér tőle, hogy azt német szokás és jog szerint kiírthassa. A comes teljesíti kérelmét, sőt az újonnan létesítendő község lakosainak azt is megengedi, hogy plébánosukat szabadon választhassák.²⁾ 1326-ban Tamás szepesi várnagy engedélyt ad egy még ki nem irtott birtokán, Holczmanóczon, a településre, s a telepeseket felhatalmazza arra, hogy maguknak új egyházat építvén, ennek papját szabadon választhassák.³⁾ Ugyanezen esztendőben Kun Miklós, László és János testvérek átengedik egy erdejüket Lászlófi Miklósnak, hogy benépesítse; a lakosoknak biztosítják a lelkész-választási jogot is.⁴⁾ 1355-ben a Czeli nemes család egy erdőt enged át kiirtás céljából János soltésznek, hogy telepésekkel népesítse be, a kiknek megengedi, hogy plébánosukat, a szepesi németek módjára és joga szerint, szabadon választhassák.⁵⁾

A telepéseknek átengedett terület az ily földesúri községekben sem vált a vendégnépek szabad tulajdonává, hanem úgy a telek, a melyen laktak, mint a föld, mit művelés alá vettek, megmaradt továbbra is az illető birtokos nemes úr tulajdonának, a minek használatáért bizonyos adókat, szolgáltatásokat vállaltak az új lakosok magukra. A földesúr viszont bizonyos kedvezményeket biztosított nekik, sőt jogai egy részét is reájuk ruházta, a mint erre nézve egymás közt megállapodtak. Úgy a hospesek kötelezettségeit, mint a számukra biztosított szabadalmakat, írásban állapította meg a földesúr, az úgynevezett községi kiváltságlevélben.⁶⁾

A földesúr által átengedett jogok többfélék lehettek, úgy mint a fajzás joga, a halászati, vadászati jog, bizonyos kisebb jelentőségű perekben a bíraskodás joga és a szabad lelkész-választási jog.

1) Fejér VIII. 2. 391.

2) U. ott. VIII. 5. 124.

3) U. ott. VIII. 3. 140.

4) U. ott. 130.

5) U. ott. IX. 2. 464.

6) Wenzel: Magyarország mezőgazdaságának története. Bpest, 1887, 228.

A földesurat mindezen jogok a birtokra nézve bírt tulajdonjogból kifolyólag illették meg, azon elvnel fogva, hogy a birtok haszonvételei és hasznos jogosítványai a birtok tartozékait képezik. Ugyanezen alapon, t. i. a földesúri jogon, a *proprietas fundi* alapján, illette meg a birtokosokat a telepes községek által létesített egyházakra vonatkozó kegyuraság is. A községek csak a földesúr hozzájárulásával, ennek engedélyéből építhettek maguknak templomot; a templom kegyura azonban nem a község közönsége, hanem a birtok tulajdonosa, a földesúr volt.

Mindezen jogokat és jogosítványokat a földesúr a vendégnépekre is átruházhatta, az egyiket úgy, mint a másikat, ott és akkor, a hol és a mikor ezt czélszerűnek vagy szükségesnek látta.

Ha olyan vendégnépek telepedtek meg birtokán, a kik hazai szokásaikhoz való ragaszkodásból azt kívánták, hogy kisebb peres ügyeikben saját bírójuk ítéljen felettük, hogy lelkészüket maguk választhassák, akkor a földesúr megadta nekik ezt a szabadságot is. Ha pedig nem fektettek súlyt e jogok elnyerésére, akkor úgy a bíráskodás joga, valamint a kegyuraság is megmaradt a földesúr kezében.

E jogok átruházásában vagy megtartásában a földesurak teljesen függetlenül jártak el a királyi hatalomtól. A mint a királynak nem volt beleszólása abba, hogy pl. a halászzati vagy vadászati jogot át akarja-e engedni valamely földesúr telepes községének, éppen úgy nem lehetett szava ahhoz sem, hogy a földesúr maga kívánja-e gyakorolni kegyúri jogait, avagy át kívánja ruházni ezt vendégnépeire. Sem az egyikhez, sem a másikhoz nem volt szükség a király előzetes vagy utólagos jóváhagyására, tudomásvételére.

Az ily földesúri alapításból keletkezett telepes község egyháza legfeljebb abban az esetben került a királyi kegyúri jog körébe, ha a viszonyok változtával a község valamely módon a király tulajdonába jutott; ilyenkor a község lakosai úgy tekintettek, mint a többi királyi vendégnépek, s a király felettük is ugyanazon jogokat gyakorolta, a melyek a többi királyi telepes községben megillették. Ha pedig valamely okból szükségessé vált a község szabadalmainak megújítása, megerősítése, a király nem mulasztotta el megjegyezni, hogy ő

az alapítók által egykoron engedélyezett jogokat kívánja biztosítani.¹⁾

Tekintve már most azt, hogy az ország összes egyházi és világi nemes földbirtokosainak megvolt ahhoz való joguk, hogy a birtokaikon letelepített vendégnépeket szabad lelkész-választási joggal ruházzák fel, a nélkül, hogy erre a királytól valamikor, valamely alakban, engedélyt, felhatalmazást nyertek volna, tisztán és kizárólag földesúri jogaikból kifolyólag, a birtokra nézve bírt tulajdonjog alapján, nem vagyunk képesek megérteni, miért kellett volna az ország legelső és legnagyobb földbirtokosának, a királynak e tekintetben kivételt képeznie, s korlátozottabb joggal bírnia, mint a többi földesúrnak, és miért kellett volna az általános királyi kegyuraság alapján felruháznia a királyi vendégnépeket a szabad lelkész-választás kiváltságával.

Előttünk tehát teljesen kétségen kívül áll, hogy a városi kegyuraság közvetlen kapcsolatban van ugyan a királyi kegyurasággal, sőt ebből származik, erre támaszkodik; mert csakis a király által kiváltságolt közösségek emelkedtek ki a többiek sorából, vívtak ki maguknak önálló jogi állást a közszervezetben, lettek a szent korona tagjaivá; azonban a király azon kegyurasága, a melyből a városi kegyuraság kifejlődött, nem lehet azonos a királynak úgynevezett általános, egyetemes kegyuraságával, miután a király nem mint egyetemes kegyúr adományozta a telepéseknek a szabad lelkész-választás jogát, hanem azt a kegyuraságot ruházta e városokra, a mely őt, mint egyház-alapítót, mint földesurat e városok területén megillette.

---

¹⁾ »Hospites nostros — írja Károly király 1337-ben a kőszegi vendégnépek szabadságainak megerősítésekor — in hys, quibus eos invenimus, et quibus ad nostras regias manus devenerunt, indempniter promittimus observare.« Fejér VIII. 4. 215.

VII.

Királyaink, úgy mint egyesek, egyházi testületekre is átruházzák a kegyuraságot. Kápolna-egyházak egyesítése káptalanokkal. A kegyuraság átruházása szerzetes monostorokra. Incorporatio. Az incorporatio módjai.

A kegyuraság átruházásának egyik módja volt még a kegyuraság adományozása, és pedig királyok és magánszemélyek részéről egyaránt, egyes egyházi testületek, káptalanok, szerzetes monostorok részére.

Külföldön már a IX. században voltak oly egyházak, a melyeknek jövedelmeit egyházi testületek élvezték, sőt ezek lelkészeit is behelyezték.¹⁾

A kolostorok nemcsak azáltal jutottak egyházakhoz, hogy birtokaikon ilyeneket alapítottak, hanem ajándékozás folytán is, a mennyiben a királyi család tagjai, főurak, vagyonos birtokosok, mint hasznóhajtó jogosítványt, segélyezés céljából átruházták egyházaik tulajdonjogát az illető monostorra, mely ettől fogva a maga tulajdonának tekintette az egyházat, sőt, mint a világi földbirtokosok tették, a tulajdonjog alapján lefoglalták a jövedelem bizonyos részét, és a lelkész alkalmazását is maguk gyakorolták.

Csak midőn a XI. században bekövetkezett egyházi reform e téren is éreztette üdvös hatását, kezdett lassan tért foglalni az a felfogás, hogy ha az anyagiakban alá is van rendelve az egyház az egyházi testületnek, a püspök közreműködése nélkül nem bízhatják meg a szerzetesek az egyház papját a szentségek kiszolgáltatásával, a hívek lelki ügyeinek intézésével.

---

¹⁾ Phillips : Kirchenrecht. VII. 333. Hinschius : System des katholischen Kirchenrechts. Berlin, 1878. II. 437.

Ekkor jött létre az egyház reformtörekvéseinek eredményeként az a megkülönböztetés, hogy az egyházak, oratóriumok, kápolnák vagy »pleno jure« csatoltattak az illető egyházi testülethez,¹⁾ vagy pedig »non pleno jure«. A bekebelezett egyház — quoad temporalia — mindkét esetben az illető egyházi testület, káptalan vagy monostor rendelkezése alá jutott. Ha azonban »pleno jure« tartozott az egyház a káptalanhoz vagy monostorhoz, akkor ez a püspök által ráruházott hatalomnál fogva a lelkész behelyezésére vagyis instituálására is fel volt jogosítva. Míg ellenben, ha az egyház nem tartozott »pleno jure« a káptalan vagy monostorhoz, akkor a lelkész alkalmazására nézve az illető egyházi testületnek nem volt több joga, mint pl. a világi kegyúrnak, t. i. a lelkészt a megyés püspöknek kijelölni, bemutatni.

Visszaállítván az egyház ekként a régi gyakorlattal szemben a maga jogait »quoad spiritualia«, egy lépéssel továbbment és »quoad temporalia« is bizonyos megszorításokat léptetett életbe, az egyházi testületek eddigi eljárására nézve.

Annál az elvnel fogva, hogy az egyházi javak legfőbb kezelője az egyházmegye püspöke, III. Sándor pápa 1170-ben elrendelte, hogy a püspök a monostor kijelölése alapján csak akkor helyezzen be valamely lelkészt az egyházba, ha számára megelőzőleg bizonyos meghatározott jövedelem biztosíttatik. Tíz évvel később pedig megtoldotta e rendeletét azzal, hogy a monostor, a megyés püspök beleegyezése nélkül, semmit sem vonhat el a lelkész részére egykor kijelölt jövedelmekből. Majd kimondották a pápák végre azt is, hogy a világiak, a püspök hozzájárulása nélkül, nem adományozhatnak egyházi testületeknek egyházakat.²⁾

Körülbelül ebben az időtájban találkozunk hazánkban először az egyházak egyesítésének nyomaival.

Püspökeink a nagyobbára nehéz anyagi viszonyok közt

¹⁾ Az oklevelek a hozzácsatolást különböző időben más és más szavakkal fejezik ki, úgymint: »annectere«, »applicare«, »unire«, »adungere« és a XIV. századtól általában »incorporare«. Wahrmund: Kirchenpatronatrecht. I. 153.

²⁾ U. ott. I. 135.

sinlődő káptalanokon úgy szoktak segíteni, hogy szegényes javadalmaikhoz egyes egyházakat csatoltak.

János esztergomi érsek 1208-ban a búcsi egyházat a mocsai kápolnával, 1210-ben pedig a szemerei egyházat két kápolnával, úgyszintén a nagyszombati egyházat káptalanának adományozza, mely adományát a pápa is jóváhagyja.¹⁾

1225-ben Róbert veszprémi püspök Rómában tartózkodván, előadta III. Honorius pápának, hogy minekutána a IV. lateráni zsinat tilalma következtében nem lehet többé a kanonoki javadalmakhoz még bizonyos kápolnájövedelmeket is csatolni, káptalana nem képes eddigi javaiból megélni, úgy hogy némelyek kénytelenek a káptalant elhagyni. Arra kérte tehát a pápát, tegye lehetővé, hogy kanonokjai ismét ily kápolna-javakhoz jussanak. A pápa azonban nem akart a zsinat határozataitól eltérni, ennél fogva nem teljesítette a püspök kérelmét; tekintettel azonban a káptalan sanyarú helyzetére, felhatalmazta őt, hogy a kápolnákat véglegesen a káptalani javadalomba bekebelezhesse, mivel a zsinat első sorban az egyházi javadalmak ideiglenes egyesítését akarta megszüntetni; kikötötte azonban a pápa, hogy a kápolnáknál alkalmazott egyháziak részére a jövedelmekből megfelelő rész tartassék fenn.²⁾ E felhatalmazás alapján Róbert püspök az 1226. év elején az egyházmegye összes kápolnáit egyesítette a káptalan javadalmával, oly feltétel mellett, hogy az egyes kápolnáknál alkalmazott egyháziak a tizedeknek és egyéb jövedelmeknek felét kapják meg, a másik fél pedig a káptalané legyen. Miután pedig e kápolna-lelkészek azelőtt a jövedelmeknek csak egyharmadrészét kapták, a többi kétharmadot pedig a plébánosok élvezték, a püspök még az iránt is intézkedett, hogy mindaz, a mit a hívek alamizsna gyanánt felajánlanak az egyháznak, a kápolna-lelkészeket illesse; kivéven ha malmot vagy szőlőt adnának, mert az ezekből befolyó jövedelemnek — a költségek levonása után — csak felét kapnak a lelkészek, a másik felerész pedig szintén a káptalannak jutna.³⁾

¹⁾ Knauz I. 186, 195, 196.

²⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis I. 64.

³⁾ U. ott. 67.

Hasonlóképpen végleges egyesítés mellett engedte meg III. Honorius pápa 1223-ban az esztergomi érseknek, 1225-ben pedig az egri püspöknek, hogy a kápolna-javadalmakat káptalanaihoz csatolják.¹⁾

Az egyházaknak, kápolnáknak más javadalmakkal való egyesítését tehát nem szüntették meg teljesen a zsinati rendelkezések; a viszonyok azonban ennek daczára határozottan jobbra fordultak, a mennyiben az ily egyházaknak egy kézben, egy személy kedvéért történő egyesítése egy ideig szünetelt és a kápolna-lelkészek ellátására szánt jövedelem felhasználása nagyobb méltányossággal történt.

Attól az időtől fogva, hogy káptalanaink részint a királyok, részint a püspökök bőkezű adományai, a világi hívők kegyeletes alapítványai és ajándékai folytán tűrhetőbb anyagi viszonyok közé jutottak, úgy látszik, az egyházak bekebelezésének előnyeit inkább a szerzetes monostorok élvezték, de többé már nem a jövedelmeken való megosztozás alakjában, hanem inkább a kegyuraság átruházása folytán. Királyaink és birtokos uraink ugyanis szívesen és gyakran juttatják a szerzetes monostorokat bizonyos jövedelmekhez azáltal, hogy földbirtokokat adományoznak nekik, az ezeken létesített egyházak kegyuraságával együtt, vagy pedig csupán valamely egyháznak kegyúri jogát ruházzák rájuk.

IV. Béla királyunkról tudjuk először kimutatni, hogy kegyúri jogokat ruházott át szerzetes monostorra.

Megalapítván 1235 táján a B. Szűz bélakúti apátságát, a kalocsai egyházmegye területén, ezt a cisztercieknek adta át és számos adománynyal javadalmazta. Egyebek közt a monostorra ruházta a szent Gellértről nevezett kispesti plébánia-egyháznak, valamint a sasadi és órsi kápolnáknak kegyuraságát. Az átruházáshoz azután kikérte az esztergomi érsek beleegyezését és kieszközölte nála, hogy erősítse meg a monostort mindezek birtokában. Ezt Róbert érsek 1236-ban kiadott oklevelében teljesítette, kinyilatkoztatván, hogy a közvetlen joghatósága alá tartozó egyházakat, ezek összes nagyobb és kisebb tizedeivel együtt, a melyek őt illetik meg, káptalanai hozzájárulásával, örök tulajdonul, teljes joggal a monostornak adományozza, a

¹⁾ Theiner I. 42, 63.

megerősítés jogát azonban fenntartja továbbra is egyházának, úgy, hogy a plébánia lelkészét a monostor apátja és szerzetesei megerősítés végett az esztergomi érseknek tartozzanak bemutatni.¹⁾

IV. Béla azonban nemcsak plébánia-egyházak és kápolnák kegyuraságát ruházta át egyes szerzetes monostorokra, hanem az egyik szerzetes monostor kegyuraságát is átengedte egy másik szerzetes monostornak. A két eljárás közt mindazáltal volt némi különbség. Míg ugyanis a plébánia-egyházak kegyűri jogainak átruházásával annak a szerzetes monostornak a helyzetén kívánt javítani, a melykhez ezt csatolta, addig a szerzetes monostorok egyesítésénél inkább a csatolt monostor javát akarta előmozdítani.

A XIII. század második felében, nem sokkal a kispesti plébánia-egyház kegyűri jogainak adományozása után, két ily átruházás is történt ; az egyik a dunapentelei monostoré, a másik pedig a telkii apátságé volt.

Az előbbinek kegyuraságát IV. Béla 1240 táján oly feltétel mellett adományozta Gábor mesternek, hogy állítsa helyre a tatár pusztítás alatt rombadólt monostort. Miután azonban Gábor mester nemcsak ezt nem teljesítette, hanem még az apátság javait is a maga céljaira használta fel, 1263-ban a király elvette a kegyuraságot tőle és fiaitól és az esztergomi érsekre ruházta, hogy a monostort helyreállítván, szerzetesekkel népesítse be ; hogy ekként az esztergomi érsekségnek, a melyhez »quoad spiritualia« ezelőtt is tartozott, most már teljes joggal alárendeltetvén, az anyagiakban is idetartozzék, »ipsique Strigoniensi ecclesiae, cui antea in spiritualibus attinebat, *tanquam jam pleno jure subjectum etiam in temporalibus responderet*«. ²⁾

A telkii monostort pedig hasonló okból, mert a kegyurak hiányában csaknem teljesen elpusztult, IV. László egyesítette 1277-ben teljes joggal a nyúlzigeti apácázárdával, hogy kiemeltetve szánandó állapotából, jogaiban, birtokaiban megerősíttessék. ³⁾

¹⁾ Fejér IV. 1. 60.

²⁾ Knauz I. 495.

³⁾ Wenzel XII. 205.

Hogy a telkii monostornál is csakugyan a kegyuraság átruházásáról volt szó, megtudjuk a nyúlzigeti zárda főnök-nőjének 1282-ben tett nyilatkozatából, mely szerint a monostor, kegyuraság szempontjából, királyi adományból kifolyólag, az ő birtoklása alá tartozik.¹⁾

Úgy a kisperesti plébánia-egyház kegyuraságának átruházása, a melyet 1265-ben a bélakúti apátnak és szerzetes társainak kérésére IV. Kelemen pápa is jóváhagyott, valamint a dunapentelei monostornak az esztergomi érsekséghez, a telkii apátság-nak a nyúlzigeti apáczazárdához való csatolása »pleno jure« történvén, az első pillanatra hajlandók vagyunk azt hinni, hogy mindhárom esetben valóságos incorporatio történt, annál is inkább, mert az átruházási okiratokban ezeket a kifejezéseket olvassuk: »tanquam pleno jure subjectum«, »univimus seu sub-jecimus pleno jure«. Közelebbről szemügyre vevén azonban az okiratok tartalmát, tisztába jövünk az iránt, hogy itt nem lehet szó pleno jure incorporatióról. Mert ha ezen egyházak pleno jure incorporáltattak volna, akkor a kisperesti plébános megerősítésének joga a bélakúti apátot, a dunapentelei monostor apátjának megerősítése az esztergomi érseket, a telkii apáté pedig az apácza-főnöknőt kellett volna hogy illesse.

Már pedig eltekintve attól, hogy az apácza-főnöknőt az institutio joga, mely püspöki jog volt, teljességgel nem illethette meg, az esztergomi érsek jóváhagyó, megerősítő oklevelében félre nem érthető módon kijelenti, hogy a bélakúti apátnak csak kijelölési joga lesz a kisperesti plébánia-egyházra, míg a lel-kész megerősítését az esztergomi érsek fogja eszközölni.

Mindezekből azt látjuk tehát, hogy a királyi vagy érseki oklevelekben használt ezen kifejezés: »pleno jure« még nem jelenti ebben a korban nálunk azt, hogy valóságos incorporatio történt, pleno cum jure, hanem csupán a kegyúri jogot akarta a király vagy esetleg az érsek, vagy más valaki, teljes joggal átruházni az illető monostorra. Annál inkább kell a pleno jure kifejezést ebben az értelemben venni, mert királyaink nemcsak az

---

¹⁾ »Quia monasterium nostro dominio ex collatione domini regis Ladislai ratione patronatus pertinebat immediate.« Hazai okmánytár. VI. 283.

egyháziaknak, hanem világi uraknak is pleno jure adományozzák egyes monostorok kegyuraságát.¹⁾

Ámbár az egyházak kegyuraságának szerzetes monostorokra való átruházását illetőleg csak IV. Béla királytól van néhány szórványos adatunk, kétségtelen, hogy ez már ekkor az egész országban gyakorlatban volt, mert a XIII. század második felében Bruno olmüci püspök az ily átruházásból származó gyakori visszaélésekről értesít bennünket.

A püspök 1272-ben részletes jelentést küldött Rómába a magyar egyházi viszonyok felől, a melyben a többi közt arról is megemlékezett, hogy abból a szokásból, miszerint világi kegyurak szerzetes monostorokra ruházzák a birtokaikon lévő egyházakra vonatkozó kegyúri jogokat, ezek sok hátrányt szenvednek, a mennyiben a szerzetesek a jövedelem legnagyobb részét lefoglalják maguknak s alig hagynak valamit ebből az általuk kijelölni szokott papoknak. Néha pedig a monostor nem is világi papot praesentál, hanem szerzetest, csakhogy bármely pillanatban visszahívható legyen, ha nem akarná megosztani a jövedelmeket.²⁾

A kegyuraság adományozásából, átruházásából azonban sok egyéb visszaélés is származott, különösen IV. László idejében, azon felül, a miről Brunó püspök tudósításából értesülünk. Az új kegyurak, világiak és egyháziak egyaránt, a helyett, hogy a kegyuraságuk alá tartozó egyházakat kötelességszerűen oltalmazták, gondozták volna, sokszor maguk tékoztak el azok javait, vagy legalább elzálogosították, elcserélték azokat. Mászor ismét teljesen önkényesen, nem arra való egyéneknek adományozták, engedték át a kegyuraságot, a kik az egyházakat és azok szolgálait, minden kigondolható módon zaklatták, elnyomták, zsarolták.

Az egyházra és államra nézve egyaránt tarthatatlan helyzetről, szomorú állapotról, a szabadság lábbal tiprásáról III. Miklós pápa is tudomást szerezvén, 1278-ban Fülöp fermói püspököt küldötte követül hazánkba, hogy az egyházi fegyelmet biztosítsa és a felburjánzott visszaéléseket megszüntesse.

---

¹⁾ Fejér IV. 3. 289.

²⁾ Theiner I. 309.

A pápai követ 1279 szeptember havára Budára zsinatot hívott össze, a melyen az ország főpapjainak és szerzetes rendei-
nek hozzájárulásával számos üdvös törvényt hozott, az egyházi
állapotok megjavítására.

Egyebek közt felszólalt a kegyuraságnak, az egyházi
hatóság hozzájárulása nélkül, oly sűrűn gyakorolt átruházása
ellen is, és eltiltotta az ennek kapcsán lábra kapott vissza-
éléseket.

Elrendeljük — mondja a zsinat — ezennel azt is, hogy
bármely világi egyén, akármily magas rangban, méltóságban,
állásban legyen, bármennyire bőkezűen és feltétlenül adja is át
a monostorokat, egyházakat, a melyekre nézve csupán kegyúri
jogokkal bír, más monostoroknak, egyházaknak, legyenek ezek
világi vagy szerzetes egyházak, vagy más jámbor helyek, avagy
egyházi és világi egyének, ezt csak annak a püspöknek engedé-
lyével teheti, a kinek joghatósága alá az illető monostorok, egy-
házak tartoznak.

Továbbá, úgy nevezettek, mint más egyházi és világi
egyének, bármennyire feltétlenül akarják is átengedni vagy
tényleg adják is át a monostorokat, egyházakat, a melyekre
nézve csupán kegyurasággal bírnak, az említett helyeknek és sze-
mélyeknek, ezen átadás alatt nem érthető semmi más, és ezen
helyek és személyek ezen átadás következtében egyebet nem
nyerhetnek, mint a kegyúri jogokat az egyházakra, monos-
torokra nézve.

Elrendeljük tehát, hogy az olyan egyházi és világi szemé-
lyek, a kiknek ily monostorok és egyházak engedtettek át vagy
a jövőben átengedtetni fognak, semmit azon felül ne akarjanak
kapni vagy kizsarolni, a mit a kánoni szabályok biztosítanak
a kegyuraknak, sem az ingó, sem az ingatlan javakból; sem
ezekben praelaturákat, rectoriákat nem állíthatnak fel, sem a
meglévőket be nem szüntethetik, sem valamely ürügy alatt nem
rendelkezhetnek ezek felett a monostorok és egyházak felett,
vagy ezeknek anyagi és lelki ügyei felett; hacsak nem a véde-
lem érdekében, a melyre a kegyurak kötelesek; sem a kegyura-
ság címén ezekbe a monostorokba és egyházakba senkit nem
instituíthatnak, sem ezekből el nem mozdíthatnak; minden ezzel
ellenkező intézkedést semmisnek nyilvánítván.

Mindazonáltal ezen határozatok az igazi kegyurakat megillető jogokat nem érintik. Ha pedig nevezettek, ennek ellenére, a szóban forgó monostorokat és egyházakat valamiben háborgatnák vagy terhelnék, vagy pedig ezeknek ügyeibe, javaiba, jogaiba magukat beleártnák, mindaddig tiltassanak el a templom-látogatástól és a szentségekhez való járulástól, míg eljárásukkal fel nem hagynak és a püspök őket fel nem menti.¹⁾

A zsinati határozat egyformán szólt a királynak — sőt a mint ezen szavakból »bármily magas rangban, méltóságban, állásban legyen« kivehető, első sorban a királynak — és az ország valamennyi egyházi és világi urainak, a kik a kegyuraság átruházását gyakorolni szokták.

A zsinat mindenekelőtt azt akarta megakadályozni, hogy a kegyuraság átruházása általában, s főleg a kegyúri jogoknak egyes egyházi testületekre való átruházása, a megyés püspök tudta és beleegyezése nélkül történjék. Az e téren elharapódzott visszaélésekkel szemben azt tekintette a legjobb orvosszernek, ha a püspök veszi az ilyen átruházásnál védelembe az egyház érdekeit; mert ha az átruházáshoz megkívántatott a püspök beleegyezése, akkor a kegyúr nem járhatott el kénye-kedve szerint kegyúri jogainak átruházásában, s a püspök ellenőrzése meggátolta, hogy e jogok méltatlan kezekbe jussanak.

De más tekintetben is szükséges volt a püspöki felügyelet. Miután a kegyuraság átruházásával igen sok esetben a monostor anyagi segélyezését akarták a kegyurak elérni, az illető egyház mindig ki volt téve annak az eshetőségnek, hogy a monostor, a kegyúri jog ürügye alatt, a megengedettnél nagyobb mértékben veszi igénybe az egyház jövedelmeit, s ennek következtében az itt alkalmazott lelkész rövidséget szenved. Ha azonban a kegyuraság átruházása a püspök tudtával és beleegyeztével történt, akkor a püspököknek módjában állott már az átruházás pillanatában megszabni, hogy a lelkész fenntartására szükséges jövedelmek érintet'enül hagyassanak.

A zsinat továbbá azt az elvet is érvényre akarta emelni, hogy a kegyuraság átruházásával sem több, sem kevesebb nem száll át az új kegyúrra, mint maga a kegyúri jog, úgy, a hogy ezt

---

¹⁾ Endlicher: *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*. 588.

az egyház körülírta, szabályozta, meghatározta. Ennélfogva eltiltott minden olyat, a mit a kegyurak idők folyamán a maguk javára és az egyház hátrányára e határon túl igénybe vettek; az ingatlan tekintetében a földbirtok lefoglalását, kihasználását, a jövedelmek felhasználását; az ingóságok tekintetében a jus spoliit; a lelkieket illetőleg új rectoriák önhatalmú felállítását, régiek megszüntetését, a lelkészek önkényes behelyezését és elmozdítását.

A zsinat, összhangban az egyház egyetemes érvényű törvényeivel, nem kívánta a kegyuraság átruházását teljesen megszüntetni, hanem csupán az átruházás érvényességét kívánta, az egyházi érdekek szemmeltartásával, a püspöki jóváhagyáshoz fűzni, és a kegyúri jogok gyakorlatát a törvényes korlátok közé szorítani.

Sajnos, az ország viszonyai távolról sem voltak olyanok, hogy a zsinati intézkedéseknek érvényt lehetett volna szerezni.

A király féktelen szenvedélyei, a főpapok megoszlása, az oligarchia daczos hatalmaskodása, a kúnok garázdálkodása annyira háttérbe szorították az egyház érdekeit, hogy az egyházi reformok megvalósításával alig törődött valaki. Legfeljebb itt-ott akadunk némi nyomaira annak, hogy egyes buzgóbb főpapok gondoltak a hozott törvények végrehajtására is. Sőt mintha a kegyuraság átruházásából származó bajok orvoslásáról sem feledkeztek volna meg teljesen. Legalább erre enged következtetni Lodomér esztergomi érsek következő intézkedése.

IV. Béla király a Boldogasszonyról címzett budai templomnak kegyuraságát, a melyet ő alapított, a nyúlzigeti apácza-zárdának adományozta. Ettől az időtől kezdve az egyház jövedelmeinek kétharmadrészét az apáczák élvezték, egyharmadát pedig a templom lelkésze kapta. Lodomér érsek abból kiindulva, hogy az újonnan alapított egyházak — az érsek csakis a király által alapított egyházakat érthette — quoad spiritualia, az egyházi joghatóságot illetőleg, közvetlenül alája tartoznak, bizonyára a budai zsinat határozatai után, ezek hatása alatt, úgy intézkedett, hogy az egyház jövedelmeinek kétharmadát a jövőben a lelkész és társai kapják, az egyharmadot pedig az apáczák, és ezt is csak három éven át, ezentúl pedig semmit, hacsak a szentszék ez iránt másképp nem intézkedik.

Az apácák nem is mulasztották el ügyüknek Róma jóakarátát megszerezni, és IV. Honorius pápa 1285-ben megengedte nekik, hogy bár a három év már elmúlt, a harmadrészt egyszer s mindenkorra megkapják az egyház jövedelmeiből.¹⁾

A kegyuraságnak egyházi testületekre való átruházásánál, általában a jövedelemnek miként való megosztása képezte az ütközőpontot a két egyház közt, a későbbi századokban is.

A monostorok sokszor nem elégedtek meg a kegyúri jogok gyakorlásával, hanem ennek a révén az egyház jövedelmeit is a maguk céljaira akarták felhasználni, nem törődve sem az isteni tisztelet céljaira szükséges kiadások fedezésével, sem az egyház mellett alkalmazott lelkész jogos érdekeivel.

Miután az egyházi törvények, a nehéz viszonyok következtében, nem mutatkoztak alkalmasaknak ezen túlkapások megszüntetésére, az egyház, hogy legalább a visszaélés terjedését megátalolja, nálunk is alkalmazásba vette azt az eljárást, a mit külföldön már a XIII. század óta sikerrel követett.

Törvényes tilalom állván fenn arra nézve, hogy a monostorok a kegyuraságuk alá tartozó egyházak jövedelmeit saját céljaikra fordítsák, miután a monostorokat nem bírták rávenni a törvény ellenére meghonosodott gyakorlattal való szakításra, az egyház legalább annyit kívánt elérni, hogy ezt a törvényellenes gyakorlatot az újabb átruházásoknál megszüntesse. Erre nézve a legcélravezetőbbnek találta, a monostoroknak kiváltság útján megadni a jogot ezen jövedelmek felhasználására, annak az elvnek érvényre emelésével, hogy az egyházi jövedelmek felett csak a püspök rendelkezhetik. Vagyis, a mit a monostorok eddig a törvény ellenére, önhatalmulag, mint visszaélést gyakoroltak, azt az egyház, mint kiváltságot, engedélyezte nekik.

A püspök azáltal adta meg az illető káptalannak vagy monostornak e kiváltságot, hogy az egyházat incorporálta, bekebelezte a káptalan vagy monostor javadalmába.

Az incorporatio tehát oly hivatalos eljárás volt, melynél fogva az erre illetékes egyházi hatóság örök időkre átengedett valamely plébánia-egyházat vagy kápolnát, összes jövedelmeivel együtt, egy káptalannak vagy szerzetes monostornak.

¹⁾ Theiner. I. 353.

Az incorporatiót csakis az erre illetékes egyházi hatóság, tehát a pápa vagy megyés püspök eszközölhette, világi kegyúr azonban nem. A világi kegyúr csak a saját kegyúri jogait ruházhatta az illető egyházi testületre, és eljárhatott a püspöknél az incorporatio elrendelése érdekében. Viszont, a püspök nem hajthatta végre az incorporatiót a világi kegyúr akarata ellenére.

Az incorporatio rendszerint akkor, vagy röviddel azután ment végbe, hogy a kegyúr a maga kegyúri jogait átruházta az egyházi testületre. S úgy a kegyuraság átruházásának, valamint az incorporationnak egy és ugyanazon célja szokott lenni, t. i. a káptalan vagy monostor jövedelmeinek gyarapítása.

Kakas mester 1326-ban Lechniczet a karthauziaknak adományozván, hogy itt maguknak kolostort alapítsanak, miután ebből még nem lettek volna képesek megélni, nehogy rendi szabályaik ellenére koldulni legyenek kénytelenek, a szent Bertalanról nevezett nedeczi egyház kegyuraságát a kolostornak adományozta, felkérvén ugyanekkor a szepesi prépostot, hogy adja ehhez beleegyezését és a tizedek átengedésével járuljon ő is az adományhoz. Mire a prépost legczélszerűbbnek látta nevezett egyházat, a tizedjövedelmekkel együtt, káptalana hozzájárulásával incorporálni.¹⁾

Hasonlóképpen Zsigmond király is az esztergomi káptalan szegénységére való tekintettel adományozza ennek a sasadi és órsi parochialis egyházak kegyuraságát, mely egyházakat azután 1391-ben, a király és káptalan kérelmére, IX. Bonifác pápa incorporálta a káptalanba.²⁾

Volt eset azonban arra is, hogy az incorporatiót maguk a szerzetesek kérelmezték az egyházi hatóságnál, jóval azután, hogy a kegyúri jog birtokába jutottak, a kegyuraságuk alá tartozó egyházra nézve.

Igy jártak el pl. 1341-ben a Dunajecz melletti karthauzi monostor lakói, midőn tekintettel nagy szegénységükre, arra kérték Guido pápai követet, hogy incorporálja számukra a kegyuraságuk alá tartozó ófalusi plébánia-egyházat.³⁾

¹⁾ Fejér VIII. 3. 143.

²⁾ Monumenta Vaticana. I. 3. 164.

³⁾ Fejér VIII. 4. 509.

Példájukat követte 1400-ban a B. Szűzről nevezett kompolti benzés monostor apátja, a ki, miután monostora annyira elszegényedett, hogy jövedelmeiből másodmagával sem tudott megélni, folyamodott IX. Bonifác pápához, engedje meg, hogy a közvetlen közeliükben levő szent Margit plébánia-egyház monostorukba incorporáltassék.¹⁾

Az incorporatio elrendelésekor az egyházi hatóság gondoskodik arról, hogy az incorporálandó egyház tényleges lelkésze, szerzett jogaiban rövidséget ne szenvedjen. Vagy elrendeli, hogy az illető egyházi testület a lelkészt javadalmától akarata ellenére meg ne foszssa, vagy pedig az incorporatio foganatosítását csak arra az esetre engedélyezi, ha a javadalom haláleset, lemondás vagy bírói ítélet alapján tényleg és jogilag megüresedett. Csak abban az esetben, ha ez valóban bekövetkezett, volt felhatalmazva a káptalan vagy monostor, az egyházat birtokba venni és a jövedelmeket a maga céljaira fordítani.

Az incorporált egyház mellett az illető káptalan vagy monostor az egyház szolgálatára alkalmas egyházi egyént tartozott tartani, a kinek kijelölési joga azonban őt illette meg.

Az ily lelkészt okleveleink »perpetuus vicarius«-nak nevezik.

Az incorporatiót engedélyező püspök kötelessége volt a lelkész fenntartására szükséges jövedelmeket biztosítani. Hogy mennyi legyen ez, azt a püspök nem határozta meg, hanem csak előírta, hogy a szerzetesek a perpetuus vicarius részére tartsanak fenn annyit, a miből tisztességesen megélhessen, és egyéb kötelezettségeinek is képes legyen eleget tenni. A nedeczi egyház incorporatiója alkalmával pl. a szepesi prépost úgy intézkedett, hogy a szerzetesek annyit engedjenek át a perpetuus vicarius részére, hogy ebből fedezni tudja a prépostnak fizetendő illetékeket, képes legyen vendégszeretetet gyakorolni és magát fenntartani.

A perpetuus vicariust a monostor választotta meg, s vagy bemutatta megerősítés végett az egyházmegye püspökének, vagy pedig ha erre jogot nyert, maga instituálta.

Ha a monostor vagy káptalan felhatalmazást nyert az illetékes egyházi hatóságtól a perpetuus vicarius egyházi behelye-

¹⁾ Monumenta Vaticana. I. 4. 273.

zésére is, akkor az incorporatio pleno jure törtét. Ilyen volt pl. az ófalusi plébánia-egyház incorporatiója a dunajeczi karthauzi monostorba, a mennyiben az incorporatiót engedélyező Guido pápai legátus arra is jogot adott a priornak és utódainak, hogy az alkalmazandó lelkészt instituálja, egyházzal behelyezze.

Míg ellenben, midőn a szepesi prépost incorporálta a nedeczi egyházat a lechnici karthauzi monostorba, már csak arra hatalmazta fel a szerzeteseket, hogy a perpetuus vicariust a prépostnak bemutatassák, a megerősítés jogát azonban fenntartotta a prépost részére.

Az incorporatio természetesen nem bizonyos időre, hanem egyszer s mindenkorra, in perpetuum, szokott engedélyeztetni. Ennek daczára előfordulhatott, hogy az egyházi hatóság jónak látta előbbeni rendelkezését megsemmisítve, az incorporát egyházat a monostortól elválasztani és újból önállósítani.

Ez történt a XV. század második felében, a veszprémi egyházmegyéhez tartozó hahóti plébánia-egyházzal.

Ez az egyház valamikor incorporálva lett a somogyvári benczés monostorba, mely időtől fogva az apát egy szerzetest szokott kiküldeni az egyház ügyeinek vezetésére. Volt azonban ezen felül egy perpetuus vicarius is az egyháznak, a ki hasonlóképpen az egyház gondozására volt hivatva. A szerzetesek gondatlansága következtében azonban, mely oly fokra hágott, hogy még az egyházi szereket is széthordták, annyira csökkent az egyház jövedelme, hogy ebből a perpetuus vicariust nem lehetett fenntartani. Ennélfogva Debrenthei Tamás zágrábi püspök és testvérei, mint az egyháznak, mely az ő birtokukon lett alapítva, kegyurai, 1464-ben folyamodtak a pápához, hogy nevezett egyházat kapcsolja ki a monostorból, ettől válaszsza el, és újból önállósítván, engedje meg, hogy a perpetuus vicarius azt elnyerhesse, megtarthassa és jövedelmeit felhasználhassa. És a pápa mindezt csakugyan engedélyezte a püspöknek és testvéreinek.¹⁾

---

¹⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. III. 169.

VIII.

A kegyurak jogai. Tiszteleti jogok. Jus listrae. Jus sepulturae. A hasznos jogok. Az állandó és bizonyos alkalmakhoz kötött kegyúri jövedelmek. A jus praesentandi. Az apátságok, prépostságok betöltése. Az egyházi megerősítés. A plébánia-egyházak betöltése. A leány-egyházak, kápolna- és oltárjavadalmak betöltése. Egyházi megerősítés. Cura beneficii. A kegyurak ellenőrzési jogai. A kegyurak védelmi kötelezettségei.

A monostorok, plébániák, kápolnák alapítói és ezek utódai által egyházaikra vonatkozólag gyakorolni szokott jogokat, összefoglalólag, kegyúri jogoknak, kegyuraságnak nevezzük.

Ez a kegyuraság, forrásaink szerint egyszer »potestas«,¹⁾ máskor »officium«,²⁾ harmadik esetben »jus et privilegium«,³⁾ vagy »jurisdictio«.⁴⁾ Sőt van olyan oklevelünk is, a mely tulajdonképpen nevén nevezi, és »jus spirituale«-nak⁵⁾ mondja; igaz, hogy ezt az oklevelet a magyar püspökök írták 1338-ban a pápának.

A kegyuraság alatt, bármily elnevezéssel szólnak is emlékeink felőle, mindig többféle jog értendő.

---

¹⁾ »Dantes eisdem in dicta ecclesia potestatem — mondja egyik kegyúr 1367-ben a kegyuraság átruházása alkalmával — quam — patroni — secundum regni consuetudinem habere consueti sunt.« Zala vármegye oklevéltára. II. 14.

²⁾ »Ex juris patronatus sui officio.« Teleky: A Hunyadiak kora. XI. 128.

³⁾ »Monasterio — in quo jure et privilegio gaudebat patronatus.« Fejér V. 3. 100.

⁴⁾ »Eandem jurisdictionem, quam debet habere — patronus.« Wenzel XI. 159.

⁵⁾ »Quamvis jus patronatus — spirituale esse censeatur.« Fraknoi: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. 2.

Ezek a jogok háromfélék lehetnek, úgymint : 1. tiszteletbeli jogok, 2. hasznothajtó jogok, és 3. olyan jogok, a melyeket sem szorosan vett tiszteleti, sem hasznos jogoknak nem tarthatunk.

A tiszteleti jogok alatt azokat értjük, a melyekkel az egyház az alapító és családja iránt a templom falain belül kívánta elismerését, háláját tanusítani, midőn a kegyúrnak itt bizonyos elsőséget, megkülönböztetett tiszteletadást biztosított.

A kegyúrnak az egyházban külön padja szokott lenni, körmeneteken közvetlenül a körmenetet vezető pap után ment, a pap a közösen végzett imákban névleg megemlékezett róla, szentelt vízzel őt hintette meg először, a szentelt gyertyát a többi előtt ő neki nyújtotta át, stb.

A tisztelet ezen különös jeleit bizonyosan megadták a kegyúri családoknak hazánkban is, ámbár okleveleink mindezekeiről külön-külön nem tesznek említést. Csak az egyikben olvasunk annyit általában, hogy a kegyurak az őket megillető tiszteletben »in honoribus ipsis convenientibus« részesültek.¹⁾

Emlékeink a tiszteleti jogok közül csak kettőről emlékeznek meg; az egyik a jus listrae, s a másik a jus sepulturae.

Az első bizonyára abból a tulajdonjogból nőtt ki, a mely az alapítókat az általuk létesített egyházra vonatkozólag megillette, és abból állott, hogy az alapító, mint kegyúr, az egyház falain családi címerét helyezte el.

Az alapítók az általuk létesített egyházak ívezetein, tám- és zárkövein különféle faragványokat alkalmaztattak, román vagy gótkori figurális alakításban; ilyen volt pl. az Isten báránya, az evangelisták, az angyalalakzatok, némely állatjelvények stb., a melyek szomszédságában nagy előszeretettel tüntették fel, pajzsalakú zár- és támkö faragványokban, családjuk címerét. Vagy pedig az ívezetekre függesztettek fel címeres vérteket, vagy a templom kapuzatára vésették nevüket, hogy mintegy kőbe vésve örökítsék meg az egyházra nézve fennálló jogaikat.²⁾

A jus sepulturae alapján és címén pedig a kegyúr nem a

¹⁾ Fejér VI. 1. 212.

²⁾ Ipolyi: Magyar műtörténelmi tanulmányai. Kisebb munkái. Bpest, 1873. I. 138, 171, 231.

rendes temetőben, a templomot közvetlenül körülfogó területen, a coemeteriumban, magyarul czinteremben, hanem magában a templomban választhatott magának és hozzátartozóinak temetkezési helyet.¹⁾

A *jus sepulturae* oly kizárólagos jogát képezte a kegyúri családnak, hogy más, mint a kegyúr, nem is temetkeztetett az egyház falain belül. Legfeljebb azok nyerhettek — kiváltsággként — erre engedélyt, a kiket az egyház valamely adomány fejében névleges kegyurainak tett meg.

Ilyen értelemben intézkedett már az 1279. évi budai zsinat.²⁾ Hasonlóképpen a Demeter esztergomi érsek által 1382-ben megtartott zsinat is szigorúan meghagyta, hogy a világiak külön engedély nélkül az egyházakban ne temetkeshessenek, kivéven az egyház kegyurait, vagy az olyanokat, a kik az egyház fentartásához adományaikkal járultak.³⁾

E tilalmat később felújították az 1450. évi esztergomi,⁴⁾ az 1494-iki nyitrai⁵⁾ és az 1515. évi veszprémi⁶⁾ egyházmegyei zsinatok; a nyitrai, azzal a szigorítással, hogy az ellene vétők egy márka fizetésére köteleztessenek, a főspéresektől pedig megkivánta, hogy az egyházak látogatása alkalmával arra nézve is tájékozódjanak, hogy nem törénik-e e tekintetben valami szabálytalanság.

A *jus sepulturae*ből kifolyólag az alapítók emlékét már a legrégebbi korban megörökítve látjuk a templomban elhelyezett síremlékeken. A XIII. században épült nagybányai román bazilika egyik sírköve domborműben egy vitéznek alakját mutatja, bizonyára a templom alapítójáét. Ugyanezen század elejéről maradt reánk a lébenyi románkori egyházban két sírkőfaragvány. Az egyik a Hédervári Kontok címere látható. Felette, közepén, egy román ízlésű egyháznak, nyilván a lébenyinek képe van domborműben feltüntetve, oly módon, hogy az egyház egyik

1) Fejér II. 121. III. 2. 409. V. 3. 100. VII. 2. 29. X. 5. 647. Wenzel V. 51. XI. 294. Hazai okmánytár V. 275. Aujoukori okmánytár III. 7. stb.

2) Történelmi Tár. 1881. évf. 545.

3) Batthyáni: *Leges ecclesiasticae regni Hungariae*. III. 272.

4) U. ott. 470.

5) Péterffy: *Sacra concilia*. I. 246.

6) U. ott. 283.

felén egy karos széken, kezét áldásra emelő püspök ül, másik kezében pásztorbottal. Másfelől pedig két lovag sisakos alakja látható, a mint az egyház és főpap felé mutatnak. Aligha tévedünk, ha a két sisakos alakban a lébényi apátság két alapítóját, Patt, mosonyi és Csépán, bácsi ispánt látjuk, a mint az általuk alapított egyházat felajánlják a főpap személyében szent Benedeknek, kinek fiaival a monostort benépesítették vagy szent Jakabnak, kinek védelme alá a templomot helyezték.¹⁾

A kegyúri jogok második osztályát a hasznos jogok képezték, vagyis az oly jogok, a melyekkel bizonyos anyagi előnyök voltak egybekötve.

Hogy a kegyurak valóban élveztek a kegyuraságuk alatt álló egyházak részéről bizonyos anyagi előnyöket, és pedig úgy a monostoroknál, mint az egyes plébánia-egyházaknál, okleveleink minden kétségen kívül helyezik.

Midőn 1309-ben Cselei Pongrácz és Jakab fia Mihály a szerencsi monostor kegyurasága felett Omode nádor előtt egyezésre lépnek, kinyilatkoztatják, hogy bármelyiküké legyen idők folyamán a kegyuraság, a monostor jövedelmeiben »utilitates ipsius monasterii« mindig mindketten részesüljenek.²⁾

1331-ben pedig, perre kerülven a kegyuraság kérdése a verebi nemesek között, egyikük azon panaszkodott, hogy ámbár a verebi egyház kegyuraságából őt is ugyanoly rész illeti meg, mint a többi odaváló nemest, ezek már hat éven keresztül maguk élvezik az egyház jövedelmeit »proventibus ejusdem ecclesiae de Wereb usi fuissent«, őt pedig a kegyuraságból kizárják.³⁾ Hasonlóképpen Csetneki László is »a perceptione fructuum ipsius ecclesiae« tiltja el 1333-ban Bebek Istvánt, midőn a pelsőczy egyház kegyuraságát magának és családjának tulajdonítja.⁴⁾

A kegyúri jövedelmek természetesen változtak a szerint, a mint az egyház nagyobb, gazdagabb, vagy kisebb, szegényebb volt. Hogy azonban e jövedelmeknek néha elég tekintélyes összeget kellett képviselniök, azt onnan is következtethetjük, hogy 1339-ben az Aba-nemzetség Kompolti-ága visszaszerezvén magá-

¹⁾ Ipolyi: Kisebb munkái. I. 184.

²⁾ Anjoukori okmánytár. I. 178.

³⁾ U. ott. II. 567.

⁴⁾ U. ott. III. 7.

nak a saári monostor kegyuraságának egy részét, ennek, és a vele járó jogosítványoknak, haszonvételeknek, tartozékoknak és jövedelmeknek fejében a zsadányi birtokon felül még 100 márkát adott Szécsényi Tamásnak.¹⁾

Milyen természetűek voltak a kegyúri jövedelmek, kitől kapta ezeket a kegyúr, az egyháztól, ennek papjától, vagy az egyház jobbágyaitól-e, vagy mindegyiktől, arra nézve nem tudunk teljesen kielégítő választ adni.

Kettő azonban egészen bizonyos; az egyik, hogy a kegyúrnak voltak oly jövedelmei, a melyeket állandóan élvezett, és voltak olyan járandóságai, a melyek bizonyos alkalmakhoz, meghatározott napokhoz voltak kötve. A második pedig, hogy ezek a kegyúri jövedelmek abban az arányban siklottak ki a kegyurak kezeiből, a mely arányban végrehajtottak az osztályos egyezségek a kegyúri családok körében, a mely arányban átszármaztak a kegyúri jogok az alapító családokról másokra, és főleg, a mely mértékben sikerült az egyháznak a gyakorlatban is érvényesítenie azt az elvet, hogy az egyház jövedelmeit csakis az egyház céljaira szabad és lehet felhasználni. Mindezek együttes hatásának kell tulajdonítanunk, hogy a XIV. századon túl alig találunk már oklevelet, a melyben a kegyúri jog pertinentiáiról lenne szó, annál kevésbbé tudunk oly kegyúrról, ki kegyúri jövedelmeket élvezne.

Abban az időben, a mikor még szokásban volt a kegyúri jövedelem, több nagyobb egyháznál meg volt határozva, mit tartozott a monostor adni a kegyúrnak, ha az egyházat meglátogatta. A szent Miklósról nevezett barthi monostor pl., akár kisebb, akár nagyobb kísérettel látogatott el a kegyúr szent Miklós napján az egyházba, csak egy juhot, öt csöbör bort és elegendő kenyeret tartozott neki ellátásul adni, és ezt is csak az ünnep napján. Ezenfelül még azt a kiváltságot élvezte a kegyúr, hogy sem ő, sem családja tagjai, vagy szolgálattétvő emberei nem fizettek a váradi kapun átmenve vámot.²⁾

Szükség esetén, ha t. i. a kegyúr olyan viszonyok közé jutott, hogy valamely irányban nem volt képes kötelezettségeinek eleget

---

¹⁾ Fejér VIII. 4. 415.

²⁾ U. ott. VI. 1. 167.

tenni, jogában állott a kegyurasága alá tartozó egyház jobbágyságait bizonyos adókkal megróni, de csakis a monostor beleegyezésével. Ezt a jogot kikötik maguknak a zseliz-szent-jakabi monostor kegyurai, midőn 1329-ben megállapodnak maguk közt a kegyúri jogok gyakorlására nézve, kimondván, hogy ily adókat csakis közös megegyezéssel vethetnek ki a monostor népeire és csakis úgy, hogy annak egyharmadát az egyik, másik harmadát a másik kegyúr, a harmadik harmadot pedig a monostor kapja meg.¹⁾

A kivételes alkalmakkor élvezett kegyúri jövedelmek közé számíthatjuk a jus spoliit is, vagyis a kegyurak által gyakorlatba vett azon visszaélést, hogy a kegyuraságuk alá tartozó egyházak mellett elhalt javadalmasok hagyatékait erőszakkal lefoglalták, és saját céljaikra fordították.

A jus spoliival a XIII. század második felében találkozunk először hazánkban. 1274-ben Henrik lőcsei és Konrád leibiczi plébánosok bepanaszolják IV. László királynál a szepesi ispánt, hogy az elhalt papok hagyatékait, mitsem törődve azok végrendelkezéseivel, lefoglalja a maga számára.²⁾

A jognak gúnyolt erőszakoskodás, úgy látszik, rövid idő alatt elterjedt az egész országban, mert Gentilis bibornok az általa Pozsonyban megtartott zsinaton már felszólalt az ellen az eljárás ellen, hogy a fejedelem, a főnemesek és nemesek a püspökök, apátok, priorok és prépostok elhalálozása esetén ezek javait lefoglalták.³⁾ Tamás esztergomi érsek pedig 1312-ben kényszerítve látta magát mindazokat, a kik az elhalt egyháziak hagyatékainak kifosztásában résztvettek, az elrablott javak visszatérítésére szorítani és a jövőre őket hasonló erőszakoskodástól eltiltani. Ha valaki mégis áthágta volna a tilalmat, arra az érsek kimondotta, hogy ipso facto kiközösítés alá esik, a mely alól csak ő vagy utódja oldozhatja fel.⁴⁾

Midőn pedig a tarczai kerület papjai ugyanezen évben

¹⁾ Fejér VIII. 2. 249.

²⁾ U. ott. V. 2. 177.

³⁾ Monumenta Vaticana. I. 2. 383.

⁴⁾ Kollányi: A magyar kath. alsópapság végrendelkezési joga, ennek története, jelenlegi állapota és a hagyatékok körül követendő eljárás. Esztergom, 1890. 95.

azzal a panasszal fordultak hozzá, hogy a világiak lefoglalják hagyatékaikat, felszólította ezeket az elrablott javak visszatérítésére és csak annyit engedett meg nekik, hogy az elhalt lelkész által a templom épületére tett hagyományokat vegyék kezelésbe.¹⁾

Ámbár Tamás érsek rendeletét utódja, Boleszláv is felújította 1322-ben, a már elharapódzott visszaélés nem szűnt meg. Sőt Trencsén polgárai még 1434-ben is azon panaszkodnak, hogy a király által kinevezett várparancsnok plébánosuk hagyatékát erőszakkal lefoglalja.²⁾

A kivételes alkalmakkor élvezett jövedelmeken felül, mint mondtunk, voltak a kegyuraknak bizonyos állandóan élvezett jövedelmi forrásaik is, a kegyuraságuk alá tartozó egyházak után.

Ezek az állandó jövedelmek nagyjából azokból a szolgáltatásokból, ajándékokból állottak, a melyeket a kegyurak a monostor részére javadalmazás címén átengedett birtok jobbágyaitól maguknak fenntartottak.

A világi kegyurak ugyanis nemcsak a kegyuraságuk alá tartozó egyházakat tekintették magántulajdonuknak, hanem ezek birtokait is. Úgy hogy az 1279-ben megtartott budai zsinat már mint Magyarországon rég elterjedt pestisről emlékezik meg a világiak azon szokásáról, hogy a monostorokat, egyházakat és ezek birtokait a kegyuraság címén vagy más ürügy alatt lefoglalják, és kiközösítéssel sújtja mindazokat, a kik a lefoglalt javakat 6 hó leforgása alatt az egyháznak vissza nem adják. Egy másik pontban pedig megtiltja, hogy bárki, akár a kegyuraság címén, akár más címen, az egyház vagyonából és javaiból valamit elidegenítsen.³⁾

A zsinati határozat szavai, hogy a kegyurak ezeket a foglalásokat jobbra a kegyúri jog címén gyakorolták, mutatják, hogy itt nemcsak egyszerű erőszakoskodásról volt szó, hanem a kegyuraság és tulajdonjog fogalmainak összezavarásáról és a kegyurak által erre épített helytelen igények érvényesítéséről.

¹⁾ Fejér VIII. 1. 461.

²⁾ U. ott. X. 7. 561.

³⁾ Péterffy: Sacra concilia. I. 118, 119.

Sőt a kegyurak, a földbirtokkal szemben fenntartott tulajdonjogukat, kiterjesztették a földbirtokkal együtt átengedett jobbágyságra s az ezek által a földbirtok haszonélvezete fejében teljesíteni szokott szolgáltatásokra is.

A birtokos nemes úr, azáltal, hogy földjeinek egy részét, a rajta élő szolgálkával, jobbágysággal együtt, átengedte javadalmazás gyanánt az általa létesített egyháznak, ha nem mondotta is ki ezt határozottan, nem tekintette a maga földesúri jogait teljesen megszünteknek e jobbágyságra nézve, hanem az illető monostor vagy plébánia hozzájárulásával, vagy talán ennek megkérdezése nélkül is, ezentúl is beszedett bizonyos pénz- vagy természetbeli tartozásokat tőlük, a melyek azután mint kegyúri jövedelmek szerepeltek.

Egyes alapítók már a javadalmazás alkalmával kijelentették, hogy a jobbágyság részéről teljesítendő szolgáltatások egy részét fenntartották maguknak.

Igy pl. a landeki monostor alapítói maguk mondják, hogy megalapítván a monostort, ezt úgy földbirtokokkal, mint ezüst egyházi szerekkel és az isteni tisztelethez szükséges egyéb tárgyakkal ellátták, nem tartván fenn mást a birtokból maguknak és utódaiknak, mint a kegyúri jogot és bizonyos szolgáltatásokat, ajándékokat, s a vérvessztéssel járó testi sértésekre kiszabott bírságokat, a mit ősi idő óta szokásban volt dunajeczi várunknak fizetni.¹⁾

Miután a kegyurak az egyház jobbágyságai által teljesített szolgáltatásokból nyerték kegyúri jövedelmeiket, gondosan ügyeltek arra, hogy a kegyuraságuk alá tartozó monostor kiket vett fel a jobbágyság közül a maga prediális nemesei sorába. Ennélfogva nemcsak azt követelték meg, hogy a prediális nemesek részére kiállított oklevél általuk is alá legyen írva, hanem bizonyos meg-

---

¹⁾ »Ecclesiam in villa Landek — fundassent — olvassuk Károly király 1325. évi oklevelében — et tam possessionibus, quam ornamentis argenteis, ac aliis pro cultu Dei omnipotentis decorassent et dotassent, nihilque juris et potestatis pro se et pro suis posteris in datis et donatis ecclesiae possessionibus reliquissent, praeter jus patronatus praepositos ad eandem ecclesiam in Landek praesentandi, et labores aliquos, muneraque et birsagia, factum sanguinis duntaxat concernentia, ad castrum ipsorum Dunavich, antiquitus pendit solita«. Fejér VIII. 2. 624.

határozott időközökben megjelentek a monostorban és itt az apát jelenlétében vizsgálatot tartottak az iránt, hogy ki vette fel a monostor jobbágyait a prediális nemesek sorába és kiket akarnak ebben a kiváltságolt állapotban továbbra is megtartani.¹⁾

A kegyúri jövedelmek azonban más forrásból is származhattak, nemcsak a földesúri tulajdonjogból. Nevezetesen, a király is átengedhetett a kegyúrnak a kegyurasága alá tartozó egyház jobbágyaitól szedni szokott bizonyos jövedelmeket, a melyeket azután ettől fogva szintén kegyúri tartozásoknak és szolgáltatásoknak tekintettek.

Igy, 1257-ben IV. Béla király, midőn Óvári Konrád mester érdemeire való tekintetből kegyelmet kíván gyakorolni vele, a kegyurasága alá tartozó zseliz-szent-jakabi monostor jobbágyaitól szedni szokott királyi adókat átengedi neki és utódainak.²⁾

Az állandó természetű kegyúri jövedelmekre való tekintettel, az olyan több tagból álló nemzetség, mely közösen gyakorolta a kegyuraságot, nem elégszik meg azzal, hogy meghatározza, micsoda sorrendben gyakorolják az egyes családfők a kegyúri jogokat, hanem szükségesnek tartja előírni az időt is, a melyen át e kegyúri jogok élvezetében megmaradjanak.

Midőn a Gutkeled-nemzetség tagjai közt mindenféle nézeteltérés merült fel az eggedi apátság kegyurasága felett, megjelentek a székesfehérvári káptalan előtt és itt, 1275-ben, a következő egyezséget kötötték egymással.

A kegyuraságot, mint ugyanazon nemzetség tagjai, közösen fogják bírni, de a következő sorrendben: Péter comes, a ki eddig élvezte a kegyuraságot, Kisasszony napján a váradi káptalan előtt, a püspöki megbízottnak és nemzetsége tagjainak jelenlétében, átadja ezt Lukács comesnek, minden jogaival és tartozékaival »cum omnibus juribus et pertinentiis«. Lukács egy év leteltével Kosmás kezeibe bocsátja és így tovább. A káptalant pedig megbízták, állítson ki mindannyiszor arról oklevelet, hogy milyen állapotban adta át egyik a másiknak a kegyuraságot.³⁾

¹⁾ Fejér IX. 2. 545.

²⁾ U. ott. VII. 5. 322.

³⁾ »Capitulum litteras dabit super eo, in quo statu quilibet praedictorum dictum resignabit patronatum.« Hazai okmánytár VII. 154.

Ha a kegyurasággal csupán tiszteleti jogok jártak volna és nem egyúttal bizonyos anyagi előnyök is, a mit különben a *pertinentia* szó is elég világosan jelez, nem lett volna semmi szükség arra, hogy a kegyuraságot évről-évre átadják egymásnak, sem hogy a káptalan bizonyítványt adjon arról, hogy mi járt a kegyurasággal az egyik és mi a másik átadás idején. Ennek csak úgy volt értelme, ha a kegyurak bizonyos jövedelmeket is élveztek a többi jog mellett.

A kegyúri jövedelmek néha oly tekintélyes értéket képviseltek, hogy a kegyúr külön megbízottat, tisztet tartott a monostor birtokain, hogy ellenőrizze az őt megillető jövedelmek pontos beszolgáltatását.

Midőn a zseliz-szent-jakabi monostor kegyurai a pécsi káptalan előtt 1356-ban intézkednek a monostor javaiból őket megillető rész kezelésére nézve, főleg arra vonatkozólag akarnak valamely eljárást megállapítani, hogy a kegyurak közül ki alkalmazza a monostor ezen birtokán és ki a másikon a maga emberét. Végre abban történik köztük megállapodás, hogy a monostor ormánközi javain Jakab fiai, a zselizi birtokon pedig Ders fiai tartsanak egy tisztet, a következő években pedig felváltva alkalmazzák emberüket a két birtokon.¹⁾

Természetesen, nem minden egyes egyház birtokain tartottak a kegyurak tisztségviselőt a jövedelmek beszedésére, hanem ezt csak kivételesen tették, ott, a hol nagyobb jövedelmekről volt szó, vagy pedig a hol a kegyúri család tagjai egymással szemben is szükségesnek tartották az ellenőrzés gyakorlását.

De ha nem élt is állandóan a monostor birtokain a kegyúri család tisztje, a nagyobb jövedelmekkel rendelkező monostorok kegyurai rendszerint megbíztak maguk közül valakit a kegyúri ügyekben való képviseléssel, a ki nemcsak az őket illető jövedelmeket szedte be, hanem a monostor egyéb dolgaiban is védelmezte a kegyurak jogait.

Az egyházak viszont igen szívesen látták a kegyurak képviselőit, mert így legalább tájékozva voltak az iránt, hogy a gyakran számos tagból álló kegyúri családban kihez forduljanak kegyúri ügyekben. De kíváncsiaknak tartották az ily kép-

---

¹⁾ Fejér X; 2. 545;

viseltetést azon okból is, mert így nem voltak kitéve annak, hogy a kegyúri nemzetségből boldog-boldogtalan részesedni akaron akár az alkalmi szolgáltatásokban, akár az állandó jövedelmekben.

Bizonyára ez a szempont vezérelte 1291-ben a bélakúti apátot és szerzetes társait is, midőn Csaba comes nemzetségével megegyezésre jutván a barthi monostor kegyuraságára nézve, és elismervén, hogy Csabát és nemzetségét a kegyuraság valóban megilleti, kikötötték, hogy a mint a jelenben Csaba végzi a kegyurasággal kapcsolatos dolgokat »specialiter fungitur titulo juris patronatus«, akként a jövőben is bízson meg valakit a maga kebeléből a nemzetség a kegyúri jogok gyakorlásával.¹⁾

A kegyúri család képviselőjét »conservatornak«, »procurator«-nak nevezték és közös akarattal választották.²⁾

A procuratornak néha, bizonyos meghatározott jövedelmet is biztosított a többi kegyúr. Így jártak el pl. 1309-ben a Győrnemzetség tagjai, midőn a pécsi káptalan előtt Konrád fiát Jakabot tették meg egy évre a zseliz-szent-jakabi monostorhoz a kegyuraság procurátorává, és különös kegyből felhatalmazták, hogy a monostor népeitől ezen idő alatt 3 márkát szedhesen a maga céljaira, továbbá egy kocsira való élelmiszert kapjon tőlük abban az esetben, ha harczba indulna.³⁾

A plébánia-egyházak kegyurai annyival kevesebbet kaptak egyházaik jövedelmeiből, a mennyivel szegényebben voltak ezek ellátva földi javakkal, mint a szerzetes monostorok.

Az ily csekélyebb jövedelem kezelése, beszedése is sokkal egyszerűbben történt, mint a nagyobb egyházaknál. Itt nem volt szükség a kegyúrnak külön embert tartani a jövedelem kezelésére, ellenőrzésére, hanem a mi csekély járandósága volt, azt átvette maga.

Hogy a kegyúr jövedelmei a plébánia-egyházaknál — a mennyiben voltak ilyenek, mert sok kegyúr bizonyára nem tartott igényt ily szolgáltatásokra — hasonlóképpen a földesúri

¹⁾ Fejér VI. 1. 167.

²⁾ Hazai okmánytár VI. 169. Adatok az egri egyházmegye történetéhez. Eger, 1885. I. 366. Fejér VII. 1. 358.

³⁾ Anjoukori okmánytár I. 174.

tulajdonjogból eredtek, azt a következő esetből is következtethetjük.

Tudvalévő dolog, hogy a szentszék az összes ciszterczita apátságokat kivette a tizedfizetés kötelezettsége alól. Ennek daczára a kalocsai egyházmegyéhez tartozó kamanczi plébánia-egyház lelkészétől, mely a péterváradai ciszterczita monostor alá tartozott, 1411-ben nemcsak a kalocsai érsek megbízottai akarták az egyházi tizedeket megvenni, hanem a templom kegyura is úgy akart vele szemben eljárni, mint a hogy a világiakkal szokás volt, hogy t. i. követelte a plébánoson a földesúri adót, a malom- és bánya-adót. A plébános azonban nem fizette meg ezen járandóságokat, hanem azon az alapon, hogy az ő vidékükön teljesen ismeretlen ez a jog, a földesúr követelései ellen Rómába folyamodott.¹⁾

A kegyúri jogok harmadik osztálya, a melyeket t. i. nem sorolhatunk sem a tulajdonképpeni tiszteleti, sem a hasznos jogok közé, a kegyuraság legfontosabb, legjelentékenyebb részét képezik; a míg ugyanis a tiszteleti és hasznos jogok inkább csak külső megnyilatkozásai a kegyuraságnak és inkább csak a kegyúrra, a kegyúr személyére, magánérdekeire vonatkoznak, addig az ezen harmadik osztályba tartozó jogok a kegyuraság alatt álló egyház lehetőlegbevételegobb érdekeit ölelik fel.

E jogok kétfélék lehetnek, a szerint, a mint az egyházi személyre, vagy az egyházi vagyonra vonatkoznak. Az első a »jus praesentandi«, a második a »cura beneficii«.

A jus praesentandi alatt azt a jogot értjük, a melynél fogva a kegyúrnak hatalmában áll a tényleg és jogilag megüresedett egyházi javadalomra valamely alkalmas egyházi egyént kijelölni.

A középkor magyar kegyurai az egyházi állások betöltése körül több joghatósággal, nagyobb hatalommal jártak el, mint a mennyit a jus praesentandi kifejez. Ők e hatalmat, mint láttuk, abból a tulajdonjogból származtatták, a melylyel a hazai felfogás felruházta a földesurakat a birtokaikon létesített egyházakra nézve. E tulajdonjogból kifolyólag a földesúr a birtokain alapított egyházaknál teljesen a maga hatalmából akarta alkalmazni.

¹⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Joannis XXIII. A. II. Lib. XXII. Fol. 153.

és tényleg alkalmazta is az isteni tisztelet végzésére a lelkészt, a nélkül, hogy ezt a püspöknek csak be is jelentette volna.

Ez tehát több volt a jus praesentandinál; ez önkényes, önhatalmú behelyezés volt az egyházi javadalmakba. Az egyház már a XII. századtól kezdve egészen határozott és szabatos törvényekkel küzd a földesurak e gyakorlata ellen, a jus praesentandi életbeléptetése érdekében; azonban nem kielégítő sikerrel. Sem az általános, sem a részleges magyar egyházi törvények nem bírják legyőzni a földesurak szívós ragaszkodását, a birtok tulajdonjogából kifejlődött gyakorlathoz.

Igy tart ez az egész középkoron át. Egyfelül áll az egyház, kezében a törvénykönyvvvel, a mint nem szűnik meg hangoztatni, hogy a kegyuraknak csak bemutatási joguk lehet az egyházi javadalmakra, miután a megerősítés, a behelyezés joga egyházi jog, a melylyel a kegyurak nem rendelkezhetnek. A másik részen pedig vannak a világi kegyurak, a kik nem vitatkoznak a jog természete felett, hanem egyszerűen azt mondják, hogy ők kezdettől fogva mindig függetlenül jártak el az egyházi javadalmaknak, főleg a lelkészi állásoknak betöltése körül, s e jogaikat ugyanily mértékben kívánják gyakorolni továbbra is. Mindössze annyi engedményt voltak hajlandók tenni — és ezt se mindannyian — az egyház részéről emelt követeléseknek, hogy a mikor az egyházi állást véglegesen be akarták tölteni s az illető egyházi férfit a javadalomba már behelyezték, megerősítés végett bemutatták az egyházmegye püspökének.

Míg az egyházi felfogás és jog e küzdelme tartott a földesúri hatalommal, pedig ez nem ért véget még a XVI. század kezdetén sem, kegyuraink eljárása az egyházi javadalmak betöltése körül már csak ezen ckból sem lehetett egyöntetű. De változott a kegyurak eljárása a szerint is, a mint a javadalom valamely szerzetes monostor apátsága, társas káptalan prépostsága, vagy pedig plébánia-egyház, kápolna-, oltár-igazgatóság volt; a mint a kegyuraságot egyháziak vagy világiak, egész közösségek, családok vagy egyes magánosok gyakorolták; a mint a megerősítés az esztergomi érsekhez, a megyés püspökhöz vagy az illető szerzetesrend tagjaihoz tartozott. Mindezen körülmények folytán más és más viszonyok állottak elő, a melyek más és más eljárási módot állapítottak meg.

A nagyobb egyházak, az apátságok, prépostságok betöltésére nézve, kivált ha egyházi részről történt az alapítás, nem ritkán mindjárt az alapítás alkalmával meghatározták, kihez tartozzék a kinevezés vagy bemutatás joga, és kit illessen az egyházi megerősítés.

Midón István zágrábi püspök 1232-ben megalapította a császmái prépostságot, a prépostnak és kanonokoknak kinevezési jogát fenntartotta magának és utódainak, oly módon, hogy a káptalannak jogában állott a prépostot az általa kijelölt 3—4 zágrábi kanonokból megválasztani, akit azután ő megerősített.¹⁾ Hasonló intézkedést tett Kanizsai János esztergomi érsek 1391-ben, a szent Istvánról nevezett esztergomi prépostság újból való javadalmazása alkalmával, midón a prépost kinevezését fenntartotta magának és utódainak, a kanonokok kijelölését pedig a prépostra ruházta, a ki tartozott őket megerősítés végett bemutatni az érseknek.²⁾ Julián pápai követ viszont 1445-ben társaskáptalant létesítvén a budai felhévizi, valamint a szent Istvánról és szent Lászlóról nevezett keresztesek javadalmaiból, a prépost kinevezését a szentszéknek, a kanonokokét a prépostnak biztosította.³⁾

Néha azonban az utódok nem tartották tiszteletben ezeket az intézkedéseket és az engedélyezett jogot önhatalmúlag, egyoldalú eljárással, beszüntették. Erről értesít bennünket az a felterjesztés, a melyet a pozsegai prépost 1331-ben küldött Rómába, panaszkodván, hogy bár a kanonoki javadalmak adományozása ősrégi szokás alapján a prépostot illette meg, Jób pécsi püspök e jogtól őt mégis megfosztotta.⁴⁾

A világi alapító legfeljebb akkor látta szükségesnek az alapításkor a javadalom betöltésére nézve külön intézkedni, ha nem voltak törvényes utódai, a kikre a kegyuraságnak szállania kellett volna. Ilyenkor élete folyamára fenntartotta ugyan magának a javadalom betöltésének jogát, halála esetére azonban vagy valamelyik rokonára, vagy a királyra ruházta e jogot, vagy pedig

¹⁾ Tkalcic: Monumenta episcopatus Zagrabiensis. I. 72.

²⁾ Fejér X. 1. 697.

³⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. III. 123.

⁴⁾ Fejér VIII. 3. 540.

ha nem az egész kegyuraságról, hanem csupán a javadalom betöltéséről kívánt rendelkezni, a megyés püspököt hatalmazta fel a javadalom adományozására.

Máskülönben a javadalom betöltését mindenkor az alapító és törvényes utódai gyakorolták nemzedékről nemzedékre, mindaddig, míg az egész nemzetség kihalt, és a kegyuraság a királyra háramlott.

Az első századból nem maradtak reánk oly írott emlékek, a melyekből láthatnánk, hogyan történt az apátságok, prépostságok betöltése a világi kegyurak részéről. Csak az 1279. évi budai zsinat határozataiból tudjuk, hogy a kegyurak önhatalmúlag is adományozták a kegyuraságuk alá tartozó apátságokat, prépostságokat, és pedig olyanoknak is, a kiket a monostor lakói nem választottak meg megelőzőleg előjárójukká.

Úgy gondoljuk azonban, hogy e korban a kegyurak nagyobb része mégis tiszteletben tartotta a szerzetesek választási jogát, legfeljebb annyiban nem járt el az egyházi törvények szellemében, hogy a javadalmat egyházi megerősítés nélkül, maga adományozta a convent választottjának.

Ha a monostorban történetesen nem tartózkodott annyi szerzetes, hogy a választást meglehetett volna ejteni, a kegyúr valamelyik ismerős apáttól vagy préposttól kért egyháza részére előjárót. Így tett a XIII. század végén Ochuz comes, midőn rokonai Buzád mester és testvére Frigyes reá ruházták az általuk mindenképpen megsanyargatott rajki, premontrei rendű prépostság kegyuraságát. A comesnek első teendője volt olyan egyént keresni, a kire rábízhatná a monostor vezetését. S miután ilyet nem ismert, a csornai prépostot kereste meg, nem is egyszer, hogy gondoskodjék számára alkalmas egyénről. Míg végre Benedek prépost Walter nevű szerzetestársát küldötte el hczzá, azzal az értesítéssel, hogy fogadja el őt és hasson oda, miszerint rokonaival együtt megtegyék Rajkon prépostnak; ha erre nézve ígéretet tesz neki s ezt teljesíti is, és ennek megtörténte felől Waltertől hírt kap, akkor adandó alkalommal több szerzetest is fog a monostorba küldeni.¹⁾

A későbbi századokban, úgy látszik, már ritkábban került

¹⁾ Fejér VII. 5. 483.

a sor a választásra, hanem a kegyúr a maga hatalmából, saját belátása és hajlandósága szerint töltötte be az apátságot vagy prépostságot, és pedig vagy úgy, hogy bemutató levelet adott jelöltjének a javadalomra vagy pedig egyenesen adományozta neki azt, összes lelki és anyagi javaival, jogaival együtt. Mindkettőre találunk példát okleveleinkben.

1295-ben a szent Péter apostolról nevezett horpácsi prépostságra a kegyurak bemutatják Miklóst, szent Ágoston-rendű kanonokot.¹⁾ 1329-ben a Győri nemzetség tagjai abban állapodnak meg a zseliz-szent-jakabi apátság betöltésére nézve, hogy választottukat be fogják mutatni a javadalomra.²⁾ 1385-ben Mária királynő szintén úgy nyilatkozik, hogy a koppán-monostori benczés apátságra a kegyurakat bemutatási jcg illeti meg.³⁾ 1465-ben Guthi Ország Mihály nádor, mint kegyúr, kinevezi, kiválasztja és bemutatja »nominatum, electum et praesentatum fore« a telkii benczés apátságra László tatái apátot.⁴⁾ 1508-ban János kegyúr is bemutatási joggal él a szerencsi benczés apátságra nézve.⁵⁾

Ellenben 1396-ban a Czudar család tagjai a lemondás folytán megüresedett széplaki apátságot Azari Mihály szerzetesnek adják, adományozzák, minden hozzá tartozó jogokkal, hogy igazgassa, vezesse, védelmezze, teljes hatalmat adván neki arra, hogy úgy a lelkiekben, mint a javadalom ügyeiben intézkedjék.⁶⁾

1455-ben Battyányi László fia János és Fajsi Ányos Mihály mint kegyurak Verőczei Simon veszprémi kanonoknak adományozzák »damus, donamus et conferimus« az őseik által alapított felső-őrsi prépostságot, összes tartozékaival, úgy mint a prépostsági egyházzal, az összes birtokokkal, jövedelmekkel, haszonvételekkel és járulékokkal, elrendelvén egyidejűleg, hogy

1) Fejér VII. 2. 183.

2) U. ott. VIII. 2. 249.

3) A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. II. 574.

4) Teleky: Hunyadiak kora. XI. 128.

5) U. ott. III. 614.

6) »Ipsamque abbatiam tamquam viro idoneo et utique discreto dedimus et contulimus perpetue gubernare, regere et defendere, cum omni plenitudine sui juris in spiritualibus et temporalibus regendi ac administrandi plenam potestatem.« Károlyi-család oklevéltára I. 479.

a prépostság emberei és jobbágysai mindenben engedelmeskedjenek az új prépostnak, mint uruknak, és neki az összes szolgálatásokat megadják.¹⁾

A XVI. század elején úgy a benczések, mint a premontreiek, azon fáradoznak, hogy az apátok és prépostok szabad választási jogát újból biztosítsák. Fáradozásaikat teljes siker koronázta, a mennyiben II. Ulászló király 1510-ben mindkét rendnek megadta a felhatalmazást, hogy az egyes conventek apátjaikat és prépostjaikat a maguk kebeléből szabadon választhassák, a kegyurakat pedig utasította, hogy csakis olyanoknak adományozzák a kegyuraságuk alá tartozó egyházakat, a kiket szerzetestársaik törvényesen megválasztottak.²⁾ A benczésekre nézve pedig az 1517-ben megerősített káptalani megállapodások még azt is előírták, hogy a megválasztott apát állását veszítse, ha elmulasztotta magát hat hónapon belül a convent által a kegyúrnak bemutatgatni.³⁾

Hogy azonban a kegyurak nem mindig tartották tiszteletben ezentúl sem a szerzetesek választási jogát, kitűnik abból is, hogy Kassa városa, mint a jászói prépostság kegyura, 1525-ben a javadalmat összes jogaival, tartozékaival Bálint szerzetesnek adja, adományozza és erre őt bemutatja »damus, conferimus atque praesentamus«, a nélkül, hogy Bálintot szerzetestársai előbb préposttá választották volna.⁴⁾

Igy ingadozik és váltakozik a kegyurak kezében a nagyobb javadalmak betöltésének módja és alakja, a nélkül, hogy akár az egyik, akár a másik irányban teljesen megállapodott gyakorlat fejlődött volna ki.

A bemutatás vagy adományozás jogát, ha a kegyúri jog valamely nemzetségnek, családnak több tagját illette, vagy mert ezek a közös birtokon még meg nem osztottak, vagy megosztottak ugyan, de a kegyuraságot közös tulajdonnak hagyták, együttesen gyakorolták, úgy hogy üresedésbe jöven a javadalom,

¹⁾ Zala vármegye oklevéltára. II. 558.

²⁾ A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. III. 166. Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. 81.

³⁾ A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. III. 114.

⁴⁾ Fraknoi: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. XV. sz.

közös akarattal megállapodtak valamely egyházi személyben, a kinek azután közösen adtak bemutató- vagy adománylevelet.¹⁾

Egy XIV. század első feléből származó oklevelünk, a kegyurak azon tényét, a melylyel a javadalmas személyére nézve megállapodásra jutottak, per analogiam »canonica electio«-nak nevezi.²⁾

Választásnak — bár ez sem nevezhető »canonica electio«-nak — akkor volt helye, ha a kegyuraság valamely testületet, pl. politikai községet, várost illetett meg; ilyenkor ugyanis a testület tagjai választás útján jelölték ki azt az egyházi egyént, a kit a javadalomhoz juttatni akartak.

1401-ben megüresedvén a szebeni prépostság, az által, hogy prépostja szerzetesrendbe lépett, az erdélyrészi mágnások, előkelőségek és városok Kereki László akmári plébánost választották meg préposttá.³⁾

Abban az időben, a mikor a pápák az egyházi javadalmak betöltését hazánkban is maguknak tartották fenn, ha nem is sűrűn, de azért többször megtörtént, hogy a szentszék hatályon kívül helyezte a magán kegyuraknak a javadalom betöltésére vonatkozó jogát. Kegyuraink azonban nemcsak nem szívesen látták jogaik e csorbítását, hanem attól sem riadtak vissza, hogy a pápai intézkedéssel szembe helyezkedjenek; mint ezt a következő eset mutatja.

Rugniacoi Egyedet, a ki a franciaországi soissons-i egyházmegyéhez tartozott, VI. Kelemen pápa, minekutána Párisban elvégezte tanulmányait, pornói apáttá tette. Az apátság kegyurai azonban nem vették figyelembe a pápai intézkedést, hanem egy rokonukat helyezték az apátságba, Rugniacoi Egyedet pedig elűzték onnan. A király, tudomást szerezvén a történetekről, a pápai kinevezettnak fogta pártját, és visszahelyezte őt a javadalomba. A kegyurak azonban a királyi támogatás daczára is lehetetlenné tudták tenni Rugniacoi Egyednek a maradást, úgy hogy végre kénytelen volt a pápától más javadalmat kérni.⁴⁾

A kegyurak által kijelölt vagy kinevezett apátok és pré-

¹⁾ Károlyi-család levéltára. I. 479.

²⁾ Fejér VIII. 2. 249.

³⁾ Monumenta Vaticana. I. 4. 322.

⁴⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Clement. VI. A. IV. Pars. II. Fol. 158.

postok, az egyházi törvények előírása szerint, tartoztak bemutató- vagy adománylevelüket az illetékes egyházi hatóság elé terjeszteni és megerősítésüket kérelmezni.

Az egyházi megerősítés a király kegyurasága alá tartozó egyházaknál az esztergomi érseket, a magán kegyuraság alá tartozó egyházaknál pedig vagy a megyés püspököt, vagy az illető szerzetesrend főnökét illette.

Ennek megfelelően, a győri egyházmegye területén lévő, premonstrei rendű, horpácsi prépostságra a kegyurak által bemutatott Miklós szerzetest, 1295-ben, Tivadar győri püspök erősítette meg.¹⁾ A zseliz-szent-jakabi benczés apátság kegyurai 1329-ben akként határoztak, hogy az apátság üresedése esetén megválasztandó apátot a megyés püspöknek fogják megerősítés céljából bemutatni.²⁾ Megválasztván 1348-ban a kalocsai egyházmegyéhez tartozó dombói benczés apátság apátját, Ulrikot, a magyarországi benczések apátjainak gyűlése, őt a kalocsai érseknek, a kihez az apátság adományozása tartozott, bemutatták; ez pedig miután meggyőződött róla, hogy dicséretes életet élt és kifogástalan erkölcsökkel ékeskedett, az apátságot neki adományozta.³⁾ 1439-ben Kelemen győri püspök, miután a pannonhalmi apát, a monostor javainak eltékozlása miatt törvényszerűen elmozdította Venczel jaáki apátot javadalmától, az egyházmegyéje területén lévő apátságot Jaáki Miklósnak adományozta.⁴⁾ 1452-ben az esztergomi érsek behelyezi a zebegényi benczés apátságba Szentdénesi Tamás domonkosrendű szerzetest, a kit Szekcsői Herczeg Ráfael boszniai püspök, az apátság kegyura »tamquam ordinario« bemutatott neki.⁵⁾ 1461-ben a zágrábi püspök instituálja Stani Bertalant a zágrábi éneklókanonokságba, a kit Czillei Frigyes gróf mutattot be neki, a kijelölés joga királyi enge-

1) Fejér VII. 2. 183.

2) U. ott. III. 2. 249.

3) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Clem. VI. A. VII. Pars I. Fol. 105.

4) Széchényi: A jaáki apátság története. 73. l.

5) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Nicol. V. A. VI. Liber E. IV. Fol. 114.

dély alapján őt illetvén meg.¹⁾ A telkii benczés apátságra 1465-ben Guthi Országh Mihály nádortól, mint kegyúrtól, adománylevelet nyert László, volt tatai apát, a veszprémi püspök előtt jelenik meg, hogy őt az apátságban megerősítse.²⁾ Szintúgy a pannonhalmi általános káptalan, élén a főapáttal, megválasztván 1518-ban Nagyszombati Márton tatai apátot Kolozsmonostor apátjává, az erdélyi püspöknek mutatja be megerősítés és behelyezés céljából.³⁾

Némely szerzetes monostornál, a rendi szabályok és ősrégi gyakorlat értelmében, az apátok, prépostok, priorok megerősítését nem a megyés püspök, hanem a rend tartományfőnöke vagy más előjárója végezte.

Ilyen monostorok voltak a ciszterczita rend apátságai, a melyeknél az apát megerősítése vagy egy másik monostor fejéhez, vagy pedig a rend valamely más előjárójához tartozott. A kertzi apátot pl. 1368-ban a convent választotta meg, az egresi apát pedig megerősítette.⁴⁾ Az ercsii apátot 1440-ben szintén a convent választotta és a szekszárdi apát erősítette meg.⁵⁾ Míg a convent által megválasztott topuszkai apátot 1452-ben a rend visitatora erősítette meg.⁶⁾

A rendi előjárót illette meg a megerősítés joga a szent Ágostonról nevezett kanonokrend monostorainál is:

Az eszéki monostorban pl. a prior kijelölésének joga Csoroghi Fülöphöz tartozott, a kinek ősei a monostort alapították; a megerősítést pedig »juxta morem dicti ordinis« a rend tartományfőnöke adta meg, a ki azonban a megerősített priort más monostorba is áthelyezhette. Miután a tartományfőnök nagyon sűrűn élt e jogával, és miután a priorok gyakori változása következtében egyik sem tudta a monostor ügyeit kellő rendben tartani,

1) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Pii II. A. III. vol. 773. Fol. 55.

2) Teleky: Hunyadiak kora XI. 128.

3) A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. III. 700.

4) Theiner: Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. Romae, 1863. I. 261.

5) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Eugenii IV. A. X. Fol. 133.

6) U. ott. Nicol. V. A. VI. Lib. I; Fol. 95.

és ennek folytán az épületekben is sok kár esett, Csoroghi Fülöp 1415-ben arra kérte a pápát, akadályozza meg a priorok ezen önkényű áthelyezését. Mire XXIII. János pápa meghagyta a pécsi püspöknek, gondoskodjék róla, miszerint azt a priort, a kit Csoroghi a rend tagjai közül be fog mutatni a tartományfőnöknek, ez csak a kegyúr hozzájárulásával mozdíthassa el a monostor éléről.¹⁾

Bizonyos körülmények közt az oly szerzetesrendnél is megerősítették a szerzet előkelőbb tagjai a megválasztott, bemutatott apátot vagy prépostot, a melynél egyébként ezt nem írták elő a rendi szabályok.

Ily körülmények állottak elő 1385-ben a koppányi benczés apátság betöltése alkalmával.

Már említettük egy alkalommal, hogy a megüresedett javadalmat Mária királynő ebben az időtájban Herke András szerzetesnek provideálta, abban a meggyőződésben lévén, hogy a monostor királyi kegyuraság alá tartozik. Miután azonban Szakálosi Péter és fia, rokonaik nevében is, azt állították, hogy a kegyuraság őket illeti meg, és ebből kifolyólag a bemutatás joga is teljeséggel hozzájuk tartozik, nem akarta a királynő megfosztani őket jogaiktól, hanem visszavonta intézkedését, hogy az tétesék meg apáttá, a kit a nemesek bemutatni fognak. Meghagyta ennél fogva a pannonhalmi, pécsváradi, szekszárdi és garam-szentbenedeki benczés apátoknak, valamint a hazai szent Benedek-rend más praesidenseinek és apátjainak, hogy Herke Andrást késedelem nélkül mozdítsák el az apátságból, és azt a szerzetes-társukat, a kit a kegyurak nekik bemutatni fognak, »auctoritate praesidentiae« helyezték a monostor élére.²⁾

Midőn a királynő rendeletének végrehajtásával az elsorolt apátokat és az ország többi apátjait és praesidenseit megbízta, kétségkívül nem az lebegett első sorban szemei előtt, hogy a javadalom betöltése az egyházi hatóság hozzájárulásával történjék, hanem inkább az ő provideálásából származható érdekössze-ütközéseket akarta megakadályozni. Erre pedig kétségkívül alkal-

¹⁾ Vatikáni levéltár Regesta Bullarum Datariae Joannis XXIII. A. V. Libro Rosso B. Fol. 39.

²⁾ A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. II. 574.

masabbnak látszott az egyik oldalról már bemutatott, a másikról még bemutatandó két szerzetes ügyének rendezését a rend legelőkelőbb, legtekintélyesebb tagjaiból álló tanácsra bízni, mint a szerzetesek felett szorosan vett joghatósággal nem rendelkező győri püspököt ezzel megbízni.

Annál kevésbbé valószínű hogy a királynőt más szempontok vezérelték volna eljárásában, és — mondjuk — abból indult volna ki, hogy az egyházi megerősítés, nem kivételesen, hanem valamely kiváltság vagy jog erejénél fogva megilleti a rendi előjáróságot, mert hiszen tudomással kellett bírni arról a királyné környezetében is, hogy a magyarországi benzés apátok káptalanjának praesidensei »praesidentes provincialis capituli abbatum monasteriorum in regno Hungariae ordinis S. Benedicti«, tehát ugyanaz a testület, melyről a királynő itt szökött, más alkalmakkor a maga választotta apátot szintén bemutatta az illetékes megyéspüspöknek megerősítés céljából, mint a hogy ez pl. alig 40 évvel előbb a dombói apátság betöltésénél történt.¹⁾

Előfordulhatott a javadalmak betöltésénél az az eset is, hogy a kegyúr sem a megyés püspöknek nem mutatta be, megerősítés végett, a maga jelöltjét, sem a rendi előjáróságnak, hanem egyenesen a pápához nyújtotta be a praesentát.

Ez történt pl. 1460-ban a bathai ciszterczita apátság betöltésekor. Miután az apátság az előbbeni apátok gyenge, rendetlen kormányzása alatt nagy veszteséget szenvedett javaiban és jogaiban, Garaí László özvegye, Alexandra tescheni hercegnő, mint az apátság kegyura oly egyénre szerette volna a monostor vezetését bízni, a ki lelkiismeretes gondnal fogja hivatását betölteni. Választása István minorita atyára esett, a kit Szécsi Dénes bibornokkal és esztergomi érsekkel egyetértve, a pápának be is mutatott a javadalomra, hihetőleg azért, mert úgy is kellett számára Rómában felmentvényt kérnie.²⁾

Az illetékes megyéspüspök, mielőtt a megerősítést a neki bemutatott apátnak vagy prépostnak megadta volna, mint egy 1295-ben kelt oklevélben olvassuk, vizsgálatot tartott az iránt,

¹⁾ I. h.

²⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Pii. II. A. II; vol. 763. Fol. 6.

»*praemissa diligenti et matura examinatione*«,¹⁾ hogy a bemutatott egyházi egyénben megvannak-e a méltóságához megkívánt lelki és testi tulajdonok, képességek; és csak akkor adta meg a kért megerősítést, »*dummodo idoneus, dignus et sufficiens reperiatur*«,²⁾ ha alkalmasnak, méltónak és képesnek találta a javadalommal járó teendők végzésére.

A bemutatott egyéni tulajdonain kívül azonban még másra is ki kellett terjednie a püspök figyelmének, a megerősítés megadásánál.

Hogy csak egyet említsünk, V. Márton pápa elrendelte, hogy a kolduló szerzetesek ne léphessenek át más szerzetesrendbe, kivéve a karthausiakat. Ha pedig ezt valaki mégis megkísérlette, nemcsak ő maga, hanem az is, a ki őt az új rendbe felvette, kiközösítés alá esett, mely alól csak a pápa oldozhatta fel; e mellett érvénytelennek tekintetett az átlépés, sőt ha az illető bizonyos meghatározott időn belül nem tért vissza előbbeni szerzetébe, nyilvános apostatának és kiközösítettnek nyilvánítottatott.

A püspököknek tehát egyebek közt arra is kellett ügyelnie a megerősítésnél, hogy nincs-e esetleg a bemutatottnál ilyen akadály a javadalom birtoklásának.

A püspök, miután a kegyurak közül sokan abban a meggyőződésben éltek, hogy teljesen függetlenül intézkedhetnek kegyúri jogaik alapján a javadalom betöltésére nézve, csakis abban az esetben járhatott el a szükséges körültekintéssel a megerősítésnél, ha az új apát vagy prépost, meghajolva az egyházi törvények előtt, a kegyúr kinevezése vagy adományozása után jelentkezett nála a megerősítésért. Ha ezt elmulasztotta, nem lévén a ki az egyházi törvényeknek érvényt szerezzen, a legnagyobb visszaélések, a legsúlyosabb törvénysértések is büntetlenül maradtak, és legfeljebb akkor következett be valamely örvendesebb fordulat, ha az illető javadalmast lelkiismerete kényszerítette a megsértett egyházi tekintély kiengesztelésére, mint a hogy ezt a XV. század második felében az egyik lekéri apát felől olvassuk.

---

¹⁾ Fejér VII. 2. 183.

²⁾ A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. II. 574.

Mihály fiát, **Mátét**, minorita rendű szerzetest, a lekéri ben-
 czés apátság világi kegyúrai, **V. Márton pápa fentebb ismertetett**
 rendelete ellenére, bár előjáróinak engedélyével, kinevezték
 apáttá, minek alapján ő a javadalmat minden további egyházi
 megerősítés nélkül birtokba vette, annak ügyeit intézte, szóval
 mindenben úgy viselkedett, mintha törvényes apát lett volna,
 holott V. Márton rendelete értelmében apostatának lett volna
 tekintendő, a ki kiközösítés alatt állott. Mentségére legyen azon-
 ban mondvá, hogy ezt nem a törvény iránt való megvetés-
 ből tette és hogy apátsága jövedelmeiből a monostort teljesen
 helyreállította. Később, megbánva elhibázott lépését, a szent-
 székhöz folyamodott feloldozásért.

Miután az apátság az esztergomi érsekség területén állott,
 a pápa Mihály milkói püspököt, mint az esztergomi érsek hely-
 nökét, bízta meg, hogy Máté apátot a feloldozás kegyel-
 mében részesítse, engedelmet adván neki, hogy megmaradhasson
 szent Benedek rendjének kötelékeiben. Felhatalmazta a pápa
 a milkói püspököt ezenfelül arra is, hogy ha a monostornak
 más valamely törvényes apátja valóban nem lenne, és ha az
 egyház erkölcsi és anyagi javára ezt előnyösnek találná,
 nevezze ki Mátét az apátság kormányzójává és administra-
 torává, a ki az apátság 24 arany forintot tevő jövedelmét is élvez-
 hesse. Mátét pedig kötelezte a pápa, hogy a bullához csatolt uta-
 sítás szerint a milkói püspök előtt esküdjék hűséget a pápának
 és még a bulla executiója előtt tegye le a monostor kormány-
 zatát a püspök kezébe, nehogy az esztergomi érseknek, a kinek a
 monostor a törvény értelmében alá van rendelve, jogai meg-
 sértessenek.¹⁾

Ha a püspök a kegyúr által bemutatott vagy kinevezett
 apátot, prépostot minden tekintetben kifogástalannak és méltó-
 nak találta az egyházi méltóság viselésére, őt a javadalom bir-
 tokában megerősítette, ebbe behelyezte, beiktatta. Mielőtt azon-
 ban ez megtörtént volna, az új javadalmas tartozott a
 püspök előtt esküt tenni, hogy iránta és utódai iránt enge-
 delmességgel fog viseltetni, rendi előjárói iránt köteles tiszte-

¹⁾ Czaich: Regesták a római Dataria-levéltárnak Magyarországra
 vonatkozó bulláiból. Bpest, 1899. 15. l.

letet fog tanusítani, javadalmának jogait és javait híven fogja megőrizni, megvédelmezni, az elidegenítetteket pedig visszaszerezni.

A beiktatást, investitiót hasonlóképpen az illetékes megyéspüspök végezte, lehetőleg a megerősítés alkalmával, saját biretümának az új javadalmas fejére¹⁾ való feltevése, vagy gyűrüjének ujjára való húzása²⁾ által. Az apát vagy prépost ettől fogva javadalmának úgy lelki, mint anyagi ügyeit intézni jogosítva volt.

Megtörténvén a megerősítés és beiktatás, a püspök vagy személyesen megáldotta az új apátot, prépostot, vagy pedig segédpüspökét hatalmazta fel erre a ténykedésre.³⁾

A megáldás vagy felszentelés — okleveleink felváltva benedictionak és consecrationak nevezik — rendszerint a székes-egyházban ment végbe, az előírt szertartások szerint, a székvárosi papság részvétele mellett, miután a felszentelő előbb a Szentlélek Úr Isten segítségét esdette le és ünnepélyes szent misét mondott.

A megáldás folytán nyert engedélyt az új apát vagy prépost a főpapi jelvényeknek, a püspöksüvegnek, a pástorbotnak és a gyűrűnek viselésére, ha egyházát megillette a pontificaliák használata.

A püspök végül úgy a megerősítésről és beiktatásról, mint a megáldás megtörténtéről oklevelet állított ki.⁴⁾

A plébánia-egyházak betöltését vagy egyes testületek gyakorolhatták, vagy egyes családoknak több-kevesebb egyénből álló tagjai.

A testület lehetett királyi kiváltságokkal felruházott város, a földesúr hatalmából szabadalmazott község, vagy valamely egyházi testület, káptalan, convent.

Úgy a királyi városok, mint a földesurak által szabad lelkész-választási joggal felruházott községek lakossága, választás útján töltötte be a maga plébánia-javadalmát. A választást a

---

¹⁾ Teleky: Hunyadiak kora. XI. 129.

²⁾ Fejér IX. 3. 604.

³⁾ Teleky: Hunyadiak kora. XI. 128.

⁴⁾ A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. VIII. 328.

királyi városokban a bíró, tanács és a városi közönség együttesen végezte ;¹⁾ a községekben a bíró és a lakosok.²⁾

A városok és községek egyaránt teljes szabadsággal jártak el a lelkész megválasztásánál. Némely szabadságlevél még külön is kiemeli az idegen származású telepesekből álló lakosság azon jogát, hogy saját nyelvükön beszélő papot választhassanak maguknak.³⁾

Csak ritka esetben volt a királyi városok szabadsága abban a tekintetben megszorítva, hogy plébánosukat valamely egyházi testület tagjai közül voltak kénytelenek választani. Azonban ily korlátozása jogaiknak csakis az ő beleegyezésükkel történhetett meg.

Ilyen megállapodás jött létre 1302-ben egyrészt Pozsony város lakossága, másrészt a pozsonyi társaskáptalan közt, midőn a város kötelezte magát, hogy plébánosát mindenkor a káptalan tagjai közül fogja választani.⁴⁾ A megegyezéssel azonban, úgy látszik, nem jutottak el az óhajtott eredményre, mert 1348-ban újból viszály keletkezik köztük a plébános választásának kérdése miatt, úgy hogy másodszor is kénytelenek rendezni az ügyet. Ezen alkalommal ismét megállapítják, hogy a város lakosai »tanquam patroni« a káptalan tagjai közül fogják választani plébánosukat.⁵⁾

Ámbár azt kellene gondolnunk, hogy a királyi kiváltságsevek jobban biztosították a királyi városok lelkész-választási jogát, mint a földesurak szabadalomlevelei a maguk telepesei községeknek, mégis azt tapasztaljuk, hogy a királyi városok e joga többször forgott veszedelemben mint emezeké; mert a királyi hatalom, a helyett hogy erősebb jogalapot nyújtott volna ezen kiváltság fennállásához, inkább teljes súlyával ránehe-

1) Fejér X. 2. 766.

2) »Et quia nullus habeat conferre ecclesiam, nisi villani, cum iudice villae antedictae« mondja Miklós comes 1315-ben, midőn Pecri Miklósnak egy erdőt és Hopgarten falut telepítés céljából átengedi. Schmauk: Supplementum analectorum terrae Scepusiensis. Szepesvár-aljae, 1889. II. 45.

3) Wenzel VIII. 212.

4) Knauz II. 505.

5) Fejér IX. 1. 575.

zedett a jog gyakorlására és a lakosság nem egyszer csak a legnagyobb erőfeszíté- árán tudta megóvni azt a teljes megsemmisüléstől.

Eltekintve attól, hogy a király által odahelyezett ispánok és várnagyok tetszésük szerint adományozták nem egyszer az ily városi plébániákat,¹⁾ maguk királyaink is többször rendelkeznek e javadalmak felett, a városok szabadalmainak sérelmére.

Midőn pl. megüresedett 1391-ben Sopronban a szent Mihályról nevezett plébánia-egyház, alig hogy ennek hire ment, Csepregghi János kieszközölte Mária királynőnél, hogy ezt neki adományozza. Ez ellen azonban a város polgárai felszólaltak és megjelenvén Kanizsai János tárnokmester előtt, felmutatták szabadságlevelüket, mely őket a plébános-választás jogával is felruházta. Látván Csepregghi a város ellentállását, lemondott a plébániáról.²⁾

Hasonló történt Nagybányán 1492-ben. II. Ulászló király arra az esetre, ha a városi plébánia megüresedik, még a plébános életében, kinevezte a maga jelöltjét. A város azonban nem nyugodott ebbe bele, hanem a mikor Fülöp plébános elhalálozott, tiltakozott a királyi kinevezés ellen és szabadalmaira hivatkozva megválasztotta a plébániára a maga emberét. A király vizsgálatot rendelt el az ügyben és csak mikor ennek folyamán a város kimutatta a lelkész-választásra vonatkozó jogát, állott el szándékától, hogy jelöltjét a városra erőszakolja.³⁾

A két előbbinél rosszabbul járt Bártfa, mert Zsigmond nemcsak betöltötte 1391-ben plébániáját, hanem arra is felszólította a várost, hogy ebben az esetben fogadják el az általa kinevezettet plébánosuknak.⁴⁾

Másként volt ez a földesúri telepés községeknél. Ha egyszer a földesúr felhatalmazta őket a lelkész-választásra, sohasem kellett attól tartaniok, hogy a földesúr ennek ellenére papot nevez ki hozzájuk. Legfeljebb az történhetett meg velük, hogy a maguk hibája folytán az egyházi hatóság felfüggesztette egy bizonyos

¹⁾ Fejér X. 7. 561.

²⁾ U. ott. X. 3. 114.

³⁾ Batthyáni: *Leges Ecclesiasticae*. III. 306.

⁴⁾ Fejér X. 1. 685.

időre választási jogukat. Így jártak a valdorfi plébánia hívei 1295-ben, midőn kétszer egymásután megölték papjukat és ezenfelül még egy clericust is. E miatt Péter erdélyi püspök megfosztotta őket a praesentálás jogától, a melyet azon vidék szokása szerint élveztek és a beszterczei ispotály papjára bízta a lakosok lelki ügyeinek gondozását.¹⁾

A királyi városok a megválasztott plébánost az esztergomi érseknek mutatták be egyházi megerősítés végett. Ezt több ízben előírják a királyi kiváltságlevelek is.²⁾

Csak kivételes esetben tartozik a megerősítés más egyházi hatóságra vagy személyre, mint pl. Pozsony városánál, a hol úgy az 1302., mint az 1348. évi megállapodás előírta, hogy a káptalan tagjai közül megválasztott plébánost a város a társaskáptalan prépostjának mutassa be megerősítés végett, a ki, ha a plébános nem teljesítette pontosan lelkipásztori teendőit, a káptalan meghallgatásával és a várossal egyetértve, el is mozdíthatta őt a javadalomból.

Megtörtént az is, hogy a város nem az esztergomi érseknek, hanem magának a királynak mutatta be a megválasztott plébánost, miként 1400-ban Eperjes városánál láttuk. Elhalálozván plébánosuk, a város közönsége megválasztotta helyére Pétert, volt palocsai plébánost és ezt Zsigmond királynak annak rendje és módja szerint bemutatta, kérvén őt, hogy a választást megerősítvén, jóváhagyván, a plébániát provideálja és adományozza Péternek. Zsigmond, gondoskodni kívánván a lelkipásztorkodással összekötött plébánia-egyházak hosszas üresedéséből származható sok veszedelem elkerüléséről, tekintetbe vevén Péternek életét, erényeit és jó erkölceit, valamint a város kérelmét, nevezett egyházat összes jogaival, tartozékaival királyi kegyelméből és kegyúri jogainak alapján Péternek adományozta és provideálta.³⁾

A magántelepítésből alakult községek az általuk megválasztott plébánost mindenkor az illető megyéspüspöknek vagy

¹⁾ Fejér VI. 1. 368.

²⁾ U. ott. IV. 1. 133. X. 1. 63. Knauz I. 426.

³⁾ Fejér X. 2. 766.

helynökének mutatták be megerősítés céljából.¹⁾ Ha a püspöki szék üresedésben volt, a megerősítést a káptalan adta meg »auctoritate ordinaria«.²⁾

A püspök a megválasztott plébánost, ha ellene kánoni kifogást emelni nem lehetett, megerősítette javadalmában. Bizonylatot azonban az egyházi megerősítésről rendszerint csak abban az esetben állított ki, ha erre valamely okból külön felkérték. Ily kérelemmel járultak a várkonyi plébánia hívei 1456-ban az esztergomi érsek elé. Ezek plébánosa János, sok mindenféle gonoszság elkövetése után, egyszer csak eltűnt a községből. A hívek, az ez időtájban megtartott zsinaton bejelentették távozását az érseknek, a ki felhatalmazta őket, hogy helyébe mást válasszanak. A lakosok éltek az engedéllyel és más papot választottak maguknak, a ki azonban nem akarta az érsek megerősítőlevele nélkül elfoglalni javadalmát, mert attól tartott, hogy esetleg perrel támadja meg őt elődje a javadalom birtokában. Ennélfogva a várkonyi plébánia-egyház öt gondnoka, az egész közönség nevében, arra kérte az érseket, hogy állítsa ki részére a kívánt iratot.³⁾

A XV. század elején azt látjuk okleveleinkből, hogy számos ily választott plébános nem elégedett meg a püspöki megerősítéssel, hanem a pápa által is adományoztatta magának javadalmát. Így tesz 1401-ben a beszterczei hívek által (Erdély-egyházmegye) megválasztott Mihály plébános.⁴⁾ A rakitsiczai (Zágráb-egyházmegye) plébániára a lakosság által megválasztott Pál pap.⁵⁾ A krakkói (Erdély-egyházmegye) plébániára a hívek által megválasztott János pap.⁶⁾ 1415-ben Eugeria (Erdély-egyházmegye) község által a parochiális egyházhoz megválasztott plébános.⁷⁾

---

1) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Joannis XXIII. A. V. Lib. XLVI. Fol. 104. Monumenta Vaticana. I. 4. 350.

2) Monumenta Vaticana. I. 4. 278.

3) Hazai okmánytár. IV. 384.

4) Monumenta Vaticana. I. 4. 378.

5) U. ott. 375.

6) U. ott. 350.

7) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Joannis XXIII. A. V. Lib. XLVI. Fol. 104.

Ennek az eljárásnak magyarázatát abban a felfogásban kell keresnünk, mely e korban az egyházi javadalmak adományozására kizárólag a pápát tartotta jogosultnak, s ennél fogva sem a hívek választása, sem a püspök megerősítése után nem tudott az egyházi javadalomra nyert jog szilárdságában bízni, ha a pápa is nem adományozta a javadalmat.

Az egyházi testületek, káptalanok, szerzetes monostorok kegyurasága alá tartozó plébánia-egyházak lelkészeit, az illető káptalan vagy convent tagjai választották. Úgy a káptalanok, mint a szerzetes monostorok, tekintet nélkül arra, hogy mely szerzethez tartoztak, a választás megejtése után kötelesek voltak a plébánost megerősítés céljából bemutatni a megyéspüspöknek.

A szent Gellértről nevezett kispesti plébánia-egyház papját a XIII. században a bélakúti ciszterczita apát az esztergomi érseknek mutatta be.¹⁾ A B. Szűzről címzett szontai plébánia-egyház lelkészét, Bálintot, 1400-ban az óbudai klarisszák apátnője praesentálta, és a kalocsai érsek megerősítette.²⁾ Ugyancsak 1400-ban az iszkázi plébánost, Szöllősi Istvánt, a somlyóvásárhelyi monostor apátnője mutatta be és az esztergomi érsek instituálta.³⁾ 1408-ban az apátszentmártoni plébánia-egyház javadalmára, mely azáltal üresedett meg, hogy László, miután a plébániát már elnyerte, egy éven keresztül nem szenteltette fel magát, a somogyvári benczés monostor commendatora mutatta be Csázmai Pétert a zágrábi püspöknek, a ki őt megerősítette.⁴⁾

Némely káptalan és monostor azonban, külön felhatalmazás vagy szokásjog alapján, a javadalmat püspöki megerősítés nélkül is adományozhatta.

Legalább így magyarázzuk IX. Bonifác pápának a váczi káptalan részére kiadott azon felhatalmazását, hogy decsi birtokán kőegyházat létesítvén, és ezt javadalmazván, ennek javadal-

¹⁾ Fejér IV. 1. 60.

²⁾ Monumenta Vaticana. I. 4. 228.

³⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. II. 323.

⁴⁾ »Cum ad abbatem dicti monasterii de antiqua consuetudine *jus praesentandi rectorem ad dictam parochialem ecclesiam pertineat.*« Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Gregorii XII. A. II. Fol. 117.

mát az ordinarius engedélye nélkül is adományozhassa és instituálhassa benne az illető egyházi személyt.¹⁾

Hasonló értelmet kell tulajdonítanunk a szent Miklósról nevezett kövesdi parochiális egyház (Pécs egyházmegye) plébánosa, Balázs által 1407-ben XII. Gergely pápához intézett *supplicatio* azon szavainak is, hogy a fehérvári prépost régi szokás-jog alapján, »auctoritate ordinaria«, az egyházmegye püspökét megillető joghatósággal, adományozta neki a javadalmat.²⁾

És nem érthetjük másképpen azt az 1421-ben kelt pápai iratot sem, a melyben azt olvassuk, hogy a kajári plébánia adományozása és provideálása, régi szokás-jog alapján, a bakonybéli apátot illette meg.³⁾

A káptalanok és conventek, természetesen főleg oly esetben instituálhatták valamely plébánia-egyház lelkészét, ha az egyház a káptalanba vagy monostorba *pleno jure* incorporálva lett.

Mindazonáltal nem szabad magunkat megtévesztetni engednünk a XV. századbéli oklevelek által, a melyekben a *provisio* joga némely oly esetben is a szerzetes monostor fejének tulajdoníttatik, a mikor ez őt valósággal meg nem illette, hanem csak az oklevél írójának elsietett, kevésbbé szabatos munkája ruházta fel őt e joggal.

Ilyen tökéletlen fogalmazással van dolgunk pl. a szondi plébániára vonatkozó egyik oklevélben.

Elhalálozván a B. Szűzről nevezett egyház lelkésze, Péter, Zsigmond király a megüresedett javadalmat adományozta. Az óbudai apáczák azonban kimutatták előtte, hogy a plébánia adományozása és megerősítése — *collatio*ja és *provideálása* — nem tartozik a királyhoz, hanem, mint valódi kegyurakra, reájuk, és ők

1) »Plenum et omnimodum jus patronatus ipsius ecclesiae — et ipsos clericos, presbyteros et capellanos in ipsa *instituendi*, et quaecumque beneficia et officia cum cura et sine cura — personis idoneis conferendi facultatem, ordinariorum locorum seu alicujus alterius super hoc licentia minima requisita, vobis et successoribus praedictis in perpetuum reservantes.« Monumenta Vaticana. I. 4. 427.

2) Vatikáni levéltár. Regesta Datariae. Gregorii XII. A. I. Lib. III. Fol. 230.

3) »Cum ad abbatem dicti monasterii ipsius parochialis ecclesiae *collatio et provisio*, de antiqua consuetudine pertineant.« A Pannonhalmi szent Benedek-rend története. VIII. 445.

ezen az alapon a javadalmat Szondi Pál kalocsai egyházmegyei áldozárnak provideálták is. A király nemcsak elismerte az apácák jogait, hanem meghallgatván kérésüket, az általuk eszközölt adományozást a maga részéről is jóváhagyta; sőt a mennyiben erre szükség lett volna, a maga királyi kegyúri jogainál fogva — bizonyára királyi adomány folytán jutottak az apácák a kegyurasághoz — a javadalmat Szondi Pálnak újból adományozta, semmisnek nyilvánítván minden ezzel ellentétben álló más adománylevelet. Együttal — noha az apácák a javadalom collatiójáról beszéltek oklevelükben — elrendelte, hogy a kalocsai érsek helynöke auctoritate ordinaria senki mást meg ne erősítsen a javadalomban, mint Szondi Pált.¹⁾

A világi kegyúr vagy egymaga gyakorolta a birtokain lévő plébánia-egyházak betöltését, vagy pedig ha a birtok még osztatlan állapotban volt, avagy a család az osztályos egyesség alkalmával a kegyuraságot közös tulajdonnak hagyta, családjá tagjaival együtt.

Ha többen voltak a kegyurak, a plébános személyére nézve közös egyetértéssel állapodtak meg. Megüresedvén pl. a mecse-niczamelléki plébánia-egyház 1385-ben, Pököri Miklós, Pál fia, özvegye, Pököri István, Pál fia és fia Miklós, Domonkos és Miklós, Pál fia Miklós fiai, továbbá András hantai prépost, Garázda István, László, Lökös, János, Tamás, Péter, Dénes, Imre, Miklós és László, mint kegyurak, Krestallóczi Dénes áldozárt jelölték a javadalomra.²⁾

Csak hogy a rokonok nem mindig értettek egyet a plébános személyére nézve. Sőt nem egyszer maga a kegyuraság is vitássá vált köztük, a mi természetesen hosszadalmas perekre, sőt durva erőszakoskodásra adott alkalmat.

1333-ban Csetneki László ilyen ügyben emel panaszt az egyházi hatóság előtt Bebek István ellen, azt állítván, hogy ámbár a pelsőczy egyházat az ő ősei alapították, és ha a javadalom megüresedett, ő és testvérei helyeztek ebbe lelkészt, most, mikor Benedek áldozár személyében, a ki érdemes és minden tekintetben alkalmas ember, új lelkipásztorról gondoskodtak, Bebek a

¹⁾ Fejér X. 4. 515.

²⁾ A Blagay-család oklevéltára. Magyar történelmi emlékek. I. osztály. XXVIII. 181.

többi kegyúr jogainak sérelmével Benedek paptól elvette e templom kulcsait, őt az egyházból kizárta, és a többi kegyúr hozzájárulása nélkül mást alkalmazott lelkész gyanánt.¹⁾

Hasonló bonyodalom támadt 1453-ban a régeni plébániával, midőn Losonczi István, az egyik kegyúr, mást, testvére, Albert, pedig szintén mást akart a plébániába helyezni.²⁾

A kegyúr némelykor még a plébános életében meghatározta, ki legyen ennek utódja.

Báthmonostori Töttös Lászlónak volt egy kedves káplánja, Máté pap, a kiről szeretett volna még életében gondoskodni. Midőn tehát 1380-ban javairól végrendelkezett, úgy intézkedett, hogy ha Miklós plébános meg találna halni, ő foglalja el helyét; nejének és fiának pedig lelkére kötötte, hogy a plébániát annak idején adják Máté kezeibe.³⁾

A legtöbb kegyúr abban a meggyőződésben élván, hogy földesúri jogaiból kifolyólag teljesen függetlenül járhat el az egyházak betöltése körül, rendszerint elegendőnek tartotta a plébánia vezetését valamely neki tetsző és alkalmasnak ígérkező egyházi egyénre bízni, a nélkül, hogy őt a püspököknek megerősítés végett bemutatta volna.

Ha pedig a püspök ezzel nem érte volna be, hanem ragaszkodva az egyházi törvények előírásához, azt követelte volna a kegyúrtól, hogy a javadalmast neki megerősítés czéljából bemutassa, a kegyúr — kivált ha valamely országos állásban volt — egyszerűen bepanaszolta őt a királynál, hogy jogainak gyakorlásában háborgatja. Így tett pl. 1419-ben Perényi Péter országbíró, midőn a szikszói plébániát Varanói Istvánnak adományozván, Stibor egri püspök azt kívánta tőle, hogy az új javadalmast neki praesentálja. Perényi nemcsak nem tett eleget a püspök felhívásának, hanem panaszt emelt ellene a királynál, hogy jogainak sérelmével eddigi szabadságában korlátozni akarja. Mire Zsigmond király szigorúan meghagyta a püspököknek, hogy az eddigi szokás ellenére nevezett plébánost ne kényszerítse a bemutatás kieszközlésére, hanem engedje Perényit a jövőben is

¹⁾ Anjoukori okmánytár III. 7.

²⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Nicol. V. A. VII. Lib. I. Fol. 218.

³⁾ Zichy-család okmánytára IV. 146.

azon eljárás szerint cselekedni, a melyet a plébániák adományozása körül eddig követett.¹⁾

Kegyuraink azon eljárása, hogy az egyházi hatóság mellőzésével, teljes joggal provideálták a plébánia-egyházakat, oly megszokott dolog volt, hogy erről, mint honi szokásról emlékeznek meg okleveleink. Így pl. midőn Hunyadi János, mint kegyúr, 1446-ban Szilasi Vinczét, váradi kanonokot, megtette nagybányai plébánossá, Szilasi maga jelenti Rómába, hogy őt az üresedésben levő javadalomra Hunyadi kiválasztotta és hazai szokás szerint ebbe be is helyezte »ad eandem ecclesiam sic vacantem elegit, ac more patriae instituit in eadem.«²⁾

De éppen, mert számos plébánia- és kápolna-javadalmat egyházi megerősítés nélkül töltöttek be kegyuraink, oly módon, hogy jelöltjüket egyszerűen behelyezték a javadalomba, a mi írásbeliség nélkül is végbemehetett, a plébánia-egyházak betöltésére vonatkozólag reánk maradt oklevelek csaknem kivétel nélkül olyanok, a melyeket oly kegyurak állítottak ki, a kik — mert voltak ilyenek is — meghajoltak az egyház törvényei előtt és a plébániák betöltésénél vagy csak bemutatási joggal éltek és behelyezés végett bemutatták jelöltjüket a megyés püspöknek, vagy pedig behelyezték ugyan választottukat a javadalomba, de azért — ez is különös hazai szokás — az egyházi megerősítést is kikérték.

A világi kegyúr a maga jelöltjét mindig a megyés-püspöknek tartozott bemutatni, vagy a püspök helynökének. A püspök előzetes engedélyével azonban a kegyurak a fő- vagy alesperesnek is bemutathatták papjaikat.³⁾

A pápai reservatiók idejében a kisebb javadalmak sem tartották mindig elegendőnek a püspöki megerősítést, hanem azzal indokolván eljárásukat, hogy kételyeik támadtak az iránt, vajjon érvényesen bírják-e javadalmukat, a pápától is adománylevelet eszközöltek ki maguknak.

Ily értelemben folyamodik Rómába 1404-ben Grugini Mátyás, a kit Töttös László, mint kegyúr, a szent Györgyről nevezett

¹⁾ A Perényi-család levéltára a Széchényi Országos Könyvtár levéltárában.

²⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Eugenii IV. A. XV. Lib. 204. Fol. 145.

³⁾ Anjoukori okmánytár VI. 313.

blinai plébániára a zágrábi püspöknek bemutatott, és ez ebben megerősített.¹⁾ 1405-ben Nemadovi András, a kit a kegyúr a saasi plébániára az esztergomi érseki helynöknek praesentált és ez instituált.²⁾ 1411-ben Plavniczai Péter, a kit a B. Szűzről nevezett szőlősi parochiális egyházra Perényi Péter hasonlóképpen az esztergomi érsek vicariusának bemutatott, és ez megerősített.³⁾ 1413-ban Felsőlendvai János, a kit a mesnencsi plébániára a kegyurak a győri püspöknek praesentáltak, és a püspök a javadalomba behelyezett.⁴⁾ 1431-ben István pap, a kit a világi kegyurak a westlini egyházra praesentáltak és a zágrábi püspök instituált.⁵⁾ 1436-ban Gatalonczy György, a kit a rachai parochiális egyházra a kegyúr bemutatott, és a zágrábi püspök megerősített.⁶⁾ 1438-ban Lippai Lőrincz, csanádi clericus, a kit a zalacsmeki plébánia-egyházra a világi kegyúr praesentált és a zágrábi püspök instituált.⁷⁾ 1439-ben Komori Benedek, a kit az alsókomori parochiális egyházra Czillei Frigyes gróf praesentált.⁸⁾ Ugyanezen évben Mátyás pap, a kit a kegyurak a glogonczai plébániára bemutattak és a zágrábi püspök provideált.⁹⁾ 1450-ben Mihály, a Mária Magdolnáról címzett parochiális egyház plébánosa, a kinek a püspök, miután elődje az ő kezeibe tette le javadalmát, a kegyurak hozzájárulásával adományozta a plébániát.¹⁰⁾

Találkoztak a javadalmasok közt olyanok is, a kiknek a pápai követ instituálása sem volt elegendő, hanem ezenfelül még a pápához is folyamodtak megerősítésért.

A kalocsai egyházmegyéhez tartozó kamanczi plébánia-egyház megüresedvén, a város papsága és világi közönsége Karánsebesi Miklós csanádegyházmegyei áldozárt mutatta be

1) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Innoc. VII. A. I. Lib. VI. Fol. 249.

2) U. ott. Lib. VIII. Fol. 73.

3) U. ott. Joannis XXIII. A. I. Libro Rosso. Fol. 136.

4) U. ott. A. IV. Lib. XL. Fol. 151.

5) U. ott. Eugenii IV. A. I. Lib. XII. Fol. 213.

6) U. ott. Eugenii IV. A. VI. Lib. XI. Fol. 90.

7) U. ott. A. VIII. Lib. XI. Fol. 176.

8) U. ott. A. IX. Lib. I. Fol. 297.

9) U. ott. Lib. III. Fol. 138.

10) U. ott. Nicol. V. A. IV. Libro Rosso B. Fol. 6.

az érseknek a javadalomra, a ki őt instituálta. Ez azonban nem elégedett meg az érseki megerősítéssel, hanem a pápa németországi legátusa, Carvajal Mihály biboros által is provideáltatta magát. 1450-ben pedig, miután még mindig kételkedett, hogy érvényesen jutott-e javadalmához, folyamodott a pápához, hogy erősítse meg ennek birtokában.¹⁾

A javadalmasok nem egyszer akaratuk ellenére is kénytelenek voltak a pápához folyamodni az egyházi megerősítésért, azon egyszerű okból, mert idehaza nem tudták azt elnyerni.

A rachiczai egyház kegyurai, az odavaló nemesek, 1423-ban bemutatták a javadalomra János zágrábi püspöknek Rahiczai Gergelyt. A püspök azonban, hogy mi okból, nem tudjuk, nem akarta őt instituálni. Rachiczai Gergely ezzel nem törődve, mégis elfoglalta a plébániát és utólag folyamodott pápai megerősítésért.²⁾ Ugyanígy tett Kapronczai István is 1439-ben, a kit Garai László mutatott be a szaploneczai plébánia-egyházra, a zágrábi káptalani helynöknek, miután a püspöki szék üresedésben volt, a ki azonban az instituálást megtagadta tőle.³⁾

A glawinczai plébánia-egyház plébánosa, Brohononcei György áldozár, a kit Medvevári Rudolf, odavaló földbirtokos, mint kegyúr, a törvényes időn belül bemutatott a javadalomra — nem lévén a püspöki szék betöltve — a zágrábi káptalani helynöknek, a kitől azonban a helynök a megerősítést megtagadta, előbb János kalocsai érsekhez fordult, a ki őt instituálta is. Később mégis kételyei támadtak, hogy érvényesen bírja-e a javadalmat és 1436-ban a pápához folyamodott, hogy javadalmában őt megerősítse.⁴⁾

A XV. században úgy vélekedtek némelyek, hogy a püspöki adományozástól függő javadalmakra a püspöknek csakis bemutatási joga lehet, a javadalomba való behelyezés, a megerősítés pedig a pápát illeti.

Midőn a narchi plébánia-egyház megüresedett, Thallóczi Matkó bán, a ki 1434—1438 közt mint a zágrábi püspökség kor-

¹⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Nicol V. A. III. Vol. VIII. Fol. 223.

²⁾ U. ott. Mart. V. A. VI. Lib. II. Fol. 210.

³⁾ U. ott. Eugenii IV. A. IX. Lib. I. Fol. 48.

⁴⁾ U. ott. A. VI. Lib. 83. Fol. 99.

mányzója szerepel, e minőségében Magyar András nevű káplánját ültette a javadalomba. Miután azonban ez nem értette a község nyelvét, és más tekintetben is kifogást emeltek ellene, rövid idő múlva elhagyta javadalmát és visszatért Magyarországra. A plébánia ekkor néhány éven keresztül üresedésben volt, míg végre Benedek zágrábi püspök Lukács áldozárnak adományozta a javadalmat. 1450-ben György fia Simon, ócsázmai áldozár folyamodványt nyújtott be a pápához, a melyben elmondotta, hogy ámbár a zágrábi püspökök nevezett plébániára emberemlékezet óta csak bemutatási joggal bírtak, a megerősítés pedig a pápához tartozott, sem Magyar András, sem Lukács ezt a pápai megerősítést nem eszközölték ki maguknak. Miután pedig maga a praesentálás, kánoni megerősítés nélkül, nem ad jogcímet az egyházi javadalomhoz, az említettek közül egyik sem bírta érvényesen a plébániát; arra kérte tehát ő szentségét, provideálja neki a javadalmat.¹⁾

Ugyanily indokolással kéri ugyancsak 1450-ben Dombróí Demeter a pápától a hejmanóczi parochiális egyház provideálását a maga részére, a melyet Benedek zágrábi püspök szintén pápai megerősítés nélkül adományozott Klovuzatich Ambrusnak.²⁾

A pápa azonban nem csak megerősítette a javadalmasokat, ezek kérelmére, javadalmuk birtokában, hanem némelykor a kegyúr jogait is felfüggesztette, és a maga apostoli hatalmából adományozta a plébánia-javadalmat. Így tett IX. Bonifác pápa 1400-ban, midőn a világi kegyuraság alá tartozó prásmári plébániát Miklós esztergomi egyházmegyei áldozárnak adományozta.³⁾ És V. Miklós pápa 1448-ban, midőn meghagyta az esztergomi érseknek, hogy a világi kegyuraság alatt álló szőlősi plébániát Csompolthi Györgynek provideálja.⁴⁾

Sőt volt eset rá, hogy a pápa a kegyúr által eszközölt

1) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Nicol. V. A. III. Vol. VI. Fol. 64.

2) U. ott. Vol. VIII. Fol. 186.

3) Monumenta Vaticana. I. 4. 275.

4) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Nicol. V. A. I. Lib. III. Fol. 219. Ezek az adatok egyúttal megdöntik Fraknóinak a IX. Bonifác bulláihoz írt előszavában koczkaztatott azon állítását, hogy a pápai adományozás csak az egyházi adományozás alá tartozó plébániákra terjedt ki. Monumenta Vaticana. III. XXX. I.

bemutatást érvényen kívül helyezte, és maga rendelkezett a javadalom felől.

A kamarcsai plébánia-egyház kegyurai a haláleset következtében megüresedett egyházra Zdenczi Miklóst mutatták be a zágrábi püspöknek. IX. Bonifác pápa azonban, hivatkozva arra, hogy az összes oly javadalmak adományozását, a melyeknek birtokosai Rómában haláloztak el, fenntartotta magának, a bemutatást semmisnek nyilvánította, és a javadalmat különös kegyelemből a bemutatottnak adományozta.¹⁾

Különben az egyházi javadalmak felől való rendelkezést, bizonyos körülmények közt, az egyházi törvények is fenntartották az egyház fejének. 1413-ban XXIII. János pápa az esztergomi egyházmegyéhez tartozó széplaki plébániát azért adományozza — bár ezt Schaparczai Keresztély tényleg elfoglalva tartotta — Péter sorrai püspöknek commenda gyanánt, mert világi kegyurai annyi időn keresztül betöltetlenül hagyták, hogy ennek adományozása a szentszékre szállott.²⁾

Hasonló alapon folyamodott a pápához 1450-ben Gordonai Pál a kosztalóczi plébániáért.

A javadalom még 1440-ben haláleset következtében üresedésbe jövén, Kosztalóczi János, mint kegyúr, őt tette meg plébánossá. Nem sokkal később ugyanez a kegyúr Mihály áldozárt nevezte ki a plébániára, a ki a nélkül, hogy az egyházi megerősítés elnyeréséről gondoskodott volna, a javadalmat elfoglalta és kilencz éven át élvezte. Miután pedig az egyházi törvények értelmében senki sem bírhat érvényesen javadalmat egyházi megerősítés nélkül, s a plébánia annyi időn át volt üresedésben, hogy az adományozás joga átszármazott a pápára, 1450-ben Gordonai Pál azzal a kéressel fordul a pápához, provideálja neki a plébánia-egyházat.³⁾

Az erdélyi egyházmegyéhez tartozó sasvári egyház felett való rendelkezési jog pedig azon okból szállott a pápára, mert a világi kegyurak hosszú időn keresztül minden esztendőben elűzték papjukat, hogy új emberrel töltsék be helyét. Míg végre

¹⁾ Monumenta Vaticana. I. 4. 267.

²⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Joannis XXIII. A IV. Lib. 69. Fol. 12.

³⁾ U. ott. Nicol. V. A. IV. Lib. I. Fol. 81.

1447-ben, Szirmai Tamás áldozár, a kegyurak egyike, nehogy az egyház teljesen tönkre menjen, folyamodott a pápához, adományozza a javadalmat neki.¹⁾

Ha a pápa adományozott valamely javadalmat, akkor egy uttal biztosokat is nevezett ki, rendesen egy vagy két magyar dignitáriust, azzal a meghagyással, hogy tartsanak vizsgálatot, vajjon az illető javadalmas rendelkezik-e a szükséges tulajdonokkal és ismeretekkel; megvan-e a kellő kora, tud-e jól latinul olvasni, írni, beszélni, és egyebekben is elég alkalmas-e? Ha a biztosok valami nem éppen lényeges pontban hiányokat tapasztaltak az illetőnél, pl. ha nem tudott jól énekelni, esküt kellett tennie, hogy bizonyos záros határidőn belül — rendesen egy év leforgása alatt — pótolja a mulasztottakat.²⁾

Ha világi kegyúr töltötte be a javadalmat, és pedig az egyház törvényei szellemében, olyformán, hogy jelöltjét bemutatta a püspöknek, akkor a vizsgálatot és beiktatást a püspök vagy megbízottja végezte, a ki előtt az új javadalmas tartozott megjelenni a kegyurak által kiállított bemutatólevéllel.

A püspök vizsgálata szintén a javadalmas korára, tudományára és erkölcsére terjedt ki. Ha mindent rendben talált, püspöki gyűriüjének átadása által megerősítette őt javadalmában, megadta neki a szükséges felhatalmazást a plébánia lelki és anyagi ügyeinek intézésére, és erről, ha szükségesnek látta, oklevelet állított ki számára.³⁾

Némely népesebb helyen az új plébánost külön szertartások közt iktatták be javadalmába.

A szent Lőrinczről nevezett plébánia-egyház lelkészének beiktatása Pozsonyban, 1438-ban, következőleg történt. Az egyik pozsonyi kanonok a város piacán felhívta a híveket, hogy az esztergomi érsek parancsára, kiközösítés terhe alatt, híven és pontosan szolgáltatassák be plébánosuknak, a ki itt az érseki helynök megerősítőlevelét felmutatta, a szokásos adókat, offertoriumokat, jövedelmeket, és iránta mindenkor tisztelettel és engelmességgel viseltessenek. Azután kézbesítette az új plébánosnak a templom kulcsait, annak jeléül, hogy a templomot

1) Vatikáni levéltár. Regesta Bullarum Datariae. Cod. 649. Fol. 124.

2) Theiner II. 168.

3) A Blagay-család oklevéltára. 183.

ezzel átvette. Majd a harangok zúgása közt bevezette őt a templomba, a hol a kórus a Te Deumot énekelte. Végül az összegyűlt adományokat, offertoriumot, a kanonok átadta az új plébánosnak, a jelenlévő jegyző pedig a történeteket írásba foglalta.¹⁾

A plébániákon kívül svoltak más kisebb egyházak is, a melyekre nézve a kegyurak adományozási, vagy bemutatási jogot gyakorolhattak.

Ilyenek voltak mindenek előtt a leány-egyházak, a melyek, mint tudjuk, úgy keletkeztek, hogy a püspök megengedte valamely, az anya-egyháztól távol eső község földesurainak, hogy itt maguknak templomot építhessenek, a nélkül azonban, hogy ezt az anya-egyháztól függetlenítette volna.

A leány-egyház papjának alkalmazása sok helyen — éppen a leány-egyház függő helyzetéből kifolyólag — az anya-egyház papjának jogköréhez tartozott. Így a XIV. század végén a B. Szűz pesti plébániájának területén álló két egyháznak, a szent Magdolnáról és szent Péterről címzett kápolnáknak rectorait a plébános mutatta be megerősítés végett az esztergomi érseknek.²⁾ A pettendi egyház plébánosa ugyanezen korban szintén fel volt hatalmazva arra, hogy a kovácsii leány-egyház papját, ha az nem tartaná tiszteletben jogait, elmozdíthassa és helyébe mást nevezhessen ki.³⁾

De ha a püspök a leány-egyház létesítésének engedélyezésekor nem bízta is a pap kinevezését a plébánosra, hanem vagy az illető földbirtokosokat vagy a község lakosait hatalmazta fel arra, hogy egyházuk mellé »jó hírnévnek örvendő«, »tisztas salgású« papot alkalmazzanak, még ilyenkor is nem egyszer úgy intézkedett, hogy ezt instituálás, megerősítés végett az anya-egyház papjának mutassák be,⁴⁾ vagy legalább kikötött annyit, hogy a leány-egyház papja a plébános joghatósága alatt álljon, és az ő hozzájárulása nélkül ne foglalhassa el hivatalát.⁵⁾

Bemutatási vagy adományozási jogot gyakoroltak továbbá kegyuraink, az egyes nagyobb egyházak mellett általuk vagy családjuk által létesített kápolna-javadalmakra is.

¹⁾ Fejér XI. 210.

²⁾ U. ott. X. 1. 712.

³⁾ U. ott. X. 2. 153.

⁴⁾ U. ott. VI. 2. 227.

⁵⁾ Hazai okmánytár III. 103.

Az egyházi férfiak által létesített ily javadalmakra vagy azok gyakorolták a bemutatást, akiket az alapítók külön megbíztak ezzel, vagy pedig az alapítók utódai az általuk elfoglalt egyházi méltóságban.

A Kanizsai János esztergomi érsek által 1396-ban székes-egyháza mellett alapított, és a B. Szűzről nevezett kápolna igazgatóját, az érsek intézkedéseiből kifolyólag, az esztergomi káptalan választotta, a káptalan tagjai közül, és az érseknek megerősítés céljából bemutatta.¹⁾ A Henrik iglói plébános által 1399-ben a B. Szűz egyháza mellett szent Mihály tiszteletére létesített kápolna igazgatóját, az ő plébános-utódai praesentálták.²⁾ Az Esztergomban 1414-ben szent Istvánról címzett káptalan egyházában alapított kápolna káplánját a káptalan prépostja írta elő.³⁾

A világiak által alapított kápolna-javadalmakra rendszerint ők és törvényes utódaik gyakorolták a bemutatási jogot. A Wiungo comes által Budán, 1334-ben létesített kápolnában alkalmazott négy áldozárt ő és utódai praesentálták a megyéspüspöknek.⁴⁾ A Dumbói László által Szajkon, Baranya megyében, alapított kápolna igazgatóját 1401-ben az alapító mutatja be a pécsi püspöknek.⁵⁾ A Rozgonyi István által a fehérvári egyházban 1434-ben alapított kápolna igazgatóját, valamint három más clericust, ő és családja praesentálta.⁶⁾ Az 1491-ben Budán, a Mária Magdolnáról nevezett egyház mellett, ennek gondnoka Razi János által alapított kápolna káplánjának kijelölési joga szintén az alapítót és utódait illette meg.⁷⁾

Nem mindig tartották azonban fenn a bemutatási jogot az alapítók családjuknak, hanem némely esetben másokra is átruházták ezt. A XV. század első felében Ellenbeck János budai polgár megalapítván a B. Szűzről nevezett parochiális egy-

1) Fejér X. 2. 361.

2) Monumenta Vaticana I. 4. 153.

3) Vatikáni levéltár. Supplicationes Joannis XXIII. A. V. Lib. 51. Fol. 220.

4) Theiner I. 599.

5) Monumenta Vaticana. I. 4. 345.

6) Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. III. 98.

7) U. ott. 321.

házban a Három királyok kápolnáját, úgy intézkedett, hogy annak igazgatóját a parochiális egyház papja praesentálja.¹⁾ Ellenben Bánffi Miklós 1486-ban a szent Zsigmondról címzett budai egyház mellett a B. Szűz tiszteletére alapított kápolna rectorának és négy káplánjának bemutatási jogát nem egyházi személyre, hanem Buda tanácsára és közönségére ruházta át.²⁾

A bemutatási jog átruházásának különösen akkor volt helye, ha az alapítónak nem voltak törvényes leszármazottjai. Ily okból folyamodott Ellenbach György comes özvegye 1400-ban a pápához, hogy a férje által Lőcsén szent Jakab egyháza mellett alapított kápolnára vonatkozó bemutatási jogát, miután közelebbi rokonai nem voltak, Lőcse városának biztosíthassa.³⁾

A kápolna-javadalmak kegyurai jelöltjeiket rendszerint az illető megyéspüspöknek mutatták be megerősítés céljából, és csak kivételesen tartozott az institutio a nagyobb egyház papjához. Ily kivételes jogot gyakorolt a B. Szűzről nevezett budai plébánia-egyház rectora, a XV. század közepén, az egyház coemeteriumában létesített Szent László kápolna igazgatója felett, midőn nemcsak elfogadta Simonnak a javadalomról való lemondását, hanem a világi kegyurak által bemutatott Cserdi Imrét a javadalom birtokában meg is erősítette.⁴⁾

Hasonló bemutatási jogot gyakoroltak a kegyurak az egyes egyházakban létesített oltár-javadalmakra nézve is.

Az egyházi alapítók intézkedéseiből kifolyólag vagy azok gyakorolják ily javadalmakra a bemutatási jogot, a kik őket állásukban, méltóságukban követik, vagy pedig rokonaikra ruházzák a jus praesentandit.

A pozsonyi főegyházban a szent György és Adalbert vértanúk oltárának praebendáját a pozsonyi prépost és káptalan választás útján töltötte be, s az új javadalmast az esztergomi érseknek megerősítés végett bemutatta.⁵⁾

Viszont Péter esztergomi és pozsonyi kanonok 1341-ben, az

¹⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. III. 85.

²⁾ U. ott. 303.

³⁾ Monumenta Vaticana. I. 4. 166.

⁴⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. III. 68.

⁵⁾ Fejér VIII. 2. 574.

Üdvöztetőről nevezett pozsonyi egyházban misealapítványt tévén, ennek végzésére egy állandó káplánt rendelt, akit ő maga ki is nevezett; a javadalom betöltésére vonatkozólag pedig a jövőre nézve úgy intézkedett, hogy a káplán bemutatási joga egyik vérrokonát és ennek utódait, ezek kihaltával pedig a prépostot és káptalant illesse. A rokonok a prépostnak és káptalannak tartoztak jelöltjüket bemutatni. Ha azonban elmulasztották a törvényszabta idő alatt benyújtani a praesentát, a provisio joga teljesen a prépostra és káptalanra szállott.¹⁾

A világiak által alapított oltár-javadalmakra szintén vagy az alapítók és leszármazottjaik mutatták be az illető káplánt, mint pl. Debrenthei Benedek 1440-ben az ősei által a veszprémi egyházban alapított oltár-javadalomra,²⁾ vagy azok, a kiket e joggal az alapítók felruháztak. Például a Modván Tamás pécsi polgár által szent Bertalan egyházában 1489-ben alapított oltár-javadalomra, halála után, VIII. Incze hozzájárulásával, a pécsi aranyművesek czéhmestere praesentált.³⁾

Végre bemutatási jogot gyakoroltak kegyuraink az egyes ispotályoknál szervezett lelkészi állásokra is.

A jus praesentandit ezeknél is, mint a kápolna- és oltár-javadalmaknál, más és más gyakorolhatta az alapító akarata szerint.

Pl. Sebniciei Hengmann 1391-ben Újbányán, szent Erzsébet tiszteletére, ispotályt alapítván, úgy intézkedett, hogy ennek igazgatóját, a városi hatóság meghallgatásával ő, halála után pedig vérrokonai mutassák be megerősítés végett az esztergomi érseknek.⁴⁾ Ellenben a Szepesváralján Henczmann plébános által hasonlóképpen szent Erzsébet tiszteletére alapított ispotály javadalmását, a XV. században, a szepesváraljai plébános és a hívek közösen választották, és mutatták be megerősítés céljából a szepesi prépostnak.⁵⁾

Úgy a kápolna- és oltár-javadalmasokat, mint az ispotályok lelkészeit, az egyházi hatóság a bemutatás alkalmával vizsgálatnak vetette alá, hogy bírnak-e a szükséges készültséggel és a meg-

¹⁾ Fejér VIII. 4, 534.

²⁾ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. III. 115.

³⁾ Történelmi Tár. 1900. évf. 11. 1.

⁴⁾ Fejér X. 3. 117.

⁵⁾ U. ott. X. 2. 306.

követelt lelki és testi tulajdonokkal. Ha a vizsgálat kielégítő eredménnyel járt, az illetőt a breviarium átadása által beiktatták javadalmába. Ugyanezen alkalommal az új javadalmas, kezeivel a szentírást érintvén, esküt tett, hogy főpásztora és ennek utódai iránt hűséggel és engedelmességgel fog viseltetni, javadalma jogait és javait minden elidegenítéstől meg fogja oltalmazni, és teendői végzésében kellő buzgalmat fog tanusítani.¹⁾

A sem nem tiszteleti, sem nem hasznos kegyúri jogok másik részét, mely nem az egyházi személyre, hanem az egyházi vagyona vonatkozik, a cura beneficii képezi, melynek alapján a kegyúr felügyeletet gyakorol a javadalom felett és ellenőrzi ennek kezelését.

A cura beneficii jogánál fogva a kegyúr nemcsak bármikor tudomást szerezhette a javadalom vagyoni állapotáról, hanem tudnia kellett a javadalom anyagi ügyeiben végbement minden lényegesebb változásról, úgy, hogy az ő hozzájárulása nélkül a javadalmas nem is intézkedhetett ilyen természetű fontosabb ügyekben.

Okleveleink egész sorozata tanuskodik a kegyuraknak a nagyobb javadalmakra nézve fennálló ezen ellenőrzési jogáról.

A javadalom birtokaiból a monostor csak a kegyúrral egyetértve engedhetett át a jobbágyoknak földeket.

Sefrid, zseliz-szent-jakabi apát, Ders és Póásával, a monostor kegyuraival együtt engedi át Mojcsának, Ivánka fiának, hűséges szolgálatai fejében 1282-ben az egyház egyik földjét.²⁾ Hasonlóképpen a kegyurak beleegyezésével részesíti 1299-ben Csepán apát ily adományban az apátság egyik jobbágyát.³⁾

Az apát vagy prépost, csak a kegyúr hozzájárulásával adhatta javadalma valamely részét haszonbérbe, vagy engedhette át hűbéri használatra.

Az előbb említett zseliz-szent-jakabi monostor apátja a kegyúrnak beleegyezésével engedi át hűbérül az egyház egyik birtokát 1329-ben.⁴⁾ Nemkülönben a madocsei apát is a monostor

¹⁾ Fejér VIII. 2. 574.

²⁾ U. ott. V. 3. 133.

³⁾ U. ott. VII. 2. 199.

⁴⁾ U. ott. VIII. 3. 396.

kegyurával egyetértően adja bérbe egyik birtokát Bessenyői Miklósnak 1343-ban.¹⁾

Ha a javadalmas elmulasztotta volna ily esetben a kegyúr engedélyét kikérni, eljárását érvénytelennek tekintették.

Ez történt 1333-ban Miklós rudinai apáttal, a ki apátsága Zelina és Kaprina nevű birtokait átengedte hűbérül Sylér comes fiának, Imrének, évi 4 márka fejében, oly feltétellel, hogyha a fizetést elmulasztaná akár ő, akár fiai, az apátságnak jogában álljon a birtokot visszavenni. A birtoknak ily módon való átengedését megerősítette és jóváhagyta Miklós apát utódja is. Ennek daczára András, pozsegai prépost, mint az apátság egyik kegyura, pert indított az országbíró előtt a két birtok visszaszerzése iránt. Miután az országbíró a rudinai apátot is meghallgatta, kimondotta az ítéletet, hogy András prépost és testvérei valóságos kegyurai lévén az apátságnak, minthogy a szóbanforgó birtok az ő hozzájárulásuk nélkül lett átengedve, az átengedés semmisnek tekintendő, a birtok pedig visszaadandó a monostornak.²⁾

Az apát vagy prépost akkor is tartozott kikérni a kegyúr hozzájárulását, ha monostora valamelyik birtokát egy másik ingatlannal akarta elcserélni. Így cseréli el 1279-ben a pozsegai káptalan előtt György rudinai apát a monostor egyik földjét Gergelylyel, Zayda fiával, a kegyurak beleegyezésével.³⁾ Ugyanígy cserélt el Márton Őrsi prépost bizonyos földeket Őrsi Miskével 1318-ban, Mihálynak, Mátyás comes fiának és testvérének, Péternek, mint kegyuraknak hozzájárulásával, a veszprémi káptalan előtt, a hol a kegyurak is megjelentek és beleegyezésüket nyilvánították.³⁾

Szintúgy ki kellett kérni a kegyurak engedélyét a monostor birtokainak elzálogosításához.

A borsmonostori apát, Domonkos, 1320-ban megjelenvén Gergely fia András mester előtt és előadván, hogy egyháza, szerzetestársai a legnagyobb szegénységben sinlődnék, arra kéri őt, engedje meg, hogy a monostor egyik birtokát elzálogosíthas-

¹⁾ Zichy-család okmánytára II. 70.

²⁾ Fejér IX. I. 718.

³⁾ Kubinyi: Árpádkori oklevelek. Pest, 1867. I. 115.

⁴⁾ Zala vármegye oklevéltára I. 151.

sák.¹⁾ 1335-ben pedig Óvári Jakab fiai a pécsi káptalan előtt tiltakoznak az ellen, hogy Siklósi Péter és fiai, valamint a siklósi apát a Szentháromságról címzett monostor Iván nevű birtokát az ő tudtukon kívül zálogba adják, miután nevezett birtok kegyuraság címén hozzájuk tartozik.²⁾

Ha nem volt megengedve a javadalmasnak a kegyúr engedélye nélkül monostora birtokait bérbeadni, elcserélni, elzálogosítani, annál kevésbbé volt szabad neki ezt a maga hatalmából eladni.

A szent Péter és Pálról nevezett kácsi benczés apátság az Örösúr nemzetség tagjainak, mint kegyurainak közreműködésével adta el 1268 előtt egyik halastavát.³⁾ 1271-ben Sebestyén, a puki monostor prépostja, eladta a monostor Gyarmath nevű birtokát Sándor comesnek 50 bécsi márkáért. Az eladásba beleegyeztek a monostor kegyurai is, a kik ugyanekkor lemondottak minden néven nevezendő jogról, mely őket Gyarmathra vonatkozólag, a melyet Pál fia Péter adományozott egyéb javakkal a monostornak, akár örökség, akár kegyuraság címén megillette volna.⁴⁾ 1282-ben a nyúlzigeti apáczaárda fejedelemsasszonya, Erzsébet, V. István király leánya, mint a telkii apátság kegyura, János apát kérelmére beleegyezett abba, hogy az apát, miután a monostor igen nagy nélkülözések közé jutott és nem tudott magán másképpen segíteni, eladhassa monostora egyik budai szöllejét.⁵⁾ Ugyanezen évben Balázs, a B. Szűz almádi apátságának apátja, miután monostora a folytonos háborúk következtében a legnagyobb anyagi gondokkal küzdött, úgy hogy a rendtagoknak nem volt miből élniök, kénytelen volt áruba bocsátani a monostor egyik birtokát. Hogy ezt megtehesse, kieszközölte szerzetestársainak, a kegyuraknak, a veszprémi püspöknek, az apátsági jobbágyoknak és azok leszármazottjainak, a kik az eladásra szánt birtokot a monostornak adományozták, beleegyezését, miután előbb három ízben is tanácskozott velük. Az eladásból befolyt 6 марка ezüstöt azután a

¹⁾ Fejér VIII. 2. 275.

²⁾ Anjoukori okmánytár III. 168.

³⁾ Hazai okmánytár VIII. 110.

⁴⁾ Wenzel III. 265.

⁵⁾ Hazai okmánytár VI. 283.

szerzetesek élelmezésére, a szegények segélyezésére és a roskadozó monostor épületeinek helyreállítására fordította.¹⁾ 1291-ben László comes az Őrösür nemzetségből, mint a kácsi apátság kegyurainak képviselője, beleegyezését nyilvánította, hogy az apát a monostor egyik birtokát eladhassa.²⁾

Nem kerülheti el figyelmünket, hogy a kegyuraknak a monostorok javadalmi ügyeibe való ezen beleszólása, beleavatkozása, forrásaink tanúsága szerint, alig terjed túl a XIV. század első felén. Ennek okát szintén abban az átalakulásban kell keresnünk, a melyen három század alatt a kegyurak családi és birtokviszonyai átmentek.

Míg eleivel a kegyúr és monostora, majdnem azt mondhatnók, bizonyos vagyonszövetségben éltek, míg a nemzetség osztatlan birtokai mintegy körülövezték az egyház részére átengedett ingatlanokat, míg bizonyos haszonvételeken testvériesen megosztottak egymással a család és a szerzetesmonostor lakói, addig természetesen nem történhetett a javadalomban semmiféle fontosabb változás, a szintén közletről érdekelt kegyúr tudta és hozzájárulása nélkül.

A viszonyok azonban idővel teljesen megváltoztak.

A nemzetség tagjai által végrehajtott osztályos egyezés, még ha a kegyuraság közös tulajdonnak maradt is, mélyebb árkot vont a családi és egyházi vagyon közé. A nemzedékek egymást váltották fel és ezalatt egymásután szakadoztak el a közös anyagi érdekek kötelékei a monostor és kegyurai közt; annál inkább, mert az egyház sem szünt meg soha követelni, hogy a kegyurak ne igényeljenek maguknak tulajdonjogot az egyháznak javadalmazásul átengedett javak felett, sem pedig az egyházi jövedelmekből maguknak részt ne követeljenek.

Minél jobban érvényesült az egyház ezen felfogása és minél kevesebb érdek fűzte a kegyurakat, a vagyoni viszonyokban beállott változás következtében, a monostorokhoz, annál kevesebb súlyt fektettek a felügyelet gyakorlására, a javadalomban végbe ment változások ellenőrzésére. Ha pedig a nemzetség kihalt, és a kegyuraság a visszaháramlás jogán a királyra szállott, majd

¹⁾ Wenzel XII. 377.

²⁾ Adatok az egri egyházmegye történetéhez. I. 366.

királyi adomány útján ismét más kezekbe került, a földesúri jogból eredő ezen hasznos jogoknak már csak az emléke maradt fenn, néha talán ez sem, úgy hogy az új kegyúrnak többé nem kívánták meg magánérdekei, hogy a monostor javadalmi ügyeit apróra számon tartsa, azokba minden alkalommal beleszóljon és intézésükből magának részt követeljen.

De másfelől, a kegyurak részéről elkövetni szokott erőszakos zsarolások, hatalmaskodások sem biztatták a monostorokat arra, hogy a kegyúr közreműködését minden oly kérdés elintézéséhez kikérjék, mely a javadalom anyagi érdekeit érintette. Ellenkezőleg, a monostorok gyakran örültek, ha a kegyúr nem árult el érdeklődést javadalmi ügyeik iránt, és a maguk részéről teljesen elegendőnek tartották csak az elkerülhetlenül szükséges dolgokat megbeszélni vagy közölni vele. Így legalább nem kellett attól tartaniok, hogy a kegyúr, az ellenőrzés ürügye alatt, kifosztja őket és nem jártak úgy, mint a jaáki apátság szerzetesei a XIV. században, a kik kénytelenek voltak a királytól rendeletet eszközölni ki arra nézve, hogy a monostor birtokában lévő javakat ne merészelje senki akár a kegyúri jog czímén, akár más czímen lefoglalni.¹⁾

A kisebb plébánia-egyházak javadalmi ügyei ugyan jóval csekélyebb jelentőséggel bírtak, mint a szerzetes monostorok nagyobb kiterjedésű birtokai körül felmerült kérdések, és ritkábban is kerültek szőnyegre, mindazonáltal kétségtelen jeleivel találkozunk ezeknél is, a kegyurak által gyakorolt ellenőrzési jognak.

Midőn Raguel asszony 1209-ben a szentjánosi egyház kegyuraságát, bűnei bocsánatáért, a veszprémi püspöknek adományozta, kinek kérésére az adományt III. Incze pápa is megerősítette, Bertalan püspök ennek alapján, a mint a kánoni jog ezt előírta, az egyházat közvetlen joghatósága alá helyezte. Nehogy pedig az egyház lelkésze annak ügyeit hanyagul intézze, kötelességévé tette, hogy évenként négyszer, és pedig szent György, szent István király, szent Mihály napján, és Háromkirályok nyolczada alatt, előtte megjelenvén, az egyház javadalmának állapotáról beszámoljon »de dote praedictae ecclesiae rationem red-

¹⁾ Széchényi: A jaáki apátság története. 14.

diturus». ¹⁾ Felesleges talán megjegyeznünk, hogy ezt az intézkedést a püspök nem mint egyházmegyéjének főpásztora, hanem mint az egyház kegyura tette.

Különös éberséget kellett tanúsítaniok a kegyuraknak ellenőrző tisztük betöltése körül, a javadalomban előforduló személyi változások alkalmával. Ilyenkor meg kellett állapítaniok, nem mutatkozik-e a templom javaiban valami hiány, nem ment-e valami veszendőbe az egyházi szerek közül, nem hanyagoltatt-e el valamely jog, valamely jövedelmi forrás?

Ennek megfelelően, ha a lelkészt más javadalomba helyezték, tartozott az egyház javait, az egyházi felszerelést, stb., a kegyuraknak hiány nélkül átadni.

A zalaistvándi parochiális egyház kegyurai, Gersei László és Pető comesek ezen ellenőrzési jogukból kifolyólag panaszzolják be Gergely nevű plébánosukat Mátyás veszprémi püspöknél, azzal vádolván őt, hogy templomuknak ereklyével ellátott keresztjét és egyéb egyházi szereit részben szentségtelen kézzel eltékozolta, részben pedig magával vitte, a mikor »insalutato hospite« a nélkül, hogy az egyház javai felől akár a kegyuraknak, akár a híveknek elszámolt volna, állását elhagyta. Sőt a püspök azon parancsát, hogy térjen vissza egyházához és adjon számot az eltűnt egyházi szerekről, szintén figyelmen kívül hagyta. A püspök a kegyurak ezen újabb feljelentésére kiküldötte a zsidó alesperest és a zalaegerszegi plébánost, hogy idézzék meg Gergely papot Zalaistvándra és a kegyurak részvételével hallgassák ki a panasz tárgyában. ²⁾

Ezekben foglalhatjuk össze azon jogokat, jogosítványokat és kiváltságokat, a melyek kegyurainkat, kegyúri jogaik címén, a középkorban egyházaikra vonatkozólag megillették.

Mindezek fejében a kegyurakra bizonyos kötelességek is háramlottak, a kegyuraságuk alá tartozó egyházakkal szemben.

A kegyúr legfőbb kötelessége az volt, hogy egyházát minden irányban kellő védelemben részesítse.

Tartozott tehát egyházát minden szükségessel ellátni, az

¹⁾ Fejér IX. 7. 644. Monumenta Romana episcopatus Vesprimien-sis. I. 18.

²⁾ Zala vármegye oklevéltára II. 512.

épületeket fenntartani, javítani, az egyház vagyonát, jogait, az egyházi személyeket a legmesszebb menő érdeklődéssel körülvenni, ezeket minden ügyükben támogatni, minden jogtalanság, sérelem ellenében megvédelmezni.

Hogy kegyuraink lelkében mily élénken élt a tudat, hogy a védelem kötelessége kegyuraságuk egyik legfontosabb részét képezi, híven visszatükrözik azon nyilatkozatok, a melyeket erre vonatkozólag tettek, és az eljárás, a melyet e tekintetben követtek.

A Hahót nemzetség tagjai 1234-ben megjelenvén II. Endre előtt, elismerték, hogy miután a szent Margitról nevezett hahóti apátság monostorát Arnold emelte és legnagyobb részben javadalmazta is, az apátság különösebb kegyurasága és védelme az ő ágát illeti meg.¹⁾

A zseliz-szent-jakabi monostort, melyről már annyiszor volt szó, Atha nádorispán alapította, s a kegyuraságot utódai, a Győr nemzetség tagjai gyakorolták. 1243-ban Opur comes elfoglalta tőlük a kegyuraságot; ezek azonban nem nyugodtak bele a foglalásba; végre abban történt köztük megállapodás, hogy Opur comes meghagyta a kegyuraságot a Győr nemzetség tagjainak kezében, az egyház összes javainak védelmével együtt.²⁾ 1284-ben a csatári apátság egyik kegyura, István bán, a monostor egyik birtokát a maga őrizete és oltalma alá helyezte, meg akarván ezt tartani az apátság részére, s miután az apátság népei panaszkodtak, hogy Cziráki Dénes, mint szomszéd, foglalásokat tesz a birtokban, a határokat is megállapította.³⁾ 1333-ban a bíróság a rudinai apátság kegyurait a monostor kiváló védelmezőinek nevezi.⁴⁾ Midőn András váradi püspök 1340-ben megalapí-

¹⁾ »Hoc etiam adjecto, quod specialem patronatum et protectionem dictae ecclesiae Arnoldo, Keled et Ponyth admiserunt.« Fejér III. 2. 409.

²⁾ »Opur comes dictum patronatum ipsius ecclesiae dictae generationi Geór reliquisset bona pace cum omni protectione possessionum ejusdem ecclesiae.« Fejér IV. 294.

³⁾ »Cum nos — írja István bán — quamdam possessionem ecclesiae beati Petri apostoli de Chatár, cujus patronatu fungimur, in custodiam et protectionem receperimus« etc. Fejér V. 3. 261.

⁴⁾ »Andream praepositum de Posega, cum fratribus suis et eorum praedecessores veros patronos seu fundatores, dictae ecclesiae seu monasterii de Rudina, tutoresque ejusdem speciales — esse.« Fejér IX. 1. 718.

totta a szent Annáról nevezett parochiális egyházat és ennek tőzsomszédságában a klarisszák monostorát, a templom kegyuraságát, valamint a monostor védelmét fenntartotta magának és utódainak.¹⁾

Ez a sokszor hangoztatott védelem nem volt üres szóbeszéd, hanem a kegyuraknak gyakran kellett ezt tettekkel is tanúsítaniok, fegyverrel a kezükben foganatosítaniok, abban a korban, a mikor nem annyira a törvény tisztelete, mint inkább az erősebb joga uralkodott az embereken.

Hogy a védelem körül annál több eredménnyel jár hassanak el, és a segélyadásban annál gyorsabbak lehessenek, a kegyurak némely esetben felosztották maguk között az egyház javait és meghatározták, melyikük mit vegyen különösen oltalmába.

A Gutkeled nemzetségbeliek 1270 körül valóságos szerződést kötnek erre nézve egymással, a váradi káptalan előtt. Dorogfiai Egyed, Sárfo és Molnos-Petri, Adony fiai pedig Kágya és Bag megvédelmezését vállalták magukra. Szükségesnek tartják azonban megállapodásukat — jellemző az akkori viszonyokra — azzal kiegészíteni, hogy az egyik fél által védelembe fogadott birtokot a másik azután ne háborgassa.²⁾

Ugyanők 1297-ben monostorukról való gondoskodásukban odáig mennek, hogy ennek egyik lakatlan bagi birtokát, tisztán a saját elhatározásukból, elcserélik egy közelebb fekvő s ennél fogva könnyebben kezelhető biharmegyei birtokkal.³⁾

Máskor nem az egész kegyúri család, hanem ennek egyik tagja gondoskodik a monostor javainak védelméről.

A premontreiek rajki monostorát a Hahót nemzetség Buzád ága alapította 1270-ben. 1275-ben a monostor kegyurai Csák bán fiai voltak, a kik azonban olyan rosszul értelmezték kegyúri jogaikat, hogy a monostor ennek következtében közel jutott a végromláshoz, és már az isteni tiszteletet sem lehetett benne

¹⁾ »Juribus vero dioecesanis ecclesiae, rectoreque cum plebe sua ac jure patronatus simulcum defensione et protectione omnium jurium monasterii praedicti, nobis et nostris successoribus reservatis.« Fejér VIII. 4. 582.

²⁾ Hazai okmánytár VI. 124.

³⁾ Karácsonyi: A magyar nemzetségek. II. 43.

kellő fénynyel végezni. Ekkor a kegyurak, Csák, Dénes, Miklós, Buzád és Frigyes, hogy hibájukat némileg jóvátegyék, a prépost és convent hozzájárulásával, a zalavári convent előtt, a monostor kegyuraságát Halmos szigetével együtt unokatestvérükre, Mihályra, Trisztán comes fiára ruházták át, azzal a kijelentéssel, hogy ha Mihály oly helyzetbe találna jönni, hogy akár Csák bán fiai, akár ezek leszármazottjai közül valaki meg akarná a monostort károsítani, és Mihály védelmezés közben ezt megsebesítené vagy megölné, ezért őt senki ne hibáztathassa. Ugyanekkor nevezettek kinyilatkoztatták, hogy annak a földnek egy részét, a melyet még Csák bán vásárolt meg Mihálytól a monostor részére, ezennel visszaadják az utóbbinak, oly feltétellel, hogy a többi rész haszonélvezetében ne engedje se rokonai, se mások által háborgattatni a szerzeteseket. Ha pedig ezen ingatlan megvédelmezésében nem tanusítana elegendő buzgalmat, akkor öröklött javaiból ugyanoly nagyságú földet és ezen felül még 100 márkát tartozzék adni a prépostságnak.¹⁾

Tizennégy évvel később, 1289-ben, ketten közülük, Buzád mester és Frigyes, a nádor előtt újból intézkednek a monostor védelmére vonatkozólag, midőn a monostort Atyusra, rokonukra, bízzák összes birtokaival és jobbágyaival, felhatalmazván őt, hogy nemcsak Csák bán fiait, hanem nemzetségük többi tagjait is eltilthassa minden kártevéstől.²⁾

A kegyurak jóakarató intézkedései, hiszszük, hogy békés napokat, sőt talán évtizedeket is biztosított a monostornak és népeinek. Egy század mulva azonban, ki tudja mily fájdalmas veszteségek után, a monostor ismét oly szánandó állapotba jutott, hogy még az isteni tisztelet végzéséről sem tudott gondoskodni. Úgy látszik, ekkor már nem voltak kegyurai sem, a kiktől segítséget, támogatást várhatott volna. János prépost tehát nem képes magán másképpen segíteni, mint az által, hogy 1385-ben a monostornak Szent-György nevű lakatlan birtokát 5 nehéz márka évi bér fejében átengedi Szécsi Miklós bánnak és fiai-nak, a kik még ezen nehéz viszonyok közt sem szüntek meg különös védelmezői lenni a monostornak, s most is tíz évi

¹⁾ Fejér V. 2. 299.

²⁾ U. ott. V. 3. 481.

haszonbért fizettek le előre, hogy az apát ebből a monostort helyreállíthassa.¹⁾

A védelemnek gyakran a fegyveres kézzel nyújtott oltalomnál is hathatósabb módja volt a kegyurak azon eljárása, hogy monostorukat valamely birtok tulajdonjogában megerősítették a királlyal; mert ezáltal nem csak a királyi oklevél tanúságát szerezték meg egyházuknak, bizonyosággal arra, hogy az illető ingatlant valóban tényleg birtokolta, hanem bizonyos mértékben a tulajdonjogot a király védelme és oltalma alá is helyezték. Így erősítette meg pl. 1183-ban III. Béla király a siklósi apátságot és az okormindszenti monostort Temes földének birtokában, a két egyház kegyurának, Péter spalatói érseknek és a Szalók nemzetségbeli Bajának kérelmére.²⁾

A védelem kötelessége azonban nemcsak abból állott, hogy a kegyurak a szomszédok vagy más birtokosok erőszakos foglalása, hatalmaskodása ellen megoltalmazták monostoraikat, ezeknek birtokait, jobbágyait, hanem nekik kellett az egyházon ejtett sérelemért elégtételt, a szenvedett kárért kárpótlást szerezni a bíróság előtt.

A Szent-Imre egyházának apátja és kegyura pl. együtt panaszolja be 1220-ban István fiait, hogy 100 márkát erőszakkal elvettek az egyháztól.³⁾

Miután a kegyúrnak, ellenőrzési és felügyeleti jogaiból kifolyólag, az egyház birtokait, ezeknek fekvését, sőt származását is alaposan kellett ismernie, mindannyiszor, a mikor a javadalom birtokait illetőleg valamely kétely merült fel, tartozott az egyház érdekei mellett síkra szállani, és az igazság mellett tanuskodni. Kérdésessé tétetvén 1228-ban, hogy a csornai prépostság egyik birtokát jogosítva volt-e Osl comes a monostornak adományozni,

---

¹⁾ Zala vármegye oklevéltára. II. 206. Más szerzetes monostorok is úgy szoktak e korban segíteni magukon, hogy birtokaikból egy részt átengedtek haszonbérben vagy örök áron valamelyik szomszéd birtokos úrnak, a nyújtott védelem fejében. Így pl. a pilisi apát 1343-ban elad 20 márkáért Visegrádon egy házhelyet Becsei Töttösnek, részint mert nagy szükségben van, részint pedig mert Töttös mindig védője volt egyházának. Fejér IX. 1. 162.

²⁾ Wenzel VI. 148.

³⁾ Regestrum Varadiense. Bpest, 1903. p. 244.

a prépost a kegyurakkal és jobbágysággal együtt bizonyította, hogy a szóban forgó ingatlan öröklött tulajdon volt.¹⁾ Hasonlóképpen, a XIII. század első felében, a tordai apátság Apáti nevű birtokán lakó jobbágyságot csak úgy lehetett a monostor kötelekeiben megtartani, hogy az apát és kegyúr megesküdték szent László sírjára, miszerint ezek nem a bihari vár jobbágysái voltak.²⁾

Ha az ügy a bíróság elé került, a kegyúr volt az, a ki a monostor fejével a pert vitte, vagy ha ez czélszerűbbnek látszott, az ellenféllel békésen kiegyezett. Így pereskednek az Üdvöztől nevezett kapornaki apátság kegyurai 1237-ben az apátság Lánosz nevű földje miatt Dénes nádor előtt.³⁾ 1251-ben pedig Tamás, kanizsai apát, a kegyurak hozzájárulásával egyezik ki Ponich comessel a per tárgyát képező Rakacia helységre nézve.⁴⁾

A védelem köteleességéből kifolyólag az egyház értékesebb tárgyait gyakran nem a szerzetesek tartották őrizet alatt, hanem a kegyurak.

A csatári apátság egy bibliája a Gutkeled nemzetségbeli Vidnél volt, mint kegyúrnál, őrizet alatt. Vid azonban a bibliát elzalogosította egy zsidónak 27 és fél márkáért, mely összeg, kamataival, idővel 70 márkára növekedett. Miután ennél a könyv elveszett, Vid 1263-ban kárpótlásul két birtokot ajándékozott a monostornak.⁵⁾

De ha nem tartotta is állandóan magánál a kegyúr az egyház nagyobb értékű felszereléseit, ruháit, azért bizonyos felelősséggel mégis tartozott ezen tárgyak megőrzéséért. Kitétszik ez abból is, hogy midőn a veszprémi káptalan 1308-ban visszaadta a szent Istvánról nevezett póki prépostság azon egyházi szereit, a melyeket Szigliget várának elfoglalásakor Péter veszprémi püspök Veszprémbe szállíttatott, a Póki család tagjai, mint kegyurak, István préposttal együtt tanuskodnak a győri káptalan előtt ezek hiánytalan átvételéről.⁶⁾

1) Fejér III. 2. 144.

2) Regestrum Varadiense. p. 272.

3) Zala megye oklevéltára I. 11.

4) Wenzel VII. 335.

5) Fejér IV. 3. 179. Magyar Könyvszemle 1893. évf. 11.

6) Hazai okmánytár IV. 116.

A kegyúr kötelességei közé tartozott még a monostor, a templom épületének jókarban tartása, időközönkénti felújítása.

Kegyuraink lelkiismeretesen teljesítik ezen kötelezettségüket is. Ha anyagi viszonyaik nem engedik, hogy e célra a magukéból áldozzanak, eladják a monostor valamelyik birtokát és így szereznek pénzt az építkezésre. Ilyen módon akarták megmenteni a sárvári monostort, a melyet a tatárok úgyszólván teljesen szétromboltak, kegyurai 1250-ben a végleges romlástól, midőn a monostornak Futag nevű bácsmegyei birtokát 30 márkáért eladták Mátyás fiának, Jánosnak, hogy ezen az összegen a monostort helyreállítsák.¹⁾

Rendesen azonban a magukéból adnak kegyuraink e célra. Elderbach János pl. 1489-ben akként intézkedett végrendeletében, hogy jaáki birtokának felerészét a kegyurasága alá tartozó jaáki monostor kapja tetőzetének javítására, másik felét pedig a pornói apátság, épületeinek helyreállítására.²⁾

Általában, kegyuraink abban a felfogásban élnek, hogy Istentől nyert földi javaikból tartoznak a kegyuraságuk alá tartozó egyháznak valamit juttatni, ha méltóknak akarják mutatni magukat a kegyurasággal járó előjogokra. Ennek kell tulajdonítanunk, hogy pl. Viczai György, a csornai prépostság egyik kegyura, mintegy magát mentetgetve mondja 1453-ban, hogy mindeddig nem volt oly helyzetben, hogy valamit szánhatott volna a szerzetesek ellátására, saját és ősei lelki üdvéért; azért most Horpácson egy telket ajándékoz a monostornak.³⁾

Az olyanok pedig, a kiknek nincsenek gyermekeik, a legszívesebben egyházukat teszik meg vagyonuk örökösévé. Így pl. 1306-ban a Túrje nemzetségből származó Peregrin, rokonai hozzájárulásával, Barlabáshida és Vitenyéd nevű birtokait, miután örököse nem volt, a türjei monostornak adományozta, melynek kegyura volt.⁴⁾ Ugyanígy Bulcsúi Mihedeus, a gecsei monostor kegyura, nem lévén örökösei, 1327-ben a szent Ipolyról nevezett gecsi monostort fiává fogadta és összes öröklött, szerzett javait

---

¹⁾ Fejér IV. 2. 67.

²⁾ Széchényi: A jaáki apátság története. 81.

³⁾ Sopron vármegye oklevéltára II. 377.

⁴⁾ Zala vármegye oklevéltára I. 125.

reá hagyta, János rokonára, mint az egyház kegyurára, bízván ezeknek védelmét.¹⁾

A plébánia-egyházaknak, kápolnáknak stb. sokkal csekélyebb birtokaik lévén, mint a szerzetes monostoroknak, nem voltak annyi támadásnak kitéve mint a nagyobb javadalmak, de éppen ez okból védelmük is kevesebb gonddal és utánjárással járt.

Kegyurainknak, mint a kegyuraságuk alá tartozó plébánia-egyházak védnökeinek, legelső és legfőbb kötelességük abban állott, hogy ügyeljenek, miszerint egyházuk jogainak és jövedelmeinek sérelmével a plébánia területén új egyházak és kápolnák ne létesüljenek. Ha tehát olyasmit tapasztaltak az új egyház alapításánál, a mi bizonyos tekintetben hátrányos lett volna egyházukra, nemcsak jogukban, de kötelességükben is állott ez ellen a püspöknél óvást emelni, mint a hogy pl. a szentkirályi nemesek tettek, 1318-ban, a nehei kápolna létesítésekor.

Egyebekben éppen úgy kellett a plébánia-egyház kegyurának is az egyház javait, a templom felszereléseit, az egyházi személyeket oltalmazni, védelmezni, mint a monostorok kegyurainak a monostor birtokait, jogait, érdekeit.

Euzidinus, a brátkai templom megalapítója, annyira tudatában van e kötelességeinek, hogy mindjárt a templom felszentelése alkalmával, 1156-ban, kifejezi abbeli akarátát, hogy mindaz, a mit ő ezen alkalommal a templom javadalmazására megajánlott, fiai védelme alatt álljon.²⁾

A védelem egyik neme volt az is, hogy a kegyúri család tagjai kötelezettséget vállaltak egymásért az egyház jövedelmeinek pontos beszolgáltatására nézve. Ezt az eljárást követték 1303-ban Bárczai Illés és Ede, midőn Abauj vármegye ispánja és bírói társai előtt kölcsönös kötelezettséget vállaltak arra nézve, hogy szent András tiszteletére épített templomuknak a tizedeket megadják és jobbágyaik által is megadatják.³⁾

A kegyúr magával az egyházmegye püspökével szemben is kötelességének ismerte egyháza érdekeinek védelmére kelnit, ha a szükség úgy kívánta.

¹⁾ Zichy-család okmánytára I. 298.

²⁾ Knauz I. 109.

³⁾ Anjoukori okmánytár I. 60.

Midőn 1290-ben Benedek veszprémi püspök azt követelte Tapolczai Lőrincztől, mint a tapolczai egyház kegyurától, hogy engedje át neki az egyház harangozóit, miután ezek püspöki joghatóság alá tartoznak, Tapolczai megtagadta ennek teljesítését, azon a czímen, hogy a harangozók ki vannak véve a püspöki joghatóság alól. És csak később, midőn több nemes úr is tanácsolta neki, lett hajlandó az átengedésre.¹⁾

Az egyházat ért jogtalan támadások ellen, a kegyúr keres egyháza részére elégtételt a bíróságnál.

A XIV. században János, Zachariás fia, azzal a panaszszal fordul a szatmármegyei bírósághoz, hogy Csiba István némely dolgokat elvitt egyházából. A bíró perdöntő bajvívást rendelt el közöttük, még pedig olyformán, hogy István személyesen küzdjön meg, János pedig minél jobb bajnokot állíthasson maga helyett.²⁾

Ha az egyháznak valami peres ügye volt a bíróság előtt, a javadalmas és a kegyúr rendesen együtt védik az egyház igazát.

Sőt a kegyúr maga is képviselheti egyházát a bíróságok előtt.

Miklós nógrádi főesperes előtt Both, keszii plébános, 1262-ben azt állította, hogy a beréni egyház papja lefoglalt egy darab földet, mely az ő plébániáját illette. A Mindenszentekről nevezett beréni egyház kegyura ellenben azt mondotta, hogy a birtok az ő egyházának jogos tulajdona. A főesperes megvizsgáltatta az ügyet kerülete érdemesebb papjaival, a mikor is kitűnván, hogy a villa csakugyan a beréni templomé, a keszii papot eltiltotta a további pereskedéstől.³⁾

A javadalmas nem is érezte magát mindig hivatottnak arra, hogy a bíróság előtt a kegyúr nélkül, egymagában képviselje egyházát. Legalább midőn 1303-ban egyházi főhatósága maga elé idézte Fülöpöt, a szebesi egyház papját, hogy kihallgassa őt abban az ügyben, a melyet Éliás és Ede comesek indítottak ellene, megjelent ugyan az idézésre, azonban kijelentette, hogy kegyurai nélkül nem nyilatkozhatik. Mely kifogását a püspök is elfogadván, a tárgyalásra újabb határnapot tűzött ki, meg-

¹⁾ Zala vármegye oklevéltára I. 99.

²⁾ Fejér VIII. 2. 688.

³⁾ Wenzel III. 33.

jegyezte mindazonáltal, hogy ekkor már a kegyurak nélkül is felelni tartozik.¹⁾

Nem egyszer kizárólag egyházi természetű ügyekben is a kegyurat látjuk eljárni a hatóságok előtt, a plébánia-egyház érdekében.

Majádi Miklós a dobokai egyházban megverte egyik szolgáját, és innen erőszakkal elhurcolta, mi által megszenstelenítette az egyházat és coemeteriumát. Losonczi Bánffi Ferencz, mint kegyúr, több ízben felszólította őt, hogy gondoskodjék a reconciliatióról, a mit azonban elmulasztott megtenni. Ekkor Bánffi 1509-ben jelentette őt az erdélyi püspök helynökénél, a ki arra ítélte Majádit, hogy vagy szenteltesse fel újból a templomot, vagy pedig tegye le a felszenteléssel járó költségeket a kegyúrnak, vagy a templom gondnokának kezeihez.²⁾

Végre, a kegyúr volt az is, a ki a kegyurasága alá tartozó egyház részére Rómában bizonyos kedvezményeket, búcsukat eszközölt ki, rendszerint akkor, a mikor birtokán az új egyházat létesítette. Nem ritkán felhasználta azonban a kegyúr az ily alkalmat arra is, hogy egyuttal többi egyházainak is megszerezze az ily kiváltságot. Hogy a sok közül csak egy példára hivatkozunk, Ungmihályi Albert 1418-ban IV. Eugen pápától tíz évi indulgentiát kért a kegyurasága alatt álló következő egyházak részére: a B. Szűz, szent Szaniszló, szent Anna egyházaknak Starán, szent Katalin egyházának Vinnán, szent Miklós egyházának Waynaturán és egy másiknak Méreiben, Mindenszentek egyházának Wafrasatán, szent István király egyházának Luszkán, szent András egyházának Tarpán, szent Miklós kápolnájának Ungmihálon, szent Márton kápolnájának Porziban és a B. Szűz kápolnájának Petrovetzben — mindmegannyinak az egri egyházmegyében — abból az alkalomból, hogy a szent Keresztről címzett kápolnát, a melyet a pálosok bírtak, saját költségén fel akarta romjaiból építeni.³⁾

A mily sokféle módja, alkalma volt a jó kegyúrnak arra, hogy kötelességéhez mértén védelmezze, támogassa a kegyura-

¹⁾ Hazai okmánytár VII. 351.

²⁾ Károlyi-család oklevéltára III. 65.

³⁾ Vatikáni levéltár. Supplicationes Eugen. IV. A. I. Tom. III.

sága alá tartozó egyházakat, éppen annyi alkalma nyílt a rossz kegyúrnak, hogy hatalmával visszaéljen, és egyházával szemben olyan jogokat is követeljen magának, a melyek semmiképp meg nem illették.

A leggyakoribb panasz az volt az ilyen lelkiismeretlen kegyurak ellen, a mit a rudinai apát emel 1380-ban a maga kegyurai ellen, midőn azt mondja felőlük, hogy nem mint jeles védurak és gondnokok viselkednek, hanem mint gonosz rablók, a kik lefoglalják az egyház birtokait.¹⁾

Voltak kegyurak, a kik odáig mentek hatalmi túlkapásaikban, hogy feljogosítottaknak érezték magukat a kegyuraságuk alá tartozó monostorokból — a plébánia-egyházakról nem is szólva — az oda telepített szerzeteseket, ha valami kifogásuk volt ellenük, egyszerűen elűzni, és helyükbe másokat hozni.

Igy tett 1238-ban László comes, az almásmonostori apátság kegyura, midőn a benczéseket kiűzte a monostorból és helyükbe a premonstreieket, majd ismét ezek helyébe világi papokat, saját káplánjait, tette.²⁾

Hogy a comes eljárásának tisztán személyi okai voltak, onnan is következtethetjük, hogy a benczések és premonstreieik elűzése után is egyháziaknak adja át a monostort, a nélkül, hogy birtokait lefoglalta volna magának.

Hasonló törvényellenes módon jár el 1303-ban Miklós comes fia, Péter, midőn a Szentháromságról nevezett siklói monostort »lelki üdvének előmozdítása érdekében«, mint kegyúr, a szerzetesi fegyelem meglazulása miatt, elveszi a benczésektől és a ciszterczita rendnek, illetőleg a szent Keresztről nevezett ausztriai ciszterczita monostornak adományozza.³⁾

Péter comes eljárása lehetett jóhiszemű, de kétségtelenül a legnagyobb mértékben jogtalan volt; mert a kegyúrnak nem állott jogában az egyik szerzetes rendet a másikkal felcserélni a maga monostorában.

Nem egy visszaélés származott a kegyurak azon szokásából is, hogy az egyházi szereket maguknál tartották őrizet alatt,

¹⁾ Fejér IX. 5. 430.

²⁾ Theiner I. 161.

³⁾ Fejér VIII. 7. 33.

mert szorultságukban nem mindig tudtak a kísértésnek ellene állani, hogy ezek elzálogosítása által szabadítsák ki magukat anyagi zavarukból.

Pl. 1304-ben Ajkai György elzálogosította az ajkai egyház kelyhét, hogy atyja temetési költségeit fedezhesse; és csak mikor őt nemzetsége többi tagjai bepanaszolták e miatt a veszprémi püspöknél, kötelezte magát arra, hogy négy hónap leforgása alatt vissza fogja váltani, és a templomnak visszaszolgáltatni¹⁾. A mihályfalvi egyház kegyurai viszont a misekönyvet zálogosították el 3 márkáért. A kegyurak leszármazottjai, Mihályfalvi Ugrin és Péter 1415-ben pert indítottak a győri püspök helynöke előtt Nagy Lőrincz özvegye és fia ellen, a kiknél a missale zálogban volt, ennek visszaszerzése érdekében. A helynök el is rendelte, hogy ha a kegyurak a 3 márkát visszafizetik, a misekönyvet vagy közvetlenül az egyháznak vagy a kegyuraknak adják vissza.²⁾

Még több kár háramlott az egyházra, még több zaklatás várakozott a javadalmasra a kegyurak versengéséből a kegyúri jogok gyakorlása felett.

Hogy mire ragadtatták magukat az emberek, ha egyszer ily kérdésben összetűztek egymással, megítélhetjük azokból a kérdőpontokból, a melyeket az egri püspök által kiküldött vizsgáló bírák intéztek a tanukhoz, 1314-ben, a tibai egyház miatt Nagymihályi Lőrincz és László közt keletkezett perben.

A kérdések a következők voltak. Igaz-e, hogy Nagymihályi Lőrincz és fia, György, az általuk közösen tartott Márton papot megsebesítették és tőle egyik lovát elvették? Igaz-e, hogy Lőrincz felesége egy alkalommal az oltárig hatolva magához ragadta a kelyhet és így akadályozta meg a papot, hogy László jelenlétében szentmisét mutasson be? Hogy Lőrincz többször magához vette a templom kulcsait, nehogy László misét hallgasson? Hogy két falut elszakított a szentmihályi egyháztól, és ezeket a saját tibai egyházához csatolta? Hogy megtámadta a tibai pap házát és onnan több minden-

¹⁾ Hazai okmánytár I. 99.

²⁾ U. ott. 309.

féle tárgyat, egy faedényt, egy prémes ruhát, nyeret, stb. elvitt? ¹⁾

Ha a kegyurak garázdaságait a püspök kénytelen volt valamely jól megérdemelt egyházi büntetéssel sujtani, és ennek végrehajtásával történetesen oly lelkész lett megbízva, a ki kegyuraságuk alá tartozott, bizony akkor is csak a lelkész volt az, a kin boszújokat töltöttek.

Egy plébánost pl. a XV. század legelején arra utasított püspöke, hogy a tizedek visszatartása miatt mondja ki kegyuraira az interdictumot. A plébános eleget tett főpásztora meghagyásának és a kegyurakat interdictum alá helyezte. A kegyurak erre szolgálkival betörték lakásába, őt megverték, balkezén mutatóujját levágták és a templomból, plébániából kizárták.

A plébános ekkor panaszt emelt ellenük a főesperes előtt. A főesperes, miután a kegyurak ismételt idézésre sem jelentek meg előtte, kiközösítéssel sujtotta őket, a plébánost pedig visszahelyezte. Miután azonban csonka mutatóujjával nem misézhetett, felhatalmazta, hogy a szentmisét egész életén keresztül káplánja által végeztesse, s csak a többi szentséget szolgáltatassa ki személyesen.

Ekkor már a kegyurak is magukba tértek. Megjelentek a főesperes előtt, és itt papjukkal a következőkben egyeztek ki. A plébánosnak fájdalomdíj fejében, kárpótlásul a szenvedett méltatlanságokért, négy részletben 12 márka ezüstöt fognak fizetni; ezen felül az első fizetési határidő alkalmával a kegyurak és szolgálk meztelen lábakkal, megoldott övekkel megjelennek lakásán, hogy őt megkövessék; hasonlóképpen fognak a püspök előtt is megjeleni, hogy a feloldozást tőle megnyerjék.²⁾

Mindazonáltal, ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismerünk, hogy bár többször hallunk panaszokat a kegyurak ellen, a kapzsi, hatalmaskodó, egyházaikat elhanyagoló kegyuraknak száma elenyészően csekély azokéhoz képest, a kik legjobb igyekezetük, lelkiismeretük szerint iparkodnak megfelelni kegyúri kötelmeiknek, s a kiknek legfőbb törekvésük a gondjaikra

¹⁾ Sztáray-család oklevéltára I. 41.

²⁾ Fejér X. 4. 350—360.

bizott egyházakat, az alapítók szellemében, Istennek nagyobb dicsőségére és embertársaik lelki üdvére továbbra is fenn-tartani.

Csakhogy, míg az előbbieneknek hibáit hangosan kiáltó panaszok adták a hozzánk eljutó hír szárnyaira, addig az igaz emberek feltünést nem kereső jócselekedeteit, elismerésre itt a földön igényt nem tartó önzetlen áldozatait, inkább csak a zaj-talan alkotásokban, a néma kövekben látjuk megörökítve.

IX.

A kegyúri perek a világi bíróságok elé tartoznak. A király személyes bírósága. Az országbíró biráskodása. A nádori biráskodás. A szentszékek vegyes biráskodása. A pápához való felebbezés.

A kánonjog a kegyuraság kérdésében indított pereket az egyházi bíróság elé utalja.

Ennek ellenére, hazánkban kezdettől fogva világi bíróságok ítélnék a kegyúri perekben, azon elvből kifolyólag, hogy a szentszékek nem járhatnak el oly ügyekben, a melyek ingatlanjogot érintenek »causa factum juri possessionarium concernens« még abban az esetben sem, a mikor e jogok oly kérdéssel állanak kapcsolatban, a mely különben a szentszék hatásköréhez tartoznék; mert az ingatlanjogot a királyi kúria által kiadott parancsok és ítéletlevelek alapján kellett elintézni.¹⁾

Már pedig a kegyúri kérdésben indított per mindig érintette az ingatlanjogot.

A kegyuraságot nálunk mindenkor úgy tekintették, mint a birtokkal összefüggő tartozékot, jogosítványt. A kié volt a birtok, azé volt a kegyuraság. A ki átruházta másra a birtok tulajdonját, az ezzel együtt átruházta az illetőre a birtokon épült egyház kegyuraságát is. Ha valaki csak a birtok egy részéhez szerzett magának jogot, az a kegyuraságnak is csak bizonyos megfelelő hányadához jutott.

Szóval, a kegyúri jog, mint dologi jog, hozzákapcsolódott a birtok tulajdonjogához, érintette az ingatlanjogot.

Miután pedig az ingatlanjogot érintő kérdésekben a királyi kúriából kiadott parancsok és ítéletlevelek voltak figyelembe

---

¹⁾ Hajnik: A magyar bírósági szervezet és perjog. 114.

veendő, a kegyúri perekre nézve is a királyi kúriában működő bíróságok tekintettek illetékeseknek.

A királyi kúriában vagy maga a király személyesen bírászkodott, vagy pedig az ő külön megbízása alapján, az ő személyében más, de nem az országbíró.

A király személyes bírósága elé az oly ügyek tartoztak, a melyeket a király kizárólag magának tartott fenn, a mikor t. i. egyes személyeket, egyházakat, akár valamely meghatározott perre nézve, akár összes peres ügyeikre vonatkozólag, különös védelem, kegyelem okából kivett a királyi kúriában működő országbíró biráskodása alól és a királyi személyes jelenlét bírósága alá — *personalis praesentia regia* — heyezett. Mint pl. a mikor I. Károly király 1331-ben megtiltotta az országbírónak, nádornak, nemkülönben az ország összes bíróságainak, hogy a jaáki apátság ellen, azoknak, a kik magukat a monostor kegyurainak tartják, valamely birtokügyi perben ítéletet hozzanak.¹⁾

A király, a személyes bírósága elé vont ügyet országa nagyjaitól körülvéve, vagy a királyi tanácsban tárgyalta.

Királyaink az oklevelek tanúsága szerint, elég gyakran biráskodnak személyesen kegyúri perekben.

Midőn III. Béla király a helyet, a hol a németújvári apátság állott, várrá alakította át, Aenz comesnek, mint kegyúrnak, a kinek atyja az apátságot alapította, kárpótlásul a kapornaki apátságot adományozta. Mialatt azonban Aenz fiai, Mihály és Henrik, külföldön tartózkodtak, Fábián és Benz meg akarták őket fosztani a monostortól. Aenz fiai akkor a királyhoz fordultak, a ki 1212-ben, miután megvizsgálta az ügyet, a királyi tanácsban kimondotta az ítéletet »in regali consistorio decrevit sicut commune jus exigebat«, hogy a kapornaki egyház kegyurasága Mihályt és Henriket, valamint ezek utódait illeti.²⁾

Hasonlóképpen személyesen bírászkodott a király 1258-ban a Becse-Gergely nemzetség tagjai közt, a Szentlélekről nevezett dénesmonostori prépostság kegyurasága miatt keletkezett perben.³⁾

¹⁾ Széchényi: A jaáki apátság története. 70.

²⁾ Knauz I. 202.

³⁾ Fejér IV. 2. 461.

1300 körül szintén a királyhoz fordul Apa fia Gergely azon panaszával, hogy Luka fia László a dénesmonostori prépostságot az ő legnagyobb sérelmére elfoglalta.¹⁾

Ugyanígy 1325-ben Kopasz, Lőrincz fia, a Ják nemzetségből, szintén a király előtt kezdett pert maga és rokonai nevében annak megállapítása céljából, hogy a jááki és pornói apátságok kegyurasága megilleti őket.²⁾

1474-ben Ujlaki Miklós bosnyák király előadván Mátyás királynak, hogy Szerdahelyi Dancs Pál, miután Imrefia János a zseliz-szent-jakabi apátságot olyan áldozárnak adományozta, a ki távol tartotta magát a monostortól és csak a jövedelmet élvezte, mint az apátságnak kegyura, a javadalmat arra való egyházi embernek óhajtaná adományozni, arra kérte a királyt, hogy tekintettel arra a szabályra, hogy az egyházi javadalmak oly egyéneknek adományozandók, a kik egyházuknak kellőképpen gondját viselik, ha valaki ebben az ügyben megtámadná a király előtt Dancs kegyuraságát, ne foszsa meg tőle, hanem vizsgálja meg mindkettőjük jogait, s a ki a magáéit igazolni tudja, azt védelmezze meg ezek birtokában.³⁾

Ha a király személyes bíraskodása előtt tárgyalt kérdés oly természetű volt, hogy abban a király okmány-bizonyítás alapján közvetlenül, végítélettel dönthetett, vagyis, ha a felek oly közhitelű pecsét alatt kibocsátott okleveleket tudtak felmutatni, a melynek tartalmát sem kétségbe vonni, sem megtámadni nem lehetett, mert hitelességük felett a királyi tekintély örködött, akkor a király kimondotta a döntő ítéletet.

Igy tett, mint láttuk, III. Béla a kapornaki apátság kegyuraságára vonatkozólag. Nemkülönben III. Endre is 1300 körül, midőn meghagyta a váradi káptalannak, hogy Apafia Gergelyt, annak az oklevélnek az alapján, a melyet felmutat, a megyéspüspökkel egyetértve helyezze be a dénesmonostori prépostság birtokába, ha pedig valaki ez ellen felszólalna, azt idézze meg a király elé.⁴⁾

¹⁾ Hazai okmánytár VIII. 417.

²⁾ Zala vármegye oklevéltára I. 181.

³⁾ Károlyi-család oklevéltára II. 435.

⁴⁾ I. h.

Ellenben, ha a király elé vitt ügyben bizonyításnak volt helye, a király elrendelte ezt.

A bizonyítás egyik módja volt a perdöntő bajvívás, a mit akkor rendelt el a király, ha az előzetes bizonyítás nem volt kielégítő, avagy ha mindkét fél tanukra hivatkozott. A ki a perdöntő bajvívás alatt elbukott, pervesztesnek tekintetett.

A bizonyításnak ezt a módját választotta IV. Béla 1258-ban Dénesmonostor kegyurasága miatt a Becse-Gergelyek közt keletkezett perben.

Dénes és Lőrincz a kegyuraság felét, egy földbirtoknak a felével, Lőrincz préposttól, Apától és ezek rokonaitól maguknak követelték. A király úgy ítélte, hogy a felek perdöntő bajvívással igazítsák el az ügyet.

A bajvívásra megjelent IV. Béla is, fiával, István ifjabb királylyal és az ország nagyjaival. Mielőtt azonban a mérkőzés megtörtént volna, a felek kiegyeztek egymással oly feltétel alatt, hogy Dénes comes beismerte, hogy semmi joga nincs a kegyurasághoz; Apa, Lőrincz prépost és rokonaik viszont István király közbevetésére belenyugodtak, hogy ha Dénes comes fia, az ő halála után, szeretettel lesz rokonai iránt, neki is része legyen a kegyuraságban.¹⁾

Egy másik eszköze a bizonyításnak a tudományvétel, inquisitio volt, melynek értelmében a tényállás megállapítása céljából a király mindazon tanuk kihallgatását elrendelte, a kik az ügyről tudomással bírhattak.

Ily tudományvételt foganatosított I. Károly király 1325-ben, midőn Kopasz, Lőrincznek fia, családjának a jaáki és pornói apátságok kegyuraságához való jogát akarta tisztába hozni. A király megbízta a vasvári káptalant, hogy küldjön ki kebeléből valakit, kinek bizonytsága mellett a király embere minden irányban tartson vizsgálatot az iránt, hogy a két monostor kegyurasága valóban a Jaák nemzetséghez tartozik-e? A vizsgálat megtartatván, a kiküldöttek visszatértek a káptalanhoz, mely eljárásuk eredményeként jelentette a királynak, hogy a kérdésre nézve az egész vidék nemes és nem nemes lakosságát

---

¹⁾ I. h.

kihallgatták, és ennek alapján megállapították, hogy a kegyuraság csakugyan megilleti a Jaák nemzetségbelieket.¹⁾

A király azonban nem minden, a személye elé vitt kegyúri kérdésben hozott személyesen ítéletet, hanem ha pl. a per tárgya valamely más királyi intézkedéssel függött össze, az ügy megvizsgálását és eldöntését másra ruházta, és ilyenkor csak a kész ítéletet terjesztette maga elé, hogy azt a maga részéről is jóváhagyja és megerősítse.

II. Ulászló a nagybányai plébániára, — mint már szözlöttünk erről — mielőtt még megüresedett volna, kinevezte kegyúri jogainál fogva Csáki Miklóst. Midőn pedig a plébánia tényleg üresedésbe jött, a város közönsége, ellene mondva a királyi kinevezésnek, kiváltságaira való hivatkozással, megválasztotta a javadalomra Csepeli Benedeket. A javadalom miatt ennek következtében viszály támadt a város és Csáki Miklós között. A király ennek véget vetendő, felhívta a várost, hogy az 1492-ben Budán megtartandó országgyűlés alkalmából előtte megjelenvén, kiváltságait, a melyekre hivatkozott, mutassa be. Miután azonban a király más fontos ügyek tárgyalása által nagyon igénybe volt véve, az országgyűlésen a kérdés megvizsgálását és eldöntését, a maga személyében, rábízta a kalocsai érsekre. Az érsek Geréb László erdélyi püspököt, Losonczi László tárnokmestert, Korothnai János nádori és Hasságh István országbírói főjegyzőket vevén maga mellé bírótársakul, megidézte Csáki Miklóst és a város képviselőit, és felszólította őket, adják elő bizonyítékaikat. A tárgyalás folyamán a város felmutatta Nagy Lajos és Mátyás király szabadságleveleit, a melyekben a város egyéb kiváltságai közt a plébános-választás joga is biztosítva lett. Ennek alapján a bíróság megállapította, hogy a király kinevezése érvénytelen volt, és a javadalmat a városi közönség által megválasztott Csepeli Benedeknek ítélte oda. Az ítéletről az érsek kötelességszerűen jelentést tett a királynak, a ki azt jónak és igazságosnak találván, a maga részéről is elfogadta, megerősítette és jóváhagyta.²⁾

Ha a kegyúri per nem került a király személyes bírósága elé, akár mert az egyház vagy pereskedő felek nem voltak pereikre

¹⁾ I. h.

²⁾ Batthyáni: *Leges Ecclesiasticae*. III. 603.

nézve a többi bíróság alól kivéve, akár mert a felek előkelősége és az ügy fontossága nem kívánta meg a király személyes biráskodását, akkor első sorban az országbíró ítélt ebben, mint a ki a XIV. század közepéig minden a királyi kúriában folyó pernek, hacsak a király másképpen nem rendelkezett, rendes bírāja, és az ország legmagasabb biráskodásának rendes kezelője volt.¹⁾

Az országbíró elé főleg azon kegyúri perek tartoztak, a melyekben királyi kiváltságlevél alapján kellett dönten.

Ámbár kegyurainkkal többször találkozunk az ország e legmagasabb bírósága előtt, pl. Jaák nemzetségének tagjai a monostor tulajdonát képező egyik birtok miatt támadt per elintézését 1352-ben Tamás országbíró előtt bízzák választott bíróságra ; ²⁾ 1372-ben pedig ugyancsak a jaáki apátság kegyurait Szécsi Miklós országbíró megkeresésére esketi meg a veszprémi káptalan arra nézve, hogy a tizedeket az apátnak rendesen beszolgáltatták-e,³⁾ — szorosán vett kegyúri perben kevés országbírói ítéletnek emlékét őrizték meg számunkra az oklevelek.

Mindössze két oly kegyúri perről van tudomásunk, mely az országbíró előtt folyt le. Az egyikben Becse-Gergely Lél Zaránd megyében lévő birtokait és a dénesmonostori kegyuraságot perelte vissza Lukafia Lászlótól a XIV. század elején,⁴⁾ a másikban pedig Bebek István országbíró 1364-ben a széplaki apátság kegyuraságára nézve hozott elvi jelentőségű ítéletet, kimondván, hogy ha a király nem jelenti ki adománylevelében határozottan, hogy a birtok összes tartozékaival a kegyuraságot is adományozni kívánja, akkor ezt fenntartani kívánta a maga részére.⁵⁾

A kegyúri perek nagyobb része, a hozzánk eljutott emlékekből következtetve, nem az országbíró, hanem a nádorispán bírósága előtt tárgyalattak.

A nádorispán I. Károly király uralkodása végéig rendesen saját birtokán biráskodott. Ezen túl azonban vagy a nádori

¹⁾ Hajnik : Magyar bírósági szervezet és perjog. 33.

²⁾ Anjoukori okmánytár. V. 611.

³⁾ Széchényi : A jaáki apátság története. 70.

⁴⁾ Zichy-család okmánytára. II. 131.

⁵⁾ U. ott. III. 240.

közüléseken vagy a királyi kúriában hozza az ítéleteket, mint a királyi kúria bíraskodásának egyik vezetője.¹⁾

A nádor előtt történtek az óvások, eltiltások, a kegyuraság erőszakos foglalása ellen.

Igy tesz óvást Várdai János 1347-ben a nádor előtt Bátori János és Miklós ellen a sárvári monostorhoz tartozó birtok és az ezzel kapcsolatos kegyuraság lefoglalása miatt.²⁾

Minden oly perben, mely a kegyurak ellen elkövetett hatalmaskodásból, a kegyuraság erőszakos foglalásából származott, a mivel rendszerint valamely birtokper is egybe volt kötve, a nádor ítél.

A nádor előtt kezd pert pl. 1343-ban Csele fia Balázs, Dethk Pál fia Imre ellen, hogy ez a saármonostori apátság kegyuraságának őt illető részét lefoglalta, pedig e harmadrész őt örökség címén megillette. Ítélethozatalra azonban nem került a sor, mert a felek a nádor előtt kiegyeztek a harmadrészre nézve.³⁾ Hasonlóképpen a nádor előtt folyik Várdai Jánosnak Bátori János és Miklós ellen indított pere a sárvári monostor kegyurasága felett. A per évekig elhúzódott. Mindjárt 1347-ben halasztást engedélyez a perben a nádor Várdai Jánosnak, miután a király elrendelte, hogy egy évre minden ügye felfüggesztessék, mert a tengeren túlra — bizonyosan a nápolyi hadjáratra — szándékozott utazni.⁴⁾ 1348-ban újabb halasztást ad a nádor a pereskedő feleknek.⁵⁾ Nemkülönben 1349-ben is.⁶⁾ 1351-ben a kitűzött időben nem jelentek meg a Bátoriak a bíróság előtt, miért is a nádor pervesztéseknek nyilvánította őket, ha távollmaradásukat nem tudnák elfogadható módon igazolni.⁷⁾ A per kimenetelét nem ismerjük.

A nádor ítélőszéke elé tartoztak továbbá az oly kegyúri perek, a melyek a magszakadás esetén királyi adományul nyert birtok és kegyuraság felett indítottak. Ilyen per folyt — mint

1) Hajnik: I. h. 67.

2) Zichy-család okmánytára. II. 271.

3) Fejér IX. 7. 37.

4) Zichy-család oklevéltára. II. 274.

5) U. ott. 319.

6) U. ott. 364.

7) U. ott. 474.

láttuk — Kompolti István országbíró és Ugrai Tamás közt a XV. század első felében.¹⁾

Végre a nádori bíráskodás elé tartoztak az oly perek is, a melyekben a király volt az egyik peres fél, vagy a melyeket a királyi jogokért folytattak, minthogy a nádor volt hivatva az országlakosok részéről a királynak és viszont, igazságot szolgáltatni.²⁾

Tudomásunk szerint Nagy Lajos királyunknak volt ily pere a Kölcsei család őseivel.

A Szente-Mágócs nemzetségnek Czégényi ágából származó Mátéfia Dénes halála után I. Károly király ennek összes javait birtokba akarta venni azon a czímen, hogy ezek a koronára háramlottak. Sőt Nagy Lajos pert indított e birtokok és az ezekkel kapcsolatos czégényi monostor kegyurasága visszaszerzése érdekében, Dénes fiai János, Jakab, András, Mihály és Miklós ellen. Miután azonban ezek hiteles oklevelekkel igazolták, hogy a birtok és kegyuraság őket illeti meg, 1344-ben visszalépett a megindított pertől és a királyi tanács meghallgatásával Dénes fiait megerősítette Kölcse, Istvándi, Kóród, Cseke, Csége, Milota, Kömörő, Szekeres, Ökörítő, Mácsa, Ete-Tyukodja falvak birtokában és Czégény-monostora kegyuraságában.³⁾

Mint a széplaki és saármonostori egyházak kegyurasága felett folytatott perek mutatják, a nádor is eldöntötte a vitás kérdést okmánybizonyítékok alapján.

Ha az ügy olyan volt, hogy egyéb bizonyítékokra volt szükség, akkor a nádor vizsgálatot rendelt el a kereset tárgyára nézve.

¹⁾ Fejér X. 6. 753.

²⁾ Hajnik I. h. 76.

³⁾ »Quem patronatum — írja ez alkalommal kiadott oklevelében a király — *ordine iudiciorum nomine juris nostri requirebamus, ad eosdem vigorosorum et efficacium instrumentorum titulo legitime spectare revera et ex certa scientia cognovimus, ob hoc nos ipsum patronatum monasterii Chegen Mönustora item possessiones praenotatas, omni liti et actioni nostrae motae in hac parte renunciantes, eisdem — prout ad ipsos vigore instrumentorum dictorum efficacium legitime spectare dignoscuntur — habito tractatu cum praelatis et baronibus regni nostri praematuro in filios filiorum ipsorum et haeredum per haeredes remisimus, resignavimus etc.* Fejér IX. 1. 201;

A felperes még a kereset megindítása előtt kérhette a vizsgálat elrendelését, a mi az ügynevezett előzetes tudományvétel volt.

A felsőbbíráóságok elé tartozó ügyekben vagy a király, vagy a nádor, vagy pedig az országbíró intézkedett a tudományvétel dolgában, oly módon, hogy parancslevelet menesztett ahhoz a megyéhez, melynek területén a vitás kegyuraságú egyház feküdt, és a per tárgyának megfelelő kutatást rendelt el.

A kiskorú Szerdahelyi Dersfi Miklósnak képviselője, a ő nevében, 1497-ben oly értelmű panaszos felterjesztéssel járult II. Ulászló elé, hogy noha a somogy-szent-jakabi apátságot az ő ősei alapították és kegyúri jogaiknál fogva adományozták, és ezen jogot még atyja is gyakorolta, János veszprémi püspök, nem tudni mi joron és czímen, legutóbb, panaszosnak nem csekély kárára és sérelmére, a monostort lefoglalta. Miután Dersfi Miklósnak ahhoz, hogy jogait igazolja, Somogy vármegye tanuság-tételére lett volna szüksége, a király megparancsolta a megyének, hogy küldjön ki valakit birái közül és ez előtt, valamint a somogyvári apátság embere előtt, a vármegye közönsége eskü alatt, a királynak és a szent koronának tartozó hűséggel nyilatkozzék arra nézve, vajjon panaszos ősei bírtak-e ily kegyurasággal, éltek-e kegyúri jogaikkal, és általában tudnak-e valamit e tekintetben? Nevezett hiteles hely pedig a tanuvallomásokat foglalja híven és pontosan írásba és adja ki Dersfi Miklósnak, hogy jogai védelmére felhasználhassa.¹⁾

A parancslevélnek nem okvetlenül kellett a megyéhez intézve lennie, hanem szólhatott valamelyik hiteles helyhez is.

Kis-Azari Jakab és Pelejte László 1366-ban megjelentek Kont Miklós nádor előtt és itt előadták, hogy ők Nagy Simonnal és ennek fiával egy és ugyanazon őstől származván, nemcsak valódi kegyurai a zebegényi monostornak, hanem Farkasd nevű birtok is joggal reájuk tartozik.

A nádor erre megkereste a fehérvári keresztesek conventjét, hogy küldjön ki bizonyosságul valakit kebeléből, a ki előtt a nádor meghatalmazottja mindazoktól, a kiktől szabad és illendő, szor-

---

¹⁾ Károlyi-család oklevéltára. III. 26.

galmasan, nyíltan, vagy titkon tudakolja meg az igazságot, a convent pedig értesítse őt az eredmény felől.

Ennek alapján a convent képviselője és a nádor embere megjelentek a Székesfehérvárott megtartott nádori közgyűlésen és kihallgatván a nemeseket, nem nemeseket, egyháziakat, világiakat, megtudták, hogy nevezettek valóságos kegyurai a zebe-gényi monostornak és a föld is megilleti őket.¹⁾

Az ítélet végrehajtásáról, különösen a nyertes félnek a kegyuraságba való beiktatásáról a nádori bíróság mindjárt az ítélet meghozatala alkalmával gondoskodott.²⁾

Minthogy törvényeink szigorúan tiltották, hogy világi ügyekben egyházi bíróság ítéljen, a kegyuraság pedig világi dologi jognak tekintetett, a kegyúri perek csak oly esetben kerültek a szentszék bírászkodása alá, ha a peres ügy vegyes természetű volt, a melyet nem lehetett sem tisztán egyházinak, sem tisztán világinak minősíteni.

Ilyen per keletkezett 1331-ben egyrésről Pál váczi főesperes, ennek testvére György, továbbá Péter, Tamás s Hencse verebi nemesek, valamint Demeter nevű papjuk, másrésről Konrádfia Miklós és testvére Tamás közt.

A pert az utóbbiak indították az esztergomi érsek előtt azon okból, mert nevezett nemesek őket a verebi egyház kegyuraságából és jövedelmeiből kizárták ; a templomba menő hívek pedig a tulajdonukat képező réten keresztül-kasul járván, vagy húszt márkára tehető kárt okoztak nekik. A pap ellen ezenfelül az a panaszkodás volt, hogy a mikor Miklós birtokára hívták őt esketni, nem jelent meg.

Megidézettvén az érsek Péter budai éneklőkanonok által a feleket, ezek a szentszék előtt megjelentek, a hol Tamás, Miklós nevében is, előterjesztette panasztát. Péter, István fia, a többiek képviselőjében azt felelte előterjesztésére, hogy családjuk már régen megosztott az ősi birtokon, s ők a maguk birtokrészén építették fel egyházukat, ennél fogva, bár közös papjuk van, nem illetheti meg Miklóst és Tamást a templomra vonatkozó kegyuraság. Demeter pap nevében pedig előadta, hogy a mint

¹⁾ Károlyi-család oklevéltára. I. 265.

²⁾ Fejér IX. 1. 164. X. 6. 753.

ő nekik, úgy Miklósnak és jobbágynak is mindenkor kiszolgáltatta a szentségeket, mint parochiális pap.

Az érseki helynök, tekintettel lévén az ügy vegyes természetére, a szentszéki bírák mellé, a kik az esztergomi káptalan tagjai közül kerültek ki, még törvénytudó világi nemeseket is meghívott a bíróságba, mely mint vegyes bíróság azt az ítéletet hozta, hogy Péter és társai a kitűzött időben mutassák be osztálylevelüket annak igazolására, hogy nem Miklósék birtokán épült az egyház, Demeter pap pedig tegyen esküt arra nézve, hogy soha sem tagadta meg az esketést Miklós jobbágynak.¹⁾

Hasonló vegyes bíróság ítelt 1375-ben abban a perben, a mely Tóth Miklós fia Lőrincz és Orland fia Miklós közt folyt Miklós zágrábi prépost, püspöki helynök előtt, a stonyochi plébánia-egyház kegyurasága ügyében. A helynök, Gábor kánonjogi tudórral, Miklós székesegyházi esperessel és más káptalani tagokkal, valamint néhány világi nemes úrral vegyes bíróságot alkotván, a nélkül, hogy az osztályos egyességgel összefüggő többi ügyet érinteni akarta volna, ítéletileg kimondotta, hogy Tóth Miklós fia Lőrinczet és testvéreit, valamint anyjukat, megilleti a kegyuraság »nobilitate eorum requirente«, mint a hogy őseiket is megillette.²⁾

Hazai törvényeink, azon felül hogy nem ismerték el a szentszékek illetőségét kegyúri perekben, azt sem engedték meg, hogy ily perekben a felek a római kúriához forduljanak. Sőt Zsigmond ideje óta, arra való utasással, hogy ehhez a pápa is hozzájárult, határozottan tiltva volt bármily pert akár a pápa követe, akár a római szentszék elé vinni; sőt e tilalom ellen vétőkre az 1471-iki országgyűlés javadalomvesztést mondott ki,³⁾ az 1495-iki⁴⁾ és 1498-iki⁵⁾ pedig úgy intézkedett, hogy mindazokat, a kik peres ügyeikben közvetlenül a pápához fordulnak, legyenek egyháziak vagy világiak, el kell fogni és a csonkatoronyba zárni, hogy a fejevesztést végre lehessen rajtok hajtani; ha csak valaki nem volt

1) Anjoukori okmánytár. II. 567.

2) Országos levéltár. Diplom. Nr. 35882.

3) 1471. Art. 19.

4) 1495. Art. 10.

5) 1498. Art. 63.

az apostoli széktől nyert kiváltság erejénél fogva kivéve a hazai egyházi bíróságok alól.

E törvények értelmében azonban csak pert kezdeni volt tiltva a római szentszék előtt ; az azonban meg volt engedve, hogy pereiket az ország lakosai felebbezés útján az apostoli szék elé vigyék.

E szabadsággal többször éltek kegyuraink.

Midőn a szebeni prépost azt állította, hogy Szebenben ő a városi plébánia-egyház kegyura, és e czímen lefoglalta a plébánia-egyházat illető tizedeket, valamint a hívek által a templomban felajánlani szokott oblatiókat, és e miatt közte és a város közönsége, mint kegyúr közt per támadt, ezt a pápához felebbezték meg, a ki 1322-ben az olmücsi püspökre bízta az ügy megvizsgálását.¹⁾

Igy jutott a pápa elé a régeni plébánia-egyház kegyurasága miatt keletkezett per is, 1453-ban.

Régen városában három negyedrészen Losonczi Bánffi István, egy negyedrészen pedig testvére, Albert, volt a birtokos. István birtokrészén állott a város temploma is, mely Bertalan plébános halálával megüresedvén, István a javadalomra Nagyfalusi Miklóst mutatta be az erdélyi püspöknek. Ugyanekkor azonban Albert is élt a bemutatási joggal, és azt állítván, hogy ő az egyház valódi kegyura, Péter pankotai plébánost praesentálta a püspöknek, a kit ez meg is erősített a javadalomban. E miatt a kegyurak és a pap közt per támadt, melynek eldöntését az erdélyi püspök a fehérvári prépostra bízta, a ki Nagyfalusit mindaddig, míg a kérdés végleg eldöntve nem lesz, megbízta a plébánia vezetésével.

Még folyt a per, a mikor az erdélyi püspök — az okot nem ismerjük — Bánffi Istvánt és Nagyfalusi Miklóst az egyházból kiközösítette. Bánffi ez ellen a pápánál keresett jogorvoslást. Ekkor V. Miklós pápa az egész kegyúri per elintézését a szebeni egyház dékánjára és két társára bízta, a kik nemcsak a kiközösítés alól oldozták fel őket, hanem a kegyúri jogot is Bánffi Istvának ítélték oda, és Nagyfalusi Miklóst, mint a törvényes kegyúr által bemutatott plébánost, a javadalom birtokában megerősí-

¹⁾ Fejér VIII. 2. 367.

tették, mely ítéletet, az érdekeltek kérelmére, V. Miklós is jóváhagyta.¹⁾

Később azonban, úgy látszik, még szigorúbbá vált e tekintetben az ország lakosságának felfogása, mert a XVI. században, alig kilencz évvel a mohácsi vész után, azt írja egyik püspökünk a pápának, hogy az országnak a pápák által jóváhagyott kiváltásai értelmében, a vitás kegyúri kérdéseket még felebbezés alakjában is tilos a római szentszék elé vinni.²⁾

---

¹⁾ Vatikáni levéltár. Regesta Lateran. Nicol. V. A. VII. Lib. I. Nr. 487. Fol. 218.

²⁾ Pármai állami levéltár. Carteggio Farnesiano. 1530—1535.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Előszó	3
I.	
A kegyúri jog fejlődése általában. A kegyúri jog fejlődése hazánkban. A földesúr tulajdonjoga a birtokán alapított egyházakra nézve. A földesúr a tulajdonjog alapján behelyezi a javadalmast. Az egyház küzdelmei, a földesúri eljárás ellen.	5
II.	
A kegyúri jog szerzésének eredeti módja az alapítás. Monostorok alapítása. Plébánia-egyházak alapítása. Leány-egyházak alapítása. Kápolna- és oltár-javadalmak alapítása. Az alapító jogai. Az tekintetik kegyúrnak, a kinek birtokán az egyház alapítottatott. A névleges kegyurak.	33
III.	
A kegyúri jog átruházása. Öröklés útján. Szerződés útján. Mikor szükséges az átruházáshoz a király engedélye. A kegyuraságba való beiktatás.	79
IV.	
A kegyuraság átruházásának egyik módja a királyi adományozás. Királyaink kezében többféle kegyuraság van. A királyi egyházak kegyurasága. A király kegyúri jogai ezek felett. A királyra háramlott magánalapítású egyházak kegyurasága. Királyaink mindkét kegyuraságot adományozzák. A királyra háramlott és a király által újból adományozott kegyuraság bizonyos függésbe jut a királyi hatalommal szemben. Miben jut ez kifejezésre.	96
V.	
Az egyetemes királyi kegyuraság felől táplált nézetek. Történelmi emlékeink nem igazolják e nézeteket. Két fontos bizonyíték az általános királyi kegyuraság ellen. Királyainknak nincs	

több joguk a magánalapításból létesült egyházak felett, mint Európa többi keresztény uralkodóinak. E tekintetben nem állott be változás Zsigmond alatt sem. Zsigmond 1404. évi rendelete. Országgyűléseink törekvése a királyi adományból származó magán kegyuraság megszüntetése céljából. Érintetlenül kívánják azonban hagyni az alapításból származó magán kegyuraságot. Verbóczi Hármaskönyve. 127

VI.

Királyaink egyes községekre is átruházzák a kegyuraságot. A királyi telepéseknek engedélyezett szabad lelkészválasztási jog. A városi kegyuraság eredete nem az általános királyi kegyuraságban, hanem a király földesúri jogaiban keresendő. Ennek legerősebb bizonyítéka, hogy földesuraink szintén szabad lelkészválasztási joggal ruházzák fel a maguk telepesei községeit. 166

VII.

Királyaink, úgy mint egyesek, egyházi testületekre is átruházzák a kegyuraságot. Kápolna-egyházak egyesítése a káptalanokkal. A kegyuraság átruházása szerzetes monostorokra. Incorporatio. Az incorporatio módjai. 181

VIII.

A kegyurak jogai. Tiszteleti jogok. Jus listrae. Jus sepulturae. A hasznos jogok. Az állandó és bizonyos alkalmakhoz kötött kegyúri jövedelmek. A jus praesentandi. Az apátságok, prépostságok betöltése. Az egyházi megerősítés. A plébánia-egyházak betöltése. Egyház megerősítés. A leány-egyházak, kápolna- és oltárjavadalmak betöltése. Egyházi megerősítés. Cura beneficii. A kegyurak ellenőrzési joga. A kegyurak védelmi kötelességei. 195

IX.

A kegyúri perek a világi bíróságok elé tartoznak. A király személyes bírósága. Az országbíró bíráskodása. A nádori bíráskodás. A szentszékek vegyes bíráskodása. A pápához való felebezés. 257

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Aacheni Capitulare 9.
 Aba-nemzettség 108, 112, 198.
 Abauj vármegye ispánja 250.
 Acho a Geregye-nemzetiségből 88.
 Adománybirtok 42, 43, 45, 88, 89,
 92, 93, 125—127, 155.
 Adományozási jog 209—212, 213.
 Adony 80.
 » fia I. Ivánka.
 » fiai 245.
 Adonyi monostor 80.
 Adorjáni monostor I. Alsó-, Felső-
 Adorjáni.
 Advocatia 7, 8, 148.
 Aenz comes 258.
 Ahtony 133.
 Ajkai birtok 91.
 » egyház 254.
 » György 254.
 Ajkarendeki birtok 91.
 Akmári plébános I. Kereki László.
 Alapítólevél 44, 48, 69.
 Albert jászói prépost 176.
 » király 156.
 » váradi kanonok 109.
 » veszprémi püspök 66, 67,
 Alexandra tescheni hercegnő 216.
 Almádi apát I. Balázs.
 » apátság 240.
 » Gergely 90.
 Almási János 91.
 » Péter 91.
 Almás-monostori apátság 253.
 Alnémeti 80.
 Alsó-Adorjáni monostor 16.
 Alsókomori plébános I. Komori Be-
 nedek.
 Alsólendvai Bánffy Pál 38.
 Alsóórsi egyház 66, 67.
 Altmann passauai püspök 9, 10.
 Amadé 86, 120.
 » fiak 120.
 András 86.
 » czikádori apát 103.
 » Dénes fia 264.
 » egri püspök 64.
 » erdélyi püspök 30.
 » Gergely fia 239.
 » hantai prépost 226.
 » pozsegi prépost 76.
 » váradi püspök 244.
 Anjouk 154.
 Apa 260.
 » fia I. Gergely.
 Apáti birtok 248.
 Apátszentmártoni plébános I. Csász-
 mai Péter, László.
 Apostoli követség 130—132.
 Aracsi birtok 101.
 Aranylábú Barth falu 107, 119.
 » » monostor 99, 107,
 199.
 Arnold 244.
 » comes fia I. Miklós.
 Artolf győri püspök 57.
 Atha somogyi ispán, később nádor-
 ispán 133, 244.
 Atyus 246.

- Azari Mihály szerzetes 210.
 Ábrahám apátság 35, 46, 84.
 Ágasvára 112.
 Ágiság elve 126.
 Ágnes, a veszprémvölgyi apáczamonostor apátnője 76.
 Ákos-nemzetségbeli Ákos 87.
 Általános kir. kegyuraság l. Egyetemes.
 Anyos Mihály l. Faiszi.
 Áron György 34.
   » László 34.
 Árpádház 105, 131.
 Árpádkor 104, 114, 126, 168.

 Bag 245.
 Bagon 82.
 Bagoni egyház 82.
 Baja 247.
 Bajcs 73.
 Bajcsi egyház 71.
 Bakonybéli apát 225.
   » apátság 100, 157.
 Balázs almádi apát 240.
   » Csele fia 263.
   » kövesdi plébános 225.
 Balkányi János fiai 16.
 Balog Miklós 124.
   » fiai l. György, Miklós.
 Baranya megye 235.
 Baranyai pálos kolostor 46.
 Barlabáshida 249.
 Barlai fiai 81.
 Baroch fia l. Miklós.
 Barsa István 88.
   » Lóránt 88.
 Barthi monostor l. Aranylábú Barth.
 Bathai apátság 216.
 Battyáni János 210.
   » László 210.
 Battyániak 90.
 Bábászéki hospesek 169.
 Bácsi ispán l. Csépán.
 Bácsmegye 249.
 Bálint szerzetes 211.
   » szontai plébános 224.

 Bánffi Ferencz l. Losonczy
   » Miklós 236.
 Bánkfalva 81.
 Bánkfalvai templom 81.
 Bárczai Ede 250.
   » Illés 250.
 Bárczi András 92.
   » István 92.
 Bártfai plébánia 221.
   » plébános 174.
 Báthmonostori Töttös László 227.
 Bátori András 92.
   » Bereczk 80.
   » fiai 16, 17.
   » Gergely 92.
   » János 263.
   » László 92.
   » Miklós 263.
 Bebek István 120, 198, 226, 227, 262.
 Becse 89.
   » fiai l. János, Lukács.
 Becse-Gergely Lél 262.
   » nemzetség 258, 260.
 Becsei Egyed 17.
   » egyház 89.
   » Imre 17.
   » Töttös 89.
 Beczkó vára 36, 38.
 Beczkói plébánia-egyház 38.
 Belcs 89.
 Bemutatási jog l. Kegyúri jogok.
 Benczések 211, 253.
 Bene fia l. Benedek.
 Benedek Bene fia 90.
   » csornai prépost 209.
 XII. Benedek pápa 39.
 Benedek pelsőczy egyház lelkésze 226, 227.
 Benedek veszprémi püspök 251.
   » zágrábi püspök 231.
 Benedictio 219.
 Benei egyház 81.
 Benelik ág 15.
 Benz 258.
 Bereczk fiai 87, 95.
 Beregszászi hospesek 169.

- Beréni egyház 251.
 Berényi Pál 91.
 Bertalan régeni plébános 268.
 » veszprémi püspök 242.
 Bessenyő 52, 58.
 Bessenyői Miklós 239.
 Beszterczebányai hospesek 169.
 Beszterczei ispotály papja 222.
 » plébános l. Mihály.
 Bécsi skót benczések apátja 68.
 Béla bán 133.
 II. Béla király 43.
 III. » » 34, 41, 116, 247, 258, 259.
 IV. Béla király 43, 46—48, 68, 74, 97—99, 107, 110, 114, 119, 122—125, 129, 130, 132, 145—148, 167—169, 184, 185, 187, 190, 203, 260.
 Bélai apátság 157.
 Bélakúti apát 186, 205, 224.
 » apátság 98, 184, 205.
 Bihari vár 248.
 Biharvármegye 80, 83, 245.
 Bikács-nemzetség 133.
 Blinai plébánia 229.
 » plébános l. Grugini Mátyás.
 Bodon fia l. Dénes.
 Bodrog vármegye 16.
 Bogáthi István 64.
 Bogyoszló ág 15.
 Bokor birtok 102.
 Boldogságos Szűz apátsága l. Almádi.
 » » » l. Béla-kúti apátság.
 B. Szűz apátsága l. Borsmonostori apátság.
 B. Szűz apátsága l. Kolosmonostori apátság.
 B. Szűz apátsága l. Kompolti apátság.
 B. Szűz apátsága l. Németujvári apátság.
 B. Szűz egyháza 16.
 B. Szűz egyháza l. Budai parochialis egyház.
 B. Szűz egyháza l. Káldi egyház.
 B. Szűz egyháza l. Kismálasi plébánia-egyház.
 B. Szűz egyháza l. Pesti plébánia-egyház.
 B. Szűz egyháza l. Rajki egyház.
 B. Szűz egyháza l. Semjei egyház.
 B. Szűz egyháza l. Starai egyházak.
 B. Szűz egyháza l. Szondi egyház.
 B. Szűz egyháza l. Szöllősi plébánia-egyház.
 B. Szűz kápolnája l. Budai kápolna.
 B. Szűz kápolnája l. Esztergomi kápolna.
 B. Szűz kápolnája l. Petrovetzi kápolna.
 B. Szűz kápolnája l. Somogyviszlói kápolna.
 B. Szűz kápolnája l. Szöröcsöki kápolna.
 B. Szűz monostora l. Adonyi monostor.
 B. Szűz monostora l. Alsó-Adorjáni monostor.
 B. Szűz monostora l. Százdi monostor.
 B. Szűz monostora l. Tömpösi monostor.
 B. Szűz prépostsága l. sz. Ágoston-rendi prépostság Beczkó mellett.
 B. Szűz temploma l. Budai templom.
 B. Szűz tiszteletére épült egyház l. Alsóórsi egyház.
 B. Szűz tiszteletére szentelt egyház l. Fejéregyházai egyház.
 B. Szűz ünnepei 54, 56.
 B. Szűzről címzett egyház l. Szontai egyház.
 B. Szűzről nevezett plébániaegyház 85.
 B. Szűzről nevezett plébániaegyház l. Pesti plébániaegyház.
 Boleszláv esztergomi érsek 201.
 Boleszló váczai püspök 97, 134.
 IX. Bonifác pápa 65, 67, 148, 192, 193, 224, 232.
 Bors comes Domonkos bán fia 98, 109, 144, 145.

- Borsmonostori apát l. Domonkos 101, 109.
 Borsmonostori apátság 39—41, 98, 99, 109, 112—114, 134, 138, 144, 145.
 Borsod 133.
 Bosnyák hercegség 43.
     » király l. Ujlaki Miklós.
 Bossáni egyház 81.
     » Euszták fiai 81.
 Boszniai püspök l. Szekcsői Herczeg Ráfael, Tamás.
 Both keszi plébános 251.
 Bozóki prépostság 35, 100.
 Bór fiai 90.
 Bód fia l. Tamás.
 Brátkai templom 51, 136, 250.
 Breviarium 238.
 Breznóbányai hospesek 170.
 Brizó unokái 86.
 Brohononczy György glawinczai plébános 230.
 Bruno olmuézi püspök 187.
 Buda 235, 236.
 Budai éneklőkanonok l. Péter.
     » felhévizi keresztesek 208.
     » hospesek 168.
     » kápolna 235, 236.
     » parochiális egyház 235, 236.
     » prépost l. Losonczy Zsigmond.
     » szálló 240.
     » templom 190.
     » zsinat 1279-ben 23, 56, 95, 188—190, 197, 201, 209.
 Budai zsinat 1309-ben 24.
 Bulcsúi Mihedeus 249.
 Bullások 149—151.
 Buzád 209, 245.
     » Klára 85.
     » Miklós 85.
 Búcsi egyház 183.
 Canonica electio 212.
 Carvajal Mihály pápai legátus 230.
 Castiglionei Branda piacenzai püspök, pápai követ 26.
 Consecratio 219.
 Conservator 205.
 Corbaviai püspök l. Márton.
 Csaba comes 205.
 Csaholy Ferencz 157.
 Csanád 135.
     » esztergomi érsek 37.
     » nemzetség 15, 99.
     » vezér Doboka fia 133.
 Csanádegyházmegyei áldozár l. Karánsebesi Miklós.
 Csanádi apátság 103.
     » clericus l. Lippai Lőrincz.
     » püspök l. Szent Gellért.
     » püspökség 157.
 Csátár 43.
 Csátári apátság 43, 133, 244, 248.
 Csák 246.
     » bán 246.
     » » fiai 246.
     » soproni ispán 112.
 Csáki Miklós 261.
 Csávás falu 15.
 Csávási egyház 15.
 Csáizmai Péter apátszentmártoni plébános 224.
 Csáizmai prépostság 208.
 Csehek 38.
 Cseke 264.
 Csele fia l. Balázs.
 Cselei Pongrácz 198.
 Csepei Benedek nagybányai plébános 261.
 Csepreghi János 221.
 Cserdi Imre a sz. László-kápolna javadalmasa 236.
 Csetneki László 35, 47, 198, 226.
 Csége 264.
 Csépán bácsi ispán 45, 198.
     » bán fia l. István.
     » zseliz-szent-jakabi apát 238.
 Csiba István 251.
 Csobánka ág 108.
     » Pál 119, 121.
     » unokái 81.
 Csoltmonostori apátság 80.

Csompolti György szállási plébános 231.

Csontos Gergely Gyula fia 85.

Csorna 90.

Csornai prépost l. Benedek.

» prépostság 18, 90, 247, 249.

Csoroghi Fülöp 214, 215.

Csunkudi egyház 85.

» Márton 85.

Csúzi halászat 15.

Csütörtökhelyi templom 15.

Cura beneficii l. Kegyúri jogok: ellen-
őrzési jog.

Czeli család 178.

Czégény ág 264.

Czégényi monostor 134, 264.

Czibak László 90.

Czikádori apát l. András, Hermann,
Mihály, Tamás, 102, 103.

Czikádori apátság 102, 103.

Czillei Frigyes 156, 213, 229.

» Hermann 155.

» Ulrik 156.

Cziráki Dénes 244.

Cziszterczita monostor l. Esztergomi.

Czisztercziták 184, 206, 214.

Czudar család 210.

Dalmát helység 41.

Dancs ispán 89.

» Pál l. Szerdahelyi.

Daroni István fiai 84.

Daróczi László 89.

Debreczeni Dózsa 85.

» » fiai 83.

» Rafain 88.

Debrenthei Benedek 237.

» Tamás zágrábi püspök 194.

Decs 65.

Decsi egyház 224.

» kápolna 65.

Demeter comes 113.

» esztergomi érsek 197.

» fia, a Haraszt-nemzetség-
ből 89.

Demeter széplaki apát 120.

Demeter verebi pap 266, 267.

Ders 238.

» fiai 204.

Dersfi Miklós l. Szerdahelyi.

Dethk Pál fia l. Imre.

Detre fia l. Mátyás.

Devecser 89.

Devecseri egyház 89.

» Márton alországbiró 111,
113.

Devolutio 137, 142.

Démi kápolna 69.

Dénes 245, 260.

» Bodon fia 86, 120.

» comes 110.

» fiai l. András, Jakab, János,
Mihály, Miklós.

Dénes Máté fia 264.

» nádor 248.

Dénesmonostora 110, 119, 258, 259,
260, 262.

Diószeg 109.

Dobicza fia Vid 93, 94.

Doboka fia l. Csanád vezér.

Dobokai egyház 252.

Dobrunai hospesek 169.

Dombói apát l. Ulrik.

» apátság 213, 216.

Dombrád 42.

Dombrói Demeter 231.

Domonkos bán 39, 41, 134.

» » fia l. Bors comes.

» borsmonostori apát 239.

» comes a Szentemágócs-
nemzetségből 92.

Domonkos Gábrán fia 122.

» Oth fia 64.

» pettendi plébános 61, 62.

Domoszlaiak 80.

Doncs zólyomi comes 177.

Dorog fiai 245.

Dumbói László 235.

Dunai halászat 16.

Dunajecz 192.

Dunajeczi monostor 192, 194.

» vár 202.

Dunapentelei birtok 91.

» monostor 91, 110, 111,
122, 129, 185, 186.

Ede comes 251.

Eggedi apátság 109, 203.

Egresi apát 214.

» apátság 130.

Egri egyházmegye 252.

» kanonok l. Sixtus.

» káptalan 47, 95, 121, 184.

» püspök l. Miklós, Stibor, 50, 60,
184, 254.

Egyed 245.

» Dorog fia 245.

Egyetemes királyi kegyuraság 117—
118, 129, 154, 158—165, 171, 172,
180.

Egyházak alapítása 9, 10, 11, 14, 22,
23, 26, 33, 34—72.

Egyházak elidegenítése 15, 16, 17,
21, 22.

Egyházak építése 33, 68.

» felosztása 15, 17.

» javadalmazása 6, 26, 33,
34, 42—45, 68—70.

Egyházak lefoglalása 18.

Egyházas-Dalmad 91.

Egyházi állások betöltése 8, 10, 11,
23, 24, 25—30, 206—237.

Egyházi engedély a kegyuraság át-
ruházásához 95, 188, 189, 190, 192.

Egyházi megerősítés l. Püspöki.

Elderbach Bertold 157.

» János 249.

Ellenbach György comes 236.

» » » özvegye 236.

Ellenbeck János budai polgár 235,
236.

Ellenőrzési jog l. Kegyeri jogok.

Endős fiai 82.

II. Endre király 45, 106, 109, 119,
126, 143—145, 244.

III. Endre király 40, 99, 104, 111,
113, 115, 259.

Endre kir. ajtónálló 119.

Endre Miklós bán fia 114.

Eőrsi Máté 81.

» Miklós 81.

Eperjes 167, 222.

Eperjesi plébános l. Péter.

Erb fia Ingram 83.

Ercsii apát 214.

» apátság 134.

Erdély 166.

Erdély-egyházmegye 223, 232.

Erdélyi püspök l. András, Geréb
László, Péter, 214, 268.

Erdélyi püspöki helynök 252.

Erenye 46.

Erenyei kápolna 35.

» kolostor 35, 46.

» nemesek 35, 46.

Erzsébet, V. István leánya, a nyúl-
szigeti apáczaárda fejedelem-
asszonya 240.

Erzsébet királyné 77.

» » 98, 100, 170.

» » 156.

Eszéki monostor 214—215.

» prior 214—215.

Esztergom 30, 64, 235.

Esztergomegyházmegyei áldozár l.
Miklós.

Esztergomi cisztercita monostor 92.

» egyházmegye 232.

» érsek l. Bolcszláv, Csa-
nád, Demeter, János, Jób, Kani-
zsai János, Lodomér, Martirius,
Róbert, Szécsi Dénes, Tamás,
Vitéz János, 38—40, 44, 52—54,
61, 64, 68, 70, 122, 173, 184—186,
207, 213, 218, 223, 224, 231, 234,
237, 266.

Esztergomi érsek beleegyezése a kir.
kegyuraság átruházásába 113, 124,
184.

Esztergomi érsek helynöke l. Mihály,
54, 61, 62, 67, 229, 233, 267.

Esztergomi érsek megerősítési joga
104, 105, 173, 174, 213, 222.

Esztergomi érsek segédpüspöke 53.

Esztergomi érsekség 186.
     » gyűlés 43.
     » kanonok l. Péter.
     » kápolna 235.
     » káptalan 38, 40, 62, 64,
     176, 183, 184, 192, 235, 267.
 Esztergomi prépostság 208.
     » zsinat 1309-ben 25.
     » » 1382-ben 197.
     » » 1450-ben 29, 197,
     223.
 Esztergomi zsinat 1510-ben 29.
 Ete-Tyúkodja 264.
 Eufrozina királyné, III. Béla anyja 34.
 Egerbiai plébános 223.
 IV. Eugén pápa 253.
 Európa 105.
 Euszták 85.
 Euzidinus 51, 70, 136, 250.
 Écs 70.
 Éliás comes 251.
 Erd és rokonai 17, 18.
 Északnémetország 166.

 Fajszai Ányos Mihály 210.
 Farkas fiai 116.
 Farkasd 265.
 Fassio 94.
 Fábían 87, 92.
     » 258.
     » siklósi apát 73, 74.
 Fecsői hospesek 170.
 Fehérmegye 106.
 Fehérvár 266.
 Fehérvári egyház 235.
     » hospesek 169.
     » ispán l. Péter.
     » káptalan 203.
     » keresztesek 265, 266.
     » monostor l. Jánoslovagok.
     » prépost l. János, Péter, 94,
     225, 268.
 Fehérvári prépostság 157.
 Fej és jószágvesztés 107, 108.
 Fejéregyháza 84.

Fejéregyházai egyház 84.
 Fejéregyházi György 84.
     » Péter 84.
 Felebbezés kegyúri perekben 268,
     269.
 Felnémeti 80.
 Felségsértés bűne 107, 121.
 Felső-Adorján 89.
 Felső-adorjáni monostor 89.
 Felsőlendvai János, mesnencsi plébá-
     nos 229.
 Felsőörsi egyház 66, 67.
     » prépost l. Márton, 66, 67.
     » prépostság 210, 211.
 I. Ferdinánd 165.
 Fermói püspök l. Fülöp.
 Flandria 166.
 Floriania asszony, Wigant Lampert
     özvegye 76.
 Forbazi hospesek 177.
 Fortunátfalvi Ádám 56, 57.
 Földesúri tulajdonjog 7, 23, 30, 32,
     73, 179, 196, 202, 203, 206, 207, 227.
 Főesperesi adó 58.
 Főpapi jelvények viselése l. Pontifi-
     caliák.
 Fraknoi 148, 152.
 Franciaország 160.
 Frigyes 209, 246.
 Futag birtok 249.
 Fülöp 83.
     » fermói püspök, pápai legatus
     23, 187, 188.
 Fülöp nagybányai plébános 221.
     » pilisi comes neje 86.
     » szebesi egyház papja 251.
     » szepesi comes 178.

 Gaghi Miklós 92.
 Galicziai király l. Kálmán.
 Gallus, Kőrösi Igon fia 16.
 Garai László 230.
     » » özvegye l. Alexandra
     tescheni hercegnő.
 Garai Miklós nádor 103, 122.
 Garam 806.

Garam-szent-benedeki apát 215.

» » » convent 37,
58.

Garázda Dénes 226.

» Imre 226.
» István 226.
» János 226.
» László 226.
» Lökös 226.
» Miklós 226.
» Péter 226.
» Tamás 226.

Garé város 72.

Garéi György 72.

» ispotály 72.

Gatalonczai György rachai plébános
229.

Gábor kánonjogi tudór 267.

» mester 185.

» mester a Sudán-nemzetségből
110.

Gáborján 85.

Gáborjánmonostora 80, 85, 88.

Gábrián 122, 123.

» fiai l. Domonkos, Gábrián,
Jakab.

Gábrián l. Illés comes fia.

Gecsei monostor 124, 249.

Gejza herczeg 133.

III. Gejza király 43.

Gentilis pápai követ 24, 200.

Geregye-nemzetség 88.

Geréb László erdélyi püspök 261.

Gergely Apa fia 259.

» fia l. András.

» Gyula fia 54, 55.

IX. Gergely pápa 39.

XII. » » 225.

Gergely Sixtus unokatestvére 91.

» zalaistvándi plébános 243.

» Zayda fia 239.

Germán államok 6—8, 14, 23.

Gerse Lőrincz 16.

Gersei László comes 243.

» Petó comes 243.

Gewehre 6, 7, 8.

Gimesi várnagy l. Magyar Pál.

Glawinczai plébános l. Brohononczai
György.

Glogonczai plébános l. Mátyás.

Gneznai hospesek 177.

Gombaszög 35, 47.

Gombaszögi kolostor 35, 47.

» templom 35, 47.

Gordonai Pál kosztalóczi plébános
232.

Gömöri főesperes l. Kilian.

Görgő 50.

Görgői egyház 50.

Grugini Mátyás blinai plébános
229.

Guido pápai követ 192, 194.

Guthi Ország Mihály nádor 157, 210,
214.

Gutkeled-nemzetség 92, 94, 203, 245.
248.

Gúg 69.

» 83.

» 124.

Gyarmath 240.

Gyármánföldre falu 18.

Gyármánföldi köegyház 18.

Gyovad-nembeliek 85.

Gyöngyösi egyház 81.

György 266.

» Balog Miklós fia 124.

» fia l. Simon.

» mester 80.

» pécsi püspök 157.

» rudinai apát 239.

Győr-nemzetség 205, 210, 244.

Győri egyházmegye 213.

» káptalan 248.

» püspök l. Artolf, Kelemen,

Omode, Tivadar, 36, 37, 52, 53, 56,
57, 61, 68, 216, 229.

Győri püspöki helynök 254.

» püspökség 157.

Gyula fia l. Csontos Gergely.

» fia l. Gergely.

» fia l. Jakab.

» fia Miklós 73, 74.

- Hahót-nemzetség 244, 245.
 Hahóti Herbord fiai 83.
   » Miklós királyi apród 100.
   » monostor 83, 107, 119, 244.
   » plébániaegyház 194.
 Halász 116.
 Halmos sziget 246.
 Hantai prépost l. András.
 Harang 82.
 Harangi egyház 82.
 Haraszt-nemzetség 89.
 Hasságh István országbírói főjegyző 261.
 Hasznót hajtó jogok l. Kegyúri jogok.
 Hazaárulás 121.
 Háramlás 241, 264.
 Háromkirályok kápolnája 236.
   » napja 56, 61.
   » nyolczada 242.
 Hejmanóczi parochiális egyház 231.
   » plébános l. Klovuzatich Ambrus.
 Hencse 266.
 Henczmann szepesváraljai plébános 237.
 Henrik Aenz comes fia 258.
   » iglói plébános 235.
   » lőcsei plébános 200.
   » veszprémi püspök 66.
 Herczeg Ráfael l. Szekcsői.
 Heremcsei István fiai 77.
 Herke András 142, 215.
 Hermann czikádori apát 103.
 Hernád 83.
 Hédervári Kontok 197.
   » Lőrincz nádor 18.
 Héderváriak 80.
 Híbei hospesek 169.
 Hincmár Capitularei 10.
 Hiteles hely 46, 44, 99, 95, 123, 265.
 Holczmanóczi telepesek 178.
 III. Honorius pápa 106, 183, 184.
 IV. » » 191.
 Hont-Pázmány-nemzetség 112, 113.
 Hontvármegye 166.
 Hopgarteni hospesek 177.
 Horpács 249.
 Horpácsi prépostság 210, 213.
 Hortobágy 42.
 Horváti János macsósi bán 35, 39.
 Hospesek 166—180.
 Hosszúmezői hospesek 170.
 Hunyadi János 228.
 Husvét 54, 56.
 Huszti hospesek 170.
 Hübér 238.
 Hűtlenség bűne 107, 108, 120, 125.
 Igeni hospesek 169.
 Iglói plébános l. Henrik.
 Illés comes fia Gábrián 88.
 Illésmonostora 90.
 Ilona Ákos leánya 87.
 Imbert pásztói apát 116.
 Imre comes 119.
   » Dethk Pál fia 263.
   » fia l. János.
   » király 45, 97, 104, 110, 141.
   » mester 141.
   » Sylér comes fia 239.
 Incorporatio 181—194, 225.
 III. Incze pápa 97, 104, 242.
 VIII. » » 237.
 Ingram l. Erb fia.
 Inquisitio 260.
 Institulás 31, 182, 186, 188, 190, 193, 194, 213—238.
 Investálás 30, 218, 219, 233, 234, 238.
 Irislai fiai 81.
 Ispotályok alapítása 72.
 Ispotályos lelkészi állások betöltése 237.
 István bán 244.
   » Csépán bán fia 93, 94.
   » Csépán és Patt unokaöccse 45.
   » fia l. Miklós.
   » fiai 247.
   » kalocsai érsek 176.
 III. István király 93, 104.
 V. » » 77, 98, 99, 107, 112, 113, 116, 119, 123—125, 167, 169, 260.

V. István király leánya I. Erzsébet.
István kir. pinczester fia I. Konrád.

- » I. Kemény fia.
- » minorita atya 216.
- » póki prépost 248.
- » westlini plébános 229.
- » zágrábi püspök 208.

Istvándi 264.

Iszkázi plébános I. Szöllősi István.
Iván birtok 240.

Ivánka Adony fia 82.
» fia I. János.
» » I. Miklós.
» » I. Mojcsa.
» Kozma comes fia 82.

Izsapi erdő 15.

Izsépi István 84.

Jaák nemzetségbeliek 81, 93, 259, 262.

Jaáki apát I. Jaáki Miklós, Venczel.
» apátság 156, 242, 249, 258—260, 262.

Jaáki Miklós jaáki apát 213.

Jakab 83.

- » Dénes fia 264.
- » fia I. Mihály.
- » fia 204.
- » Gábrián fia 122.
- » Gyula fia 17.
- » Konrád fia 205.
- » Miske fia 81.
- » nyitrai püspök 37.
- » Onch comes fia 119.

Jasztrebarszakai hospesek 169.

Javadalmak betöltése I. Egyházi állások betöltése.

Javadalomba való beiktatás I. Investiálás.

Jákó 86.

János 83, 210, 250.

- » a Gutkeled-nemzetség-ből 94.
- » Beese fia 110.
- » comes 50.
- » Dénes fia 264.
- » esztergomi érsek 183.

János fehérvári prépost 84.

- » Ilona férje 87.
- » Imre fia 259.
- » Ivánka fia 91.
- » kalocsai érsek 230.
- » krakkói plébános 223.
- » Mátyás fia 249.
- » Onch comes fia 119.

XXIII. János pápa 26, 27, 28, 153, 154, 215, 232.

János Péter fia 120, 121.

- » rajki prépost 246.
- » Salamon fia 87.
- » soltész 178.
- » Sixtus unokatestvére 91.
- » telkii apát 240.
- » váradi püspök 156.
- » várkonyi plébános 223.
- » veszprémi püspök 265.
- » Walter fia 89.
- » Zachariás fia 251.
- » zágrábi püspök 230.

Jánoslovakok 93.

- » székesfehérvári monostora 34.

Jászói prépost I. Albert.

- » prépostság 115, 157, 211.

Jordán comes 63, 50.

Jób esztergomi érsek 104.

- » pécsi püspök 73, 74, 208.

Jószágvesztés 111, 118, 121, 126.

Julián pápai követ 208.

Jus altaris 9, 10.

- » fundatoris 11.
- » fundi I. Földesúri tulajdonjog.
- » listrae 196.
- » petitionis 10, 11.
- » praesentandi I. Bemutatósi jog.
- » sepulturae 196—197.
- » spoli 8, 105, 190, 200, 201.

Kajári plébánia 225.

Kakass mester 35, 192.

Kalántelek falu 15.

Kalocsai egyházmegye 184, 206, 213, 226, 229.

Kalocsai érsek l. Szekcsői Herczeg
Rafael, István, János, Saul, 206,
213, 224, 230.

Kalocsai érsek helynöke 226.

Kamanczai egyház 206.

» plébános l. Karánsebesi
Miklós.

Kamaricsai plébános l. Zdencki Mik-
lós.

Kanizsai apát l. Tamás.

» apátság 15.

» család 90.

» Imre 90.

» János esztergomi érsek 208,
235.

Kanizsai János tárnokmester 221.

» László 90.

» Miklós 90.

Kapi Lőrincz 107, 119.

Kapornaki apátság 99, 100, 134, 258,
259.

Kaposfői monostor 35, 46.

Kaprina 239.

Kapronczai István, szaploneczai plé-
bános 230.

Karakói hospesek 169.

Karácsony 54, 56, 57, 76.

Karánsebesi Miklós csanádegyház-
megyeci áldozár, kamanczi plébános
230.

Karcsa 52.

Karthauziak 192, 217.

Kassa 157, 167, 211.

Kassai hospesek 170.

Katapán l. Koppán-nemzetség.

Kavai monostor 86.

Kácsi apátság 240, 241.

Kágya 245.

Káld 61.

Káldi egyház 61.

Káli birtok 89.

» egyház 89.

» Péter 89.

Kállai István fiai 60.

Kálmán galiczi király 168.

» király 21, 23, 43, 126.

Kápolnajakavakalmak alapítása 71, 72.

» betöltése 234—

236.

I. Károly király 95, 99, 100, 105,
106, 108, 119—121, 127, 130, 138,
141, 147, 169, 170, 173, 258, 260,
262, 264.

Kegyuraság átruházása adás-vétel út-
ján 86, 88—90, 140.

Kegyuraság átruházása ajándékozás
útján 86—88, 140, 181, 184, 187—
192.

Kegyuraság átruházása csere útján
88, 90, 140.

Kegyuraság átruházása fiúsítás útján
85.

Kegyuraság átruházása királyi ado-
mányozás útján 96, 111—128, 129,
130, 137, 139, 142, 143, 155—160,
161, 165, 166, 168—175, 180, 184—
192, 242.

Kegyuraság átruházása szerződés út-
ján 79, 86—92, 95.

Kegyuraság átruházása törvényes örö-
kösdés útján 79—85, 95.

Kegyuraság átruházása végrendelke-
zés útján 85, 140.

Kegyuraság átruházása zálogba adás
útján 88, 91, 140.

Kegyuraságba való beiktatás 94, 95,
122, 123.

Kegyuraságtól való megfosztás 107—
110, 118—120, 123, 137, 138, 142.

Kegyúri jogok :

Bemutatói jog 10, 11, 27—29, 182,
185—187, 193, 206—238.

Ellenőrzési jog 6, 171, 206, 238—
243.

Hasznóhajtó jogok 196, 198—206.

Tiszteleti jogok 5, 7, 8, 77, 78,
196—198, 206.

Védelem kötelezettsége 243—252.

Kegyúri jogok szerzése 33, 137.

» perek 137, 139—140, 142,
226, 227, 257—269.

Kelemen győri püspök 213.

- IV. Kelemen pápa 186.
 VI. » » 212.
 Kelemenösfiai 15.
 Kemecei monostor 15.
 Kemény fia István 84.
 Kenese 76.
 Kereky Benedek 70.
 » László akmári plébános 212.
 Keresztelő szent János ünnepe 135.
 Keresztesek 208.
 Keresztúri hospesek 177.
 » páloskolostor 77.
 » » priorja 77.
 Kertzi apát 214.
 » apátság 99.
 Keszii plébános l. Both.
 Késmárk 167, 170.
 Kijelölési jog l. Kegyuri jogok: Be-
 mutatási jog.
 Kilian gömöri főesperes 59.
 Királyi dominium 125.
 » egyetemes kegyuraság l.
 Egyetemes királyi kegyuraság.
 Királyi egyházak 97—101, 103—106,
 111, 112, 114—118, 125, 161—165,
 172—175, 190.
 Királyi egyházak kegyurasága 96—
 106, 111—115, 118, 124—126, 139,
 163, 164, 172—175.
 Királyi engedély a kegyuraság át-
 ruházásához 87, 88, 93, 94, 137,
 140—142, 179.
 Királyi kancellária 47.
 » kegyúri jogok 101—106, 115—
 118, 162—164, 133—174, 226.
 Királyi kisebb jogok l. Kisebb királyi
 jogok.
 Királyi közvetlen kegyuraság l. Köz-
 vetlen királyi kegyuraság.
 Királyi közvetlen védelem l. Köz-
 vetlen királyi védelem.
 Királyi különös védelem l. Különös
 királyi védelem.
 Királyi legfőbb kegyuraság l. Leg-
 főbb királyi kegyuraság.
 Királyi megerősítése a kegyuraság
 átruházásának 94, 137, 140—142.
 Királyi megerősítése az egyháznak
 tett adományoknak 43, 45—48,
 247.
 Királyi monostorok l. Királyi egy-
 házak.
 Királyi személyes bíraskodás 108—
 110, 140, 258—262.
 Királyra háramlott kegyuraság 96,
 106, 107, 118—121, 123—129, 139,
 142, 143.
 Királyra ruházott kegyuraság 96—98,
 144—147.
 Kisasszonynapja 203.
 Kis-Azari Jakab 265.
 Kisebb egyházak 48, 49, 80, 134—136.
 » egyházak alapítása 49—64,
 134—136.
 Kisebb egyházak felépítése 68. 135.
 » » felszentelése 70, 71.
 » » javadalmazása 50,
 51, 54, 64, 68—70, 135, 136.
 Kisebb királyi jogok 132, 136.
 Kisfaludi Antal 18.
 » család 84.
 » Miklós 18.
 Kis-Harsány 74.
 Kislomniczi István 178.
 Kismálasi plébániaegyház 54.
 Kisperesti egyház 184—186, 224.
 Klovuzatiche Ambrus hejmanóczi plé-
 bános 231.
 Kolduló szerzetesek 39.
 Kolozsmonostori apát l. Nagyszom-
 bati Márton.
 Kolozsmonostori apátság 98—100.
 Kolozsvár 167, 169.
 Komori Benedek alsókomori plébá-
 nos 229.
 Kompolti apátság 193.
 » ág 198.
 » Imre 90, 119, 121.
 » István 121, 122, 264.
 Konrád 119, 123, 177.
 » fia l. Jakab.

Konrád fia I. Miklós, Tamás.
 » István királyi pinczester
 fia 107.
 Konrád leibiczi plébános 200.
 » mester 46.
 Konstanczi zsinat 26, 27, 164.
 Kont Miklós nádor 265.
 Kopasz Lőrincz fia 259, 260.
 Koppán nemzetség 15.
 Koppánmonostora 142, 210, 215.
 Korothnai János nádori főjegyző
 261.
 Korponai hospesek 168, 169.
 Kosmás 203.
 Kosztalóczi János 232.
 » plébános I. Gordonai Pál,
 Mihály.
 Kovácsi 58, 61.
 » káplán 61, 62, 234.
 Kozma comes 82.
 » » fia I. Ivánka.
 Kóród 264.
 Kölcse 264.
 » ispán 134.
 Kölcsei család 264.
 Kömörő 264.
 Körmend 82.
 Kövesdi parochiális egyház 225.
 » plébános I. Balázs.
 Középnémeti 80.
 Közvetlen királyi kegyuraság 98, 117.
 » » védelem 98—100,
 146, 147.
 Kóhidpordáni birtok 91, 94.
 » egyház 91, 94.
 Kői apátság 133.
 Kőrös 83.
 Kőrösi Igon 16.
 » » fia I. Gallus.
 Krakói plébános I. János.
 Krestallóczi Dénes áldozár 226.
 Kun János 178.
 » László 178.
 » Miklós 178.
 Különös királyi védelem 99—101,
 143, 144, 147.

Lajmér helység 17, 88.
 Lajméri egyház 17.
 II. Lajos király 158.
 Lampert sz. László sógora 34.
 Landeki monostor 141, 202.
 IV. Laterani zsinat 183.
 Lánicz föld 248.
 László 87.
 » apátszentmártoni plébános 224.
 » comes 241, 253.
 » Gutkeled-nemzetségből 92.
 » herczeg, II. Béla fia 43.
 IV. László király 88, 99, 109, 112—
 114, 116, 117, 119, 122, 123, 169,
 172, 185, 187, 200.
 V. László király 156.
 László, Luka fia 259, 262.
 » Miklós fia 120.
 » pannonhalmi apát 177.
 » tatai, majd telkii apát 210,
 214.
 László vajda 130.
 » Walter fia 89.
 Lászlófi Miklós 178.
 Lázár Péter fia 120.
 Leányegyházak 54—67, 71, 72.
 » javadalmának betöl-
 tése 234.
 Leánynegyed 86.
 Lechniezi monostor 35, 192, 194.
 Legfőbb királyi kegyuraság 117, 126,
 131, 132.
 Lehota 53.
 Leibiczi plébános I. Konrád.
 Lekéri apát I. Máté.
 Leleszi prépostság 97, 114, 134.
 Lelkészválasztási jog 168—171—176
 180, 219—224.
 Lendvai Miklós zalai ispán 90.
 Lengyelország 141.
 Levkócz 62.
 Lébény falu 45.
 Lébényi egyház 57.
 » monostor 45, 107, 119, 123,
 197, 198.
 Léli Dezső 89.

Léli Lőrincz 89.
 Lippai Lőrincz csanádi clericus,
 zalacsmeki plébános 229.
 Liszkóhát falu 18.
 Liszói kápolna 66.
 Locsmánd vármegye 125.
 Lodomér esztergomi érsek 62, 63, 89,
 113, 176, 190.
 Lodomér váradai püspök 109.
 Losonczi Bánffy Albert 227, 268.
 » » Ferencz 252.
 » » István 227, 268.
 » László tárnokmester 261.
 » Zsigmond budai prépost 157.
 I. Lothár császár 7.
 Lovad falu 15.
 Lovadi templom 15.
 Lóce 167, 236.
 Lócei egyház 236.
 » plébános I. Henrik.
 Lőkös fiai 87, 95.
 Lőrincz 52.
 » 83.
 » 88.
 » 112, 113.
 » 119, 123, 125.
 » 260.
 » fia I. Kopasz.
 » prépost 260.
 Lubló 177.
 Luka fia I. László.
 Lukács 63.
 » Becse fia 110.
 » comes 203.
 » narchi plébános 231.
 Luszkai egyház 252.
 MacsóI bán I. Horváti János.
 Madocsai monostor 35, 133, 238.
 Magnus tárnokmester 35, 133.
 Magszakadás 106, 107, 111, 118,
 119, 121, 126, 129, 137, 139, 142,
 263.
 Magyar András narchi plébános 231.
 » Pál gimesi várnagy 89.
 » Pálné 35, 37.

Magyarszölgvényi plébános 63.
 Majádi Miklós 252.
 Maros 133.
 Martirius esztergomi érsek 34, 51.
 Martonhely 90.
 Mayos comes 35.
 Mácsa 264.
 Málós 54.
 Máramarosi hospesek 170.
 Mária királynő 101, 142, 170, 210,
 215, 221.
 Mária Magdolnáról címzett paro-
 chiális egyház 229.
 Mária Magdolnáról nevezett egyház
 Budán 235.
 Mária Magdolnáról nevezett egyház
 I. Felsőórsi egyház.
 Márk comes, a mórícshidai premon-
 t-rei prépostság egyik alapítója 33,
 47.
 Márton bán 98, 99, 145--147.
 » comes 43, 133.
 » corbaviai püspök 74.
 » felsőórsi prépost 239.
 » nagymihályi pap 254.
 V. Márton pápa 217, 218.
 Márton prépost 38.
 Máté bibornok 40.
 » fia I. Dénes.
 » Mihály fia, minorita szerzetes,
 lekéri apát 218.
 Máté pap 227.
 Mátéfalva 59.
 Mátyás comes fia I. Mihály.
 » Detre fia 87.
 » fia I. János.
 » glogonczai plébános 229.
 » király 157, 163, 259, 261.
 » szepesi prépost 50.
 » veszprémi püspök 243.
 Mecseniczamelléki plébániaegyház
 227.
 Medvevári Rudolf 230.
 Megerősítési jog I. Püspöki megerő-
 sítés.
 Mennybemenetel napja 56.

Mera 64.

Merai anyaegyház 64.

Mesnencsi plébános l. Felsőlendvai János.

Mérei egyház 252.

Miechovi monostor 141.

Miháli család 84.

» falu 18.

» kőegyház 18.

» Péter 18.

Mihály Aenz comes fia 259.

» beszterczei plébános 223.

» comes 52, 58.

» » 80.

» » 113.

» » 114.

» czikádori apát 103.

» Dénes fia 264.

» fia l. Máté.

» Jakab fia 198.

» kősztalóczi plébános 232.

» Lodomér érsek tisztviselője

89.

Mihály Mária Magdolnáról címzett parochialis egyház plébánosa 229.

Mihály Mátyás comes fia 239.

» milkói püspök, esztergomi érseki helynök 218.

Mihály Trisztán comes fia 246.

Mihályfalvi egyház 254.

» Péter 254.

» Ugrin 254.

Miklós 83.

» 83.

» 112, 113.

» 119.

» 119.

» 246.

» Adony unokája 80.

» Arnold comes fia 107.

» Balog Miklós fia 124.

» Baroch fia 125.

» bán fia l. Endre.

» B. Szűzről nevezett pesti plébánia plébánosa 67.

Miklós comes 71.

Miklós comes 89.

» » 177.

» » fia l. Péter

» Dénes fia 264.

» egri püspök 65.

» esztergomegyházmegyei áldozár, prásmári plébános 231.

Miklós fia l. László.

» István fia 85.

» Ivánka fia 106.

» Konrád fia 266, 267.

» nógrádi főesperes 251.

» Orland fia 267.

III. Miklós pápa 187.

V. » » 38, 231, 268, 269.

Miklós plébános 227.

» rudinai apát 239.

» soproni ispán 109.

» szent Ágoston-rendű kanonok 210.

Miklós szerzetes 213.

» tótországi bán anyja 66.

» veheni plébános 65.

» zágrábi prépost, püspöki helynök 267.

Miklós zágrábi székesegyházi esperes 267.

Milkói püspök l. Mihály.

Milota 264.

Mindenszentek tiszteletére épített páloskolostor Bajacson 73.

Mindenszentekről nevezett egyház l. Beréni.

Mindenszentekről nevezett egyház l. Szecsódi.

Mindenszentekről nevezett egyház l. Wafrasatai.

Minorita tartományfőnök 40.

Minoriták 35, 39.

Miske fiai 81.

Miskolczi hospesek 170.

Mocsi kápolna 183.

Modván Tamás pécsi polgár 237.

Mohácsi vész 269.

Mojcsa Ivánka fia 238.

Molnár Péter fiai 85.

- Molnos-Petri 245.
 Monaki László 84.
 Monostorok alapítása 34—48, 132—134.
 Monostorok alapkövének letétele 41, 42.
 Monostorok építése 40—41.
 » javadalmazása 36, 41, 42, 43, 44.
 Monostorok javadalmának betöltése 208—218.
 Mortuariak 58.
 Mosonyi ispán I. Patt.
 Moys comes 45, 46.
 Móricz comes 83.
 » mester, nyitrai comes, a királyné udvarbírája s a móriczhidai premontrei prépostság egyik alapítója 33, 35, 47.
 Móriczhidai prépostság 33, 35, 47.
 Muthmer szepesi prépost 50.
 Nagy András 57.
 » Károly császár 7, 9.
 » Lajos király 30, 100—103, 155, 170, 261, 264.
 Nagy Lőrincz fia 254.
 » Simon 265.
 Nagybányai egyház 197, 221.
 » hospesek 170.
 » plébános I. Csepeli Benedek, Fülöp, Szilasi Vincze.
 Nagybaldogasszony napja 76.
 Nagybójt 76.
 Nagyfalu 103.
 Nagyfalusi Miklós régeni plébános 268.
 Nagymarosi hospesek 170.
 Nagymihályi egyház 254.
 » György 254.
 » László 254.
 » Lőrincz 254.
 » pap I. Márton.
 Nagypéntek 54.
 Nagyszombati egyház 183.
 » hospesek 168.
 Nagyszombati Márton tatai, majd kolozsmonostori apát 214.
 Nagyszöllősi hospesek 170.
 Narchi plébánia-egyház 230, 231.
 » plébános I. Lukács, Magyar András.
 Nádasd 63, 90.
 Nádasdi egyház 91.
 Nádori bíróság 122, 140, 262—266.
 Nápolyi hadjárat 263.
 » László 148.
 Náros 52.
 Nedeczi egyház 192, 193.
 Negyvenszil 82.
 Negyvenszili egyház 82.
 Nehei nemesek 59, 71.
 » kápolna 250.
 Nemadovi András saasi plébános 229.
 Nempti 90.
 Némethi 176.
 Némethii vendégnépek 176.
 Németország 166.
 Németszölgvémi telepések 63, 176.
 Németujvári apátság 35, 44, 134, 135, 258.
 Németujvári Henrik bán utódai 82.
 Névleges kegyurak 76—78.
 Nógrádi főesperes I. Miklós.
 Nyiradonyi monostor 82.
 Nyitrai káptalan 37.
 » püspök I. Jakab.
 » püspökség 157.
 » zsinat 1494-ben 197.
 Nyúlzigeti apácázárda 185, 186, 190, 191.
 Nyúlzigeti apácázárda fejedelemasszonya I. Erzsébet.
 Oblatiok 57, 58, 61, 268.
 Ochuz comes 209.
 Offertorium 58, 233.
 Ogh 90.
 Okormindszenti monostor 247.
 Olmera község 64.
 Olmücsi püspök 268. I. Brunó.

Oltárjavadalmak alapítása 71, 72.
 » betöltése 236—237.
 Omode győri püspök 57.
 » nádor 198.
 Onch, Onch comes fia 119.
 » comes fiai Jakob, János, Onch.
 Opur comes 244.
 Orland fia l. Miklós.
 Ormánczi birtok 204.
 Oroszlános 133.
 Oroszlánosi monostor 15, 133.
 Ország Mihály l. Guthi.
 Országbíró bíraskodása 120, 140, 262.
 Országgyűlés 1298-ban 105.
 » 1404-ben 149.
 » 1444-ben 158, 159.
 » 1458-ban 158, 159.
 » 1471-ben 267.
 » 1492-ben 261.
 » 1495-ben 267.
 » 1498-ban 30, 31, 267.
 » 1504-ben 30, 31.
 » 1518-ban 158.
 » 1525-ben 158.
 Osl comes 247.
 Ostfi Gergely 85.
 Osztrák szent-keresztí apátság 41.
 Oth fia l. Domonkos.
 Ottó somogyi ispán 44, 98.
 Óbudai apácák 224, 225, 226.
 Ocsázmái áldozár l. Simon.
 Ófalusi egyház 192, 194.
 Óvári hospesek 170.
 » Jakab fiai 240.
 » Konrád 35, 47, 125, 203.
 Ökörítő 264.
 Ördög András 82.
 Ócsi birtok 91.
 Örösúr-nemzetség 240, 241.
 Őrs 81.
 Őrsi egyház 81, 192.
 » kápolna 184.
 » Miske 239.
 » prépost l. Felsőörsi.
 Ősiségi törvény 155.

Palocsai plébános l. Péter.
 Palóczi Mihály kir. pinczester 157.
 Panaszí Pázmány-nemzetség 90.
 Pankotai plébános l. Péter.
 Pannonhalmi apát l. László, Tolnai
 Máté, 36, 48, 213—215.
 Passaui egyházmegye 9, 10.
 » püspök l. Altmann.
 Patt mosonyi ispán 45, 198.
 Pauler 133.
 Paznan comes 82.
 Páka-Szent-György 90.
 Pákaszentgyörgyi egyház 90.
 Pál 88.
 » comes 53.
 » » 94.
 » fia l. Péter.
 » Miske fia 81.
 » országbíró 17, 91.
 » Péter fia 108.
 » rakitsziczai plébános 223.
 » váci főesperes 266.
 Pálmavasárnapja 54.
 Páloskolostor l. Keresztúri.
 » l. Mindszentek tisz-
 teletére épült.
 Páloskolostor l. Szentagai.
 Pálosok 252.
 Pápai adományozás 223—224, 228—
 233.
 Pápai biztosok 233.
 » engedély kisebb egyházak ala-
 pításához 64, 65, 68.
 Pápai engedély monostorok alapítá-
 sához 38—40.
 Pápai megerősítés 154, 162, 228—232.
 » reservatio 104, 105, 151, 154,
 164, 212, 228.
 Pápóc 37.
 Pápóczi prépostság 35.
 Páris 212.
 Pásztói apát l. Imbert.
 » apátság 112, 116.
 Pázmány-nemzetség l. Panaszí.
 Pecri Miklós 177.
 Pelejte l. László 265.

- Pelsőczy egyház 198, 226.
 » » lelkésze l. Benedek.
 Perdöntő bajvívás 251, 260.
 Peregrin 249.
 Perényi Miklós 39.
 » Péter 226, 229.
 Perpetuus vicarius 193, 194.
 Pest 67, 166.
 Pesti hospesek 168.
 » kápolnák 234.
 » plébánia-egyház 67, 234.
 Petendi birtok 16.
 » egyház 16, 58.
 » plébános 234. l. Domonkos.
 Pető Péter 52.
 Petrinal hospesek 168, 169.
 Petrovetzi kápolna 252.
 Peze 81.
 Zezei kápolna 81.
 Pécs-egyházmegye 225.
 Pécsi aranyművesek 237.
 » egyház 237.
 » káptalan 88, 204, 240.
 » Mike fiai 81.
 » püspök l. György, Jób, 65, 133, 215, 235.
 Pécsváradi apát 215.
 Péntek szolga 76.
 Péter 46.
 » 85.
 » 111.
 » 239.
 » 266.
 » budai éneklőkanonok 266.
 » comes 107, 119.
 » » 203.
 » erdélyi püspök 222.
 » esztergomi és pozsonyi kanonok 236, 237.
 Péter fehérvári ispán 124.
 » fia l. Pál
 » fiai l. János, Lázár.
 » ispán 42, 133.
 » István fia 266, 267.
 » mester, Gugh comes fia, fehérvári prépost, királyi alkanczellár 70.
 Péter Miklós comes fia 253.
 » palocsai, majd eperjesi plébános 174, 222.
 Péter pankotai plébános 268.
 » Pál fia 240.
 » Sebes testvére 15.
 » sorrai püspök 232.
 » spalatói érsek 247.
 » szondi plébános 225.
 » veszprémi püspök 248.
 Pétervárad monostor 206.
 Piacenzai püspök l. Castiglionei Branda 26.
 Pilisi apátság 100, 102.
 Plavnicai Péter szállósi plébános 229.
 Plébánia-egyházak 7, 23, 34, 51—67, 70, 83, 134—136, 168—175, 191, 198, 205, 219—234, 242—243, 250, 251.
 Plébánia-egyházak javadalmának betöltése 219—234.
 Plébánosválasztási jog l. Lelkészválasztási jog.
 Ponich comes 248.
 Ponics bán 119.
 Pontificaliák viselése 219.
 Porcz István l. Rá:óti.
 Pornói apát l. Rugniacoi Egyed.
 » apátság 93, 156, 212, 249, 259, 260.
 Porzii kápolna 252.
 Pozsegai comes l. Treutul Miklós.
 » káptalan 239.
 » prépost l. András, 106, 208.
 Pozsony 40, 149, 166, 220, 222, 233.
 Pozsonyi cisztercita apácza kolostor 40.
 Pozsonyi kanonok l. Péter, Sixtus, 233.
 Pozsonyi Klarissza-apácza kolostor 40, 100.
 Pozsonyi minorita-házfőnök 40.
 » plébánia-egyház 233.
 » plébános 40, 220.
 » társas káptalan 222, 236, 237.

- Pozsonyi társaskáptalan prépostja 222, 236, 237.
 Pozsonyi zsinat 200.
 Póki-család 248.
 » prépost l. István.
 » prépostság 248.
 Pósa 238.
 Pököri Domonkos, Miklós fia 226.
 » István, Pál fia 226.
 » Miklós, Pál fia 226.
 Praedialis nemesek 202, 203.
 Praefectus 101.
 Praesidensek 215, 216.
 Pray 152.
 Prásmári plébános l. Miklós.
 Premontreiek 160, 161, 211, 253.
 Privigyei hospesek 170.
 Processionalis egyház 61.
 Procurator 205.
 Proprietas fundi l. Földesúri tulajdon-jog.
 Puki prépost l. Sebestyén.
 Putnoki László 83.
 » Renold 83.
 Pünkösöd 56.
 Püspöki 83.
 » egyház 83.
 » engedély kisebb egyházak alapítására 49, 50, 52, 53, 62, 63, 65, 68.
 Püspöki engedély monostorok alapításához 36—37, 38.
 Püspöki megerősítés 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 213—219, 222—224, 227—238.
 Quarták 49, 58.
 Raás 53.
 Racca spatatói polgár 41.
 Rachai plébános l. Gataloncei György.
 Rachiczai egyház 230.
 » Gergely plébános 230.
 » plébános l. Rachiczai Gergely.
 Radó nádor 73, 132, 133.
 Raguel asszony 242.
 Rajchi egyház 64.
 » plébános 64.
 Rajk 209.
 Rajki prépost l. János.
 » prépostság 86, 209, 245, 246.
 Rakacia helység 248.
 Rakamazi Mihály fiai 17.
 Rakitsziczai plébános l. Pál.
 Razi János 235.
 Rábaközi esperes 57.
 Rábé falu 15.
 Rátóti Porcz István 112, 116, 117.
 Reservatio l. Pápai.
 Régen 268.
 Régeni plébánia-egyház 227, 268.
 » plébános l. Bertalan, Nagyfalusi Miklós.
 Rimavölgyi hospesek 176.
 Rohonc 82.
 Rokonok hozzájárulása a kegyuraság átruházásához 89, 90, 92.
 Rozgonyi István 235.
 » testvérek 157.
 Róbert, esztergomi érsek 184.
 » veszprémi püspök 183.
 Róma 39, 40, 104, 148, 151, 187, 191, 206, 208, 216, 228, 232.
 Rózsahegyi hospesek 177.
 Rudinai apát l. György, Miklós, 253.
 » apátság 76, 244.
 Rugniacoi Egyed, pornói apát 212.
 Rumi Doroszló unokái 81.
 Ruszt 83.
 Saasi plébános l. Nemadovi András.
 Saágh 145.
 Saághi prépostság 77, 91, 98, 100, 112—114, 145—147.
 Saári monostor 90, 107, 119, 121, 122, 199, 263, 264.
 Saint-Quintin 160.
 Salamon fia l. János.
 » király 133.
 Sasadi egyház 192.
 » kápolna 184.

- Sasvári egyház 232.
 Saul kaloocsaí érsék 45.
 Sági anyaegyház 66.
 » » papja 66.
 Sándor comes 35.
 » » 45.
 » » 240.
 III. Sándor pápa 11, 182.
 Sárfo 245.
 Sáros 167.
 Sárvár helység 92.
 » monostora 16, 17, 87, 92, 95, 249, 263.
 Sátoraljai hospesek 169.
 Schaparczai Keresztély 232.
 Scolari Fülöp, temesi ispán 153.
 Sebes és fiai 15.
 Sebestyén puki prépost 240.
 Sebniciai Hengmann 237.
 Sefrid zselizs-szent-jakabi apát 238.
 Selke comes 124.
 Semje 60.
 Semjei egyház 60.
 Serefel comes 45.
 Siklósi apát 71. I. Fábián.
 » apátság 134, 240, 247, 253.
 » Péter 240.
 Simon 82.
 » comes 52, 58.
 » fiai 114.
 » György fia, ócsázmai áldozár 231.
 Simon sz. László kápolna javadal-masa 236.
 Sixtus mester, egri, veszprémi, po-zsonyi kanonok, ungi főesperes 91.
 Skót benzések apátja I. Bécsi
 Soissonsí egyházmegye 212.
 Soltész 177, 178.
 Somlyóvásárhelyi monostor 104, 111, 113, 224.
 Somogyi ispán I. Atha, Moys, Ottó.
 Somogy megye 83, 133, 265.
 Somogy-szent-jakabi apátság 265.
 Somogyvári monostor 46, 194, 224, 265.
 Somogyviszló 34.
 Somogyviszlói kápolna 34.
 » plébánia-templom 34.
 Soproni egyház 221.
 » ispán I. Csák, Miklós.
 Sorrai püspök I. Péter.
 Spalató városa 74, 76.
 Spalatói érsék I. Péter.
 » káptalan 74.
 » polgár I. Racca.
 Stani Bertalan zágábi éneklókanonok 213.
 Starai egyházak 252.
 Stepezi Jakab 50.
 Stibor egri püspök 227.
 » vajda 44.
 Stonyochi plébánia-egyház 267.
 Stranzka 64.
 Stranzkai egyház 64.
 Sudán-nemzetség 110.
 Sümegi convent 104.
 Sygra 50.
 Sygrai egyház 50.
 Sylér comes fia I. Imre.
 Szabolcsi egyház papja I. Fülöp.
 » zsinat 1092-ben 135, 136.
 Szabolcs megye 80, 82.
 Szajk 235.
 Szajki kápolna 235.
 Szakálosi Péter 142, 215.
 Szalla-pusztá 93.
 Szalók-nemzetség 247.
 Szamos 166.
 Szaplonezai plébános I. Kapronczai István.
 Szatmári hospesek 169.
 Szatmármegye 16, 80.
 Szatmármegyei bíróság 251.
 Szállásbirtok 13—15, 42, 43, 89, 126, 127.
 Száva melletti szent Demeter-mo-nostor 75, 133.
 Százdi monostor 42, 46, 133.
 Szeben 268.
 Szebeni hospesek 170.
 » plébánia-egyház 268.

Szebeni prépost 268.
 » prépostság 212.
 Szecsődi egyház 82.
 » testvérek 82.
 Szekcsői Herczeg Ráfael boszniai püspök, kalocsai érsek 156, 213.
 Szekeres 264.
 Szekszárdi apát 214, 215.
 Szelestei Iván fiai 53.
 Szemere 83.
 Szemerei egyház 83, 183.
 » István 83.
 Szent Adalbert oltára Pozsonyban 236.
 Szent-András falu 18.
 » » egyháza l. Tarpai egyház.
 Szent András tiszteletére épített templom 250.
 Szent-Andrási egyház 18.
 » Anna egyháza l. Starai egyházak.
 Szent Annáról nevezett parochiális egyház 245.
 Szent Ágoston kanonokrendje 36, 214.
 Szent Ágoston remetái 35, 37, 47.
 » Ágoston-rendű kanonok l. Miklós.
 Szent Ágoston-rendű prépostság Beczkó mellett 36.
 Szent Benedek 198.
 » » apátsága l. Kaposfői apátság.
 Szent Bertalan egyháza l. Pécsi egyház.
 Szent Bertalan egyháza l. Nedeczi egyház.
 Szent Bonifác 9.
 » Demeter monostora l. Száva melletti.
 Szent Dömjén l. Szent Kozma.
 » Egyed apátsága l. Somogyvári apátság.
 Szent Erzsébet tiszteletére alapított ispótály Szepesváralján 237.

Szent Erzsébet tiszteletére alapított ispótály Ujbányán 237.
 Szent Ferencz kápolnája l. Viczai kápolna.
 Szentháromságról címzett monostor l. Siklósi.
 Szent Gallus tiszteletére alapított egyház l. Védi.
 Szent Gellért apátsága l. Csanádi apátság.
 Szent Gellért csanádi püspök 133, 135.
 Szent Gellért egyháza l. Kispesti egyház.
 Szent Gellért életirója 133, 135, 136.
 Szent György birtok 246.
 » » egyháza 59.
 » » egyháza l. Csunkudi egyház.
 Szent György egyháza l. Devecseri egyház.
 Szent György egyháza l. Felsőadorjáni egyház.
 Szent György egyháza l. Pákaszentgyörgyi egyház.
 Szent György-mezei prépostság 38.
 » György monostora l. Oroszlánosi.
 Szent György monostora l. Szerepi.
 » » napja 242.
 » » oltára Pozsonyban 236.
 » Györgyről nevezett plébánia l. Blinai.
 Szent Imre egyháza 247.
 » » egyházának apátja 247.
 » » napja 61.
 » Ipolyról nevezett monostor l. Gecsi.
 Szent István egyháza l. Beczkói plébánia-egyház.
 Szent István egyháza l. Luszakai egyház.
 Szent István király 12—14, 22, 30, 32, 38, 42, 49, 51, 76, 130—134, 163.
 Szent István király napja 242.

- Szent István oltára 51.
 » » tiszteletére épített templom l. Verniczei.
 Szent István vértanu 63.
 » » vértanu tiszteletére épített egyház l. Becsei egyház.
 Szent Istvánról címzett káptalan Esztergomban 235.
 Szent Istvánról nevezett keresztesek 208.
 Szent Istvánról nevezett prépostság l. Póki.
 Szent Jakab 198.
 » » egyháza l. Lőcsei egyház 236.
 Szent Jakab monostora l. Lébényi apátság.
 Szent Jakab monostora l. Zseliz-szent-jakabi.
 Szent Jakab tiszteletére emelt templom l. Lovadi templom.
 Szent Jakabról nevezett egyház 80.
 » János 90.
 » Katalin egyháza 89.
 » » » l. Vinnai egyház.
 Szent Kelemen egyháza 15.
 » Kereszt egyháza 39.
 » » » l. Kőhid-pordáni egyház.
 Szent Kereszt egyháza l. Szemerei.
 » » helység 39.
 » » kápolnája 252.
 » » tiszteletére emelt kő-egyház l. Lajméri egyház.
 Szent Keresztről nevezett ausztriai monostor 41, 253.
 Szent Keresztről nevezett egyház 88.
 » » » monostor l. Zámi.
 Szent Klára rendje 40.
 » Kozma és Dömjén egyháza Káldon 61.
 Szent Kozma és Dömjén kápolnája 53, 58.
 Szent Kozma és Dömjén napja 61.
 Szent Kozma és Dömjénről nevezett egyház 89.
 Szent László egyháza 88.
 » » » l. Rajchi egyház.
 » » kápolna javadalmasa l. Cserdi Imre, Simon.
 Szent László király 34, 99, 135.
 » » » napja 62.
 » » » sírja 248.
 Szent Lászlóról nevezett keresztesek 208.
 Szentlélekről nevezett egyház l. Zólyomlipcsei egyház.
 Szentlélekről nevezett prépostság l. Dénesmonostori prépostság.
 Szent Lőrincz egyháza Spalatóban 74, 75, 76.
 Szent Lőrinczről nevezett plébánia-egyház l. Pozsonyi plébánia-egyház.
 Szent Margit egyháza 193.
 » Margitról nevezett monostor l. Hahóti.
 Szent Magdolnáról nevezett kápolna Pesten 67, 234.
 Szent Márton kápolnája l. Porzii kápolna.
 Szent Márton monostora l. Felsőador-jáni monostor.
 Szent Márton napja 63.
 » » oltára 51.
 » » temploma l. Brátkai templom.
 Szent Mihály arkangyal egyháza l. Zalki egyház.
 Szent Mihály egyháza 133.
 » » kápolnája 235.
 » » napja 63, 242.
 » Mihályról nevezett egyház l. Soproni egyház.
 Szent Mihályról nevezett monostor l. Gáborján monostora 85.
 Sz. Mihályról nevezett plébánia-templom l. Somogyviszlói.
 Szent Miklós 42.
 » » apátsága l. Pásztói apátság.

Szent Miklós egyháza 41.
 » » » l. Alsó-Ador-
 jáni egyház.
 Szent Miklós egyháza l. Kövesdi egy-
 ház.
 Szent Miklós egyháza l. Semjei egy-
 ház.
 Szent Miklós egyháza l. Waynaturai
 egyház.
 Szent Miklós kápolnája l. Ungmiháli
 kápolna.
 Szent Miklós napja 199.
 » Miklósról nevezett monostor l.
 Aranylábú Bartha monostor 199.
 Szent Miklós tiszteletére alapított ká-
 polna l. Démi kápolna.
 Szent Pál remete 35.
 » Pálról nevezett apátság l. Kácsi.
 Szent Péter apátsága l. Csatári apát-
 ság.
 Szent Péter apostolról nevezett pré-
 postság l. Horpácsi prépostság.
 Szent Péter egyháza 86.
 » » » l. Káli egyház.
 » » » monostora 93.
 » Péterről címzett kápolna Pes-
 ten 234.
 Szent Péterről nevezett apátság l.
 Kácsi.
 Szent Péterről nevezett egyház l.
 Csávási egyház 15.
 Szent Péterről nevezett kápolna Pes-
 ten 67.
 Szent Péterről nevezett monostor l.
 Szerencsi.
 Szent Szaniszló egyháza l. Starai egy-
 házak.
 Szent Tamás tiszteletére épített egy-
 ház l. Szöröcsüki egyház.
 Szent Zsigmondról címzett egyház
 Budán 236.
 Szentaga 47.
 Szentagai páloskolostor 47.
 Szentandrásfalvi egyház 56.
 Szentdénési Tamás zebegényi apát
 213.

Szentemágocs András 77.
 » Jakab 77.
 » nemzetség 92, 264.
 Szentgotthárdi monostor 93.
 Szentgróti Dénes comes 35, 36.
 » Sándor fiai 84.
 Szentgyörgyi plébános 59.
 » Sebes 145.
 Szentjánosi apátság 90.
 » egyház 242.
 Szentjobbi apátság 157.
 Szentkirályi nemesek 59, 250.
 » plébános 59, 71.
 Szent korona 141, 148, 154—156, 158,
 265.
 Szentlászlói hospesek 177.
 » Racha 88.
 Szentszéki bíróság 140, 257, 266, 267.
 Szepes vármegye 166.
 Szepesi hospesek 169.
 » comes l. Fülöp.
 » káptalan 50.
 » prépost l. Mátyás, Muthmer,
 101, 141, 156, 192, 193, 237.
 Szepesi várnagy l. Tamás mester.
 Szepesolaszii hospesek 172.
 Szepesség 37, 50.
 Szepesváraljai plébános l. Hencz-
 mann.
 Szerdahelyi Dancs Pál 259.
 » Dersfi Miklós 265.
 Szerencsi monostor 84, 198, 210.
 Szerepi monostor 83.
 Szeri Pósa 90.
 Szerzett birtok 42, 43, 86, 88.
 Szécsényi Tamás 90, 199.
 Szécsi Dénes esztergomi érsek 29, 216.
 » Miklós országbíró 246, 262.
 Szécsiek 80, 81.
 Székas falu 18.
 Székasi fakápolna 18.
 Széplak 120.
 Széplaki apát l. Demeter.
 » apátság 86, 92, 120, 210,
 262, 264.
 Széplaki plébánia 232.

- Szigliget vára 248.
 Szikszói plébánia 227.
 » plébános l. Varanói István.
 Szilasi egyház 57.
 » Vincze váradi kanonok, nagy-
 bányai plébános 228.
 Szirmai Tamás áldozár 233.
 Szalkai apátság 37.
 Szolnok-nemzettség tagjai 82.
 Szondi egyház 225.
 » plébános l. Péter, Szondi Pál.
 » Pál szondi plébános 225.
 Szontai plébánia-egyház 224.
 » » lelkésze l. Bá-
 lint.
 Szölgyémi vendégnépek 68.
 Szöröcsök birtok 17.
 Szöröcsöki egyház 17, 18.
 » kápolna 17.
 Szöllősi István iszkázi plébános 224.
 » plébánia-egyház 228.
 » plébános l. Csompolthi
 György, Plavniczai Péter.
 Sztári Miklós 90.
 » Tamás 90.
 Sztáriak 90.
 Sztola 37.
 Sztolai benzés-monostor 37.
- Tamás 88, 266.
 » boszniai püspök 92.
 » Bód fia 54, 55.
 » czikádori apát 102.
 » erdélyi vajda 100.
 » esztergomi érsek 25, 37, 52,
 53, 59, 63, 177, 200, 201.
 Tamás kanizsai apát 248.
 » Konrád fia 266.
 » mester 81.
 » mester, szepesi várnagy 177.
 178.
 Tamás nádor 134.
 » országbíró 262.
 Tapoleczai egyház 251.
 » Lőrincz 251.
 Tarcza község 86.
- Tarczai kerület 25, 200.
 Tarnóczyi egyház 65, 66.
 Tarpai egyház 252.
 Tatai apát l. László, Nagyszombati
 Márton.
 Tatai apátság 157.
 Telegdy-ág 15, 94.
 Telepések l. Hospesek.
 Telkii apát l. János, László.
 » apátság 111, 134, 157, 185,
 186, 210, 240.
 Temes földje 247.
 Temesi ispán l. Scolari Fülöp.
 Temetkezés 7, 34, 35, 52, 56—58.
 Terragium 167.
 Tesmag 77.
 Thallóczyi Matkó bán 230.
 Tibai egyház 254.
 Tihanyi apát 101.
 » apátság 157.
 Tisza 42, 133.
 Tiszteletbeli kegyuraság l. Névleges.
 Tiszteleti jogok l. Kegyúri jogok.
 Tivadar győri püspök 58, 213.
 Tized 49, 50, 168, 192, 206, 255, 262,
 268.
 Toledói zsinat 633-ban 5.
 Tolnai Máté pannonhalmi apát 157.
 Tolnamegye 65.
 Topliczai apát 71.
 » apátság 74.
 Topuszkai apát 214.
 Tordai apátság 248.
 Torna 167.
 Tóth Lőrincz 267.
 » Miklós 267.
 Tömpösi monostor 15.
 Tördemicz 52.
 Töttös László 102, 228.
 » » l. Báthmonostori.
 Traui püspök 41.
 Trencsén 166, 173, 201.
 Trencséni comes 173.
 » plébánosok 173, 201.
 Treutul Miklós pozsegai comes 119.
 Trisztán comes fia l. Mihály.

- Turóczi prépostság 118.
 Turuszerke 116.
 Tutor 101.
 Türje nemzetség 249.
 Türjei prépostság 35, 36, 46, 249.

 Udal helység 111.
 Ugrai Bertalan 122.
 » Tamás 122, 264.
 Ugrin és rokonai 16.
 Újbánya 237.
 Újlak 116.
 Újlaki Miklós bosnyák király 259.
 I. Ulászló király 156.
 II. » » 157—161, 211,
 221, 261, 265.
 Ulrik dombói apát 213.
 Ungi főesperes l. Sixtus.
 Ungmiháli kápolna 252.
 Ungmihályi Albert 253.
 Uravesztett jószág 111, 122, 139.
 Üdvözítőről nevezett apátság l.
 Kapornaki.
 Üdvözítőről nevezett egyház Pozsony-
 ban 236, 237.

 Vadasfalvi János 57.
 Valdorfi plébánia 222.
 Varanói István szikszói plébános 227.
 Vasvári káptalan 260.
 » prépost 61.
 Váczi főesperes l. Pál.
 » káptalan 65, 77, 224.
 » püspök l. Boleszló, Vincze, 65.
 » püspökség 157.
 Vágújhelyi prépostság 44.
 Választás 160, 209, 211, 212.
 Várad 86.
 Váradi Béla 86.
 » kanonok l. Albert, Szilasi
 Vincze.
 Váradi kapu 199.
 » káptalan 203, 245, 259.
 » Péter 86.
 » püspök l. András, János, Lo-
 domér.

 Váradi segédpüspök 70.
 Várdai János 17, 263.
 » testvérek 89.
 Várkony 52.
 Várkonyi anyaegyház 52.
 » plébánia-egyház gondnokai
 223.
 Várkonyi plébános l. János.
 Városi kegyuraság 166—180.
 Veheni plébános l. Miklós.
 Velenczei hittérítők 131.
 » dogék 131.
 Venczel jaáki apát 213.
 Verbóczi István 132, 161—165.
 » Lőkös 83.
 » Miklós 83.
 Verebi egyház 198, 266.
 » » papja l. Demeter.
 Vernicze 71, 74.
 Verniczei templom 71, 74.
 Verőczi Simon veszprémi kanonok
 210.
 Veszprém 248.
 » vármegye 91.
 Veszprémi egyházmegye 194.
 » kanonok l. Sixtus, Veró-
 czei Simon.
 Veszprémi káptalan 67, 76, 239, 248,
 262.
 Veszprémi oltárjavadalom 237.
 » püspök l. Albert, Berta-
 lan, Henrik, János, Mátyás, Péter,
 Róbert, 214, 240, 254.
 Veszprémi püspökség 157.
 » zsinat 1515-ben 197.
 Veszprémvölgyi apácza-monostor 76,
 122.
 Vesszős mester 100.
 Vetés 85.
 Vetési egyház 82.
 Véd 83.
 Védi egyház 83.
 Védelem kötelezettsége l. Kegyúri
 jogok.
 Végházi egyház 81.
 Vicza 56.

- Viczai György 249.
   » kápolna 57.
   » Péter 56, 57.
   » Tamás 56, 57.
 Vid 248.
   » I. Dobicza fia.
 Vincze váci püspök 156, 157.
 Vinna község 86.
 Vinnai egyház 252.
 Visitator 214.
 Viski hospesek 170.
 Visontai István 107, 121, 122.
 Vitenyéd 249.
 Vitéz János zágrábi püspök, esztergomi érsek 157.
 Vitézi pap 58.
   » vendégnepek 52, 57, 68.
 Vitkovcze 63.
 Vormundschaft 7, 8.
 Vránai perjelség 138.

 Waffafiak 15.
 Wafasatai egyház 252.
 Walter fiai 89.
   » szerzétes 209.
 Waynaturai egyház 252.
 Westlini plébános I. István
 Wigant Lampert 76.
 Wiungo comes 235.
 Wolfer comes 35, 36, 44, 134.

 Zagoriamegye 155.
 Zakariás fia I. János.
   » pápa 8.
 Zalacska község 86.
 Zalacsmeki plébános I. Lippai Ió-
   rincz.
 Zalacgerszegi plébános 243.
 Zalai ispán I. Lendvai Miklós.
 Zalaistvándi plébános I. Gergely.
 Zalamegye 83.
 Zalavári convent 246.
 Zalki birtok 16.
   » egyház 16.
   » Miklós 16.
 Zamárdi birtok 89.

 Zamobori hospesek 168, 169.
 Zarándmegye 263.
 Zavada helység 58.
 Zayda fia I. Gergely.
 Zágráb egyházmegye 223.
 Zágrábi éneklőkkanonok I. Stani Ber-
   talan.
 Zágrábi kanonokok 208.
   » káptalani helynök 230.
   » prépost I. Miklós.
   » püspök I. Benedek, Debren-
   thei Tamás, István, János, Vitéz
   János, 156, 213, 224, 229, 231.
 Zágrábi püspöki helynök I. Miklós.
   » püspökség 157.
   » székesegyházi esperes I. Miklós.
 Záni monostor 83.
 Zdenczi Miklós, kamarsai plébános
   232.
 Zebegényi apát I. Szentdénési Tamás.
   » apátság 107, 119, 213, 265,
   266.
 Zelina 239.
 Zobori apát 118.
 Zolnok 82.
 Zonga Péter 82.
 Zorard 52.
 Zólyom vármegye 166.
 Zólyomi comes 177.
   » hospesek 169.
 Zólyomlipcsei egyház 173.
   » hospesek 170, 177.
 Zuda és nemzetségbeli rokonai 17.
 Zsadányi birtok 90, 199.
 Zseliz 133.
 Zselizi birtok 204.
 Zseliz-szent-jakabi apát I. Csepán,
   Sefrid.
 Zseliz-szent-jakabi apátság 44, 98,
   133, 200, 203—205, 210, 213, 244,
   259.
 Zsidi alcsperes 243.
 Zsigmond király 26, 44, 100, 102,
   103, 107, 119, 121, 122, 138, 148—
   154, 164, 170, 173, 174, 192, 221,
   222, 225, 226, 227, 267.